

ISSN 2307-5740
DOI: 10.31891/2307-5740

Науковий журнал

ВІСНИК

**Хмельницького
національного
університету**

Економічні науки

2019, № 6, Том 2

Scientific journal

HERALD

of Khmelnytskyi National University

Economic sciences

2019, Issue 6, Part 2

Хмельницький 2020

ВІСНИК
Хмельницького національного університету

Затверджений як фахове видання (перереєстрація), група «Б»
Наказ МОН 28.12.2019 №1643

Засновано в липні 1997 р.

Виходить 6 разів на рік

Хмельницький, 2019, № 6, Том 2 (276)

Засновник і видавець: Хмельницький національний університет
(до 2005 р. — Технологічний університет Поділля, м. Хмельницький)

Наукова бібліотека України ім. В.І. Вернадського http://nbuv.gov.ua/j-tit/Vchnu_ekon

Журнал включено до наукометричних баз:

Index Copernicus <http://jml2012.indexcopernicus.com/i+++i+++p4539,3.html>
Google Scholar <http://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=nDupjDAAAAAJ>
РИНЦ http://elibrary.ru/title_about.asp?id=37652

Головний редактор **Войнаренко М. П.**, д. е. н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, член-кореспондент Національної академії наук України, проректор з науково-педагогічної та наукової роботи, перший проректор Хмельницького національного університету

Заступник головного редактора. **Нижник В. М.**, д. е. н., професор, заслужений діяч науки і техніки України,
Голова редакційної колегії проректор з науково-педагогічної роботи
серії «Економічні науки» Хмельницького національного університету

Відповідальний секретар **Кравчик Ю.В.**, к. е. н., начальник відділу інтелектуальної власності та трансферу технологій Хмельницького національного університету

Ч л е н и р е д к о л е г і ї с е р і ї «Економічні науки»

Войнаренко М. П., д. е. н.; Альохін О. Б., д. е. н.; Асаул А. М., д. е. н. (Російська Федерація); Васильківський Д. М., д. е. н.; Вівчар О. І., д. е. н.; Ведерніков М. Д., д. е. н.; Вишковська Зофія, д. е. н. (Польща); Гесць В. М., д. е. н.; Гончар О. І., д. е. н.; Григорук П. М., д. е. н.; Джалагонія Давід, проф. (Грузія); Диха М. В., д. е. н.; Дудко В. М., д. е. н. (Російська Федерація); Журба І. Є., д. е. н.; Завгородня Т. П., д. е. н.; Замазій О. В., д. е. н.; Євдокимов В. В., д. е. н.; Йохна М. А., д. е. н.; Кравчик Ю. В., к. е. н.; Ковальчук С. В., д. е. н.; Кулинич Р. О., д. е. н.; Лук'янова В. В., д. е. н.; Ляшенко О. М., д. е. н.; Любохинець Л. С., к. е. н.; Матюх С. А., к. е. н.; Мікула Н. А., д. е. н.; Микитенко В. В., д. е. н.; Мороз О. В., д. е. н.; Нижник В. М., д. е. н.; Олуйко В. М., д. н. держ. упр.; Орлов О. О., д. е. н.; Рудніченко Є. М., д. е. н.; Савіна Г. Г., д. е. н.; Семикіна М. В., д. е. н.; Скоробогата Л. В., к. е. н.; Стадник В. В., д. е. н.; Тельнов А. С., д. е. н.; Ткаченко І. С., д. е. н.; Троїковські Тадеуш, к. е. н. (Польща); Тюріна Н. М., к. е. н.; Філіппова С. В., д. е. н.; Хрущ Н. А., д. е. н.; Церуйова Тетяна, д. е. н. (Словачія); Череп А. В., д. е. н.; Чорна Л. О., д. е. н.

Технічний редактор **Кравчик Ю. В.**, к. е. н.
Редактор-коректор **Броженко В. О.**

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Хмельницького національного університету,
протокол № 5 від 27.12.2019

Адреса редакції: **Україна, 29016,**
м. Хмельницький, вул. Інститутська, 11,
Хмельницький національний університет
редакція журналу “Вісник Хмельницького національного університету”
(0382) 67-51-08
е-mail: **visnyk.khnu@gmail.com**
web: **<http://journals.khnu.km.ua/vestnik>**
http://lib.khnu.km.ua/visnyk_tup.htm

Зареєстровано Міністерством України у справах преси та інформації.
Свідectво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 9721 від 29 березня 2005 року (перереєстрація)

© Хмельницький національний університет, 2020
© Редакція журналу “Вісник Хмельницького національного університету”, 2020

ЗМІСТ

НАГАЄЦЬ І. Ю., ВОРОНКОВ В. В. ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ РЕКЛАМНОЇ КАМΠΑНІЇ ПІДПРИЄМСТВ	7
КОЛІСНИК Н. А. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ АМОРТИЗАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ПЕРЕРОБНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОКРАЩЕННЯ	11
ЖУРБА І. Є. ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕТОДОЛОГІЇ НАУКИ ПРО ЕКОНОМІКУ ТУРИЗМУ	16
ГАРАФОНОВА О. І. МОДЕЛЬ ОПТИМІЗАЦІЇ СТРУКТУРИ ДЖЕРЕЛ ФІНАСУВАННЯ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ	20
ТУЛЬЧИНСЬКА С. О., ШАШИНА М. В. СУЧАСНІ АСПЕКТИ СТРУКТУРНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ РЕГІОНІВ НА ЗАСАДАХ СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ	24
ШПАК Я. О. АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ	29
РЄПНА І. М. ЕМЕРДЖЕНТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ОСНОВА МЕХАНІЗМУ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ ТА ЇХ ПРОСУВАННЯ	39
БІЛИК В. В. МАРКЕТИНГОВІ КОМУНІКАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА У ФОРМУВАННІ СПОЖИВЧОЇ ЦІННОСТІ	44
КВАША С. М., ІВАНЬКО А. В., МАКЕДОН Г. М. ОРГАНІЗАЦІЙНА КУЛЬТУРА ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	48
БАСЮК Д. І., АРАБАДЖИЙСЬКИЙ О. І. ТЕОРЕТИКО – МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОЦІНКИ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ НА РІВНІ РЕГІОНУ	54
ФЕДОРЕНКО А. Є. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ	59
САВЦЬКИЙ А. В. ЕЛЕМЕНТИ ВАРТІСНОЇ СКЛАДОВОЇ ЕКСПОРТООРІЄНТОВАНОГО УПРАВЛІННЯ ПРИБУТКОВІСТЮ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ	65

БАБАК А. В. ВПЛИВ ТРАНСФОРМАЦІЙ НА РИНКАХ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ НА УПРАВЛІННЯ ВАРТІСТЮ ЕКСПЛУАТАЦІЇ БАГАТОКВАРТИРНОГО БУДИНКУ	69
КОРИТНИЙ О. Г. ФОРМУВАННЯ ДІЄВОЇ СИСТЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ	80
ВЕРЕМСЬКО О. О. ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА	84
САВІНА Г. Г., САВІН С. Ю. ОБҐРУНТУВАННЯ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ ПОДІБНОСТІ ПРОЦЕСІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ТРУДОВИХ КОЛЕКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВ	91
ПРИТИС В. І. ФОРМУВАННЯ ЙМОВІРНІСНОЇ НЕЙРОННОЇ МЕРЕЖІ ДЛЯ ДІАГНОСТУВАННЯ СТАНІВ СИСТЕМИ БЕЗПЕКООРІЄНТОВАНОГО УПРАВЛІННЯ	97
ВОЙНАРЕНКО М. П., ДЖУЛІЙ Л. В., ЄМЧУК Л. В. ПЕРЕДУМОВИ ТА ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ОБЛІКУ І ОПОДАТКУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ	101
КОВАЛЬЧУК А. М. СТРАТЕГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЙНОГО УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА	104
ПИЛИПЕНКО Ю. І., ДУБСЬКИЙ Ю. В. ТЕХНОЛОГІЧНІ ІННОВАЦІЇ ЯК ФАКТОР СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПРОГРЕСУ	110
МАКАРЕНКО С. М. УЗГОДЖЕННЯ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНИХ ТА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ОСНОВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ	115
СВІСТУНОВ О. С. МЕТОДИ ТА ІНСТРУМЕНТИ УПРАВЛІННЯ ТЕХНОЛОГІЧНИМ РОЗВИТКОМ МАШИНОБУДІВНОГО ПІДПРИЄМСТВА	120
ГОНЧАР О. І. СТРАТЕГІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОГО ТУРИЗМУ ШЛЯХОМ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ	124
ДУБІНІНА С. М. АНАЛІЗ ЗАГАЛЬНОВИРОБНИЧИХ ВИТРАТ З МЕТОЮ ЇХ ОПТИМІЗАЦІЇ НА ПРОМИСЛОВОМУ ПІДПРИЄМСТВІ	129

НЯМЕЩУК Г. В.

ЦИФРОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГЛОБАЛЬНОГО БІЗНЕСУ 134

ПИЩЕНКО О. В.МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ 141**ДУДЯК Н. В.**МАКРОЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ АГРАРНОГО СЕКТОРА
НА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ В УКРАЇНІ 148**OLEKSIUK OLEKSI**LOGISTICS AND MARKETING SUPPORT
OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE 153**СЕЛЮТІН С. Т.**ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГАЛУЗІ ТВАРИННИЦТВА В УКРАЇНІ
ТА ЇЇ ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК 158

УДК 331.2

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-7-10

НАГАЄЦЬ І. Ю.

Запорізький національний університет

ВОРОНКОВ В. В.

Запорізький національний технічний університет

ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ РЕКЛАМНОЇ КАМПАНІЇ ПІДПРИЄМСТВ

В межах даного наукового дослідження зроблено спробу систематизувати, визначити переваги й недоліки, а також сфери застосування сучасних методичних підходів до оцінки ефективності маркетингових комунікацій на підприємствах. Обґрунтовано доцільність складання ланцюжку маркетингової продуктивності від стратегії до її втілення, до короткострокових реальних і довгострокових потенційних результатів, які є ключем до ефективної оцінки. Досліджено показники ефективності проведених маркетингових і рекламних заходів, а також організації маркетингу на підприємстві в цілому. Доведено, що на ефективність рекламної кампанії суттєво впливають ризики: втрати споживачів, складного конкурентного середовища, втрати постачальника сировини та агрегатів, закупівлі матеріалів і агрегатів за завищеними цінами або неналежної якості, відповідності продукції новітнім технологіям, кредитні, ліквідності, валютні, інвестиційні. Охарактеризовано ризики, які впливають на ефективність рекламної кампанії та маркетингову діяльність підприємств. Запропоновано показники, які дозволяють вивчити ефективність просування товарів або послуг та маркетингової діяльності підприємств.

Ключові слова. Ризики, вивчення, ефективність, просування товарів або послуг, ризики, чинники, вплив, маркетинг, показники, ланцюжок, продуктивність.

NAGAYETS I.

Zaporizhia National University

VORONKOV V.

Zaporizhia National Technical University

FACTORS OF INFLUENCE ARE ON EFFICIENCY OF ADVERTISING CAMPAIGN OF ENTERPRISES

Thus, each of the considered approaches has its advantages and disadvantages, each of them is more suitable for achieving different evaluation objectives: from providing quantitative assessments of the effects of marketing activities to an integrated assessment of marketing activities in the complex. Therefore, the task of the marketer is to justify the conditions of application of a method of assessing the effectiveness of marketing activities or their combination, taking into account the objectives of such assessment. Therefore, further actions of the marketer should be aimed at finding answers to questions about the effectiveness of marketing activities.

Within the limits of this scientific research an attempt to systematize is done, to define advantages and defects, and also application of the modern methodical going domains near the estimation of efficiency of marketing communications on enterprises. Expediency of stowage to the chainlet of the marketing productivity is reasonable from strategy to her embodiment, to the short-term real and long-term potential results which are the key to the effective estimation. The indexes of efficiency of the conducted marketing and advertising measures, and also organizations of marketing, are investigational on an enterprise on the whole. It is well-proven that on efficiency of advertising campaign substantially risks influence: losses of consumers, difficult competition environment, loss of supplier of raw material and aggregates, purchase of materials and aggregates on the overpriced prices or improper quality, accordance of products to the newest technologies, credit, to liquidity, currency, investment. Risks which influence on efficiency of advertising campaign and marketing activity of enterprises are described. Indexes which allow to learn efficiency of advancement of commodities or services and marketing activity of enterprises are offered.

Keywords. Risks, studies, efficiency, advancement of commodities or services, risks, factors, influence, marketing, indexes, chainlet, productivity.

Постановка проблеми. Отже, кожний з розглянутих підходів має свої переваги і недоліки, кожний з них виявляється більш придатним для досягнення різних цілей оцінки: від надання кількісних оцінок ефектів маркетингових заходів до інтегральної оцінки маркетингової діяльності в комплексі. Тому завданням маркетолога є обґрунтування умов застосування того чи іншого методу оцінки ефективності маркетингової діяльності або їх комбінування з урахуванням цілей такої оцінки. Тому подальші дії маркетолога мають бути спрямовані на пошук відповідей на питання щодо ефективності маркетингової діяльності.

Результати. За твердженням Дж. Ленсколда у випадку, коли мова йде про виміри в маркетингу, лише показник рентабельності інвестицій здатний представити повну картину як прибутків, так і інвестицій. Показник рентабельності маркетингових інвестицій розраховується за такою формулою:

$$PMI = \frac{NPV \text{ валового прибутку} - NPV \text{ маркетингових інвестицій}}{NPV \text{ маркетингових інвестицій}} \quad (1)$$

де NPV – чиста поточна вартість, тобто дисконтована різниця між доходом, отриманим внаслідок маркетингового заходу, і витратами, понесеними при його реалізації [1, с. 117].

Огляд методичних підходів до оцінки ефективності маркетингової діяльності свідчить про те, що більшість з них не відрізняється всеосяжним охопленням джерел маркетингової продуктивності, але є безліч способів оцінки кожного з них. Тому вважаємо за доцільне скласти ланцюжок маркетингової продуктивності від стратегії до її втілення, до короткострокових реальних і довгострокових потенційних результатів, які є ключем до ефективної оцінки (рис. 1).

Задача маркетологів підприємств – пов'язати ці методи один з одним, протестувати, провести порівняльний аналіз, та поліпшувати в міру розвитку нових способів комунікації й обробки даних

І економічна, і комунікативна складові ефективності реклами тісно взаємопов'язані і дуже важливі при її створенні. На нашу думку, реклама впливає на споживачу в першу чергу у психологічному аспекті. Адже навіть якщо рекламодавець вкладе значні кошти в рекламу, це не означає, що реклама вплине на потенційного споживача так, як потрібно, маркетологам і розробникам реклами можна тільки порадити не захопитися у власну рекламну ідею, не йти на поводу у керівництва (це дуже поширені помилки), а тверезо оцінити всі переваги та недоліки тієї чи іншої рекламної розробки.

Рис. 1 Ланцюжок маркетингової продуктивності

Ще один важливий показник ефективності проведених маркетингових і рекламних заходів, а також організації маркетингу на підприємстві в цілому – це задоволеність споживачів. Згідно з класичною працею з маркетингу [[2, с. 61; 3, с. 153], задоволеність споживача – це ступінь відповідності дійсної цінності товару та обслуговування, яке він отримує при покупці, тим очікуванням і надіям, які були у споживача перед покупкою. У найзагальнішому вигляді задоволеність споживача можна виразити формулою:

$$\text{Задоволеність споживача} = \text{Обслуговування} / \text{Очікування}, \quad (2)$$

З формули (2) очевидно, що задоволеність споживача може легко змінитися при зміні сервісу підприємства. При оцінці ефективності рекламної кампанії, у першу чергу потрібно проаналізувати причини цих відхилень. Спочатку невірно поставлені цілі можуть призвести до провалу всієї рекламної кампанії.

Промахи в розробці рекламних повідомлень, спонування до покупки можуть призвести до того, що споживач просто не зверне уваги на вашу рекламу, тим більше що недоліку в інформації наразі немає.

Помилка в сегментуванні ринку можна порівняти зі стрільбиною по чужих мішенях, адже ваші дії будуть спрямовані на «чужих» споживачів.

Якщо споживач у принципі не знав про вашу кампанію і її товари, може бути, ви не з того почали, і варто було провести підготовчу інформаційну роботу. Доцільно сформулювати позитивну думку про продукт на момент початку рекламних заходів

Помилка в обранні каналів поширення реклами чревата тим, що рекламне повідомлення «не зустріне» потенційному споживачеві і пройде непоміченим.

На ефективність рекламної кампанії суттєво впливають ризики: втрати споживачів, складного конкурентного середовища, втрати постачальника сировини та агрегатів, закупівлі матеріалів і агрегатів за завищеними цінами або неналежної якості, відповідності продукції новітнім технологіям, кредитні, ліквідності, валютні, інвестиційні.

Ризик втрати споживачів. Попит на продукцію на українському ринку дуже невеликий.

Складне конкурентне середовище. Для утримання і зміцнення позицій на ринку потрібна систематична робота по підвищенню якості і характеристик продукції, що випускається, а також розробка нових двигунів і модифікацій відповідно до зростаючих вимог замовників. Ці роботи вимагають значних матеріальних витрат. До теперішнього часу фінансування робіт з підготовки серійного виробництва здійснювалося в основному за рахунок власних засобів, інвестицій і банківських кредитів. Обсяги бюджетного фінансування дуже незначні. В тяжких умовах світової економічної кризи підприємству особливо потрібна державна підтримка.

Ризик втрати постачальника сировини і агрегатів. Матеріали і агрегати, номенклатура яких складає понад 51,1 тис. найменувань, купуються підприємством у більш ніж 300 постачальників України і інших країн світу. Несвоєчасне забезпечення виробництва комплектуючими виробами створює загрозу зриву термінів виконання договорів. Обмежений круг постачальників веде до необґрунтованого збільшення цін. Необхідно розвивати виробництво комплектуючих виробів вітчизняними виробниками і стимулювати розвиток конкуренції.

Ризик закупівлі матеріалів і агрегатів за завищеними цінами або неналежної якості. На підприємствах з великими об'ємами закупівлі матеріалів і агрегатів існує вірогідність укладення договорів постачання за завищеними цінами. Крім того, із-за специфіки виробництва вузли і агрегати повинні чітко відповідати технічним і якісним показникам. Здійснити закупівлю будь-якого агрегату у постачальника, не внесеного в конструкторську документацію, неможливо до того моменту, поки конструктор не внесе зміни в документацію, обґрунтувавши їх необхідність. Для відбору економічно зручних постачальників і мінімізації ризиків, пов'язаних із закупівлею товарів і послуг, постачальники яких не регламентуються конструкторською документацією, на підприємстві створена і працює тендерна комісія.

Недостатня кількість кваліфікованих кадрів. Значну проблему для підприємств області авіабудування в Україні представляє недолік кваліфікованих робітників і інженерних кадрів. На вітчизняних підприємствах розроблена і впроваджена кадрова програма "Персонал", мета якої – зберегти і додатково притягнути висококваліфіковані кадри.

Кредитні ризики. Кредитні ризики пов'язані з несплатою позичальником основного боргу і відсотків, нарахованих за кредит. У 2009 році своєчасно погашалися заборгованості по кредитах, що дозволило уникнути пені, штрафів і понизити процентні ризики. Основним інструментом для зниження кредитного ризику стало використання банківських гарантій. Такий підхід дозволив не лише значно понизити кредитний ризик і втрати підприємства, але і надати нашим контрагентам зручний інструмент для здійснення взаєморозрахунків. У результаті відпала необхідність у відверненні з обороту значних грошових коштів на здійснення передоплати, і продаж авіадвигунів отримав додатковий стимул.

Ризики ліквідності. Ризики ліквідності – вірогідність отримання збитку із-за браку грошових коштів в потрібний період часу і, як наслідок, нездатність підприємства виконати свої зобов'язання.

Відповісти на подібні питання допомагають регулярні моніторинги та маркетингові дослідження. Їх результати – це ключ до коректування майбутніх рекламних кампаній, ключ до маркетингового успіху.

У деякій літературі порівняльний метод оцінки ефективності маркетингових та рекламних заходів не виділяється. Ми вважаємо за потрібне відзначити його, тому що даний метод представляє собою поєднання кількісних і якісних методів маркетингових досліджень. Порівняльний метод оцінки ефективності полягає у порівнянні двох (іноді більшої кількості) однотипних об'єктів, з одним з яких вироблялися рекламні дії, а з іншим ні. У ході процедури порівняння вимірюються показники (характеристики) цих об'єктів: просторові, тимчасові, фізичні, фізіологічні, соціологічні, психологічні та інші властивості (споживчі потоки у часі, асортиментний ряд, місце розташування об'єктів, віддаленість їх від місць скупчення представників цільової аудиторії). Введення конкретних показників порівняння дозволяє встановити відносини між об'єктами, наприклад: «більше», «менше», «рівні», «гірше», «краще». Наприклад, можуть порівнюватися два підприємства компанії-рекламодавця, в одному з яких проводилася рекламна акція, а в іншому ні. Або, якщо підприємство має філії в декількох містах, то доцільно порівняти ідентичні ринки збуту в одному місті, де проводилася рекламна компанія, і в іншому, де такої не було. Такий підхід дає можливість проаналізувати проведені заходи з декількох сторін: по-перше, ефективність рекламних дії, що проводяться з першим об'єктом, може досліджуватися сама по собі, по-друге, рекламна кампанія на цьому об'єкті може виступати в якості пілотної; а по-третє, з'являється можливість об'єктивно

оцінити фактори, що впливають на обсяги продажів, на другому об'єкті, де не було рекламних заходів [4, с 80].

Вивчення ефективності просування товарів або послуг товарів може бути здійснено на прикладі порівняння двох однотипних підприємств (однієї торгової мережі) за один і той же період часу. Припустимо, що в одному з періодів підприємства проводять заходи щодо просування товарів, а в іншому немає. Шляхом порівняння товарообігу може бути отримана оцінка економічної ефективності проведеної рекламної кампанії. Зростання товарообігу у період, коли не проводяться такі заходи, відбувається за рахунок впливу факторів, що діють незалежно від рекламних заходів. Ті ж фактори впливають і на товарообіг на підприємствах, де рекламні та стимулюючі збут заходи проводяться. Економічна ефективність просування товарів у цьому випадку обчислюється шляхом визначення відносини індексу зростання товарообігу магазину, де проводилися рекламні та стимулюючі збут заходи, до індексу зростання товарообігу, де такі заходи не проводилися. Індекс зростання товарообігу підприємства – відношення товарообігу за наступний період часу до товарообігу за попередній період за умови, що ці тимчасові періоди мають однакову тривалість.

Наприклад, індекс зростання товарообігу підприємства за місяць визначається за формулою:

$$I = (T_2/T_1) \times 100\%, \quad (3)$$

де I – індекс зростання товарообігу в поточному місяці (періоді) в порівнянні з попереднім місяцем (періодом);

T_2 – товарообіг у поточному місяці (періоді);

T_1 – товарообіг попереднього місяця (періоду).

Остаточний висновок про ефективність заходів щодо просування товарів робиться в результаті аналізу витрат на їх проведення і додаткового прибутку, отриманої в результаті їх використання. Головною перевагою цього методу є облік тільки тієї частини товарообігу, що безпосередньо є наслідком проведення рекламного або стимулюючого збут заходи [5, с. 133].

Подібні порівняння можуть використовуватися також при аналізі власних об'єктів та об'єктів конкурентів, власної реклами та реклами конкурентів. Аналізуючи і переймаючи досвід конкуруючих підприємств, необхідно мінімізувати помилки в маркетингових комунікаціях.

Висновки. Наведений огляд методичних підходів до оцінки ефективності маркетингової діяльності свідчить про те, що більшість з них не відрізняється всеосяжним охопленням джерел маркетингової продуктивності, але є безліч способів оцінки кожного з них. Тому вважаємо за доцільне скласти ланцюжок маркетингової продуктивності від стратегії до її втілення, до короткострокових реальних і довгострокових потенційних результатів, які є ключем до ефективної оцінки. Маркетингові дії складаються з тактичних дій, впливу на клієнтів, впливу на ринок, фінансового впливу, впливу на вартість підприємства. Для підприємства ці дії дають змогу сформулювати: стратегії, маркетингові активи, позицію на ринку, вартість на підприємство.

Література

1. Мороз Л.А. Комплекс маркетингових комунікацій під час просування продуктивних інновацій / Л.А. Мороз, К.С. Шабан // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2006. – № 570. – С. 114–119.
2. Норіцина Н.І. Маркетингова політика комунікацій : курс лекц. / Н.І. Норіцина. – К. : МАУП, 2003. – 120 с.
3. Апопій В.В. Організація торгівлі: підруч. / В.В. Апопій, І.П. Мішук ; за ред. В.В. Апопія. – [2-е вид., перероб. та доп.]. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 632 с.
4. Павленко А.Ф. Маркетингові комунікації: сучасна теорія і практика : монограф. / А.Ф. Павленко, А.В. Войчак, Т.А. Примак. – К. : КНЕУ, 2005. – 408 с.
5. Янковська Г.В. Принципи інтегрованих маркетингових комунікацій / Г.В. Янковська // Сталій розвиток економіки [зб. наук. праць]. – Хмельницький, 2010. – №1. – С. 131-135.

References

1. Moroz L.A. Kompleks marketynhovykh komunikatsii pid chas prosuvannya produktovykh innovatsii / L.A. Moroz, K.S. Shaban // Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». – 2006. – № 570. – S. 114–119.
2. Noritsyna N.I. Marketynhova polityka komunikatsii : kurs lekt. / N.I. Noritsyna. – K. : MAUP, 2003. – 120 s.
3. Apopii V.V. Orhanizatsiia torhivli: pidruch. / V.V. Apopii, I.P. Mishchuk ; za red. V.V. Apopiia. – [2-e vyd., pererob. ta dop.]. – K. : Tsentr uchbovoi literatury, 2008. – 632 s.
4. Pavlenko A.F. Marketynhovi komunikatsii: suchasna teoriia i praktyka : monohraf. / A.F. Pavlenko, A.V. Voichak, T.A. Prymak. – K. : KNEU, 2005. – 408 s.
5. Yankovska H.V. Pryntsypy intehrovanykh marketynhovykh komunikatsii / H.V. Yankovska // Stalyi rozvytok ekonomiky [zb. nauk. prats]. – Khmelnytskyi, 2010. – №1. – S. 131-135.

Рецензія / Peer review: 12.11.2019

Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК: 338.45:330.142.211.4:336.564.1(477)

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-11-15

КОЛІСНИК Н. А.

Запорізький національний університет

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ АМОРТИЗАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ПЕРЕРОБНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОКРАЩЕННЯ

В статті встановлено, що амортизація відіграє вагомий роль для діяльності підприємств переробної галузі, адже використання ефективних методів амортизаційних нарахувань дозволить оптимізувати податкове навантаження та підвищити суму прибутку. Визначено, що амортизаційна політика є одним з методів зменшення розміру податкових відрахувань, сприяє відтворенню основних фондів, нарощуванню виробничих потужностей підприємства, раціональному використанню фінансових ресурсів. Формування ефективної амортизаційної політики сприятиме не лише оновленню основних фондів, але й успішному розвитку підприємства. Обґрунтовано, що амортизаційна політика для підприємств переробної галузі дозволяє раціонально керувати виробничими витратами, сприяє швидкому оновленню основних фондів, що підтверджує актуальність дослідження. Проаналізовано особливості формування амортизаційної політики та підтримується її. Проаналізовано обсяг реалізованої продукції та з'ясовано, що у 2018 р. на підприємствах з виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів відбулося зростання у порівнянні з 2017 р., що свідчить про ефективне використання основних виробничих фондів та намагання покращити амортизаційну політику. Визначено проблеми формування амортизаційної політики підприємств. Запропоновано основні шляхи покращення амортизаційної політики підприємств переробної галузі. Обґрунтовано, що формування ефективної амортизаційної політики є одним із способів покращення роботи підприємств переробної галузі та зростання прибутку, налагодження інвестиційної діяльності, запобігання зносу основних фондів та їх оновлення.

Ключові слова: амортизація, амортизаційна політика, основні фонди, виробничі потужності, відтворення основних фондів, методи амортизації.

KOLISNYK N.

Zaporizhia National University

PROBLEM ISSUES OF FORMATION OF DEPRECIATION POLICY AT UKRAINIAN MANUFACTURING ENTERPRISES AND WAYS TO IMPROVE IT

The article finds that depreciation plays a significant role in the activity of processing enterprises, because the use of effective methods of depreciation will optimize the tax burden and increase the amount of profit. It is determined that depreciation policy is one of the methods of reducing the amount of tax deductions, contributes to the reproduction of fixed assets, increasing the production capacity of the enterprise, the rational use of financial resources. The formation of an effective depreciation policy will contribute not only to the renewal of fixed assets, but also to the successful development of the enterprise. It is substantiated that depreciation policy for processing enterprises allows rational management of production costs, rapid updating of fixed assets, which confirms the relevance of the research. The peculiarities of formation of depreciation policy at processing enterprises are analyzed and it is established that each enterprise defines its depreciation policy and supports it. The sales volume was analyzed and it was found that in 2018 food, beverage and tobacco enterprises increased compared to 2017, which indicates the effective use of fixed assets and efforts to improve the depreciation policy. It is determined that in the process of forming a depreciation policy should take into account the composition of fixed assets, features of depreciation, the main methods. It is substantiated that the operating system of processing enterprises has a number of disadvantages. The following problems of formation of the depreciation policy of enterprises are defined: impossibility of self-financing of enterprises; not aligning the depreciation policy with the enterprise development strategy; failure to take into account the useful life of fixed assets; inefficient management of financial flows; outdated methods of calculating depreciation of fixed assets; the use of inefficient methods of depreciation policy; lack of self-financing of the enterprise; ineffective government regulation of depreciation policy. The main ways to improve the depreciation policy of enterprises are proposed: introduction of several methods of depreciation calculation; reduction of risks of investment activity; amending the current legislation on depreciation; modernization and reconstruction of production; updating of production base, achievement of synchronicity of processes of disposals and receipt of fixed assets; targeted use of financial resources; control over depreciation charge; purposeful use of depreciation; taking into account technological features of fixed assets and terms of their use; tax incentives for depreciation policy; the choice of more effective forms of reproduction of fixed capital; reimbursement of existing fixed assets; use of tax rebate. It is substantiated that the formation of an effective depreciation policy is one of the ways to improve the work of processing enterprises and increase profits, adjust investment activities, prevent the deterioration of fixed assets and their updating.

Keywords: depreciation, depreciation policy, fixed assets, production facilities, reproduction of fixed assets, methods of depreciation.

Постановка проблеми. Успішність функціонування підприємств переробної галузі, показники фінансової діяльності залежать від раціональності використання фінансових ресурсів та основних фондів. Важливим для основних фондів, що використовуються в процесі виробництва, є їх відтворення. Активне відтворення основних фондів здійснюється шляхом амортизації, яка відноситься до внутрішніх джерел фінансування. Також раціональність використання фінансових ресурсів та процес відтворення виробничого потенціалу залежать від обраної підприємством амортизаційної політики. На більшості підприємствах

переробної галузі спостерігається ситуація накопичення застарілого обладнання, повільного відтворення основних фондів і тому існує потреба у підвищенні ефективності амортизації. Також підприємства не зацікавлені в оновленні основних фондів, впровадженні новітніх технологій, що обумовлено неефективною амортизаційною політикою. Тому існує нагальна потреба в формуванні ефективної амортизаційної політики, що дозволить підприємствам покращити свою діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досить обґрунтовано питання амортизаційної політики, її ролі в діяльності підприємств, використання методів амортизації досліджено в наукових працях таких вчених: Гавриловський О.С., Лук'яненко Л.І. [1, с. 164-168.], Лищенко О.Г., Півненко В.В. [2, с. 71-73], Луцюк І.В. [3], Мазур А.М., Мазур М.М. [4, с. 294-296], Малярова С.В. [5, с. 144-147], Олійник Є.В. [6, с. 252-255], Осіпчук Г.С. [7, с. 344-354], Педченко Н.С., Лугівська Л.А. [9, с. 75-81], Саєнко С.Г. [10, с. 228-234], Швець Н.В. [11, с. 199-201].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, на даний момент залишаються невирішеними питання щодо визначення проблем формування амортизаційної політики підприємств переробної галузі, напрямів її формування, визначення її значення в управлінні фінансами підприємства. Тому існує потреба в дослідженні особливостей амортизаційної політики підприємств переробної галузі.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є визначення особливостей формування амортизаційної політики підприємств переробної галузі, проблем її формування та рекомендацій покращення амортизаційної політики.

Виклад основного матеріалу. Економічне зростання України є можливим за умови покращення роботи підприємств переробної галузі, успішне функціонування яких потребує підвищення ефективності амортизаційної політики, а також поліпшення техніко-технологічної бази. Адже саме обдумані амортизаційна політика на підприємстві сприятиме раціональному використанню ресурсів, оновленню основних виробничих фондів, відшкодуванню зносу основних фондів, управлінню амортизаційними відрахуваннями від використання основних фондів, покращенню виробничої діяльності. На підприємствах амортизаційні відрахування є основними джерелами фінансування, які дозволяють покращити та удосконалити структуру та склад основних фондів, що сприятиме поліпшенню виробництва та технічного забезпечення. Крім того, підвищенню інноваційного потенціалу, інвестиційної привабливості також сприяє вдала амортизаційна політика, яка є частиною інноваційної та інвестиційної політики та це сприяє оновленню виробничого потенціалу.

На більшості підприємствах переробної галузі переважає невелика частка амортизаційних відрахувань та відповідно стає неможливим розширене відтворення основних фондів, що обумовлює фізичне і моральне зношення та є свідченням неефективної амортизаційної політики. Обсяг амортизаційних відрахувань значно скорочується за рахунок зменшення залишкової вартості. Тому питання формування амортизаційної політики на підприємствах переробної галузі є нагальним та невідкладним.

На даний момент амортизаційна політика підприємства пов'язана з амортизаційною політикою держави, що обумовлено дотриманням встановлених державних принципів, норм. Кожне підприємство визначає свою амортизаційну політику та підтримує її. Зазвичай, суб'єктами амортизаційної політики є органи державної влади. Об'єктом амортизаційної політики є амортизаційні відрахування підприємств [1, с. 167; 10].

Серед завдань формування амортизаційної політики підприємств доречно виділити: документальне оформлення операцій з основними фондами; проведення амортизації, як джерела нагромадження коштів для відтворення основних засобів; затвердження обраного методу нарахування амортизації; використання обраного методу нарахування амортизації основних виробничих фондів; формування первинних документів за результатами господарських операцій та нарахування амортизації; відображення в облікових реєстрах записів господарських операцій шляхом врахування даних первинних документів [2, с. 71-73; 7, с. 344-354].

Враховуючи завдання формування амортизаційної політики та для кращого розуміння амортизаційної політики підприємств переробної галузі слід проаналізувати динаміку випущеної продукції та побудову амортизаційної політики.

Тому для оцінки ефективності роботи підприємств переробної галузі та амортизаційної політики було проаналізовано обсяг реалізованої продукції у 2014-2018 рр. (табл. 1). Відповідно до результатів аналізу спостерігається збільшення обсягу реалізованої продукції в цілому по промисловості на протязі 2014-2018 рр. та відносно 2017 р. відбулося зростання на 15,97%. По підприємствах переробної галузі спостерігається аналогічна тенденція та у 2018 р. відносно 2017 р. зростання обсягу реалізованої продукції становило 15,85%. По переробній промисловості у 2018 р. порівняно з 2017 р. відбулися зміни за такими видами: на підприємствах з виробництва харчових продуктів обсяг реалізованої продукції підвищився на 9,24%; на підприємствах з виробництва напоїв відбулося зростання обсягу реалізованої продукції на 10,85%; на підприємствах з виробництва тютюнових виробів спостерігається скорочення обсягу реалізованої продукції на 6,91%. В цілому, у 2018 р. на підприємствах з виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів відбулося зростання обсягу реалізованої продукції.

Таблиця 1.

**Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг)
підприємств за видами економічної діяльності у 2014–2018 рр.**

Показники	2014	2015	2016	2017	2018	Відносне відхилення, 2018 до 2017
Промисловість	1428839113,5	1776603733,0	2158030032,3	2625862664,0	3045201901,4	15,97
Переробна промисловість	903735317,9	1139213217,7	1312729035,1	1627504264,0	1885406215,9	15,85
виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	302391888,0	398023229,6	462418860,5	548377893,8	589854485,7	7,56
виробництво харчових продуктів	234834237,5	310260309,0	365060570,9	426050409,1	465416157,5	9,24
виробництво напоїв	37076829,1	46772117,3	52298014,0	59462184,3	65915719,0	10,85
виробництво тютюнових виробів	30480821,4	40990803,3	45060275,6	62865300,4	58522609,2	-6,91

Примітка: складено автором на основі [8]

Зростання обсягу реалізованої продукції на підприємствах переробної галузі свідчить про ефективне використання основних виробничих фондів та намагання покращити амортизаційну політику.

Активна частина основних фондів бере участь у перетворенні предметів праці на готову продукцію та низька вартість негативно позначається на розмірі й технічному рівні виробництва. Слід відмітити, що позитивним для підприємств є приріст вартості машин й обладнання протягом звітного періоду та незмінна вартість пасивної частини. Для підприємств переробної галузі важливим є проведення ефективної амортизаційної політики, яка направлена на створення умов для розширеного відтворення основного капіталу, сприяє активізації інвестування у виробництво, заміні морально застарілих основних фондів, що позитивно впливає на результативність діяльності підприємства.

В процесі формування амортизаційної політики слід враховувати не лише склад основних фондів, але й особливості здійснення амортизації, основні методи.

До особливостей діяльності підприємств переробної галузі відносяться: виготовлення декількох видів продукції; здійснення одночасно декількох видів діяльності; реалізація фасованої та безтарної продукції; сезонні коливання обсягу сировини; безперервний виробничий процес [3].

Варто відзначити, що якість виробленої продукції на підприємствах залежить від якості сировини, матеріалів, що поставляються, а також обладнання, яке використовують в процесі виробництва. На формування амортизаційної політики підприємств переробної галузі впливає сезонність, через що деяке обладнання використовується не цілий рік. Поряд з цим техніка, обладнання, устаткування, яке використовується постійно, має швидкий фізичний, моральний знос. Проте, підприємства переробної галузі кожного року потребують оновлення обладнання, техніки, будівель, машин, устаткування тощо.

Для оновлення основних виробничих фондів використовуються фінансові ресурси. До основних джерел фінансування підприємств відносяться власні кошти, позичкові і залучені кошти, інвестиційний капітал. Основним джерелом фінансування підприємств є власні кошти, тобто прибуток та амортизаційні відрахування. Проте, впродовж останніх років на підприємствах спостерігається тенденція до скорочення суми прибутків, що обумовлено негативним впливом чинників ринкового середовища, зростаючим податковим навантаженням, зношеністю основних фондів, нестачею власних фінансових ресурсів, зниженням рівня конкурентоспроможності.

Слід відзначити, що діюча на підприємствах переробної галузі система нарахування амортизації має ряд недоліків, оскільки вона не дозволяє відтворювати основні фонди в повному обсязі.

Також серед недоліків амортизації слід виділити використання та вибір методу нарахування амортизації, що є досить складним та впливає на величину відрахувань, що отримуються від амортизації. На даний момент існує чимало методів нарахування амортизації та серед них виділяють: прямолінійний метод (базується на тому, що основні фонди протягом аналізованого періоду зношуються рівномірно, перевагою є простота нарахування, недолік – не враховує витрати на ремонт, моральний знос); метод зменшення залишкової вартості (дозволяє визначити суму амортизації шляхом врахування залишкової вартості основних фондів, недолік – складність нарахування, різні суму амортизаційних надходжень); метод прискореного зменшення залишкової вартості (є продовженням попереднього методу та під час розрахунків береться подвоєна сума вартості основних фондів); кумулятивний метод (сума амортизації визначається як добуток вартості, яка амортизується, та кумулятивного коефіцієнта, перевагою є нарахування значних сум амортизаційних надходжень); виробничий метод (нарахування амортизації здійснюється на підставі сумарного виробітку об'єкта за весь період його експлуатації у відповідних одиницях виміру, переваги методу – не відбувається нарахування амортизації в невиробничий період, економічна вигода залежить від терміну експлуатації, недоліки методу – складність прогнозування амортизації, не нарахування амортизації за умови не використання обладнання) [2, с. 71-74].

В залежності від специфіки використання основних фондів, морального та фізичного зносу, умов функціонування, особливостей виробництва продукції, специфіки експлуатації обладнання, устаткування

потрібно використовувати той чи інший метод нарахування амортизації. Відповідно, проаналізовані методи мають як переваги, так і недоліки, але відсутній єдиний метод для підприємств переробної галузі. Можна відзначити, що існує багато методів нарахування амортизації, але їх оптимальне використання обмежене на більшості підприємствах. Тому головним завданням в процесі формування амортизаційної політики має бути у впровадженні на підприємствах переробної галузі методів амортизації, які б дозволили покращити ефективність діяльності, оновити застаріле обладнання, підвищити ціну на продукцію та її якість.

За умови ефективно сформованої амортизаційної політики підприємства матимуть змогу покращити управління фінансами, нарощувати виробничий потенціал, мінімізувати податкове навантаження та покращити податкову політику. Проте, більшість промислових підприємств мають незначну суму інвестиційних коштів та власних фінансових ресурсів для оновлення застарілого обладнання. За умови недосконалої амортизаційної політики спостерігається брак інвестиційних коштів, недостатність інвестиційної направленості у основні засоби, що гальмує інноваційний розвиток підприємств.

Далі слід зупинитися на визначенні основних недоліків амортизаційної політики підприємств переробної галузі [6, с. 252-255; 9, с. 75-81]. За результатами дослідження нами було визначено такі проблеми формування амортизаційної політики підприємств: амортизаційні відрахування не в змозі покрити знос основних фондів; неможливість самофінансування підприємств; брак інвестиційного капіталу у основні фонди підприємства; не узгодження амортизаційної політики із стратегією розвитку підприємства; відсутність можливості задовольнити потреби підприємств шляхом формування амортизаційного фонду та доцільність залучення кредитних ресурсів для заміни зношеного обладнання; не врахування строків корисного використання основних фондів, змін ринкової кон'юнктури, технічного прогресу; неефективне управління фінансовими потоками; встановлена амортизація може відрізнятися від реальних цін внаслідок інфляції, змін ціни на ринку; застарілі методи нарахування амортизації основних фондів; мінімальні витрати на оновлення основних фондів; використання неефективних методів амортизаційної політики; відсутність можливості самофінансування підприємства; зростання дебіторської заборгованості та дефіцит грошових коштів; неефективне державне регулювання амортизаційної політики.

Задля вирішення означених проблем формування амортизаційної політики на підприємствах слід вжити чимало заходів як з боку держави, так з боку підприємств. Для покращення формування амортизаційної політики слід провести реформування у наявній системі. Розглянемо основні шляхи покращення амортизаційної політики: можливість самостійного вибору методу нарахування амортизації; слід враховувати інфляцію, коливання курсів при формуванні амортизаційної політики; врахування змінності ринкового середовища; зниження ризиків інвестиційної діяльності; внесення змін до чинного законодавства щодо амортизації, зниження податкового навантаження; вжиття заходів для усунення невідповідностей між зносом обладнання та термінами його корисного використання; підвищення норм амортизації для визначених груп обладнання; вивільнення з-під податкового навантаження тієї частини прибутку, яка буде реінвестована; оновлення виробничої бази, досягнення синхронності процесів вибуття і надходження основних фондів; цільове використання фінансових ресурсів; врахування технологічних особливостей основних фондів та строків їх використання; контроль за нарахуванням амортизації; коригування розміру амортизаційних відрахувань; контроль діяльності підприємств від штучного завищення амортизаційних відрахувань заради ухилення від податкового тиску; цільове використання амортизаційних відрахувань; податкове стимулювання амортизаційної політики; вибір більш ефективних форм відтворення основного капіталу; модернізація та реконструкція виробництва; запровадження кількох методів нарахування амортизації; відшкодування діючих основних фондів; використання податкової знижки; відображення в обліку і статистиці інформації щодо нарахування, використання амортизаційних відрахувань.

Формування ефективної амортизаційної політики є одним із способів покращення роботи підприємств переробної галузі та підвищення їх ефективності, зростання обсягу випуску продукції, зниження собівартості продукції, підвищення продуктивності праці, зростання прибутку, налагодження інвестиційної діяльності, запобігання зносу основних фондів та їх оновлення. Проте, підприємства позбавлені можливості обирати ефективну амортизаційну політику через нестабільність законодавчої бази держави.

Висновки з цього дослідження. За результатами дослідження формування амортизаційної політики підприємств переробної галузі можна стверджувати, що кожне підприємство створює свій механізм нарахування амортизації, що впливає на суму амортизаційних нарахувань, від якої залежить оновлення основних фондів, сума прибутку. Важливе значення для нарощування виробничих потужностей підприємства має залучення інвестиційних ресурсів, заміна зношених основних фондів. При формуванні амортизаційної політики підприємства слід враховувати вплив інфляції, вибирати більш оптимальний метод нарахування амортизації. Таким чином існує потреба в удосконаленні формування амортизаційної політики підприємств переробної галузі, що сприятиме вирішенню проблем інвестування, використання власних джерел фінансування, відтворення основних засобів.

Також існує потреба у виборі ефективних методів амортизації, що дозволить вивести підприємства на новий рівень розвитку, удосконаленні податкового та бухгалтерського навантаження для раціонального

впливу на амортизаційні процеси, використанні їх за цільовим призначенням. На підприємствах переробної галузі доцільним є впровадження ефективної амортизаційної політики для раціональнішого використання власних коштів, прийняття рішень щодо оновлення основних засобів, заміни обладнання, що забезпечить випуск якісної, конкурентоспроможної продукції.

Література

1. Гавриловський О.С., Лук'яненко Л.І. Основні шляхи розвитку та вдосконалення амортизаційної політики в Україні. Економічний аналіз: зб. наук. праць. Тернопіль, 2015. Том 22. № 1. С. 164-168.
2. Лищенко О.Г., Півненко В.В. Оптимізація амортизаційної політики підприємства. Сталий розвиток економіки. 2015. № 4(29). С. 70-75.
3. Луцок І.В. Галузь діяльності як системоутворюючий фактор обліку і контролю витрат на якість зернопереробних підприємств. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2014. № 797. С. 102-107.
4. Мазур А.М., Мазур М.М. Амортизаційна політика: теоретичні аспекти та роль у підвищенні ефективності діяльності суб'єктів підприємництва. Призовський економічний вісник. 2017. №5 (05). С. 294-298. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2017/5_05_uk/56.pdf (дата звернення: 01.06.2019).
5. Малярова С.В. Удосконалення амортизаційної політики та оновлення основного капіталу підприємства. Причорноморські економічні студії. 2017. Вип. 13(1). С. 143-147.
6. Олійник Є.В. Аналіз впливу амортизації на динаміку відтворення основних засобів. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка. 2015, Вип. 1(45). Т. 2. С. 252-255.
7. Осипчук Г.С. Система первинного обліку амортизації як джерела відтворення основних засобів підприємства. Вісник ЖНАЕУ. 2011. № 1, т. 2. С. 343-355.
8. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 01.06.2019).
9. Педченко Н.С., Лугівська Л.А. Амортизаційна політика підприємства в контексті реформування податкової системи. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки. 2014. № 6. С. 74-84.
10. Саєнко С.Г. Амортизація як елемент інноваційного розвитку машинобудівної галузі. Економічні науки: зб. наук. праць. Серія: Облік і фінанси. Луцьк, 2012. Вип. 9(33), Ч. 3. С. 228-234.
11. Швєць Н.В. Амортизаційна політика підприємства: проблемні питання. Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. 2016. № 6(230). С. 199-202.

References

1. Havrylovskiy O.S., Lukianenko L.I. (2015). Osnovni shliakhy rozvytku ta vdoskonalennia amortyzatsiinoi polityky v Ukraini [Main ways of development and improvement of the amortization policy in Ukraine]. Economic analysis: Coll. Sciences. Wash, Vol. 22, no. 1, pp. 164-168.
2. Lyshchenko O.H., Pivnenko V.V. (2015). Optymizatsiia amortyzatsiinoi polityky pidpriemstva [Optimization of depreciation politics of enterprise]. Sustainable economic development, no. 4(29), pp. 70-75.
3. Lutsiuk I.V. (2014). Haluz diialnosti yak systemoutvoriuiuchy faktor obliku i kontroliu vytrat na yakist zernopererobnykh pidpriemstv [Sector of activity as a backbone factor accounting and control on the quality costs of flour milling enterprises]. Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic». Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of development and development problems, no. 797, pp. 102-107.
4. Mazur A.M., Mazur M.M. (2017). Amortyzatsiina polityka: teoretychni aspekty ta rol u pidvyshchenni efektyvnosti diialnosti subiektiv pidpriemnystva [Depreciation policy: theoretical aspects and role in improving the performance of business entities]. Azov Economic Bulletin, no. 5 (05), pp. 294-298. Available at: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2017/5_05_uk/56.pdf (accessed 01 June 2019).
5. Malyarova S.V. (2017). Udokonalennia amortyzatsiinoi polityky ta onovlennia osnovnoho kapitalu pidpriemstva [Improvement depreciation policy and fixed capital of the company]. Black Sea Economic Studies, Vol. 13 (1), pp. 143-147.
6. Oliynyk E.V. (2015). Analiz vplyvu amortyzatsii na dynamiku vidtvorennia osnovnykh zasobiv [Analysis of the impact of depreciation on the dynamics of reproduction of fixed assets]. Uzhgorod University Scientific Bulletin. Series: Economics, vol. 1 (45), pp. 252-255.
7. Osipchuk G.S. (2011). Systema pervynnoho obliku amortyzatsii yak dzherela vidtvorennia osnovnykh zasobiv pidpriemstva [The system of primary accounting for depreciation as a source of reproduction of fixed assets of the enterprise]. Bulletin of ZhNAEU, no. 1, vol. 2, pp. 343-355.
8. Official site of the State Statistics Service of Ukraine. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 01 June 2019).
9. Pedchenko N., Lugiyska L. (2014). Amortyzatsiina polityka pidpriemstva v konteksti reformuvannia podatkovoi systemy [Depreciation policy of enterprise in the context of reform tax system]. Scientific Bulletin of Poltava University of Economics and Trade. Series: Economic Sciences, no. 6, pp. 74-84.
10. Sayenko S.G. (2012). Amortyzatsiia yak element innovatsiinoho rozvytku mashynobudivnoi haluzi [Depreciation innovation as part of the engineering industry]. Economic Sciences: Coll. of sciences, laundry. Series: Accounting and Finance, Vol. 9 (33), part 3, pp. 228-234.
11. Shvets N. (2016). Amortyzatsiina polityka pidpriemstva: problemni pytannia [The depreciation policy of a company: critical questions]. Bulletin of the East Ukrainian National University named after Vladimir Dahl, no. 6(230), pp. 199-202.

Рецензія / Peer review: 07.11.2019

Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 330

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-16-19

ЖУРБА І. Є.

Хмельницький національний університет

ТРАНСФОРМАЦІЯ МЕТОДОЛОГІЇ НАУКИ ПРО ЕКОНОМІКУ ТУРИЗМУ

Проаналізовано засади виокремлення економічної та туристичної методології в особливу галузь дослідження. Визначено основні ознаки, що впливають на формування напрямів трансформації методології, як науки. Доведено, що наявність різних критеріїв науковості для різних компонентів знання спричинила збільшення відстані між теоретичним та емпіричним знанням. Автором розглянуто, що постмодерністське формування питання про метод і методологія в основі розміщена концепція методологічного плюралізму, що передбачає цілковиту свободу вченого у виборі методології. У статті обґрунтовано, що сучасні економісти-методологи опановують нові сфери, тому запроваджують різні методологічні функції, зокрема дискриптивно-методологічну. З'ясовано, що економіко-методологічні дослідження розкрили жанрову різноманітність сучасної економіко-туристичної науки.

Ключові слова: методологія, методи, парадигма, постмодернізм, універсалізм, епістемологія, раціоналізм, емпіризм, аналіз, синтез.

ZHURBA I.

Khmelnytsky National University

TRANSFORMATION OF THE METHODOLOGY OF SCIENCE OF ECONOMICS TOURISM

In the 80s of XX century. in world economics, including in tourism began a methodological boom, which continues to this day. The flow of publications on methodological and philosophical problems of economic knowledge includes dozens of monographs and hundreds of scientific articles per year. The result of this intellectual activity was the separation of economic methodology into a special field of research (scientific subdiscipline) with the formation of the relevant international scientific community.

Issues of theory and methodology of formation of the mechanism of management of such a complex area of the economy, which is tourism, using a systematic approach remain the subject of scientific research and scientific and practical discussions. Note that the growing number of publications on economic methodology in tourism is only an external reflection of the process of qualitative transformation of this field of research: its boundaries, topics, targets.

The principles of separation of economic and tourist methodology into a special field of research are analyzed. The main features influencing the formation of directions of transformation of methodology as a science are determined. It is proved that the presence of different criteria of scientificity for different components of knowledge has led to an increase in the distance between theoretical and empirical knowledge. The author considers that the postmodern formation of the question of method and methodology is based on the concept of methodological pluralism, which provides for complete freedom of the scientist in choosing the methodology. The article substantiates that modern economists-methodologists are mastering new areas, so they introduce various methodological functions, including descriptive-methodological. It was found that economic and methodological research has revealed the genre diversity of modern economic and tourism science.

Key words: methodology, methods, paradigm, postmodernism, universalism, epistemology, rationalism, empiricism, analysis, synthesis.

Постановка проблеми. У 80-ті роки XX ст. у світовій економічній науці, у тому числі в туризмознавстві, розпочався методологічний бум, який триває і досі. Потік публікацій з методологічних і філософських проблем економічного пізнання нараховує десятки монографій та сотні наукових статей на рік. Результатом цієї інтелектуальної активності стало виокремлення економічної методології в особливу галузь досліджень (наукову субдисципліну) з формуванням відповідного міжнародного наукового співтовариства.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Сучасні тенденції становлення методології економіко-туристичної наук, досліджуються та обґрунтовуються як вітчизняними та закордонними науковцями. Зокрема, вітчизняними О. Любіцевою, Т. Ткаченко, А. Гальчинським, А. Рум'янцевим, А. Філіпенко досліджувалось трансформаційні процеси методології туристичної науки. Аналіз та обґрунтування економічної складової методології об'єднало таких зарубіжних науковців, як М. Блауг, Р. Бекхауз, Б. Колдвелл, Т. Майєр, ДГМак-Клоскі, Ф. Миrowsкі, У. Семюельс, їх праці сприяють переосмисленню передумов, тенденцій, проблем і перспектив розвитку економічної науки, за рахунок цього підвищити рівень професійної самосвідомості економістів, сприяти адекватнішому розумінню економіко-туристичних ідей. Важливою ознакою і одночасно фактором консолідації нового наукового співтовариства стало видання циклу економіко-туристичних монографій «Концепція еволюції туристичного циклу: впровадження в управління ресурсами» Р.У. Батлер (1980 р.), «Туристи: нова теорія класу відпочиваючих». Новою віхою у розвитку методології є заснування спеціалізованих наукових журналів «Економіка і філософія» (Economics and Philosophy, 1985), «Журнал економічної методології» (Journal of Economic Methodology, 1994), тематичних антологій, навчальних посібників. Кульмінацією стало видання у 1998 р. енциклопедичного «Довідника з економічної методології» (Handbook of Economic Methodology).

Метою даного дослідження є необхідність визначити основні ознаки та напрями трансформації методології науки про економіку та туризм.

Виходячи із поставленої мети були визначені наступні завдання, зокрема: з'ясувати головні напрями та ознаки трансформації методології; проаналізувати закономірності еволюції методології економіки туристичної науки; з'ясувати розмежування чистої теорії від емпіричних знань та науки загалом; дослідити особливості дескриптивно-методологічної функції методології; визначити суть постмодерністського формулювання питання про метод та методологію; довести важливість економіко-методологічних досліджень в туризмі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання теорії та методології формування механізму управління такою складною сферою економіки, якою є туризм, з використанням системного підходу залишаються предметом наукових досліджень і науково-практичних дискусій. Зазначимо, що зростання кількості публікацій з економічної методології в туризмі є лише зовнішнім відображенням процесу якісної трансформації цієї галузі досліджень: її меж, тематики, цільових установок. Напрямок трансформації характеризують такі ознаки.

Методологія з переважно нормативної (такої, що визначає, які дослідження заслуговують на істинну науковість, які методи можна вважати надійними, які результати - достовірними) стала дескриптивною й позитивною, з тенденцією до опису та осмислення сформованих структур економічного знання, напрямів його еволюції, реальної практики наукової діяльності.

Радикально розширилось предметне поле економічної методології в туризмі, власне методологічних і філософських проблем. Вона вже охоплює не лише теорію методу, що фокусує увагу на інструментальному аспекті наукової діяльності, а й епістемологічну проблематику (аналіз економічного знання і пізнання), уявлення про економіко-туристичну реальність.

Змінилось сприйняття науки про економіку туризму, як об'єкта методологічного аналізу. Образ науки як єдиного «дерева пізнання», що формує свої нові гілки-напрями на твердому стовбурі-основі освоєних раніше істин, поступово замінювався на нові уявлення, які відображають світ економічної науки в туризмі плюралістичним, а саме знання обмеженим і фрагментарним. Така трансформація економіко-туристичної методології відтворила масштабні тенденції, що визначили в країнах Заходу інтелектуальний клімат останньої третини XX ст. та першої чверті XXI ст [5].

Традиційний погляд на методологічну проблематику зводить її до характеристики предмета й методу науки. Це уявлення започатковане в науці Нового часу, якій було властиве прагнення до системності знання, дуалізм раціонального й емпіричного.

Науку тлумачили як єдину систему знань, яка більш повно та влучно відображала різноманітність навколишнього світу. Відповідно, предмет конкретної науки фіксував її місце в системі наук і передусім відмінність від суміжних наук на тих ділянках дослідницького поля, де вони взаємодіяли. Метод науки розумівся, як певний набір інструментів, запозичених із загального (універсального) арсеналу засобів наукового пізнання і застосованих до особливостей предмета конкретної науки. Власне методологічне завдання полягало в тому, щоб визначити їх набір і способи застосування у конкретній сфері науки. Саме в суперечках про метод кожна наука визначала своє ставлення до двох базових епістемологічних (пізнавальних) установок — емпіризму й раціоналізму. Питання про метод було передусім питанням про співвідношення фактів і теорії, а теорія могла реалізуватись як вихідний теоретичний постулат (апріорі), а також як узагальнення емпіричного матеріалу. Методологічні тексти рясніли сюжетами про значення індукції й дедукції, аналізу й синтезу, історичного і логічного, абстрактного і конкретного тощо [4].

Такий підхід до методології пережив 40-60-ті роки XX ст. - період досить радикальних змін в економічній теорії на Заході, коли загальний престиж економіко-туристичної науки був як ніколи високим, а зростання попиту на економічні знання зумовило помітне розширення масштабів економічної освіти. Ці тенденції найчіткіше виявилися в США, і цілком закономірно американські вчені заволоділи провідною позицією в економіці туризму, як науковому напрямку дослідження. Одночасно утверджувалися нові методологічні орієнтири, засновані на ідеях неопозитивізму. Це дало привід для відповідної переорієнтації економіко-методологічної рефлексії. Зміни, однак, торкнулися здебільшого тематики досліджень, не вийшовши за звичні межі дискусії про предмет і метод науки. Увагу було сфокусовано на проблемі розмежування: від «чистої теорії» вимагали досконалої логіки; від емпіричного знання - відповідності даним досвіду; від науки загалом - чітких правил перекладу з мови теорії на мову спостереження, і навпаки.

Зазначимо, що одним полюсом тяжіння стала «чиста теорія», яка епістемологічно спиралась на раціоналізм у різних його проявах (від апріоризму австро-американського економіста Людвіга фон Мізеса) до абстрактних формалізмів «теорії загальної рівноваги». На відміну від Л. Вальраса та Джона Хікса, які використовували методологічні моделі, як засіб опису діяльності, в післявоєнний період теорію загальної рівноваги було переосмислено багатьма авторами (Жерар Дебре та ін.). Адже, це давало можливість у руслі тодішньої математичної моди, як формальну математичну конструкцію, теоретичні переваги якої не залежать від її можливих емпіричних інтерпретацій. Орієнтиром для багатьох учених стала не просто математизація, а й свідомо формалізація теоретичних моделей. Ця тенденція, що поширилася на інші розділи теорії (наприклад, економічні додатки теорії ігор), де-факто відмежувала «чисту теорію» від мето-

логічного диктату неопозитивізму, але одночасно дала привід для інтерпретації такої теорії, як галузі прикладної математики [1].

Іншим полюсом досліджень стала економетрика, яка найбільше відповідає методологічним нормам неопозитивістської науки. В її наукових пошуках заявила про себе протилежна тенденція — до обмеження самостійного значення теоретичних моделей взагалі. Теорії були прирівняні до робочих гіпотез, вони вважалися цінними настільки, наскільки були здатні сприяти отриманню конкретних емпіричних результатів. Методологічним маніфестом цього напрямку стали праці американського економіста Мілтона Фрідмена, який стверджував, що якість теоретичних моделей залежить не від реалістичності покладених у їх основу передумов, а від здатності теорії пропонувати достовірні передбачення [5].

Відмінності методологічних установок на раціоналістичному й емпіричному полюсах економічної науки спричинили активізацію рефлексії, яка швидко переросла в методологічний бум. Знаковою подією став виступ американського економіста російського походження Василя Леонтєва на щорічному з'їзді американської економічної асоціації в 1970 р., в якому він вказав на «симптом фундаментальної незбалансованості», що характеризує стан економіки як наукової дисципліни: «...слабка емпірична основа, що повільно розвивається, не може витримати ваги надбудови «чистої» економічної теорії, що стрімко зростає» [2].

Обговорення економістами цих питань збіглося з важливими зрушеннями в західній філософії науки. Поєднання цих факторів спричинило розвиток економічної методології в туризмі. Загальним вектором змін стало поступове послаблення неопозитивістського риторизму в трактуванні наукового знання, розмивання межі, що відокремлює науку від інших форм людського знання. Провідна роль у такому переосмисленні належала постпозитивізму Т. Куна та І. Лакатоса. Безпосередній вплив Т. Куна на економічну методологію був незначним, зокрема, тому, що історія економічної теорії вписувалась у кунівську схему; економісти зі значним запізненням відгукнулися на постпозитивістські тенденції філософії науки [5].

Вплив І. Лакатоса на економічну методологію зумовлений тим, що він пішов далі Т. Куна в наближенні наукового знання до метафізики, покладеної в основу «фонового», передусім філософського, знання. Якщо Т. Кун відводив парадигмі в поточній науковій діяльності пасивну роль, то І. Лакатос вважав парадигму ядром науково-дослідницької програми, головною одиницею аналізу наукових знань. На відміну від Куна Лакатос виходив з припущення, що в одній науковій дисципліні можуть співіснувати різні конкуруючі між собою теорії. Тобто одні й ті самі факти, що належать до однієї предметної галузі, можуть отримувати різні теоретичні пояснення, які однаково претендують на істинність і визнаються як наукові. Крім того, не відмовляючись від звичної для методолога нормативної функції, І. Лакатос посів компромісну позицію щодо поглядів Т. Куна й австрійського філософа-соціолога Карла-Раймонда Поппера.

Методологія знову виявила інтерес до змісту наукового знання. Відбулося взаємне зближення економіко- методологічних та історико-наукових досліджень: методологічні концепції стали використовувати для пояснення логіки розвитку економіко-туристичної думки, а історія науки перетворилась на своєрідний полігон для перевірки методологічних гіпотез [6].

Змінилась і роль методолога, який перебрав на себе роль дослідника. Якщо раніше філософія науки озброювала його своєрідним кодексом поведінки вченого, за допомогою якого він робив висновок про те, чи варто теорію вважати науковою, то з тих пір філософія науки надала йому інструментарій аналізу наукових знань.

Вплив постпозитивістської хвилі на економічну методологію був глибоким, але домінував недовго: виявилось, що конкретний історико-науковий матеріал не так легко, як стверджували ентузіасти, вписувався в методологічні схеми. У середині 80-х років XX ст. цей вплив став менш відчутним під тиском радикальніших постмодерністських тенденцій у сфері філософії та методології науки і зумовленого ними розширеного, багатофакторного трактування наукової діяльності. Концепція І. Лакатоса на цьому фоні стала сприйматись, як надто обмежена, а її якість, що зумовили її успіх у 70-ті роки XX ст., опинилися на вістрі критики. Найгостріше проявилось це на конференції 1989 р., спеціально присвяченій застосуванню методології І. Лакатоса до аналізу економічного знання, на якій із сімнадцяти доповідей лише в п'яти було висловлено однозначно схвальне ставлення до методології науково-дослідних програм [3].

Одним із засновників постмодернізму в економічній науці виступив американський економіст Д. Мак-Клоскі. Резонанс творчого доробку Мак-Клоскі відкрив дорогу новим підходам до аналізу економічної науки, що відобразили вплив постмодерністських тенденцій у західній культурі другої половини XX ст. Тема постмодернізму розглядалася в них лише тією мірою, якою він стимулював обговорення реальних проблем сучасної економічної науки. Ці проблеми не були новими, скоріше то був новий рівень полеміки між універсалізмом і релятивізмом у підході до наукового знання. Універсалісти виходять з того, що функція науки полягає в пізнанні загальних законів природи і суспільства, що процес такого пізнання є кумулятивним та підпорядковується власній внутрішній логіці, і тому наука може й повинна розглядатись у значній мірі, як автономна сфера діяльності. Релятивісти, навпаки, акцентують на відносності, культурно-історичній зумовленості наукового знання. Постмодернізм продовжив і максимально радикалізував релятивістську лінію у післявоєнній філософії та методології науки, пов'язану з іменами В. Куайна, Т. Куна та П. Фейєрабенда.

Постмодерністське формулювання питання про метод і методологію, в основі якого була концепція методологічної свободи (плюралізму) американського філософа науки Поля Фейєрабенда, що передбачала цілковиту свободу вченого у виборі методології, означувало розрив з попередньою традицією. Постмодерністський підхід до економічної науки зводиться до положень заперечення традиційної нормативної методології, як особливого типу знання, що вносить до конкретної науки суто науковий (істинний, правильний) метод пізнання.

Оскільки нормативну функцію методології сприймають критично, сучасні економісти-методологи намагаються опанувати нові сфери. У цих пошуках викристалізувались ряд функцій, зокрема дескриптивно-методологічна.

В останні десятиліття об'єктом переосмислення є не лише загальне уявлення про науку, а й розуміння і сприйняття стану справ у фаховому середовищі економістів. Економічна наука постає у працях сучасних учених, як складно-структурований організм, що динамічно розвивається, функціонує відповідно до своїх, часом непевних, правил і закономірностей. Описано і механізми функціонування наукової спільноти; розкрито суть та творчу лабораторію провідних економістів; у тематичних збірниках відомі економісти різних напрямів та спеціалізацій висловлювали свої погляди на теорію, принципи та методи наукової роботи; піддано аналізу мову і літературний стиль економічних творів.

Одним із найперспективніших напрямів є методологічний аналіз наукового доробку окремих авторів. Такі дослідження дають змогу пізнати технологію наукової праці видатних учених, нерідко спростовують пов'язані з нею міфи. Наприклад, аналіз праць американських економістів М. Фрідмена, П. Самуельсона та інших учених виявив помітні розбіжності між їх деклараційною та фактичною методологією.

Економіко-методологічні дослідження розкрили жанрову різноманітність сучасної економічної науки, переконали, що плутанина при постановці наукових та освітніх завдань спричинена нечітким розмежуванням досліджень, спрямованих на створення формалізованих й емпірично орієнтованих теоретичних моделей. Суттєві проблеми пов'язані з недооцінкою специфіки досліджень, що мають практичну (економіко-політичну) спрямованість. Їх часто ототожнюють із конкретизацією теоретичних моделей для особливих класів об'єктів і ситуацій. Доцільніше було вести мову про розробки, що поєднують знання економічних закономірностей з конкретними обставинами економіко-політичної ситуації в туризмі. Для детальнішого осмислення таких досліджень, очевидно, найпридатніший термін «мистецтво економіки».

Висновки і перспективи подальших розробок. Отже, автором було з'ясовано головні напрями та ознаки трансформації методології. В статті проаналізовано закономірності еволюції методології економічної науки в туризмі, а також з'ясовано розмежування чистої теорії від емпіричних знань та науки загалом, досліджено особливості дескриптивно-методологічної функції методології; визначено суть постмодерністського формулювання питання про метод та методологію. Обґрунтовано суть постмодерністського формулювання питання про метод та методологію, а також доведено важливість економіко-методологічних досліджень в туризмі.

Отже, на сучасному етапі відбуваються глобальні трансформаційні процеси, які окреслюють завершення епохи Модерну і перехід до Постмодерну. Наукове пізнання за таких умов потребує відповідної методологічної культури, адекватних глибини проблем методів наукових досліджень

Література

1. Гальчинський А.С. Економічна методологія. Логіка оновлення: [навчальний посібник] / Гальчинський А.С. — К.: АДЕФ — Україна, 2010. — 572 с
2. Зацерковний В. І. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. / В. І. Зацерковний, І. В. Тишаєв, В. К. Демидов. — Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. — 236 с.
3. Любіцева О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). — 3-є вид., перероб. та доп. / О. О. Любіцева. — К.: Альтерпрес, 2005. — 436 с.
4. Ткаченко Т. І. Сталлий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія / Т. І. Ткаченко. — 2-ге вид., випр. та доповн. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. — 463 с.
5. Філіпенко А.С. Основи наукових досліджень. Конспект лекцій: Посібник. — К.: Академвидат, 2004. — 208 с.
6. Zhurba I.E. Latest innovative technologies in international tourism. Innovative Trends in World Trade Development : the monograph / Edited by Prof. A. P. Rumeantsev — Kyiv : NAU, 2018. — 406 c.

References

1. Galchinsky AS Economic methodology. Logic of renewal: [textbook] / Galchinsky AS - K.: АДЕФ - Україна, 2010. - 572 c
2. Zatserkovny VI Methodology of scientific research: textbook. way. / VI Zatserkovny, IV Tishayev, VK Demidov. - Nizhyn: NDU. M. Gogol, 2017. - 236 p.
3. Lyubitseva OO Market of tourist services (geospatial aspects). - 3rd ed., Revised. and ext. / OO Lyubitseva. - K.: Альтерпрес, 2005. - 436 c.
4. Tkachenko TI Sustainable development of tourism: theory, methodology, business realities: monograph / TI Tkachenko. - 2nd ed., Corrected. and add. - Kyiv: Kyiv. nat. trade and economy University, 2009. - 463 p.
5. Filipenko AS Basics of the scientific research. Lecture notes: Handbook. - K.: Akademvudat, 2004. - 208 c.
6. Zhurba I.E. Latest innovative technologies in international tourism. Innovative Trends in World Trade Development : the monograph / Edited by Prof. A. P. Rumeantsev — Kyiv : NAU, 2018. — 406 c.

Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 658.14:336.764.1

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-20-23

ГАРАФОНОВА О.І.

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

МОДЕЛЬ ОПТИМІЗАЦІЇ СТРУКТУРИ ДЖЕРЕЛ ФІНАСУВАННЯ ОБОРОТНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВ ТОРГІВЛІ

У статті досліджено підходи науковців до побудови моделей оптимізації, виокремлено аспекти, що можуть бути застосовані по відношенню до оптимізації структури джерел фінансування оборотних активів. Розроблено модель оптимізації джерел фінансування оборотних активів підприємств торгівлі.

Ключові слова: оборотні активи, фінансування оборотних активів, оптимізаційна модель, підприємство торгівлі.

GARAFONOVA O.

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

OPTIMIZATION MODEL OF THE STRUCTURE OF FINANCING SOURCES OF CURRENT ASSETS OF TRADE ENTERPRISES

The purpose of the article is to form methodological approaches to optimizing the structure of sources of financing of current assets of the trade enterprise.

A brief description of the work performed. The financing of current assets plays a major role in the process of managing them, especially given the financial difficulties of modern trade enterprises associated with the crisis of the domestic economy. Finding a way to establish the optimal composition of sources of financing current assets is an important element of the financial system of the enterprise as a whole, because current assets are the driving force of trade enterprises, whose main activity is based on turnover of inventories, cash and receivables. The study, based on a comparative analysis of the conceptual approaches of scientists to build optimization models, identified aspects that can be applied to the formation of the optimal composition of sources of financing current assets. As a result of highlighting the main elements of the optimization model: the objectives of current assets management, criteria and indicators that describe the achievement of the objectives, an optimization model was formed. This model is applied at trade enterprises of different sizes and the results of approbation are offered.

Conclusions on the work. The application of the developed model as a result led to an increase in the efficiency of working capital of the enterprise. The application of the built optimization model will allow the company to search for alternatives for financing current assets depending on the impact on the objectives of current assets management, as well as based on optimizing the working capital structure of the company to choose the most appropriate type of

Key words: current assets, financing of current assets, optimization model, trade enterprise.

Постановка проблеми. Фінансування оборотних активів відіграє одну з основних ролей у процесі управління ними особливо враховуючи фінансові труднощі сучасних підприємств торгівлі, пов'язані із кризовим станом вітчизняної економіки. Пошук способу встановлення оптимального складу джерел фінансування оборотних активів є важливим елементом фінансової системи підприємства в цілому, адже саме оборотні активи виступають рушійною силою господарювання підприємств сфери торгівлі, основний вид діяльності яких побудований на обороті товарних запасів, грошових коштів та дебіторської заборгованості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наукові розробки науковців стосовно побудови моделей оптимізації присвячені переважно оптимізації структури усього капіталу підприємства. Науковець Асаулюк С.Л. стверджує, що модель оптимізації структури капіталу підприємства повинна базуватися на ефективному балансуванні показників рентабельності та фінансової стійкості підприємства [1, с. 212]. Вітчизняні вчені Семенов А.Г., Ярошевська О.В. пропонують будувати модель оптимізації структури капіталу за критерієм максимізації рентабельності [5, с. 117]. Науковець Машій Г.Б. пропонує проводити розрахунки оптимальних моделей за трьома критеріями: вартість фінансування, рентабельність та ризик і на основі їх результатів здійснювати усереднення значень кожної моделі оптимізації [4, с. 291].

Метою статті є побудова моделі оптимізації структури джерел фінансування оборотних активів підприємства торгівлі.

Виклад основного матеріалу. Ми вважаємо, що обрання одного критерію щодо оптимізації структури оборотних активів підприємств торгівлі недостатньо, адже такий підхід нівелює значення інших показників. В свою чергу, проведення паралельної оцінки оптимальної структури оборотних активів значно збільшує трудомісткість процесу оптимізації. Тому, ефективним виходом є побудова моделі, що дозволяє використовувати кілька критеріїв у процесі проведення оптимізації структури джерел фінансування оборотних активів.

Досить точно багатокритеріальний підхід до оптимізації джерел фінансування оборотних активів описали науковці Зубков С.О. та Колесник А.О., вони пропонують алгоритм проведення оптимізації, що побудований на виборі альтернативних джерел фінансування оборотних активів. Науковці здійснюють пошук різних варіантів відповідно до критеріїв співвідношення власного та позикового капіталу, вартості

фінансування та показника поточної ліквідності. Також дані вчені пропонують проводити розрахунки для кожного типу політики фінансування оборотних активів [3, с. 100-101].

На нашу думку, алгоритм оптимізації структури джерел фінансування оборотних активів використовуючи тривимірну матрицю Зубкова С.О. та Колесника А.О. дещо обмежує цільову спрямованість моделі, адже у підприємства може бути значно більше вагомих цілей. Недоліком моделі є також підвищення трудомісткості проведення розрахунків для різних типів політики фінансування оборотних активів.

Запропонуємо удосконалену модель оптимізації джерел фінансування оборотних активів, що побудована на стратегічному цільовому спрямуванні процесу управління фінансуванням оборотних активів та визначенні оптимальної структури джерел фінансування оборотних активів відповідно до запланованих цільових значень ключових показників (рис. 1).

Запропонована модель базується на пошуку оптимальної структури джерел фінансування оборотних активів підприємств торгівлі використовуючи програму *MS Excel*, функцію *Пошук рішення*, що дозволяє підприємству, відповідно до поставлених перед ним цілей формувати функцію оптимізації, а також на основі другорядних цілей визначати обмеження окремих показників. Так, наприклад, якщо головною ціллю використання оборотних активів є приріст рентабельності оборотних активів, за умови оптимального рівня абсолютної ліквідності на рівні 0,12-0,2, та приросту товарообороту на одиницю оборотних активів, функція моделі оптимального фінансування оборотних активів буде мати вигляд (1.1).

У даній функції містяться головна та другорядна цілі використання оборотних активів виражені кількісними показниками через джерела фінансування оборотних активів (власний капітал, короткострокові та довгострокові зобов'язання). Залежно від сукупності цілей, їх кількість та зміст можуть бути різними.

$$\left\{ \begin{array}{l} P = \frac{\text{ЧП}}{(\text{ВКо} + \text{ДЗо} + \text{ПЗо})} \rightarrow \max; \\ \text{Ла} = \frac{\text{ГК} + \text{ПФІ}}{\text{ПЗ}} \geq 0,1; \\ \text{Ла} = \frac{\text{ГК} + \text{ПФІ}}{\text{ПЗ}} \leq 0,2; \\ \Delta T/OA = \left(\frac{\text{ОРП}}{(\text{ВКо} + \text{ДЗо} + \text{ПЗо})} \right) \text{зв.} - \left(\frac{\text{ОРП}}{(\text{ВКо} + \text{ДЗо} + \text{ПЗо})} \right) \text{баз.} > 0; \\ \text{ВКо} + \text{ДЗо} + \text{ПЗо} > 0. \end{array} \right. \quad (1.1)$$

де P – рентабельність оборотних активів;

ЧП – чистий прибуток;

ВКо, ДЗо, ПЗо – власний капітал, довгострокові та поточні зобов'язання, що формують оборотні активи;

Ла – абсолютна ліквідність;

ГК – грошові кошти;

ПФІ – поточні фінансові інвестиції;

ПЗ – поточні зобов'язання;

ОРП – обсяг реалізованої продукції;

$\Delta T/OA$ – зміна приросту товарообороту на одиницю оборотних активів.

У підсумку застосування *Параметрів пошуку рішень* даних моделі, результат проведення розрахунків може бути позитивним та негативним. За умови виконання всіх умов оптимальності та знайдення рішення результат буде позитивним, проте існують випадки, коли система не знаходить необхідного рішення. В такому випадку необхідно відкоригувати обмеження одного чи кількох показників на допустимі значення і знову здійснити пошук рішення. Такі дії необхідно повторювати до отримання позитивного результату. Після отримання позитивного результату використання моделі, необхідно порівняти значення фактичних ретроспективних даних із оптимальними, та ступенем досягнення планових показників, на основі чого зробити висновок про ефективність та результативність оптимізаційної моделі.

Вихідними показниками моделювання є визначення оптимальних значень обсягів фінансування оборотних активів, на основі одержаних результатів необхідно визначити який тип політики фінансування оборотних активів є найбільш ефективним для конкретного підприємства. Досить простим та водночас ефективним методом визначення типу політики фінансування оборотних активів є використання коефіцієнта чистих оборотних активів, запропонованого Бланком І.О. [2, с. 226]. Таким чином, використовуючи визначену оптимальну структуру джерел фінансування оборотних активів, необхідно розрахувати чистий робочий капітал та коефіцієнт чистих оборотних активів та в результаті визначити який тип політики фінансування оборотних активів найдоцільніше застосовувати конкретному підприємству. Значення коефіцієнта наближене до 1 свідчить про використання консервативного типу політики, тоді як значення даного показника близьке до 0 показує використання агресивного типу політики фінансування оборотних активів.

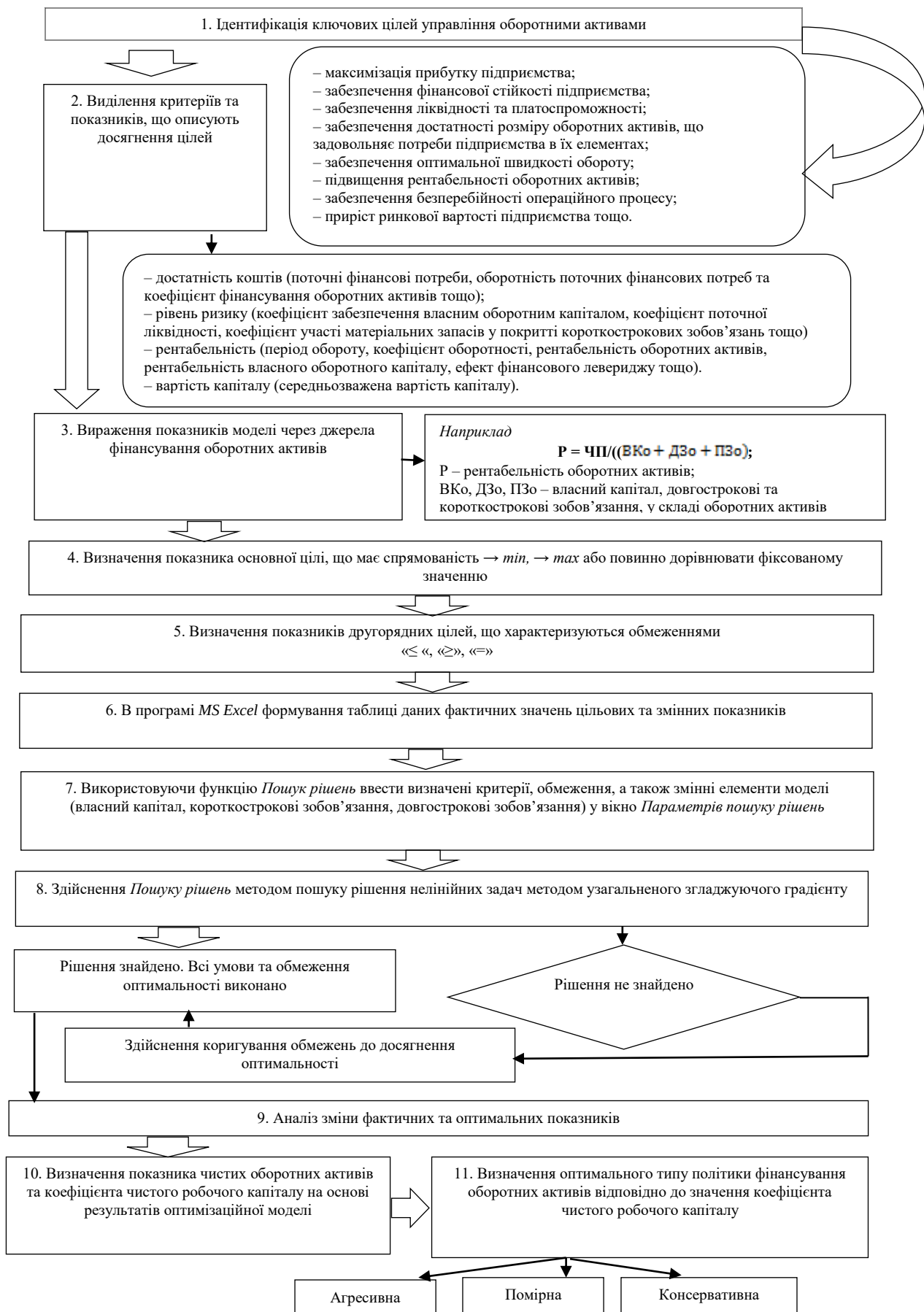

Рис. 1. Модель оптимізації джерел фінансування оборотних активів підприємств торгівлі

Джерело: авторська розробка

Висновки. Оптимізація структури джерел фінансування повинна опиратися на цілі управління оборотними активами. Застосування побудованої оптимізаційної моделі дозволить підприємству здійснити пошук альтернативних варіантів фінансування оборотних активів залежно від впливу на досягнення цілей управління оборотними активами, а також на основі оптимізації структури оборотного капіталу підприємства обрати найбільш доцільний для підприємства торгівлі конкретного розміру тип політики фінансування оборотних активів.

Література

1. Асаулюк С. Л. Оптимізація структури капіталу підприємства та її моделювання в сучасних умовах. Науковий вісник НЛТУ України. 2012. Вип. 22.15. С. 209-213.
2. Бланк И. О. . Финансовый менеджмент : учеб. курс. 2е изд, перераб. Киев : Ельга Ника-Центр, 2004. 656 с.
3. Зубков С. О., Колесник А.О. Багатокритеріальна оптимізація структури джерел фінансування оборотних активів підприємств торгівлі. Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. 2015. Вип. 2(22). С.95-105.
4. Машлій Г. Б. Методи оптимізації структури капіталу підприємства в системі фінансового менеджменту : матеріали XIX наук. конф. ТНТУ ім. І. Пулюя, 2016 С. 291.
5. Семенов А. Г., Ярошевська О. В. Оптимізація структури капіталу підприємства за критерієм максимізації його рентабельності. Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво. 2014. № 5. С. 117-128.

References

1. Asauluk S. L. (2012). Opty`mizaciya struktury` kapitalu pidpry`yemstva ta yiyi modelyuvannya v suchasny`x umovax. [Optimization of the capital structure of the enterprise and its modeling in modern conditions]. Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine.. vol. 22.15. pp. 209-213.
2. Blank I. O. (2011) Finansovyy menedzhment [Financial Management]. Kiev: Elga Nika-Center.
3. Zubkov S. O., Kolesny`k A.O. (2015). Bagatokry`terial`na opty`mizaciya struktury` dzherel finansuvannya oborotny`x akty`viv pidpry`yemstv torgivli. [Multicriteria optimization of the structure of sources of financing of current assets of trade enterprises]. Economic strategy and prospects for trade and services. vol. 2 (22). pp..95-105.
4. Mashlij G. B. (2016). Metody` opty`mizaciyi struktury` kapitalu pidpry`yemstva v sy`stemi finansovogo menedzhmentu. [Methods of optimizing the capital structure of the enterprise in the system of financial management:]. Materials of the XIX scientific conference. TNTU them. I. Pulyuya p. 291.
5. Semenov A. G., Yaroshevs`ka O. V. (2014). Opty`mizaciya struktury` kapitalu pidpry`yemstva za kry`teriyem maksy`mizaciyi jogo rentabel`nosti [Optimization of the capital structure of the enterprise by the criterion of maximizing its profitability]. State and regions. Series: Economics and Entrepreneurship. № 5. pp. 117–128.

Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 332.01

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-24-28

ТУЛЬЧИНСЬКА С.О., ШАШИНА М.В.

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

СУЧАСНІ АСПЕКТИ СТРУКТУРНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ РЕГІОНІВ НА ЗАСАДАХ СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ

У статті обґрунтовано основні підходи до трактування сутності структурної модернізації регіону, а саме: як сфери державного управління, як складової національної модернізації, як сфери інноваційного розвитку регіону, як процесу економічного розвитку регіону та як трансформаційних змін регіону. Уточнено зміст поняття «структурна модернізація регіону» з позиції комплексного підходу. Доведено доцільність реалізації модернізації регіональної економіки на основі смарт-спеціалізації. Визначено аспекти концептуальних, організаційних та політичних вимог до процесу реалізації структурної модернізації на основі смарт-спеціалізації. Виявлено роль платформи S3 у регіональному розвитку країн Європи. Досліджено досвід реалізації концепції смарт-спеціалізації в Україні та пріоритети регіонів України на платформі S3. Надано рекомендації щодо забезпечення ефективного впровадження концепції смарт-спеціалізації в регіонах України.

Ключові слова: структурна модернізація, регіональна політика, смарт-спеціалізація, ЄС, інноваційна політика, платформа S3.

TULCHYNSKA S., SHASHYNA M.

National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

MODERN ASPECTS OF STRUCTURAL MODERNIZATION OF REGIONS ON THE BASIS OF SMART SPECIALIZATION

The article substantiates the main approaches to the interpretation of the essence of regional structural modernization, namely: as a sphere of public administration, as a component of national modernization, as a sphere of innovative development of the region, as a process of economic development of the region and as transformational changes.

The content of the structural modernization concept is clarified from the standpoint of an integrated approach, it is proposed to understand this concept as a component of national modernization, which takes place on the basis of state management of transformational changes to ensure innovative and economic development of the region. The expediency of the regional economy modernization on the basis of smart specialization is proved. The transformation of the regional space on the basis of structural modernization depends on the efficiency of the management process. The latter is determined by the level of coherence of the set goals and the available potential of the region. In this aspect, the main role is played by a clearly defined specialization of the region. Aspects of conceptual, organizational and political requirements to the process of implementation of structural modernization on the basis of smart specialization are determined.

The role of the S3 platform in the regional development of European countries is revealed. The experience of implementing the smart specialization concept in Ukraine, its legal framework and priorities of Kharkiv and Cherkasy regions on the S3 platform are studied. Recommendations for ensuring effective implementation of the concept of smart specialization in the regions of Ukraine are provided.

Keywords: structural modernization, regional policy, smart specialization, the EU, innovation policy, S3 platform.

Постановка проблеми. Виконання умов Угоди про асоціацію між Україною та ЄС передбачає запровадження концепції смарт-спеціалізації в регіональну політику. Доцільність її впровадження підтверджується можливостями, які вона надає щодо розкриття регіонального потенціалу структурних трансформацій на інноваційних засадах. Забезпечення ефективності процесу структурної модернізації регіональної економіки України на основі смарт-спеціалізації потребує чіткого усвідомлення сутності даного інструменту, його вимог та специфіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питання структурної модернізації регіональної економіки присвячені праці Островського І., Решетило В. [1], Коротєєвої Г., Штефан С. [2], Дунаєва І. [3], Миленського В. [4], Прокопюк А. [5], Тульчинської С. [6], Васіної А., Мельник А. [7], Карпенка Ю. [8], Пампури М. [9]. Теоретичні основи смарт-спеціалізації обґрунтовано наступними науковцями: Снігова О. [10], Морган К. [11], Белявцева В., Хрипунова Д. [12], Яцюк О. [13] тощо.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження сучасних аспектів структурної модернізації регіонів на засадах смарт-спеціалізації.

Виклад основного матеріалу. Питання модернізації національної економіки на регіональному рівні набуває все більшої популярності в практичній діяльності протягом останнього десятиліття. Зосередженість на регіональному рівні пояснюється високим рівнем реалістичності реалізації пріоритетних інноваційних напрямів розвитку, адже сприяє взаємодії широкого кола зацікавлених сторін, які відіграють важливу роль в процесі створення, накопичення, трансферу та комерціалізації знань.

Модернізація політичних та суспільно-економічних процесів регіонів відбувається на фоні формування принципово нових концепцій регіонального розвитку. У вітчизняній науковій літературі виділяють п'ять підходів до розуміння сутності структурної модернізації регіону:

1. Сфера державного управління (Дунаєв І., Коротєєва Г., Островський І., Решетило В., Штефан С.). В рамках даного підходу під структурною модернізацією розуміють «складний і суперечливий процес

трансформації підсистеми публічного управління на регіональному рівні» [1], «багатогра́нний процес кількісних змін та якісних перетворень економічної системи, що залежить від визначення перспектив, які ґрунтуються на довгострокових цілях, визначених на основі теоретичної бази та аналізу потенціалу території» [2], «якісні керовані соціальні перетворення складних управлінсько-господарських відносин на регіональному і міжрегіональному рівнях з різними проявами у відповідності до системи цінностей і пріоритетів в конкретно-історичних умовах» [3].

2. Складова національної модернізації (Миленський В., Прокопюк А.). Миленський В. зазначає, що «основний зміст модернізації економіки проходить по її регіональним компонентам, на рівні яких створюються основні мережеві і регіональні структури інноваційної економіки, насамперед в особі малого підприємництва, та які мають можливість отримувати ефективну підтримку від інститутів управління, що дозволяють їм використовувати міжбюджетні трансферти, регіональні фонди компенсацій і окремі повноваження органів державної влади регіонів» [4].

Разом з тим, Прокопюк А. розуміє під структурною модернізацією «зміни позитивного характеру, які призводять до інтенсивного зростання економіки за рахунок підвищення продуктивності, технологічності, інноваційності виробничих процесів та раціонального використання ресурсів. Результатом структурної модернізації економіки регіону має стати забезпечення його конкурентоспроможності як на національному, так і на світовому рівнях» [5].

3. Сфера інноваційного розвитку регіону (Тульчинська С.). Автор зазначають, що ефективна модернізація регіональної економіки можлива лише за умови інтелектуально-інноваційного підходу, що передбачає формування та застосування інтелектуального капіталу з метою виходу на міжнародний ринок інноваційної продукції, що сприятиме синергійному ефекту розвитку соціальних та економічних аспектів регіону [6].

4. Процес економічного розвитку регіону (Васіна А., Мельник А.). Науковці зазначають, що структурна модернізація регіональної економіки передбачає «задоволення суспільних потреб та забезпечення економічного зростання на основі механізму адаптації до середовища функціонування» [7].

5. Трансформаційні зміни регіону (Карпенко Ю., Пампура М.). Карпенко Ю. розуміє під структурною модернізацією «процес становлення суспільства, перехід його до нових форм розвитку або рух до його сучасних типів, що характеризується змінами, які відповідають новій системі інтересів, цінностей і пріоритетів» [8], а Пампура М. – «трансформаційний процес у найзагальнішому вигляді, тобто рух суспільства до найбільш ефективної моделі стійкого розвитку» [9].

Виходячи з вищесказаного, пропонуємо розглядати структурну модернізацію регіонів з позиції комплексного підходу, а отже розуміти під даним поняттям складову національної модернізації, що відбувається на основі державного управління трансформаційними змінами з метою забезпечення інноваційного та економічного розвитку регіону.

Варто зазначити, що даний процес передбачає реалізацію регіональної політики, тобто діяльність місцевих органів влади щодо забезпечення збалансованої регіональної економіки, що, своєю чергою, визначає становище національного господарства. Трансформація регіонального простору на основі структурної модернізації залежить від ефективності процесу управління. Останнє визначається рівнем узгодженості поставлених цілей та наявним потенціалом регіону. В даному аспекті головну роль відіграє чітко встановлена спеціалізація регіону.

Наразі спостерігається перехід від концепції спеціалізації регіону на основі поділу праці в залежності від географічної наявності факторів виробництва до смарт-спеціалізації. Остання передбачає забезпечення умов, за яких можливості регіонального розвитку вирівнюються на основі усунення наявних прогалин у системі функціонування. Це відбувається на основі збалансування інтересів трьох сторін (держави, регіону та суб'єктів господарювання) в рамках реалізації виокремлених функцій інноваційної, промислової та структурної політик.

Як зазначає Снігова О., регіональна смарт-спеціалізація – це «цілісна система рішень, спрямована на підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки шляхом підприємницького вибору складових регіонального потенціалу, перспективних для зміни виробничої функції на основі технологічних трансформацій. До того ж вона забезпечує структурні зрушення, пов'язані з регіональною диверсифікацією на засадах підтримки інновацій у тих сферах економічної діяльності, які мають доповнювати виробничі активи регіону для підвищення його потенціалу та формування міжрегіональних конкурентних переваг у майбутньому» [10].

Смарт-спеціалізація як підхід до структурної модернізації регіональної економіки в ЄС набуває широкого розповсюдження з моменту створення у 2010 році стратегії розвитку «Європа 2020». Стратегія смарт-спеціалізації (S3) є головним інструментом реалізації регіональної політики в ЄС, а Платформа S3 допомагає країнам та регіонам ЄС розробляти, впроваджувати та переглядати їхні стратегії досліджень та інновацій на основі смарт-спеціалізації (RIS3 – Research and innovation strategies for smart specialization). Роль Платформи S3 полягає в наданні інформації, методології, досвіду та порад національним та регіональним політикам, а також сприянні взаємному навчанню, національному співробітництву та академічним дискусіям навколо концепції розумної спеціалізації.

Структурна модернізація регіональної економіки на основі смарт-спеціалізації висуває концептуальні, операційні та політичні вимоги. Концептуальні вимоги стосуються сутності поняття та того, що воно передбачає для теорії та практики регіональної інноваційної політики. На думку науковців, ідея смарт-спеціалізації передбачає фокусування на певних сферах для реалізації потенціалу у виробництві та використанні знань, оскільки це важливі рушії продуктивності науково-дослідної та іншої інноваційної діяльності, а також для створення особливих та оригінальних напрямів спеціалізації на майбутнє, адже дублювання призводить до розсіювання потенційної вигоди [11].

Перетворення цієї концепції на узгоджений порядок денний політики є операційним завданням. S3 є інтегрованими, місцевими програмами економічної трансформації, які роблять 5 важливих речей: зосереджують підтримку політики та інвестиції на ключові регіональні пріоритети, ґрунтуються на сильних сторонах кожного регіону, підтримують технологічні та практичні інновації, залучають зацікавлених сторін та заохочують інновації та експерименти, ґрунтуються на доказах і включають надійні системи моніторингу та оцінки.

Задоволення оперативних вимог в процесі розробки стратегії смарт-спеціалізації передбачає здійснення наступних шести кроків: аналіз регіонального контексту та визначення потенціалу для інновацій; створення надійної та всеосяжної структури управління; створення спільного бачення майбутнього регіону; вибір обмеженої кількості пріоритетів для регіонального розвитку; поєднання аспектів різних політик відповідно до потреб; інтегрування механізмів моніторингу та оцінки.

Останніми є політичні вимоги, які полягають в забезпеченні мобілізації політики різних рівнів на забезпечення відповідності операційних вимог. Одним із шляхів вирішення даного питання для всіх рівнів політики (регіонального, національного та наднаціонального) є дотримання місцевого підходу до регіонального розвитку. Є два ключові аспекти даного підходу: перший полягає в тому, що географічний контекст справді має значення, а контекст розуміється таким, що включає соціальні, культурні та інституційні особливості місця, а другий – враховуючи той факт, що більшість знань для розвитку місця є недоступними, їх слід формувати за допомогою процесу спільної участі та обговорень, що передбачає взаємодію місцевих та зовнішніх учасників [12].

Процес впровадження концепції структурної модернізації регіонів України на основі смарт-спеціалізації здійснюється на основі співпраці Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України та Міністерства освіти і науки України [13].

Смарт-спеціалізація в Україні ґрунтується на двох нормативно-правових документах: Порядок розроблення Державної стратегії регіонального розвитку України і плану заходів з її реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених Стратегії і плану заходів [15] та Методика розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації [16]. Україна є учасницею S3 Platform (платформи смарт-спеціалізації). Крім того, Черкаський, Чернігівський, Івано-Франківський, Харківський та Закарпатський регіони зазначені її учасниками, але тільки два з них мають визначені інноваційні пріоритети (Табл.1).

Таблиця 1

Пріоритети регіонів України на S3 платформі *

Назва пріоритету	Галузь економіки	Цілі політики
Харківський регіон		
Інформаційні та комунікаційні технології	J.62 - Комп'ютерне програмування, консультації та пов'язані з цим види діяльності; J.63 - Діяльність інформаційного обслуговування	D.29 - Довіра до ІКТ, кібербезпека та безпека мережі
Аерокосмічні технології	J.61 - Телекомунікації	A.01 - повітроплавання; A.06 - Космос
Ресурсні матеріали	C.32 - Інше виробництво	J.65 - Ефективність використання ресурсів
Біоекономіка та біотехнологія	I.56 - Діяльність з обслуговування їжі та напоїв; M.75 - Ветеринарна діяльність	E.39 - Промислова біотехнологія
Енергетика	C.27 - Електричне обладнання; D.35 - Постачання електроенергії, газу, пари та кондиціонування	J.63 - Еко-інновації; J.68 - Стала енергетика та відновлювані джерела енергії
Здорове суспільство	Q.86 - Діяльність у галузі охорони здоров'я людини	G.49 - Громадське здоров'я та добробут
Черкаський регіон		
Розвиток сільських територій	A.01 - Рослинництво та тваринництво, полювання та пов'язані з цим сервісні послуги; C.10 - Продукти харчування	J.67 - Стале сільське господарство
Екологічна безпека та збереження	E.36 - Збір, очищення та постачання води; E.38 - Збирання, обробка та захоронення відходів; відновлення матеріалів; E.39 - Санація та інші послуги з поводження з відходами	J.63 - Еко-інновації; J.70 - Стале виробництво та споживання; J.71 - Поводження з відходами
Підвищення енергоефективності	D.35 - Постачання електроенергії, газу, пари та кондиціонування	J.65 - ефективність використання ресурсів; J.68 - Стала енергетика та поновлювані джерела енергії; J.70 - Стале виробництво та споживання

* – розроблено автором на основі джерела [17]

Аналіз теоретичних та практичних аспектів вітчизняних та зарубіжних науковців дозволив визначити, що запровадження концепції смарт-спеціалізації регіонів України в процесі їх структурної модернізації повинно здійснюватися на основі наступних рекомендацій: виявлення специфічних можливостей регіону, які сформовані на основі наявних ресурсів та соціально-економічних особливостей; уникнення дублювання успішного досвіду інших регіонів; формування пріоритетів на основі залучення широкого кола зацікавлених сторін; мінімізація кількості обраних пріоритетів регіону, на які будуть спрямовані інвестиційні ресурси; визначення не тільки внутрішньої, а й зовнішньої перспективи; врахування технологічних, економічних та соціальних аспектів інноваційної діяльності.

Висновки. Аналіз вітчизняної та зарубіжної наукової літератури дозволив визначити, що структурна модернізація регіонів є складовою національної модернізації, що відбувається на основі державного управління трансформаційними змінами з метою забезпечення інноваційного та економічного розвитку регіону.

У сучасних умовах господарювання структурна модернізація регіональної економіки повинна здійснюватися на основі смарт-спеціалізації, що передбачає формування пріоритетів регіону, розвиток та фінансування яких сприятиме економічному зростанню як в короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі. Результативність впровадження концепції залежить від задоволення концептуальних, організаційних та політичних вимог, а також рекомендацій щодо відбору пріоритетів.

Література

1. Решетило В. П. Глобальні виклики структурної модернізації економіки України / В.П. Решетило, І.А. Островський // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2018. – № 23. – С. 38–43.
2. Штефан С. І. Фінансові інститути і інструменти модернізації економіки регіонів України / С.І. Штефан, Г.С. Коротєєв // Комунальне господарство міст. – 2014. – № 113. – С. 223–228.
3. Дунаєв І. В. Ціннісні цілі модернізації регіональної економіки крізь призму принципу «розумної спеціалізації» / І.В. Дунаєв // Аналітика і влада. – 2014. – № 9. – С. 260–266.
4. Миленький В. М. Теоретичні підходи до модернізації регіональної економіки / В.М. Миленький // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2013. – Т. 2. – № 1. – С. 322–326.
5. Прокопюк А. Регіон як категорія просторового розвитку / А. Прокопюк // Економіка та суспільство. – 2016. – № 5. – С. 275–279.
6. Тульчинська С.О. Перспективи та доміанти розвитку інтелектуально-інноваційної системи регіонів України: монографія / С.О. Тульчинська. – Херсон: Ви-во «ПП Вишемирський В.С.», 2014. – 210 с.
7. Мельник А. Структурна трансформація національної економіки України як чинник модернізації інституційного базису її розвитку / А. Мельник, А. Васіна // Журнал європейської економіки. – 2017. – Т. 9. – № 1. – С. 37–58.
8. Карпенко Ю. В. Парадигма модернізації економіки: становлення та розвиток / Ю.В. Карпенко // Вісник економічної науки України. – 2017. – №1. – С.54–57.
9. Пампура М. В. Модернізація як трансформаційний процес сучасної державно-правової дійсності / М.В. Пампура // Форум права. – 2016. – № 3. – С. 194–198.
10. Снігова О. Ю. Розкриття потенціалу смарт-спеціалізації для подолання регіональної структурної інертності в Україні / О.Ю. Снігова // Економіка України. – 2018. – № 8. – С. 75–87.
11. Morgan K. The regional state in the era of Smart Specialisation / K. Morgan // Ekonomiaz. Revista vasca de Economía. – 2013. – Т. 83. – № 2. С. 103–126.
12. Белявцева В. В. Ключові виклики реалізації стратегії смарт-спеціалізації в Україні / В.В. Белявцева, Д.М. Хрипунова // Розвиток підприємництва в Україні: безпека здійснення господарської діяльності : зб. наук. пр. – Харків : Право, 2018. С. 69–74.
13. Яцюк О. С. Смарт-спеціалізація розвитку регіону як важливий напрям підвищення його конкурентоспроможності та інноваційної активності / О.С. Яцюк // Науковий вісник ІФНТУНГ. – 2018. – № 2(18). – С. 54–60.
14. Тульчинська С.О. Перспективи та доміанти розвитку інтелектуально-інноваційної системи регіонів України: монографія / С.О. Тульчинська. – Херсон: Ви-во «ПП Вишемирський В.С.», 2014. – 210 с.
15. Про затвердження Методики розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації / Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0632-16> (дата звернення 28.12.2018)
16. Про затвердження Методики розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації / Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0632-16#Text> (дата звернення 28.12.2018)
17. Smart Specialisation Platform [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/regions> (дата звернення 28.12.2018)

References

1. Reshetilo V. P. Global'ni vikliki strukturnoi modernizatsii ekonomiki Ukraïni / V.P. Reshetilo, I.A. Ostrovsk'ij // Global'ni ta nacional'ni problemi ekonomiki. – 2018. – № 23. – S. 38–43.
2. Shtefan S. I. Finansovi instituti i instrumenti modernizatsii ekonomiki regioniv Ukraïni / S.I. Shtefan, G.S. Koroteev // Komunal'ne gospodarstvo mist. – 2014. – № 113. – S. 223–228.
3. Dunaev I. V. Cinnisni cili modernizatsii regional'noi ekonomiki kriz' prizmu principu «rozumnoi specializatsii» / I.V. Dunaev // Analitika i vlada. – 2014. – № 9. – S. 260–266.
4. Milen'kij V. M. Teoretichni pidhodi do modernizatsii regional'noi ekonomiki / V.M. Milen'kij // Teoretichni i praktichni aspekti ekonomiki ta intelektual'noi vlasnosti. – 2013. – T. 2. – № 1. – S. 322–326.
5. Prokopyuk A. Region yak kategoriya prostorovogo rozvitku / A. Prokopyuk // Ekonomika ta suspil'stvo. – 2016. – № 5. – S. 275–279.
6. Tul'chins'ka S.O. Perspektivi ta dominanti rozvitku intelektual'no-innovacijnoi sistemi regioniv Ukraïni: monografiya / S.O. Tul'chins'ka. – Herson: Vi-vo «PP Vishemir'skij V.S.», 2014. – 210 s.

7. Mel'nik A. Strukturna transformaciya nacional'noї ekonomiki Ukraїni yak chinnik modernizacii institucijnogo bazisu її rozvitku / A. Mel'nik, A. Vasina // Zhurnal evropejs'koї ekonomiki. – 2017. – T. 9. – № 1. – S. 37–58.
8. Karpenko Yu. V. Paradigma modernizacii ekonomiki: stanovlennya ta rozvito / Yu.V. Karpenko // Visnik ekonomichnoї nauki Ukraїni. – 2017. – №1. – S.54–57.
9. Pampura M. V. Modernizaciya yak transformacijnij proces suchasnoї derzhavno-pravovoї dijsnosti / M.V. Pampura // Forum prava. – 2016. – № 3. – S. 194–198.
10. Snigova O. Yu. Rozkrittya potencialu smart-specializacii dlya podolannya regional'noї strukturnoї inertnosti v Ukraїni / O.Yu. Snigova // Ekonomika Ukraїni. – 2018. – № 8. – S. 75–87.
11. Morgan K. The regional state in the era of Smart Specialisation / K. Morgan // Ekonomiaz. Revista vasca de Economía. – 2013. – T. 83. – № 2. S. 103–126.
12. Belyavceva V. V. Klyuchovi vikliki realizacii strategii smart-specializacii v Ukraїni / V.V. Belyavceva, D.M. Hripunova // Rozvitok pidpriemnictva v Ukraїni: bezpeka zdijsnennya gospodars'koї diyal'nosti : zb. nauk. pr. – Harkiv : Pravo, 2018. S. 69–74.
13. Yacyuk O. S. Smart-specializaciya rozvitku regionu yak vazhlivij napryam pidvishchennya jogo konkurentospromozhnosti ta innovacijnoї aktivnosti / O.S. Yacyuk // Naukovij visnik IFNTUNG. – 2018. – № 2(18). – S. 54–60.
14. Tul'chins'ka S.O. Perspektivi ta dominanti rozvitku intelektual'no-innovacijnoї sistemi regioniv Ukraїni: monografiya / S.O. Tul'chins'ka. – Herson: Vi-vo «PP Vishemirskij V.S.», 2014. – 210 s.
15. Pro zatverdzhennya Metodiki rozroblennya, provedennya monitoringu ta ocinki rezul'tativnosti realizacii regional'nih strategij rozvitku ta planiv zahodiv z ih realizacii / Nakaz Ministerstva regional'nogo rozvitku, budivnictva ta zhitlovo-komunal'nogo gospodarstva Ukraїni [Elektoronnij resurs]. Rezhim dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0632-16> (data zvernennya 28.12.2018)
16. Pro zatverdzhennya Metodiki rozroblennya, provedennya monitoringu ta ocinki rezul'tativnosti realizacii regional'nih strategij rozvitku ta planiv zahodiv z ih realizacii / Nakaz Ministerstva regional'nogo rozvitku, budivnictva ta zhitlovo-komunal'nogo gospodarstva [Elektoronnij resurs]. Rezhim dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0632-16#Text> (data zvernennya 28.12.2018)
17. Smart Specialisation Platform [Elektoronnij resurs]. Rezhim dostupu: <https://s3platform.jrc.ec.europa.eu/regions> (data zvernennya 28.12.2018)

Рецензія / Peer review: 03.10.2019

Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 330

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-29-38

ШПАК Я.О.

Тернопільський національний економічний університет

АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

В сучасних умовах кризи ринку енергоресурсів питання підвищення ефективності розвитку підприємств енергетичної галузі України набуло особливої актуальності. Головним завданням енергетичних підприємств є надійне і якісне електропостачання споживачів електроенергією за економічно обґрунтованими тарифами. Доведено, що енергетика має ряд своїх специфічних характеристик, які докорінно відрізняють її від інших видів економічної діяльності: технологічна єдність і збіг у часі процесів генерації, передачі, розподілу та споживання енергії; паралельна робота всіх станцій на суміщений добовий графік навантаження; швидкий розвиток аварій, що вимагає автоматичного управління режимами. Автором здійснено аналіз фінансової діяльності обласних енергетичних компаній України. Автор констатує, що застосування різноманітних методик оцінки фінансових показників дало змогу об'єктивно і різновекторно проаналізувати діяльність обласних енергетичних компаній України.

Ключові слова: електроенергія, енергетичні підприємства, кластер, фінансовий стан, показники рентабельності активів, рентабельність власного капіталу, фінансові коефіцієнти

ШПАК Я.

Ternopil National Economic University

ANALYSIS OF THE ACTIVITY OF ENTERPRISES OF THE ENERGY SECTOR IN UKRAINE

In the current conditions of the crisis of the energy market, the issue of improving the efficiency of development of enterprises in the energy sector of Ukraine has become especially relevant. The main task of energy enterprises is a reliable and high-quality electricity supply to consumers at economically reasonable tariffs. It is proved that energy has a number of its specific characteristics that radically distinguish it from other types of economic activity: technological unity and coincidence in time of the processes of generation, transmission, distribution and consumption of energy; parallel operation of all stations on the combined daily schedule of loading; rapid development of accidents, which requires automatic control of modes. The financial activities of regional energy companies in Ukraine is analysed by the author. The author states that the application of various methods of assessing financial indicators allowed to objectively and multi-vectorly analyse the activities of regional energy companies in Ukraine. The conducted analysis of the performance indicators of energy enterprises of Ukraine made it possible to state that during 2014-2018 there were dynamic changes in the functioning of economic entities. They were caused by both external and internal factors.

Electricity enterprises face problems, among which it is important to highlight the aging of fixed assets, lack of current assets, fluctuations in sales revenues, high competition, instability of the legal system, imperfect pricing and credit policy, delays in payment for services, low solvency of customers and more. Improving the financial condition of electricity enterprises can occur through effective management of financial resources of the enterprise, which will include: intensification of processes of formation, monitoring, use and control of financial resources at the enterprise, as well as finding new sources of resources to improve the enterprise and obtain maximum financial results.

Key words: electricity, energy enterprises, cluster, financial condition, indicators of return on assets, return on equity, financial ratios.

Постановка проблеми. В останні роки в електроенергетичній галузі України відбуваються структурні зміни, що пов'язані з лібералізацією ринку електроенергії. Цілями реформування електроенергетики України є забезпечення сталого функціонування і розвитку економіки, підвищення ефективності виробництва і споживання електроенергії, забезпечення надійного і безперебійного енергопостачання споживачів. Це сприятиме створенню повноцінного конкурентного оптового ринку електроенергії і формування ефективних роздрібних ринків електроенергії. Функціонування електроенергетичних підприємств (обласних енергетичних компаній) в сучасних умовах характеризується появою нових фінансово-економічних відносин, завдань і форм роботи, що породжує протиріччя між елементами фінансової рівноваги та рівнем економічного розвитку підприємства. Разом з тим динамічність середовища функціонування енергетичних підприємств обумовлює зміни умов господарювання, які впливають на їх фінансово-економічну стійкість і темпи економічного зростання. Тому вирішення питань обґрунтування шляхів підвищення економічної стійкості суб'єктів господарювання в довгостроковому періоді, пов'язаних з глибокою зміною організаційно-економічного механізму управління набувають особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні аспекти формування системи управління енергетичних підприємств досліджені у працях І. Ю. Бакаліна, В. Я. Брича, М. М. Федірка, Т. О. Артемчук [1-2], С. Гасанова, А. Штангрета [3], О. Ю. Дідович, І. З. Должанського, С. М. Ілляшенко, Є. В. Рот-Сєров [4], Є. В. Крикавського, Н. Ю. Глинського, О. Б. Гірної [5], І. В. Литвина [6], М. В. Мальчика, І. О. Оплачко [7], С. Л. Пакулін, А. А. Пакуліна [8], С. В. Сніжко та інших, водночас в умовах посилення конкуренції і волатильності зовнішнього середовища проблеми розвитку енергетичних підприємств потребують детального розгляду та аналізу.

Мета статті – аналіз і оцінка показників фінансової діяльності обласних енергетичних компаній України.

Виклад основного матеріалу. На основі статистичних даних проаналізовано показники фінансової діяльності 10 обласних енергетичних компаній України – публічних акціонерних товариств: ПАТ «Вінницяобленерго», ПАТ «Волиньобленерго», ПАТ «Донбасенерго», ПАТ «Житомиробленерго», ПАТ «Львівобленерго», ПАТ «Прикарпаттяобленерго», ПАТ «Рівнеобленерго», ПАТ «Тернопільобленерго», ПАТ «Хмельницькобленерго» і ПАТ «Центренерго» (таблиця 1).

Таблиця 1

Основні показники фінансово-господарської діяльності обласних енергетичних підприємств у середньому за 2014 – 2018 роки

Показники	ПАТ «Вінницяобленерго»	ПАТ «Волиньобленерго»	ПАТ «Донбасенерго»	ПАТ «Житомиробленерго»	ПАТ «Львівобленерго»	ПАТ «Прикарпаттяобленерго»	ПАТ «Рівнеобленерго»	ПАТ «Тернопільобленерго»	ПАТ «Хмельницькобленерго»	ПАТ «Центренерго»
Активи	1157763	1121777	4826853	4775480	3827298	1809290	2132409	819827	1805588	7776075
Основні засоби	780415,4	951063,6	1305486	4193751	3312480	1394489	1492449	659758	1539579	4229562
Запаси	13757,4	39013	458590,4	31073,4	50996	836733,4	19627,8	11718,2	51463,8	1235145
Дебіторська заборгованість	203201	106867,8	752789	278687,6	207270	142565	369522,4	112913	172312,6	967160
Гроші та їх еквіваленти	62407,2	13090,4	285886	79379,4	12129,2	7002	42840,6	11034,6	42160,8	596275,8
Нерозподілений прибуток	371715,8	359728,4	300417,6	805792,2	-7597,2	560757,6	1298906	53893,2	242882,4	1686505
Власний капітал	727017,4	905762	646693,4	3616898	3058489	1490101	1324829	597912,2	1393904	4549764
Зареєстрований (пайовий/ статутний) капітал	30974	23864	236443	30600	48493	25909	21284	15272	33638	480229
Довгострокові зобов'язання і забезпечення	103875,6	22784,2	644689,8	743105,8	201019,6	3908,4	352153,6	25030,6	158164,8	496263
Поточні зобов'язання і забезпечення	311779,8	192502,6	3535470	415476,8	567789,6	315256,6	455427	196884,2	253518,6	2730048
Чистий фінансовий результат прибутку (збиток)	125433,6	11293,4	5379,2	51343	-60100,6	122987,6	29611,2	21005	31951,4	574822
Чистий дохід від реалізації продукції	10109027	1533910	5034463	2574169,8	4364849,8	2079948,4	1692398,2	1425673,8	1937761,6	10109026,8

Джерело: адаптовано автором на основі фінансової звітності підприємств

Проведений аналіз показників діяльності енергетичних підприємств України дав можливість стверджувати, що протягом 2014 – 2018 років спостерігалися динамічні зміни у функціонуванні суб'єктів господарювання. Вони були викликані як чинниками зовнішнього середовища, так і внутрішнього. Підприємства електроенергетики стикаються з проблемами, серед яких важливо виділити старіння основних засобів, нестачу обігових активів, коливання доходів від реалізації, високу конкуренцію, нестабільність законодавчої системи, недосконалість цінової і кредитної політики, затримки з оплати за надані послуги, низька платоспроможність покупців тощо. Покращення фінансового стану підприємств електроенергетики може відбутися завдяки ефективному менеджменту фінансових ресурсів підприємства, яке включатиме в себе: активізацію процесів формування, моніторинг, використання та контроль за фінансовими ресурсами на підприємстві, а також пошук нових джерел залучення ресурсів для покращення стану підприємства та отримання максимального фінансового результату. Саме для цього на основі аналізу здійснено групування показників і виведено середнє значення за 5 років по кожному підприємству).

Це дало змогу здійснити поділ на кластери за ознакою «Чистий фінансовий результат прибутку (збиток)». Межі кластерів визначено шляхом присвоєння кожному кластеру інтервалу значень фінансового результату підприємства у млн грн:

Фр – 1,0 – I кластер;

Фр – 1,1 – 30,0 – II кластер;

Фр – 30,1 – 60,0 – III кластер;

Фр – 60,1 > – IV кластер.

Результати поділу енергетичних компаній України на кластери відображено в табл. 2 і рис. 1.

Таблиця 2

Поділ обласних енергетичних компаній України на кластери

Кластер		Чистий фінансовий результат прибутку (збиток) Середнє значення За 2014-2018 рр.	Кластери				
			Роки				
			2014	2015	2016	2017	2018
I	Львівобленерго	-60100,6	I	I	I	I	II
II	Волиньобленерго	11293,4	I	II	II	II	II
	Донбасенерго	5379,2	IV	I	I	III	IV
	Рівнеобленерго	29611,2	I	I	IV	II	IV
	Тернопільобленерго	21005,1	I	II	II	III	III
III	Житомиробленерго	51343,0	I	II	I	IV	IV
	Хмельницькобленерго	31951,4	II	III	II	III	III
IV	Вінницькобленерго	125433,6	II	IV	IV	IV	IV
	Прикарпаттяобленерго	122987,6	III	IV	III	IV	IV
	Центренерго	574822	IV	II	IV	IV	IV

Джерело: розроблено автором

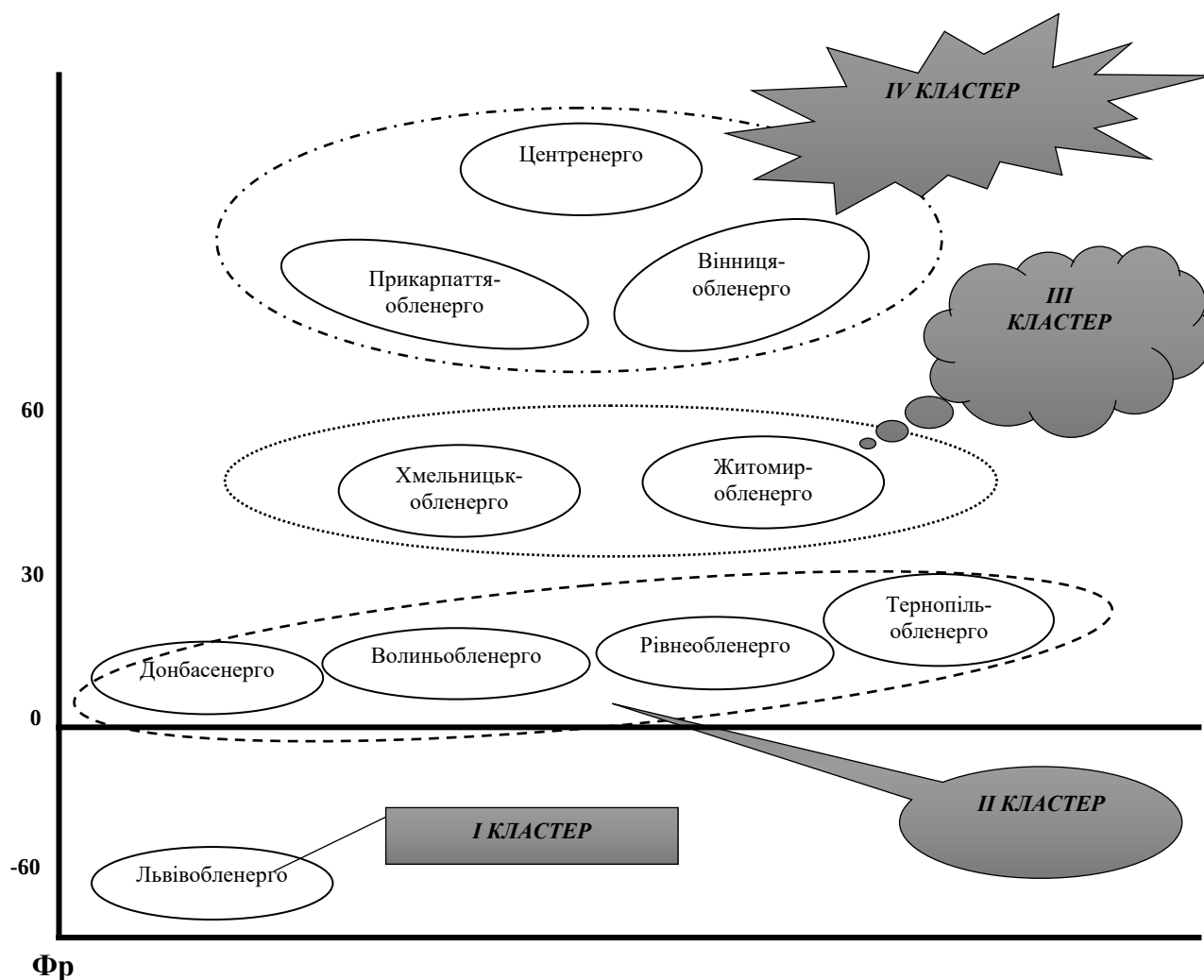

Рис. 1. Графічне відображення позицій кластерів енергетичних підприємств

Джерело: розроблено автором

На основі аналізу отриманих результатів поділу підприємств на групи кластерів можна зробити висновок, що до I кластеру віднесено ПАТ «Львівобленерго» через низькі показники отриманого прибутку протягом 2014 – 2018 років. В даному кластері зосереджена малорентабельна енергетична компанія. Це свідчить про недостатню ефективність формування і використання нею оборотного капіталу.

У II кластері знаходяться підприємства в яких чистий прибуток в середньому за 2014 – 2018 роки не перевищував 30 млн грн. До II кластеру увійшло 4 енергетичні компанії: ПАТ «Волиньобленерго», ПАТ «Донбасенерго», ПАТ «Рівнеобленерго», ПАТ «Тернопільобленерго». Проте, протягом аналізованого періоду окремі компанії, зокрема ПАТ «Донбасенерго» в 2014 і 2018 роках знаходилися у IV кластері, а в 2017 році у III кластері. Аналогічна ситуація спостерігається і у ПАТ «Рівнеобленерго», де у 2016 і 2018 роках воно перебувало у IV кластері. Для цих підприємств є характерним низький рівень фінансового менеджменту, що мало відображення у середньому значенні отриманого чистого прибутку.

До III кластеру увійшли ПАТ «Хмельницькобленерго» та ПАТ «Житомиробленерго», в яких середній показник чистого прибутку склав у 2014 – 2018 роках від 30,1 до 60 млн грн., проте в окремі роки ПАТ «Житомиробленерго» перебував у I, II і IV кластерах. Протягом досліджуваного періоду III кластер зазнає суттєвих змін. Так, в 2017 – 2018 роках в ньому знаходяться підприємства з найбільшою ліквідністю і рентабельністю.

Найбільш ліквідні і рентабельні підприємства були розподілені в IV кластер. При цьому основна позиція IV кластера протягом досліджуваного періоду не змінюється, там знаходяться підприємства з найбільшою ліквідністю і високою рентабельністю. Зокрема ПАТ «Центренерго» має середній показник чистого прибутку у розмірі 574822 млн грн.

В цілому, протягом досліджуваного періоду кластери зазнають суттєвих змін, що пов'язано зі зміною показників чистого прибутку досліджуваних енергетичних компаній. Так, найбільш успішні підприємства з точки зору ефективного управління оборотним капіталом (отриманий прибуток, рентабельні, і ліквідні) зосереджені в IV кластері. Найбільш численну групу складають компанії, розподілені в II кластері – ліквідні, але недостатньо рентабельні. Такі підприємства формують значні обсяги оборотного капіталу, в який іммобілізовані значні фінансові ресурси. У III кластері зосереджені енергетичні підприємства, діяльність яких відзначалася стабільністю протягом 2014 – 2018 років. Вони у майбутньому можуть стати лідерами на енергетичному ринку і поповнити IV кластер.

У IV кластері знаходяться абсолютні лідери, фінансовий стан яких є стабільний. Політика управління оборотним капіталом таких підприємств є високоефективною.

У процесі дослідження встановлено, що під час формування фінансових ресурсів підприємств важливе значення має забезпечення оптимальної структури їхніх джерел, тобто співвідношення між власними та залученими активами. Для цього слід використати показники рентабельності активів (ROA) і рентабельності власного капіталу (ROE). У табл. 1 були визначені показники ROA і ROE по кожному з досліджуваних енергетичних підприємств і згідно табл. 2 здійснено поділ обласних енергетичних компаній України на кластери, що відображено графічно на рис. 2-5.

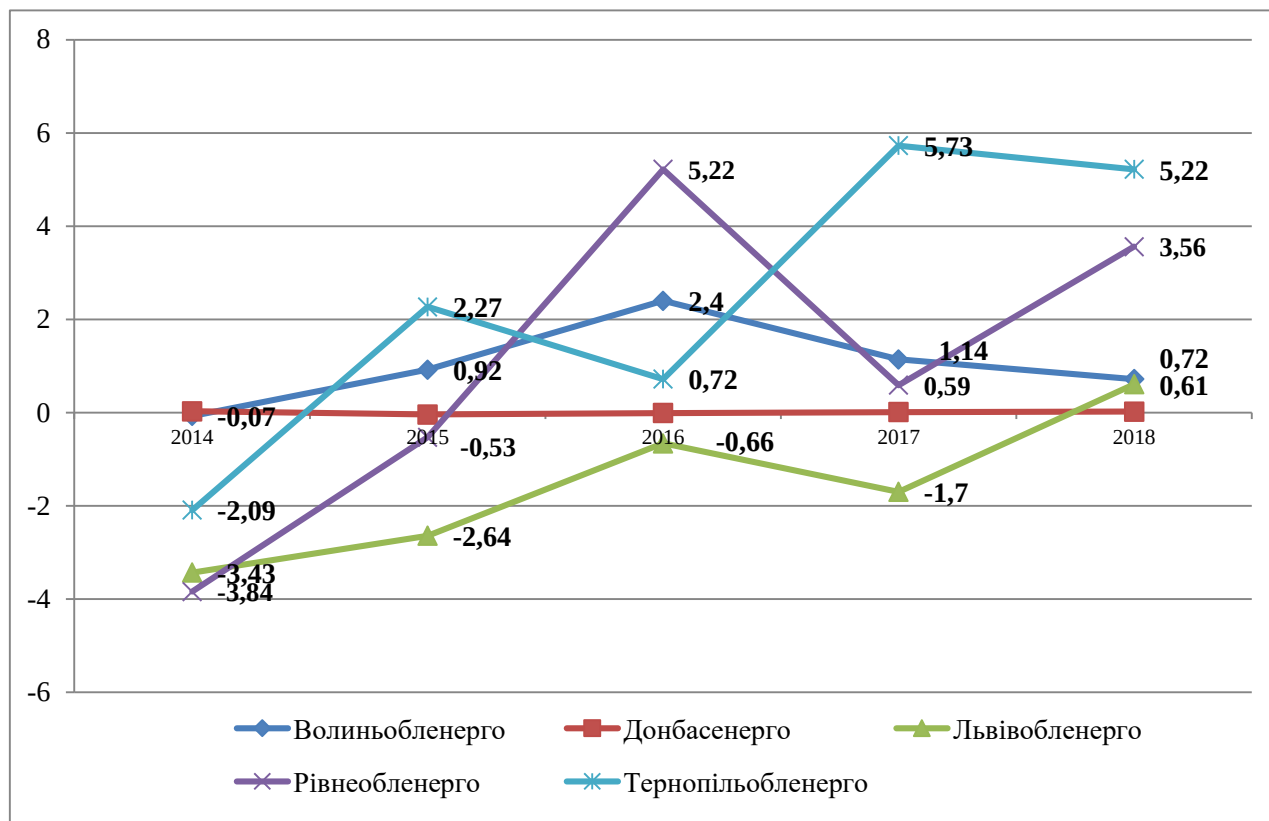

Рис. 2. Динаміка ROA для енергетичних підприємств України I-II кластер

Джерело: розроблено автором

Згідно даних рис. 2 найбільш динамічно зростає показник рентабельності активів. Так, зокрема прогрес спостерігався у ПАТ «Рівнеобленерго» і ПАТ «Тернопільобленерго».

Найбільш низькі показники спостерігалися у ПАТ «Львівобленерго».

На рис. 3 відображено показник рентабельності активів енергетичних підприємств України, котрі увійшли у III – IV кластер.

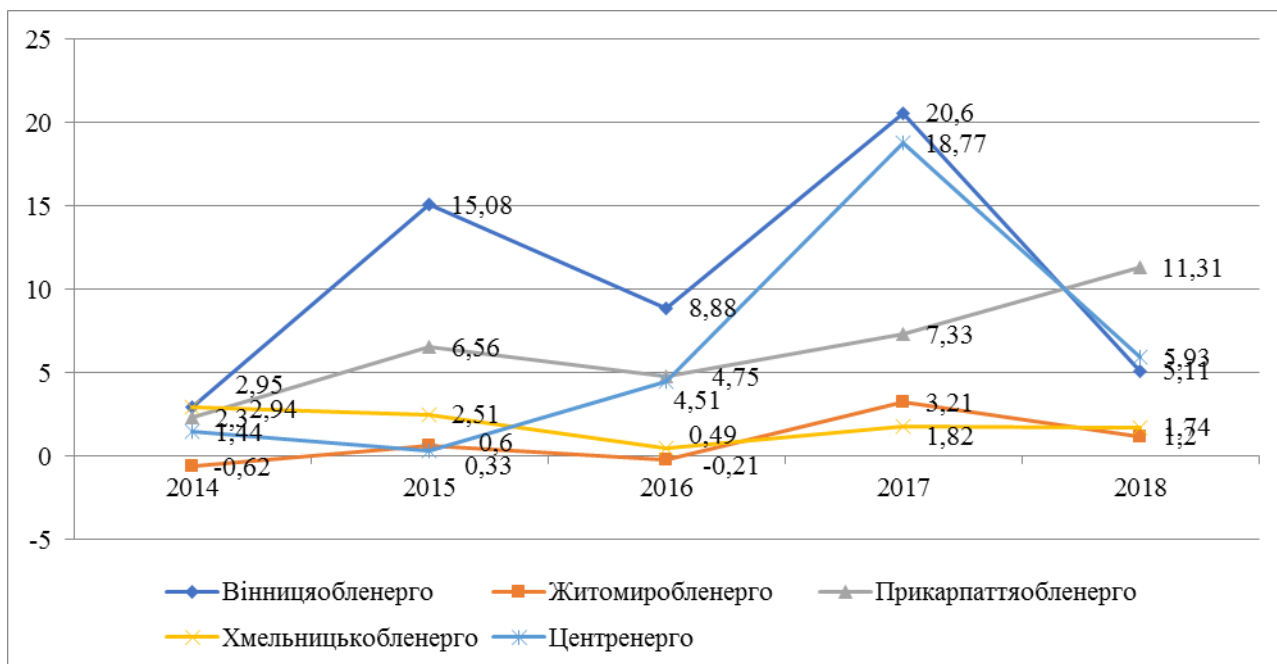

Рис. 3. Динаміка ROA для енергетичних підприємств України III – IV кластер

Джерело: розроблено автором

Дані рис. 3 підтверджують розрахунки, результати яких наведено у табл. 1-10. Бачимо чітку динаміку зростання показника ROA для ПАТ «Прикарпаттяобленерго» і ПАТ «Центренерго». Проведені розрахунки дозволяють зробити висновок, що енергетичні підприємства повинні залучати фінансові ресурси на фінансування операційної діяльності підприємства.

Індикатором ефективності використання капіталу є показник рентабельність власного капіталу (ROE), котрий представлений для енергетичних підприємств (рис. 4-5).

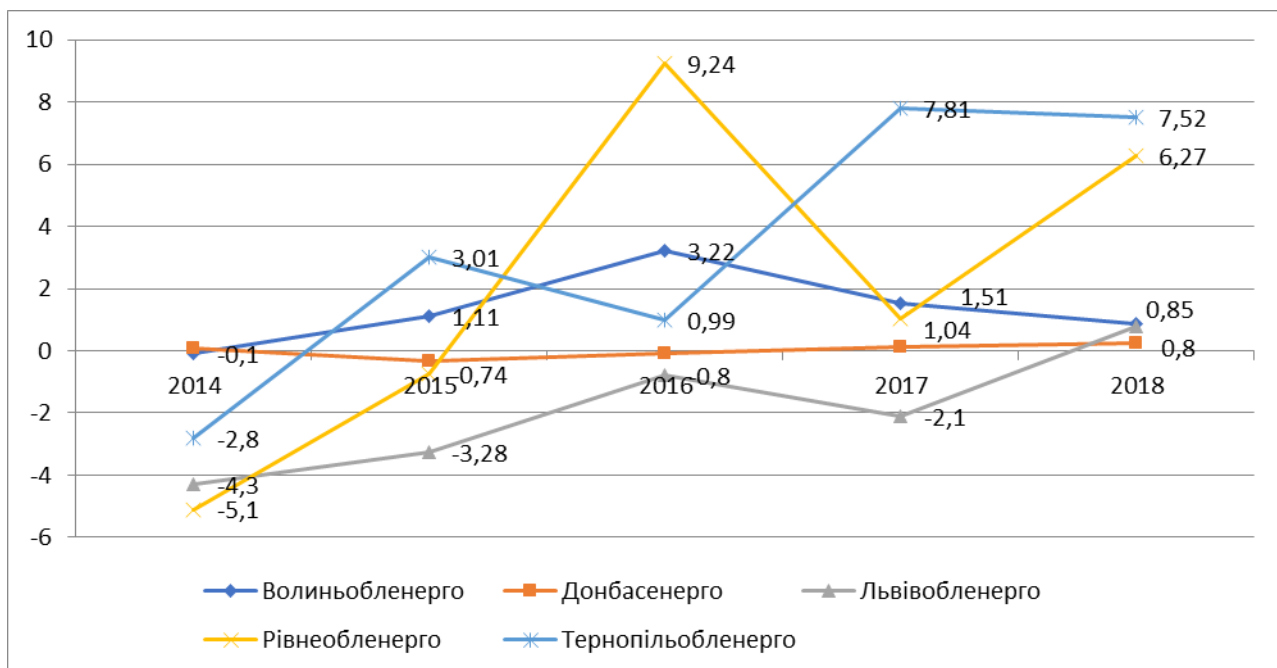

Рис. 4. Динаміка ROE для енергетичних підприємств України I-II кластер

Джерело: розроблено автором

На рис. 4 графічно відображено динаміку зміни рентабельності власного капіталу для енергетичних підприємств України, що увійшли в I-II кластер.

Найбільше зростання показника ROE демонстрували ПАТ «Рівнеобленерго» і ПАТ «Тернопільобленерго».

Зміцнили свої позиції щодо показника рентабельності власного капіталу ПАТ «Волиньобленерго», проте у 2018 році у порівнянні з 2017 роком він зменшився майже у 2 рази.

На рис. 5 відображено динаміку ROE для енергетичних підприємств України III – IV кластеру.

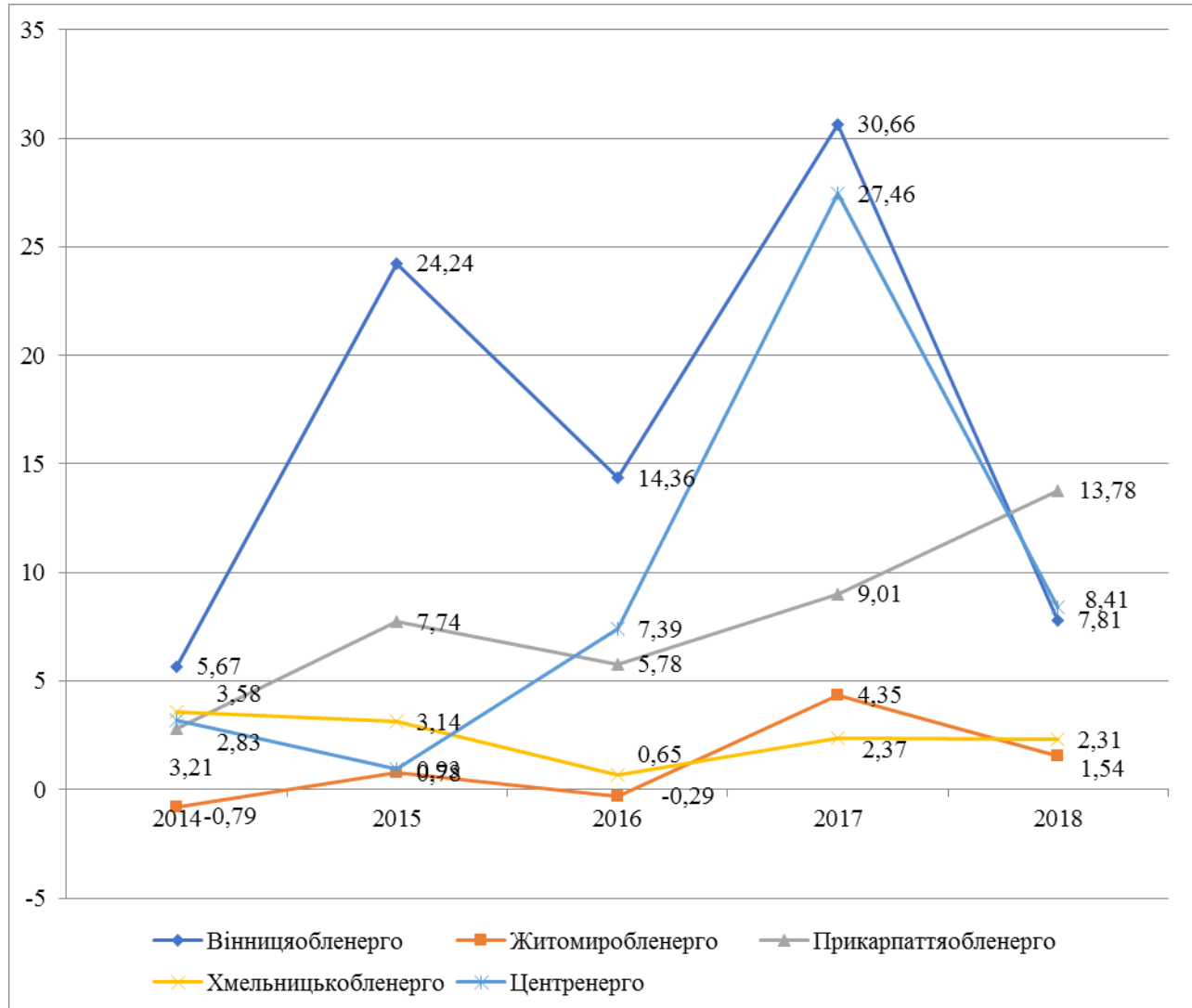

Рис. 5. Динаміка ROE для енергетичних підприємств України III – IV кластер

Джерело: розроблено автором

За даними відображеними на рис. 5 спостерігається, що рентабельність власного капіталу діяльності енергетичних підприємств України, що увійшли в III – IV кластер у 2016 і 2018 роках помітно погіршилась та зменшилась у порівнянні з показниками 2015 і 2017 років. Найвищий показник у 2017 р. належав ПАТ «Вінницькобленерго» і ПАТ «Центренерго» і становив відповідно 30,66% і 27,46%. Але вже у 2018 р. спостерігається погіршення показників, де показник рентабельності склав відповідно 7,81% і 5,2%.

Отже, показник рентабельності власного капіталу відображає базову мету діяльності бізнесу – максимізацію прибутку і зростання прибутковості на вкладений капітал власників підприємства. Збільшення прибутку є основою самофінансування діяльності енергетичних підприємств, їх фінансової незалежності та джерелом розвитку, включаючи збільшення масштабів діяльності і модернізацію. Зростання прибутку і прибутковості підвищує інвестиційну привабливість енергетичних підприємств, стимулює приплив зовнішніх інвестицій; крім того створює передумови для стабільного функціонування.

На підставі показників фінансово-господарської діяльності енергетичних підприємств України проведено узагальнення значення фінансових коефіцієнтів (табл. 3).

На основі даних таблиці 1 здійснено розрахунок коефіцієнтів фінансово-господарської діяльності енергетичних підприємств України (табл. 4 – 5).

Таблиця 3

Значення фінансових коефіцієнтів енергетичних підприємств України

Показник	Рекомендовані значення
Коефіцієнт забезпечення власними коштами	0,5 і вище
Коефіцієнт автономії	більше 0,5
Коефіцієнт ефективності використання власних коштів	не менше 0,4
Коефіцієнт маневреності власних коштів	0,2
Коефіцієнт використання фінансових ресурсів	позитивним вважається збільшення цього коефіцієнта по відношенню до попереднього періоду
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,2-0,35
Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,7 - 0,8
Коефіцієнт поточної ліквідності	має перевищувати 1

Джерело: узагальнено автором

Таблиця 4

Коефіцієнти фінансово-господарської діяльності енергетичних підприємств України І – II кластер

Коефіцієнти	Роки	ПАТ «Львівобленерго»	ПАТ «Волинсьобленерго»	ПАТ «Дніпрообленерго»	ПАТ «Рівнеобленерго»	ПАТ «Тернопільобленерго»
Коефіцієнт забезпечення власними коштами	2014	0,25	0,44	0,52	0,45	0,41
	2015	0,22	0,46	0,44	0,46	0,43
	2016	0,24	0,51	0,42	0,54	0,45
	2017	0,38	0,53	0,46	0,48	0,51
	2018	0,41	0,52	0,55	0,56	0,53
Коефіцієнт маневреності власних коштів	2014	0,15	0,19	0,22	0,15	0,17
	2015	0,17	0,18	0,17	0,16	0,19
	2016	0,23	0,19	0,15	0,23	0,21
	2017	0,21	0,23	0,19	0,19	0,24
	2018	0,18	0,22	0,25	0,26	0,25
Коефіцієнт автономії	2014	0,36	0,44	0,53	0,46	0,41
	2015	0,39	0,48	0,44	0,44	0,46
	2016	0,41	0,53	0,48	0,54	0,47
	2017	0,45	0,57	0,52	0,49	0,52
	2018	0,42	0,54	0,54	0,56	0,55
Коефіцієнт ефективності використання власних коштів	2014	0,38	0,37	0,42	0,35	0,33
	2015	0,33	0,39	0,41	0,37	0,38
	2016	0,36	0,42	0,33	0,42	0,42
	2017	0,42	0,43	0,44	0,37	0,44
	2018	0,39	0,41	0,45	0,44	0,45
Коефіцієнт використання фінансових ресурсів	2014	0,65	0,81	0,55	0,61	0,51
	2015	0,72	0,82	0,53	0,61	0,54
	2016	0,66	0,84	0,57	0,65	0,59
	2017	0,73	0,94	0,62	0,64	0,61
	2018	0,75	0,96	0,65	0,68	0,62
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	2014	0,19	0,21	0,29	0,15	0,19
	2015	0,21	0,21	0,24	0,14	0,23
	2016	0,26	0,24	0,21	0,23	0,24
	2017	0,29	0,26	0,31	0,21	0,27
	2018	0,31	0,24	0,33	0,29	0,28
Коефіцієнт швидкої ліквідності	2014	0,51	0,68	0,71	0,71	0,68
	2015	0,49	0,71	0,71	0,72	0,7
	2016	0,58	0,72	0,65	0,75	0,73
	2017	0,62	0,78	0,74	0,74	0,74
	2018	0,59	0,74	0,75	0,8	0,77
Коефіцієнт поточної ліквідності	2014	0,88	0,95	1,06	0,96	0,95
	2015	0,97	0,99	1,01	0,98	0,96
	2016	0,92	1,08	0,95	1,15	1,04
	2017	1,08	1,17	1,04	1,12	1,18
	2018	1,1	1,33	1,11	1,19	1,21
Рентабельність продажів, %	2014	5,4	11,2	15,2	11,2	8,9
	2015	6,9	13,8	10,8	10,9	12,7
	2016	8,8	13,5	14,3	15,8	14,4
	2017	11,2	16,4	14,1	14,8	15,1
	2018	12,4	14,3	15,3	16,5	15,9

Джерело: розроблено автором

Аналіз коефіцієнтів фінансово-господарської діяльності енергетичних підприємств (табл. 14) дає підстави зробити висновок про те, що протягом аналізованого періоду значення коефіцієнта забезпечення власними коштами перебувало в межах від 0,22 до 0,56 пункта, що свідчить про те, що окремі підприємства, зокрема ПАТ «Львівобленерго», ПАТ «Донбасенерго» і ПАТ «Тернопільобленерго» відчувають дефіцит у власних коштах. Саме тому ці підприємства не здатні профінансувати власну діяльність за рахунок власних фінансових ресурсів.

Таблиця 5

**Коефіцієнти фінансово-господарської діяльності
енергетичних підприємств України III – IV кластер**

Коефіцієнти	Роки	ПАТ Хмельницькобленерго	ПАТ Житомиробленерго	ПАТ Прикарпаттяобленерго	ПАТ Вінницяобленерго	ПАТ Центренерго
Коефіцієнт забезпечення власними коштами	2014	0,38	0,33	0,42	0,46	0,55
	2015	0,48	0,34	0,51	0,55	0,49
	2016	0,44	0,45	0,41	0,57	0,56
	2017	0,48	0,55	0,53	0,62	0,59
	2018	0,51	0,57	0,56	0,64	0,63
Коефіцієнт маневреності власних коштів	2014	0,17	0,15	0,21	0,19	0,25
	2015	0,22	0,17	0,24	0,22	0,18
	2016	0,16	0,19	0,23	0,24	0,26
	2017	0,24	0,24	0,26	0,25	0,28
	2018	0,25	0,25	0,28	0,27	0,29
Коефіцієнт автономії	2014	0,44	0,46	0,49	0,49	0,51
	2015	0,52	0,47	0,54	0,52	0,49
	2016	0,47	0,48	0,51	0,53	0,54
	2017	0,54	0,52	0,54	0,56	0,55
	2018	0,55	0,55	0,58	0,57	0,58
Коефіцієнт ефективності використання власних коштів	2014	0,38	0,33	0,41	0,41	0,43
	2015	0,41	0,35	0,42	0,44	0,41
	2016	0,38	0,39	0,39	0,44	0,45
	2017	0,44	0,47	0,46	0,47	0,47
	2018	0,46	0,49	0,48	0,51	0,52
Коефіцієнт використання фінансових ресурсів	2014	0,35	0,45	0,51	0,8	0,75
	2015	0,44	0,48	0,53	0,85	0,79
	2016	0,42	0,54	0,52	0,88	0,88
	2017	0,51	0,59	0,58	0,89	0,93
	2018	0,55	0,63	0,62	0,93	0,97
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	2014	0,21	0,19	0,22	0,25	0,25
	2015	0,24	0,21	0,23	0,27	0,24
	2016	0,22	0,23	0,22	0,28	0,26
	2017	0,25	0,26	0,25	0,31	0,29
	2018	0,26	0,28	0,27	0,33	0,32
Коефіцієнт швидкої ліквідності	2014	0,65	0,66	0,67	0,72	0,71
	2015	0,69	0,67	0,71	0,75	0,69
	2016	0,68	0,72	0,69	0,77	0,74
	2017	0,72	0,75	0,73	0,81	0,79
	2018	0,74	0,77	0,76	0,82	0,81
Коефіцієнт поточної ліквідності	2014	0,92	0,93	0,96	1,12	1,08
	2015	0,94	0,95	1,02	1,15	1,03
	2016	0,93	1,01	0,99	1,17	1,15
	2017	1,05	1,12	1,06	1,21	1,21
	2018	1,12	1,13	1,09	1,25	1,25
Рентабельність продажів, %	2014	9,9	10,2	12,1	14,3	14,0
	2015	10,5	11,7	12,3	15,1	13,8
	2016	10,2	12,2	12,2	15,5	14,9
	2017	14,7	14,4	16,2	16,2	15,7
	2018	16,5	14,8	16,6	16,4	16,8

Джерело: розроблено автором

Коефіцієнт маневреності власних коштів визначає, яку саме частку власних оборотних коштів складають гроші та їх еквіваленти. Маневреність власних оборотних коштів показує співвідношення між коштами та власними оборотними коштами. За даними табл. 14 спостерігається строката диференціація значень показника.

Значення коефіцієнта автономії протягом аналізованого періоду перебувало в межах від 0,36 до 0,56 пункта, що свідчить про те, що значну частину своїх активів підприємство здатне профінансувати за рахунок власних фінансових ресурсів. Однак у 2014-2015 роках спостерігалися найнижчі значення показника, що свідчить про погіршення фінансової стійкості та незалежності енергетичних підприємств – ПАТ «Львівобленерго» і ПАТ «Волиньобленерго».

Протягом 2014 – 2018 років на енергетичних підприємствах спостерігається тенденція до зростання коефіцієнта ефективності використання власних коштів, котрий відображає скільки прибутку дає 1 грн. власних коштів. Теоретично, нормальним значенням цього коефіцієнта є значення не менше 0,4.

Коефіцієнт використання фінансових ресурсів дає змогу визначити, за який період одержаний прибуток може компенсувати вартість майна. Нормативного числового значення для цього коефіцієнта немає, позитивним вважається збільшення цього коефіцієнта по відношенню до попереднього періоду. За аналізований період відбулося зростання цього показника в усіх енергетичних підприємствах.

При аналізі коефіцієнта абсолютної ліквідності, відзначається підвищення його результату з 0,14 до 0,33, що не нижче допустимої норми значення за показником. За показником коефіцієнта абсолютної ліквідності можна зробити висновок про те, що обсяг короткострокових боргових зобов'язань, які повинні бути при необхідності погашені за рахунок наявних грошових більшості підприємств здатні покрити свої короткострокові зобов'язання тільки за допомогою грошових коштів і короткострокових фінансових вкладень.

Виходячи з економічного змісту коефіцієнта швидкої ліквідності, у підприємств є можливість в найкоротші терміни звільнити достатню частину грошових ресурсів, за вирахуванням вартості запасів, для покриття короткострокових зобов'язань. Коефіцієнт швидкої ліквідності в динаміці за 5 роки підвищився з 0,49 до 0,8, різниця склала 31 пункти.

Коефіцієнт поточної ліквідності показує співвідношення оборотних активів і поточних зобов'язань. Протягом 2014 – 2018 років він знаходився в межах норми і протягом 2017 – 2018 років був м в усіх енергетичних підприємствах I – II кластерів.

Рентабельність продажів відображає яку суму операційного прибутку одержує підприємство з кожної гривні проданої продукції.

Показник рентабельності продажів характеризує найважливіший аспект діяльності енергетичної компанії – реалізацію основної продукції, а також оцінює частку собівартості в продажах. Коефіцієнт рентабельності продажів зв'язує оперативну і стратегічну діяльність компанії.

Висновки. Таким чином, за підсумками, показники ліквідності свідчать про здатність підприємств за рахунок своїх оборотних активів покрити поточні зобов'язання незважаючи на те, що в окремі роки значення показників ліквідності відрізнялися від встановлених норм. Об'єктивна оцінка ліквідності підприємств при виявленні відхилень значень показників дає змогу виявити причини їх зміни. При виявленні погіршення значень показників слід особливо розібратися в причинах затримок дебіторами оплати продукції та послуг, накопичення зайвих запасів готової продукції, сировини, матеріалів тощо. Ці причини можуть бути зовнішніми, більш-менш незалежними від аналізованих підприємств, а можуть бути і внутрішніми. Для цього слід уважно вивчати в динаміці коефіцієнти абсолютної ліквідності, швидкої ліквідності, поточної ліквідності і рентабельність продажів. У більшості випадків на ліквідність підприємств впливають два основні чинники: поточні активи і поточні зобов'язання.

Фактичний рівень коефіцієнтів, що характеризують структуру фінансових джерел коштів, свідчить про те, що енергетичні підприємства мають проводити цілеспрямовану фінансову політику, і ступінь коливань фінансового ризику не має перевищувати нормативний рівень в структурі капіталу. Специфіку роботи вище вказаних енергетичних підприємств багато в чому визначають неплатежі за електричну енергію, викликаючи тим самим збільшення дебіторської заборгованості і пояснюючи низьку частку коштів. Дефіцит ліквідності може негативно позначитися на їх платоспроможності та фінансовій стійкості, а дефіцит рентабельності свідчить, про непослідовну політику формування оборотного капіталу, високій частці витрат, низьку конкурентоспроможність виробленої продукції, дефіциті фінансових ресурсів для формування достатніх обсягів оборотного капіталу, ризикової політики фінансування.

Література

1. Брич В. Я., Федірко М. М., Артемчук Т. О. Трансформація організаційної структури енергокомпанії. Економічний аналіз: зб. наук. праць. 2017. Том 27. № 3. С. 166-172.
2. Брич В., Франчук Л., Микитюк В., Федірко М. Розбудова ринку енергосервісних послуг: світовий досвід та українські реалії. Вісник ТНЕУ. 2017. № 3. С. 7-20.
3. Гасанов С. С., Штангрет А. М., Котляревський Я. В. Антикризове корпоративне управління: теоретичні та прикладні аспекти. Київ: ДННУ "Акад. фін. управління", 2012. 301 с.
4. Ілляшенко С. М., Рот-Серов Є. В. Теоретико-методичні засади вибору напрямів комерціалізації знань на промислових підприємствах. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Економіка». Мукачєво, 2017. № 2 (8). С. 86-93.
5. Крикавський Є. В., Глинський Н. Ю., Гірна О. Б. Адаптивність як чинник стратегічної успішності підприємств в епоху цифрових технологій. Збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції «Маркетинг цифрові технології» (м. Одеса, 26-27 травня 2016 р.). С. 94-96.
6. Литвин І. В. Особливості пошуку інноваційних ідей у системі креативного менеджменту. Науковий вісник НЛТУ України. 2011. Вип. 21.7. С. 360-364.

7. Мальчик М. В., Оплачко І. О. Механізм антикризового управління діяльністю промислових підприємств з урахуванням організації рефлексивних впливів. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Логістика». 2018. № 892. С. 140-148.
8. Пакулін С. Л., Пакуліна А. А. Управління сталим розвитком сучасного підприємства. ТРАЕКТОРИЯ НАУКИ. Электронный научный журнал. 2016. № 3(8). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tma_2016_2_3_5

References

1. Brych V. Ya., Fedirko M. M., Artemchuk T. O. Transformatsiia orhanizatsiinoi struktury enerhokompanii. Ekonomichnyi analiz: zb. nauk. prats. 2017. Tom 27. № 3. S. 166-172.
2. Brych V., Franchuk L., Mykytiuk V., Fedirko M. Rozbudova rynku enerhoservisnykh posluh: svitovy dosvid ta ukrainski realii. Visnyk TNEU. 2017. № 3. S. 7-20.
3. Hasanov S. S., Shtanhret A. M., Kotliarevskiy Ya. V. Antykryzove korporativne upravlinnia: teoretychni ta prykladni aspekty. Kyiv: DNUU "Akad. fin. upravlinnia", 2012. 301 s.
4. Illiashenko S. M., Rot-Sierov Ye. V. Teoretyko-metodychni zasady vyboru napriamiv komertsializatsii znan na promyslovykh pidpriemstvakh. Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Seriya «Ekonomika». Mukachevo, 2017. № 2 (8). S. 86-93.
5. Krykavskiy Ye. V., Hlynskyi N. Yu., Hirna O. B. Adaptivnist yak chynnyk stratehichnoi uspishnosti pidpriemstv v epokhu tsyfrovoykh tekhnolohii. Zbirnyk materialiv II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Marketynh tsyfrovi tekhnolohii» (m. Odesa, 26-27 travnia 2016 r.). S.94-96.
6. Lytvyn I. V. Osoblyvosti poshuku innovatsiinykh idei u systemi kreatyvnoho menedzhmentu. Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. 2011. Vyp. 21.7. S. 360-364.
7. Malchik M. V., Oplachko I. O. Mekhanizm antykryzovoho upravlinnia diialnistiu promyslovykh pidpriemstv z urakhuvanniam orhanizatsii refleksyvykh vplyviv. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnik». Seriya «Lohistyka». 2018. № 892. S. 140-148.
8. Pakulin S. L., Pakulina A. A. Upravlinnia stalym rozvytkom suchasnoho pidpriemstva. TRAKTORYIA NAUKY. Elektronnyi nauchnyi zhurnal. 2016. № 3(8). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tma_2016_2_3_5

Рецензія / Peer review: 11.10.2019

Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 351

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-39-43

РЕПІНА І. М.

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ЕМЕРДЖЕНТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІДПРИЄМСТВА ЯК ОСНОВА МЕХАНІЗМУ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ ТА ЇХ ПРОСУВАННЯ

У статті розглянуто емерджентний потенціал підприємства, який створюється під силою інтеграційних процесів та являється джерелом інноваційного розвитку підприємств та підприємницьких структур. Визначено місце та важливість інноваційних бізнес-процесів та інтелектуального капіталу для реалізації інноваційного потенціалу підприємства. Зазначено, що творчий початок та виникнення новаторських ідей, в більшості випадках, проявляються під силою небезпечних явищ та діють впродовж життєвого циклу інновацій. Виокремлено, систематизовано та охарактеризовано особливості розвитку підприємства за рахунок активізації емерджентних властивостей (технічних інновацій та ключових факторів успіху). Виділено причини формування емерджентності, що базуються на інтеграційних процесах підприємств, які об'єднуються у єдину систему, створюючи інноваційний анклав та активізуючи їх внутрішню інноваційну спрямованість. Виділено три основні причини виникнення інноваційної активності: розширення та поглиблення виробничого поділу праці, індустриальні, технологічні або процесні інновації та динаміка інновацій групи підприємств. Охарактеризовано поняття «особливість нововведення», «інноваційна особливість», «моральна невідповідність інновацій» та «емерджентний потенціал підприємства». Виділено характеристику ефектів емерджентності. Визначено поняття емерджентного потенціалу підприємства, який є драйвером механізму впровадження інновацій та їх просування.

Ключові слова: розвиток, емерджентні властивості, інноваційний розвиток, інтеграційні процеси, емерджентний потенціал.

RIEPINA I.

Kyiv National Economic University Named after Vadym Hetman

EMERGING POTENTIAL OF THE ENTERPRISE AS THE BASIS OF THE MECHANISM OF INNOVATION IMPLEMENTATION AND PROMOTION

The strengthening of the processes of international globalization and integration in the value chains affects the transformational changes not only in the economic development of national economies, but also in business structures in particular. In the conditions of transformation it is extremely important to timely adapt and a balanced and high-quality innovation policy of the enterprise, which is focused on the development of potential that arises by activating the new properties of the enterprise.

The article considers the emergent potential of the enterprise, which is created by the integration processes and is a source of innovative development of enterprises and business structures. The place and importance of innovative business processes and intellectual capital for the realization of the innovative potential of the enterprise are determined. It is noted that the creative beginning and emergence of innovative ideas, in most cases, are manifested under the influence of dangerous phenomena and operate throughout the life cycle of innovation. The peculiarities of the enterprise development due to the activation of emergent properties (technical innovations and key success factors) are singled out, systematized and characterized. The reasons for the emergence of emergencies, based on the integration processes of enterprises, which are combined into a single system, creating an innovation enclave and activating their internal innovation. There are three main reasons for the emergence of innovation activity: the expansion and deepening of the production division of labor, industrial, technological or process innovations and the dynamics of innovation of a group of enterprises. The concepts of "innovation feature", "innovation feature", "moral inconsistency of innovations" and "emergent potential of the enterprise" are characterized. The characteristics of emergence effects are highlighted. The concept of emergent potential of the enterprise, which is the driver of the mechanism of innovation implementation and their promotion, is defined.

Keywords: development, emergence properties, innovative development, integration processes, emerging potential.

Постанова проблеми. Посилення міжнародної глобалізації та інтеграційних процесів в ланцюгах створення доданої вартості впливають на трансформаційні зміни не лише в економічному розвитку національних економік, а підприємницьких структур зокрема. За умов трансформації, вкрай важливим є вчасна адаптація та виваженість якості інноваційної політики підприємства, що орієнтована на розвиток емерджентного потенціалу через активізацію емерджентних властивостей підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний огляд наукових праць економічної літератури щодо розвитку підприємств, формування та ефективного використання інноваційного потенціалу в різні часи, управління інноваційним розвитком висвітлено у значному науковому доробку зарубіжних та вітчизняних вчених, таких як: Варналій З.С., Ілляшенко С.М., Гончар О.І., Гончарова Н.П., Нижник В.М., Савіна Г.Г., Стадник В.В., Чухрай Н.І., Філіппова С.В., Федулова І.В., Хрущ Н.А., Шумська С. С. Над питанням впровадження нанотехнологій, присвячені роботи Лебедева М.В., Карабущенко П.Л., Пустовалова І.В., Юдіна Е.Г., Кузнєцова Б.Г. та ін.

Теоретичний огляд та еволюцію поняття емерджентності, економіки емерджентного типу висвітлено у науковому доробку таких зарубіжних та вітчизняних вчених як Воронков О.О., Дяченко К.С., Думанська К.С., Гребешкова О.М., Захаренко М.М., Кисельов М., Кустовська О.В., Пономарьова Н., Лазебник Л.Л., Маргасова В.Г., Сергєєва Л.Н., Ревенко Д.С.

У наукових роботах Войнаренка М.П. розроблено систему індикаторів за алгоритмічним порядком та зазначено складові економіко-математичного моделювання інноваційної діяльності промислових підприємств в емерджентній економіці. Однак проблеми інноваційного розвитку підприємства, які базуються на активізації емерджентних властивостей є і залишаються актуальними.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. З аналізу останніх досліджень і публікацій випливає, що велика кількість науково-методологічних праць присвячена питанням формування підприємницького потенціалу підприємства, характеристиці емерджентних властивостей розвитку економіки в цілому, основам механізму впровадження інновацій та проблемам їх просування, проте комплексного підходу до формування емерджентного потенціалу підприємства на основі механізму ефективного впровадження інновацій не існує. Тому висвітлення особливостей та проблем впровадження інновацій як основи механізму формування емерджентного потенціалу підприємства є важливим і необхідним науковим завданням сучасної економічної думки. Це дозволить, в свою чергу, спрогнозувати певні управлінські рішення щодо формування необхідних фінансових та інтеграційних механізмів розвитку підприємств на основі впровадження інновацій для забезпечення підвищення ефективності діяльності компаній в цілому.

Метою статті є дослідження емерджентного потенціалу підприємства як основи механізму впровадження інновацій та їх просування

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Для досягнення поставленої мети та реалізації окреслених цілей авторами виокремлено наступні завдання:

1. Визначити поняття емерджентної економіки;
2. Дослідити процеси появи емерджентних властивостей (характеристик) підприємств;
3. Проаналізувати особливості розвитку підприємства за рахунок активізації емерджентних властивостей (технічні інновації, ключові фактори успіху)
4. Визначити емерджентний потенціал підприємства (ЕПП) який є драйвером механізму впровадження інновацій та їх просування .

Виклад основного матеріалу дослідження. Основним джерелом інноваційного розвитку підприємств залишається активізація інноваційних процесів та новаторських ідей, що здійснюється шляхом посилення мотиваційних важелів впливу на інтелектуальний капітал та/або відбувається під силою негативних явищ та криз.

Бізнес-процеси на будь-якому підприємстві пов'язані з різноманітними ризиками, а особливо процеси впровадження та просування інновацій. Дослідження розвитку інноваційного потенціалу та його реалізації, розпочинається із оцінювання рівня ризиковості середовища та впливу їх на інноваційну діяльність. Тому вкрай важливим є виявлення та ідентифікація імпульсів інноваційного розвитку підприємства, які в подальшому переходять динамічний стан інноваційної активності.

Як зазначають Воронков О.О., Дяченко К.С., системними ознаками забезпечення економічної безпеки підприємств є: межі системи, які визначаються інтересами самого підприємства; відкритість, що проявляється у зв'язках з іншими системами і елементами регіонального і державного рівня (підприємствами і організаціями, фінансовими організаціями, населенням); структурованість, визначається у поданні системи економічної безпеки підприємств, у вигляді взаємодіючих структурних складових; динамічність, яка проявляється у зміні стану системи як у часі, так і в процесі управління; ієрархічність, визначається на підставі формування цільових пріоритетів забезпечення економічної безпеки; емерджентність, яка проявляється у взаємозв'язку з категоріями «регіональна економіка», «регіональний ринок», «населення», «екологічна безпека» [1, с. 121]. Враховуючи такий системний зв'язок, слід зазначити, що емерджентність є наслідком інтеграції та негативних впливів нестабільного середовища. Така думка підтримується іншим іншими науковцями, такими як Гончар О.І. яка зазначила, що «інтеграція підприємницьких структур в міжнародний економічний простір формує нові ризики та невизначеності, може завдати суттєвих негативних наслідків для тих підприємств, які не обґрунтували ефективну стратегію формування та розвитку взаємовідносин з учасниками ринку» [2, с. 49].

Войнаренко М.П. та інші зазначають, що «емерджентна концепція заснована на застосуванні особливостей діяльності компанії в умовах непередбачуваної появи екологічних проблем, характерних для нестабільних політико-економічних, соціальних, законодавчих та інших факторів» [6, с. 163; 8, с. 3].

Отже, такі поняття як «економічна небезпека/ризик», «інтеграційні процеси» та «емерджентність» між собою мають взаємозв'язок, так як останнє є наслідком ефективного захисту та адаптаційних змін під час реалізації ключових функцій діяльності підприємницьких структур в інтеграційних утвореннях.

Закон емерджентності визначається таким чином: система має особливі властивості, що не властиві її окремим елементам. Емерджентність є наслідком прояву, як мінімум, трьох факторів: наслідком різкого нелінійного посилення раніше малопомітної властивості; наслідком непередбачуваної біфуркації будь-якої підсистеми; наслідком рекомбінації зв'язків між елементами [3, с. 131].

Причини формування емерджентності базуються на інтеграційних процесах підприємств, що об'єднуються у єдину систему, створюючи інноваційний анклав та активізуючи їх внутрішню інноваційну спрямованість. Існують три основні причини виникнення інноваційної активності: розширення та

поглиблення виробничого поділу праці, індустріальні, технологічні або процесні інновації, динаміка інновацій групи підприємств. Емерджентність властива гіперактивній системі та проявляється через фактори взаємовпливу. Розвиваються емерджентні властивості підприємств в інтеграційних об'єднаннях, в тому числі, під впливом зовнішніх чинників. В ході еволюційних процесів розвитку ринкового потенціалу, інновацій та навколишнього середовища, наявності вхідних ресурсів та відповідної урядової політики, відбувається структурна трансформація економічної системи, яка впливає на адаптивність складових системи й виникають дуальні характеристики емерджентності.

В першу чергу, до технологічних інновацій, які спонукають трансформаційні зміни слід віднести:

- технологічні зрушення, що відбуваються у світовому масштабі, стосуються широкого спектра технологій і охоплюють усі головні напрямки сучасного науково-технічного прогресу. В основі формування глобальної системи виробництва лежить процес інтернаціоналізації, у результаті якого відбувається транскордонне поширення технологій. Вісім ключових технологій: штучний інтелект, доповнена реальність, технологія Blockchain, використання дронів, інтернет речей, робототехніка, віртуальна реальність, 3D-принтери [5, с. 179];

- серед найпопулярніших в Україні інноваційними трендами сучасного соціально-економічного середовища є цифровими технології, товари, продукти, послуги та інструменти такі як: інтернет речей, електрокари, хмарні технології, боти, 3D друк, Big data, BlockChain, RetailTech, FinTech, LegalTech, Digitalmarketing, Grid-технології, GovTech, e-ID, TeleHealth, ePrescription, е-демократія, Digital-страхування, BioTech, NanoTech [4, с. 65];

- інтеграція цифрового і фізичного світу у системах CFS та CHS, під впливом яких відбувається не лише цифрова трансформація бізнес-моделі, а трансформація технологічної інфраструктури «Стек технологій» або «Нейронет-стек», що має багаторівневу вертикально інтегровану структуру.

Такі технологічних інновації є емерджентними ефектами цифрової трансформації в економічній системі. Окрему методику оцінювання розвитку інноваційних бізнес-процесів в умовах емерджентних економік розроблено Войнаренком М.П., Варналієм З.С. та іншими [7, 9, 10]. В основі активізації емерджентних властивостей автори зазначають інноваційні бізнес-процеси в ланцюгах створення доданої вартості.

На прикладі вітчизняних підприємств, емерджентні властивості активізуються під силою напряму інтеграційних процесів у велике корпоративне виробництво, компактне просторове угруповання суб'єктів господарювання з об'єднаними інтенсивними зв'язками (агломерація – кластери), системні властивості мережі та соціальні наслідки урбанізаційних процесів.

Емерджентною економікою є економіка, якій притаманний розвиток інноваційного потенціалу в умовах нестабільності, непередбачуваності та волатильності функціонування структурних елементів. Емерджентна властивість виникає в момент настання біфуркації, коли потенціал розвитку підприємства набуває якостей емерджентності. Саме в цей момент емерджентні властивості набувають дуальних характеристик, посилюючи та підтримуючи латентні прояви інноваційної активності, відбувається максимізація інноваційної віддачі та виникають нові якості системи, а у разі їх нівелювання система втрачає міцність та структурованість, залишаючись далеко позаду в конкурентному середовищі.

Особливості розвитку підприємства за рахунок активізації емерджентних властивостей (технічні інновації, ключові фактори успіху) згруповано у таблиці 1.

Емерджентні властивості проявляються у вигляді особливості нововведення та інноваційної особливості.

Особливість нововведення має різнопланові та різноманітні характеристики, що призводять до стрімких змін у продукції, товарах та послугах, або відбувається поступове вдосконалення зазначених результатів діяльності підприємств. За рахунок емерджентних (виникнених) особливостей нововведень, підприємство здобуває відносну стабільність, для цілей сталого серійного виробництва.

Інноваційна особливість характеризується як прорив у основній технології продукції, шляхом інноваційної обробки, що вирішує основні питання розробки та переробки. За рахунок емерджентних (виникнених) інноваційних особливостей суспільство через товари та послуги відчуває технологічну нормальність, або відповідність технологій сучасним вимогам життя та бізнес-моделі. Ще розглядається особливою інноваційна переробка в концепції циркулярної економіки.

Однак існує і інша, дуальна сторона емерджентних властивостей, що виглядає у індукційний період, як прорив у основній технології продукції, проте яка не знайшла реального напряму застосування.

Моральна невідповідність інновацій сприймається як інноваційна особливість, яка не відповідає вимогам часу, є невиправданою та незрозумілою, можливо випереджає час, проте в умовах сьогодення є недоцільною та може викликати недовіру споживача або сприйматись небезглуздою для реалізації та застосування. Хоча історичні віхи розвитку інновацій свідчать про наявність таких випадків. Наприклад, із сучасного: стартап головного розробника Android Енді Рубіна Essential Phone, запуск власного месенджера Veon оператором Київстар, Windows Phone від Microsoft, соціальні платформи Google Wave, Google Buzz, Allo від Google, окуляри доповненої реальності Google Glass, месенджер ChatOn від Samsung тощо.

Таблиця 1.

**Особливості розвитку підприємства за рахунок активізації емерджентних властивостей
(технічні інновації, ключові фактори успіху)**

Особливості етапів життєвого циклу	Початковий період, період ембріонального розвитку	Індукційний період	Швидкий період росту
Діяльність, активність	Фундаментальні дослідження: наукові відкриття, технічні винаходи	Дослідження та розробка нових продуктів	Індустріалізація
Драйвер розвитку	Урядова політика, державне регулювання у сфері прав інтелектуальної власності	Уряд, підприємство	Підприємницькі структури Підприємство
	Розвиток ринкового потенціалу	Структурна трансформація економічної системи, підприємства	Підприємницькі структури Підприємство
	Стан навколишнього середовища, катастрофи та стихійні лиха	Структурна трансформація екологічної системи, підприємства	Підприємницькі структури Підприємство
Емерджентні властивості	Особливість нововведення	Різноманітність, налаштовані швидкі зміни у товарах та послугах, Поступове вдосконалення продукції Відносна стабільність, для цілей сталого серійного виробництва	Стандартизовані продукти Значне поліпшення якості та функціональності
	Інноваційна особливість	Прорив у основній технології продукції Інноваційна обробка, вирішені основні питання розробки та переробки	Технологічна нормальність (відповідність) товарів та послуг, інноваційна переробка
		Прорив у основній технології основної продукції, яка не знайшла реального напрямку застосування	Моральна невідповідність
Ефекти емерджентності	Доцільна	Проривна інновація, що відкриває новий технологічний цикл	Позитивні – адаптація, структурна трансформація економічної системи, підприємства
		Самоінновація, що носить непередбачений характер	Позитивні – структурна трансформація економічної системи, підприємства
	Недоцільна	Руйнівна інновація, що містить функції, які потрібні тільки декільком периферійним клієнтам на нішевих ринках	Негативні – динамічний хаос, розбалансованість структури, ліквідація;

Авторська розробка

Ефекти емерджентності (розуміємо як результати інноваційної активності) носять теж дуальний характер, так як можуть бути доцільними або недоцільними. В контексті доцільної є проривні інновації, що відкривають новий технологічний цикл, а бувають випадки коли відбувається самоінновація, що носить непередбачений характер. Остання виникає як помилковий ефект від випробовування основної інновації.

Процеси активізації емерджентних властивостей є рушійною силою для механізму впровадження інновацій та їх просування, що дозволяє на кожному етапі життєвого циклу підприємства обирати та вимірювати потреби ринку та споживача на предмет доцільності, своєчасності, зрозумілості та відповідності інновацій.

Враховуючи вищезазначене, визначимо, що емерджентний потенціал підприємства (ЕПП) слід сприймати як системну властивість виникнення нових якостей та характеристик, які раніше не були притаманні підприємствам до їх інтеграції у єдине ціле та мають результативність вищу за сумарне значення частин до процесів інтеграції, водночас, ЕПП є драйвером механізму впровадження інновацій та їх просування.

Висновки. Отже, емерджентною економікою є економіка, якій притаманний розвиток інноваційного потенціалу в умовах нестабільності, непередбачуваності та волатильності функціонування структурних елементів. Емерджентна властивість виникає в момент настання біфуркації, коли потенціал розвитку підприємства набуває якостей емерджентності. Емерджентний потенціал підприємства, як системна властивість виникнення нових якостей та характеристик, які раніше не були притаманні підприємствам до їх інтеграції у єдине ціле, має результативність вищу за сумарне значення частин до процесів інтеграції, водночас, ЕПП є драйвером механізму впровадження інновацій та їх просування. В статті розглянуто етапи життєвого циклу інновацій за рахунок активізації емерджентних властивостей (технічних інновацій, ключових факторів успіху), що надають характеристики особливостям розвитку підприємства в емерджентній економіці.

Література

1. Воронков О.О., Дяченко К.С. Концептуальні засади дослідження економічної безпеки будівельних підприємств. Вісник ЖДТУ. 2017. № 4 (82) с. 117-124. DOI: [https://doi.org/10.26642/jen-2017-4\(82\)-117-124](https://doi.org/10.26642/jen-2017-4(82)-117-124) (дата звернення: 10.11.2019).

2. Gonchar O.I. Management of the potential of an enterprise on the basis of graphanalytical models / O.I.Gonchar // Scientific bulletin of Polissia, 2017. – № 2 (10). – Ч. 2. – P. 61-65.
3. Гребешкова О.М. Емерджентність у стратегічному процесі підприємства / О.М. Гребешкова // Формування ринкової економіки : зб. наук. праць. – Вип. 22. – К. : КНЕУ, 2009. – С. 129–137.
4. Кравченко Л.В., Гурочкіна В.В., Гнатюк С.С. Дифровізація сучасного соціально-економічного простору: боти та хмари. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2018. № 6. Том 2. С. 35-39. URL:http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/doc/4069/3/2891_IR.pdf (дата звернення: 08.10.2019).
5. Рєпіна І.М. Розвиток інноваційного потенціалу підприємств за умов глобальних технологічних викликів / І.М.Рєпіна // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2017. № 4. (250). – С. 177–181. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2017_4_35 (дата звернення: 04.10.2019).
6. Савіна Г.Г. Соціальні аспекти забезпечення ефективності менеджменту персоналу / Г.Г. Савіна, А.М. Щербина, Е.І. Бочкарева // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2014. № 4, т.2. С. 161–165.
7. Савіна Г.Г. Функціонування саморегульованих економічних систем /Г.Г.Савіна, О.І. Зайцева// Вісник Хмельницького національного університету, 2007. №3. С. 70-72
8. Voynarenko M., Dumanska K. and Ponomaryova N. Formation of company's economic activity context in the strategic positioning process in emergent environment conditions. The 8th International Conference on Monitoring, Modeling & Management of Emergent Economy. Odessa, Ukraine, May. 2019. Vol. 65 (2019). DOI: <https://doi.org/10.1051/shsconf/20196504005>. Homepage: https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/abs/2019/06/shsconf_m3e22019_04014/shsconf_m3e22019_04014.html
9. Voynarenko M., Cherep A., Gonchar O., Cherep A., Krylov D. and Oleynikova L., Forecasting strategies for economic mechanism innovative activities of enterprises . - Advanced computer information technologies (ACIT`2019) : 9th International Conference (Ceske Budejovice, Czech Republic, June 5-7, 2019). - Ceske Budejovice, 2019. - P. 362-365.
10. Voynarenko, M., Varnalii, Z., Hurochkina, V. & Menchynska, O., Estimation of Innovative Business Processes of the Enterprises in Conditions of Emergence Economics. 6th International Conference on Strategies, Models and Technologies of Economic Systems Management (SMTESM 2019), Advances in Economics, Business and Management Research, (2019). V. 95, 161-166. URL: <https://www.atlantis-press.com/article/125917640>. DOI: <https://doi.org/10.2991/smtesm-19.2019.32> (дата звернення: 14.11.2019).

Referenes

1. Voronkov O.O., Diachenko K.S. (2017). Kontseptualni zasady doslidzhennia ekonomichnoi bezpeky budivelnnykh pidpriemstv. Visnyk ZhDTU № 4 (82), 117-124. DOI: [https://doi.org/10.26642/jen-2017-4\(82\)-117-124](https://doi.org/10.26642/jen-2017-4(82)-117-124) (data zvernennia: 10.11.2019).
2. Gonchar O.I. Management of the potential of an enterprise on the basis of graphanalytical models / O.I.Gonchar // Scientific bulletin of Polissia, 2017. – № 2 (10). – Ч. 2. – P. 61-65.
3. Hrebeshkova O.M. (2009) Emerdzhentnist u stratehichnomu protsesi pidpriemstva Formuvannia rynkovoi ekonomiky: zb. nauk. prats. KNEU. № 22. 129 - 137. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/18718/129-137.pdf>
4. Kravchenko L.V., Hurochkina V.V., Hnatiuk S.S. (2018).Tsyfrovizatsiia suchasnoho sotsialno-ekonomichnoho prostoru: boty ta khmary. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky. № 6(2). 35-39. URL:http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/doc/4069/3/2891_IR.pdf (data zvernennia: 08.10.2019).
5. Riepina I.M. (2017). Rozvytok innovatsiinoho potentsialu pidpriemstv za umov hlobalnykh tekhnolohichnykh vyklykiv. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky. № 4. (250). 177–181. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2017_4_35 (data zvernennia: 04.10.2019).
6. Savina G.G. Socialni aspekty zabezpechennia efektyvnosti menedzhmentu personalu / G.G. Savina, A.M. Shherby`na, E.I. Bochkareva // Visnyk Xmelnytskogo nacionalnogo universytetu. Ekonomichni nauky. 2014. № 4, t.2. S. 161–165.
7. Savina G.G. Funkcionuvannia samoregulovanykh ekonomichnykh system /G.G.Savina, O.I. Zajceva// Visnyk Xmelnytskogo nacionalnogo universytetu, 2007. №3. S. 70-72.
8. Voynarenko M., Dumanska K. and Ponomaryova N. (2019) Formation of company's economic activity context in the strategic positioning process in emergent environment conditions. The 8th International Conference on Monitoring, Modeling & Management of Emergent Economy. Odessa, Ukraine, May. Vol. 65. DOI: <https://doi.org/10.1051/shsconf/20196504005>. Homepage: https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/abs/2019/06/shsconf_m3e22019_04014/shsconf_m3e22019_04014.html.
9. Voynarenko M., Cherep A., Gonchar O., Cherep A., Krylov D. and Oleynikova L., Forecasting strategies for economic mechanism innovative activities of enterprises . - Advanced computer information technologies (ACIT`2019) : 9th International Conference (Ceske Budejovice, Czech Republic, June 5-7, 2019). - Ceske Budejovice, 2019. - P. 362-365.
10. Voynarenko, M., Varnalii, Z., Hurochkina, V. & Menchynska, O. (2019). Estimation of Innovative Business Processes of the Enterprises in Conditions of Emergence Economics. 6th International Conference on Strategies, Models and Technologies of Economic Systems Management (SMTESM 2019), Advances in Economics, Business and Management Research, V. 95, 161-166. URL: <https://www.atlantis-press.com/article/125917640> Retried from: <https://doi.org/10.2991/smtesm-19.2019.32>

Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 658

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-44-47

БІЛИК В. В.

Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького

МАРКЕТИНГОВІ КОМУНІКАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА У ФОРМУВАННІ СПОЖИВЧОЇ ЦІННОСТІ

В статті розкрито основні етапи генезису поняття споживчої цінності товару та умов його формування. Автором розкрито основні складові та особливості формування комунікативної політики підприємства та особливості її формування. Комунікативна політика має забезпечити зростання обсягів продажів, покращення їх ефективності, нарощення прибутковості підприємства. При цьому, система комунікативної політики є джерелом та, водночас, носієм інформації про підприємство та товар; засобом усвідомленого впливу на ринок та інструментом підвищення ефективності маркетингової діяльності. Тобто, саме комунікація є основним інструментом реалізації маркетингових досліджень, але крім цього охоплює також зв'язки підприємства з громадськістю, рекламу, засоби стимулювання збуту та прямий маркетинг. В процесі дослідження акцентовано увагу на новітніх інструментах маркетингових комунікацій в інтернет-просторі та їх можливому потенціалі в пошуку майбутніх покупців. В результаті, в статті обґрунтовано позитивний вплив використання передових інструментів маркетингових комунікацій у створенні додаткової споживчої цінності товарів.

Ключові слова: інструменти, маркетинг, попит, потреби, цінність

BILYK V.

Bohdan Khmelnytsky Cherkasy National University

MARKETING COMMUNICATIONS OF THE ENTERPRISE IN THE FORMATION OF CONSUMER VALUE

The consumer value of the product is formed from many components, the main among which is the ability of the product to meet the needs of the consumer against the background of the costs incurred by him. But modern society is focused on consumption, the tendency to combat the accumulation of unnecessary things is just emerging, and therefore, the component of prestige, branding and fashion will remain for a long time an essential component of their consumer value. At the same time, it is the marketing battles of manufacturers that often form this component of value: we can observe this on the example of manufacturers of basic gadgets, smartphones, smart watches; cars and many other world-renowned companies. Accordingly, the processes of marketing communications begin to work ahead: not only to study the consumer value of goods and demand for them, but to form their individual components by disseminating the necessary information to the company. For enterprises, relationships and cooperation with consumers are of great importance, in the process of which the former receive operational information about the needs of target markets, and the latter - the value of products that best meets their requirements. The tool for providing such an information environment is, first of all, marketing communications. Accordingly, the correct application and construction of an effective system of marketing communications can significantly affect the level of consumer value of the product and the competitiveness of the enterprise.

The article reveals the main stages of the genesis of the concept of consumer value of goods and the conditions of its formulation. The author reveals the main components and features of the formation of the communication policy of the enterprise and the features of its formation. Communication policy should ensure the growth of sales, improve their efficiency, increase the profitability of the enterprise. At the same time, the system of communication policy is a source and, at the same time, a carrier of information about the company and the product; a means of conscious influence on the market and a tool to increase the effectiveness of marketing activities. That is, communication is the main tool for marketing research, but it also covers the company's public relations, advertising, sales promotion and direct marketing. The research focuses on the latest tools of marketing communications in the Internet space and their possible potential in finding future buyers. As a result, the article substantiates the positive impact of using advanced marketing communications tools in creating additional consumer value of goods.

Keywords: tools, marketing, demand, needs, value

Постановка проблеми. Споживча цінність товару формується із багатьох складових, основними серед яких є здатність товару задовольнити потреби споживача на тлі понесених ним витрат. Але сучасне суспільство орієнтоване на споживання, тенденції боротьби з накопиченням непотрібних речей лише зароджуються, а тому, складова престижності, брендованості та модності ще тривалий час залишатиметься суттєвою складовою їх споживчої цінності. При цьому, саме маркетингові баталії виробників часто формують цю складову цінності: ми можемо це спостерігати на прикладі виробників основних гаджетів, смартфонів, розумних годинників; автомобілів та багатьох інших підприємств зі світовим ім'ям. Відповідно, процеси маркетингових комунікацій починають працювати на випередження: не лише досліджувати споживчу цінність товарів та попит на них, а формувати окремі їх складові шляхом поширення потрібної підприємству інформації. Для підприємств набувають великого значення відносини та співпраця зі споживачами, у процесі якої перші отримують оперативну інформацію про потреби цільових ринків, а другі – таку цінність продукції, яка максимально відповідає їхнім вимогам. Інструментом забезпечення такого інформаційного середовища є, в першу чергу, маркетингові комунікації. Відповідно, правильне застосування та побудова ефективної системи маркетингових комунікацій здатні суттєво вплинути на рівень споживчої цінності товару та конкурентоспроможності підприємства.

Аналіз останніх досліджень. Необхідно зазначити, що економічну сутність категорії «цінність» вивчали ще представники класичної політекономії У. Петті, А. Сміт, Д. Рікардо, а також К. Маркс з позиції трудової теорії цінності, Дж. С. Мілль та Дж. Мак Куллоха – теорії затрат виробництва. М. Туган-Барановський визначив цінність як граничну корисність товару; М. Портер – у контексті ланцюга створення вартості; Ф. Котлер присвятив свої наукові праці аналізу споживчої цінності; К. Прахалад, В. Рамасвами досліджували питання формування цінності, аналізуючи складові процесу її творення. Дослідженню різних аспектів методології маркетингових комунікацій присвячено багато праць як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, таких як, зокрема, О.М. Азарян, Х. Анн, Г.Л. Багієв, Л.В. Балабанова, Дж. Бернет, В.В. Божкова, Н.В. Бутенко, А.Ф. Войчак, С.С. Гаркавенко, Є.Н. Голубкова, А.П. Дурович, А.Б. Зверінцев, О.В. Зозульов, С.М. Ілляшенко, Ф. Котлер, Є.В. Крикавський, Т.І. Лук'янець, О.Б. Мних, С. Моріарті, М.А. Окландер, Л. Персі, Г.Г. Почеп-цов, Т.О. Примак, Є.В. Ромат, Дж.Р. Россітер, В.М. Тарасевич, О.А. Феофанов, Н.І. Чухрай, А.Д. Шеремет. Однак, сучасний ринок комунікацій розвивається надзвичайно динамічно, а способи формування вражень споживачів про товар та його виробника постійно модифікується. Відповідно, постає потреба в пошуку й дослідженні сучасних форм поєднання й взаємного впливу досліджуваних інструментів.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є дослідження впливу рівня розвитку маркетингових комунікацій підприємства на процеси та технології формування споживчої цінності його продукції. Для досягнення даної мети в роботі поставлено та виконано такі взаємопов'язані задачі: дослідити сучасну сутність споживчої цінності; окреслити актуальні елементи маркетингових комунікацій підприємства; визначити найбільш дієві інструменти маркетингових комунікацій у формуванні споживчої цінності.

Виклад основного матеріалу. Поняття споживчої цінності еволюціонує разом із розвитком економічної думки та ринкових відносин. Зокрема, часто виділяють такі етапи розвитку теорії споживчої цінності:

- трудову теорію вартості, основним змістом якої було визначення цінності товару з метою встановлення його еквівалентності з іншими товарами під час обміну; з'явилися положення щодо ідентифікації цінності в обміні та споживанні;
- нетрудова теорія вартості, основним положенням якої було визначення понять «цінність» та «корисність» з позиції окремого споживача;
- традиційні концепції формування цінності, які, з одного боку, розглядають цінність з позиції маркетингу, тобто з точки зору створення доданої цінності для споживача та отримання додаткових вигод для виробника; а з іншого – виокремлюють складові цінності: суб'єктивну (що розглядає психологічні аспекти сприйняття); об'єктивну (що передбачає менеджмент якості);
- сучасні погляди формування цінності розглядають цінність із позиції творення підприємством цінності спільно зі споживачем [1].

Поняття споживчої цінності модифікується під впливом розвитку ринкових технологій та, відповідно, еволюціонує від включення в його сутність лише сукупності витрат праці на виготовлення блага до нетрудової теорії та маркетингових складових. На сьогодні, саме маркетингові комунікації є містком взаємодії виробника та споживача, котрий дозволяє не лише вплинути на усвідомлення споживчої цінності товарів споживачами, а й отримати від них зворотний зв'язок у форматі відгуків про реальну задоволеність потреб.

Визначення сутності цінності товарів формувалось під впливом потреб економічної науки та розвитком її фундаментальних теорій. Відповідно, на ранніх етапах поставала проблема визначення еквіваленту обміну товарами та благами, що і зумовило розуміння сутності цінності близької до вартості. Перехідним, однак дуже тривалим етапом, став період усвідомлення цінності як сукупності витрат праці (або вцілому – витрат), що необхідні на виготовлення певного товару. З часом, поняття цінності товару розширилося до категорії «споживча цінність товару», котре визначалось близько за суттю до корисності, тобто здатності певного блага задовольнити потреби споживача. В результаті, акценти дослідження цінності зміщуються в бік якісних параметрів товарів, суб'єктивних критеріїв цінності. Саме на цьому етапі актуалізувалися маркетингові аспекти досліджень, котрі розвиваються і до сьогодні. Сучасні умови спрошують процеси маркетингових досліджень та розширюють спектр цільових аудиторій і об'єми фокус-груп, що значно підвищує їх ефективність та достовірність. Маркетингові комунікаційні технології дозволяють підприємствам максимально використовувати потенціал маркетингу як такого, тобто швидко та точно формулювати цілі підприємства в контексті реального попиту, коригувати тактичні кроки по їх досягненню на тлі пластичності споживчих запитів та ступеню їх задоволення; максимізувати вплив на подальші запити, сформулювати ті характеристики споживчої цінності, які легше задовольнити конкретному виробнику (престиж, мода, патріотичність тощо).

Активною задачею маркетингу є формування та стимулювання попиту на конкретні товари для збільшення їх продажів та прибутковості підприємства вцілому. Таким чином формується специфічний елемент політики підприємства – політика просування, або – комунікаційна політика. В такому контексті важливо розуміти, що комунікація – це процес обміну інформацією між двома і більше людьми. Цією інформацією можуть бути знання, відчуття, емоції, настрої тощо. В такому випадку, комунікатор –

безпосередньо особа, що є центром комунікативного процесу, тобто ретранслює інформацію, вона від неї виходить. Отже, поняття комунікативної політики варто розуміти як сукупність дій та заходів підприємства (комунікатора) щодо просування товару на ринку шляхом підтримання та розвитку зв'язків із клієнтами. Комунікативна політика має забезпечити зростання обсягів продажів, покращення їх ефективності, нарощення прибутковості підприємства. При цьому, система комунікативної політики є джерелом та, водночас, носієм інформації про підприємство та товар; засобом усвідомленого впливу на ринок та інструментом підвищення ефективності маркетингової діяльності. Тобто, саме комунікація є основним інструментом реалізації маркетингових досліджень, але крім цього охоплює також зв'язки підприємства з громадськістю, рекламу, засоби стимулювання збуту та прямий маркетинг.

Заходи формування попиту включають інформативну рекламу, участь у виставках і ярмарках. Вони звернені до потенційного покупця, знайомлять його з новим, тільки вводиться на ринок товаром (брендом). Мета - створення в свідомості потенційних покупців "образу товару" і переконання їх у тому, що саме цей товар краще за все задовольняє цю потребу. Заходи формування попиту допомагають перетворити потенційного покупця в реального [2].

Заходи стимулювання збуту сприяють розширенню продажу товарів, вже не вважаються новинками. Завдання - спонукати до повторних покупок, а також відповідно до життєвим циклом товару на ринку і ціновою політикою підприємства поширити товар серед нових покупців, завойовуючи все більшу частку ринку. Заходи стимулювання збуту спрямовані на покупців, посередників і продавців [4].

Поєднання цих засобів дозволяє сформувати на підприємстві комплекс маркетингових комунікацій, котрий не обмежується лише прямим психологічними та нейролінгвістичними елементами, а й включає стратегічне планування, тактичні маркетингові програми та конкретні разові й системні заходи. Всі ці інструменти варто, на наш погляд, вважати класичними елементами маркетингових комунікацій. Проте, на сьогодні, на тлі активного розвитку Інтернет-технологій, розвиваються більш прогресивні та сучасні інструменти, в першу чергу, персонального стимулювання споживачів. Технології пошуку контекстної реклами для окремих користувачів всесвітньої мережі стали прогресивним потужним засобом персоналізації реклами та створення індивідуальних каналів зв'язку персонально з потенційними покупцями.

Динамічний розвиток різноманітних месенджерів та рекламних груп в них, переважно силами дропшиперів, стали ще одним потужним інструментом пошуку потенційних покупців та їх перетворення в реальних клієнтів. На сьогодні, переважна більшість інтернет-активного населення нашої країни може знайти в своєму смартфоні будь-який потрібний товар. Але головне, що саме зі смартфонів споживачі про багато нових товарів або торгових марок дізнаються. Не втрачають свої актуальності й телефонні СМС, однак розвиток електронної комерції засобами Telegram, Viber, What's up тощо є менш затратними та високоефективним на рівні з персональними листами на електронну пошту потенційних покупців. В результаті, в поєднанні з інструментами Інтернет-торгівлі, створюється віртуальний ринок товарів та послуг, котрий в деяких аспектах витісняє навіть реальний. Сприяє цьому і активний розвиток електронних платіжних систем, віртуальних грошей та, навіть, мобільних банків.

Потужним сучасним інструментом маркетингових комунікацій стали також QR-коди – матричні коди, котрі слугують прямою відсилкою на сайт виробника або сторінку продажу продукції, залежно від маркетингової стратегії підприємства. На сьогодні за допомогою QR-коду можна отримати не лише усю необхідну інформацію, а й оплатити рахунки чи послуги, замовити товар тощо. Переважна більшість виробників доповнюють маркування продукції такими кодами, що дозволяє проінформувати споживача про весь асортиментний ряд конкретного підприємства та його споживчі переваги. Такий інструмент також може стати складовою споживчої цінності товару, оскільки осучаснює його, робить більш сучасним та бажаним.

Мобільні телефони також є платформою для маркетингових комунікацій. Операційні системи IOS та Android через мобільні додатки сприяють просування «віртуального ринку товарів та послуг» та створюють лояльне відношення споживачів до продукції. Виробники намагаються через аналіз поведінки та емоції своїх потенційних споживачів, асоціації, прогнозування споживчого ринку, психологічного впливу збільшити ринок продажу. Вони намагаються привернути увагу до своєї продукції, змусити споживача забажати, зацікавитися і на кінець придбати товар чи скористатися послугою. Усе вищезазначене можна віднести до поняття нейромаркетингу [5].

Ще одна сучасна тенденція – це Ambient-media або реклама у транспорті, приміщеннях, зупинках тощо або використання інфраструктури оточуючого середовища, де постійно перебувають потенційні споживачі. Ця тенденція є ефективною тому що споживачі зіштовхуються з рекламою у найнесподіваніших місцях перебування [5]. Однак, на сьогодні, таку рекламу актуально і варто доповнювати елементами «доповненої реальності». Реалізується цей процес шляхом розміщення відповідного QR-коду на зовнішніх носіях реклами, котрий перенаправляє споживача після його сканування до перегляду нетипового відеоролика. Важливо, щоб такий ролик не був звичайною прямою рекламою, а носив, свого роду, ексклюзивний характер та відрізнявся від масового потоку інформації.

Всі ці складові маркетингових комунікацій є не лише інструментами просування товару, а й водночас, позитивно впливають на його споживчу цінність, оскільки створюють ілюзію сучасності,

інноваційності та престижності товару, роблять бренд підприємства-виробника знайомим споживачу, впізнаваним, а тому – таким, якому більше довіряють. Цікавим інструментом нарощення споживчої цінності товару та водночас просування його на ринку може стати залучення до цього процесу так званих амбасадорів, тобто прихильників торгової марки серед медійних персон. На сьогодні надзвичайної популярності набирають блогери – експерти «з народу» у самих різноманітних галузях. Перевагою залучення в якості амбасадорів інтернет-блогерів є вже сформовані та згруповані цільові аудиторії, котрі у високій мірі довіряють такому комунікатору, а тому зростає як ефективність просування, так і споживча цінність товару в очах потенційних покупців.

Висновки. Отже, в результаті проведеного дослідження обґрунтовано, що застосування передових сучасних інструментів маркетингових комунікацій здатне штучно нарощувати споживчу цінність товарів в очах споживачів шляхом формування іміджу бажаності товару, його знайомості, впізнаваності та популярності. Такими інструментами є Ambient-media, електронна пошта, SMS-маркетинг, QR-кодування, мобільні додатки Viber, Telegram, What'sup та аналогічні, SMM-маркетинг, мобільні додатки до операційних систем IOS та Android, тестування продуктів у відеоблогах тощо. Максимізація реалізації потенціалу, що відкривається перед маркетингом із розвитком Інтернет-технологій розкриває додаткові можливості розвитку та просування товарів.

Література

1. Шульгіна Л.М., Мельничук В.М. Еволюція наукових поглядів щодо поняття «споживча цінність товару». Маркетинг і менеджмент інновацій. №2. 2011. URL: https://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2011_2_74_80_0.pdf (дата звернення: 02.03.2019).
2. Балабанова Л.В., Алачева Т.И. Информационное обеспечение обоснования управленческих решений в условиях маркетинговой ориентации предприятия: монография. Донецк: ДонГУЭТ им. М. Туган-Барановського, 2003. –143 с.
3. Маркетинг. Менеджмент / Ф. Котлер [и др.]. –СПб.: Питер, 2005. –800 с.
4. Комарницький І. М., Цар Г.В. Модель впровадження маркетингової інформаційної системи як фактор ефективного функціонування маркетингового менеджменту. Електронне. видання. 2009. Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Znphktei/2011_2/statti_2/komarnytskiy/komarnytskiy.htm.
5. Луценко К.О., Луценко В.Ю. Актуальні тенденції розвитку комунікацій в системі маркетингу. Вчені записки Університету «КРОК» №3 (51). 2018. С. 151-156.
6. Матвійчук-Соскіна Н.О. Аналіз сучасних підходів до створення маркетингових інформаційних систем. Актуальні проблеми економіки. №8(98), 2009. Режим доступу: http://base.dnsgb.com.ua/files/journal/Aktualni-problemy-ekonomiky/Akt-prob-ekonomiky-2009-8/Akt-prob-ekonomiky-2009-8_266-272.pdf.
7. Zarzadzanie i planowanie marketingowe: materialy metodyczne. – Lodz: Wydawnictwo PL, 2013.–212 s.
8. Сохачька О.М., Романчукевич М.Й. Побудова маркетингової інформаційної системи: українська специфіка. Вісник Житомирського державного технологічного університету / Економічні науки. Житомир: ЖДТУ, 2005. №3 (33). С. 330-339.
9. Скибінський С.В. Маркетинг: підручник / С.В. Скибінський. К.:КНЕУ, 2005. – 568 с.
10. Шелюк Л.О., Крикавський С.В., Дейнега І.О. та ін. Маркетингова інформація: навчальний посібник. Рівне: видавець Олег Зень, 2008. –456 с.
11. Федорченко А.В. Система маркетингових досліджень: монографія К.:КНЕУ, 2009. – 267 с.
12. Фрейдина Е.В. Исследование систем управления: учеб. Пособие / Е.В. Фрейдина; под ред. Ю.В. Гусева. М.:Омега-Л, 2008. –367 с

Referenes

1. Shul'gina L.M., Mel'nichuk V.M. Evolucija naukovih pogljadiv shhodo ponjattja «spozhivcha cinnist' tovaru». Marketing i menedzhment innovacij. №2. 2011. URL: https://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2011_2_74_80_0.pdf (data zvernennja: 02.03.2019).
2. Balabanova L.V., Alacheva T.I. Informacionnoe obespechenie obosnovanija upravlencheskih reshenij v uslovijah marketingovoj orientacii predprijatija: monografija. Doneck: DonGUJeT im. M. Tugan-Baranovs'kogo, 2003. –143 s.
3. Marketing. Menedzhment / F. Kotler [i dr.]. –SPb.: Piter, 2005. –800 s.
4. Komarnic'kij I. M., Car G.V. Model' vprovadzhennja marketingovoi informacijnoi sistemi jak faktor effektivnogo funkcionuvannja marketingovogo menedzhmentu. Elektrone. vidannja. 2009. Rezhim dostupu: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Znphktei/2011_2/statti_2/komarnytskiy/komarnytskiy.htm.
5. Lucenko K.O., Lucenko V.Ju. Aktual'ni tendencii rozvitku komunikacij v sistemi marketingu. Vcheni zapiski Universitetu «KROK» №3 (51). 2018. S. 151-156.
6. Matvijchuk-Soskina N.O. Analiz suchasnih pidhodiv do stvorennja marketingovih informacijnih sistem. Aktual'ni problemi ekonomiki. №8(98), 2009. Rezhim dostupu: http://base.dnsgb.com.ua/files/journal/Aktualni-problemy-ekonomiky/Akt-prob-ekonomiky-2009-8/Akt-prob-ekonomiky-2009-8_266-272.pdf.
7. Zarzadzanie i planowanie marketingowe: materialy metodyczne. – Lodz: Wydawnictwo PL, 2013.–212 s.
8. Sohas'ka O.M., Romanchukevich M.J. Pobudova marketingovoi informacijnoi sistemi: ukrains'ka specifika. Visnik Zhitomir's'kogo derzhavnogo tehnologichnogo universitetu / Ekonomichni nauki. Zhitomir: ZhDTU, 2005. №3 (33). S. 330-339.
9. Skibins'kij S.V. Marketing: pidruchnik / S.V. Skibins'kij. K.:KNEU, 2005. – 568 s.
10. Sheljuk L.O., Krikavs'kij C.V., Dejnego I.O. ta in. Marketingova informacija: navchal'nij posibnik. Rivne: vidavec' Oleg Zen', 2008. –456 s.
11. Fedorchenko A.V. Sistema marketingovih doslidzhen': monografija K.:KNEU, 2009. – 267 s.
12. Frejdina E.V. Issledovanie sistem upravlenija: ucheb. Posobie / E.V. Frejdina; pod red. Ju.V. Guseva. M.:Omega-L, 2008. –367 s

УДК 658.1:338.439

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-48-53

КВАША С.М.

Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ІВАНЬКО А.В.

Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України
«Ніжинський агротехнічний інститут», м. Ніжин Чернігівської області

МАКЕДОН Г.М.

Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України
«Ніжинський агротехнічний інститут», м. Ніжин Чернігівської області

ОРГАНІЗАЦІЙНА КУЛЬТУРА ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ЧИННИК РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті доведено важливість приділення уваги формуванню організаційної культури в сільськогосподарських підприємствах як стратегічного чинника їх розвитку. Визначено джерела формування, основні завдання організаційної культури підприємств. Виділено суб'єктів організаційної культури: працівників, менеджерський склад, власників, органи державної влади, місцевого самоврядування, ринкові суб'єкти. Наголошено на важливості застосування диференційованого підходу при формуванні організаційної культури в сільськогосподарських підприємствах з урахуванням особливостей її загальних та специфічних елементів. Серед специфічних елементів розкрито особливості врахування галузевої специфіки, організаційно-правової форми господарювання, національного та персонального складу працівників.

Ключові слова: сільськогосподарське підприємство, організаційна культура, консолідація, загальні і специфічні елементи організаційної культури, диференційований підхід, ринкові позиції.

KVASHA S.

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

IVANKO A.

A separate subdivision of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
"Nizhyn Agrotechnical Institute", Nizhyn, Chernihiv region

MAKEDON G.

A separate subdivision of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
"Nizhyn Agrotechnical Institute", Nizhyn, Chernihiv region

ORGANIZATIONAL CULTURE AS A STRATEGIC FACTOR OF DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Complications of production activities of enterprises, due to changes in the external environment, increase the importance of domestic sources of economic growth, which are able to ensure more efficient activities. One of the important goals of economic entities of any sector of the economy is to ensure a stable competitive position in the market, which is achieved through the consolidation of enterprises to a set of environmental influences. At the same time, economic entities of the agricultural sector of the economy have their own characteristics of the impact of environmental factors. In turn, the activities of all economic entities in market conditions are accompanied by a constant change of market factors of the environment, which through price characteristics are reflected in the results of their work. In this aspect, it is important to establish a management system and the formation of an appropriate internal atmosphere by economic entities that would promote the consolidation of various economic units and structural units to achieve development goals and ensure long-term operation of the enterprise in the market. This can be achieved through effective organizational culture at the enterprise, which determines the relevance of this study in theoretical and practical terms.

The significance of formation of organizational culture in agricultural enterprises are proved in the article as a strategic factor its development. Sources of formation, main tasks of organizational culture of enterprises are determined. Subjects of organizational culture are selected – workers, managers, owners, government authority, local government bodies, market subjects. The importance of applying of differentiated approach are substantiated for formation of organizational culture in agricultural enterprises taking into account the peculiarities of its general and specific elements. The features of taking into account of sectorial specific, organizational and legal form of management, national and personal composition of employees are revealed among specific elements.

Key words: agricultural enterprises, organizational culture, consolidation, general and specific elements of organizational culture, differentiated approach, market positions.

Вступ. Ускладнення виробничої діяльності підприємств, що обумовлене змінами в зовнішньому середовищі, підвищують значимість внутрішніх джерел економічного росту, які здатні забезпечити більш ефективну їх діяльність. Однією з важливих цілей суб'єктів господарювання будь-якого сектору економіки є забезпечення стійких конкурентних позицій на ринку, що досягається за рахунок консолідації підприємств до сукупності впливів зовнішнього середовища. При цьому, суб'єктам господарювання аграрного сектору економіки притаманні свої особливості впливу на них факторів зовнішнього середовища. У свою чергу, діяльність всіх економічних суб'єктів в ринкових умовах супроводжується постійною зміною ринкових чинників середовища, які через цінові характеристики відображаються на результатах їхньої роботи. В цьому аспекті важливим є налагодження системи управління та формування відповідної внутрішньої

атмосфери суб'єктами господарювання, що сприяли б консолідації різних господарських ланок та структурних підрозділів на досягнення цілей розвитку та забезпечення довгострокового функціонування підприємства на ринку. Цього можна досягти за рахунок ефективно діючої на підприємстві організаційної культури, що й зумовлює актуальність даного дослідження у теоретичному та практичному відношенні.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Питання формування організаційної культури в суб'єктах господарювання економіки були предметом уваги багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців, серед яких можна зазначити таких як: Андрійчук В. Г. [1], Макконнелл К. Р., Брю С. Л. [3], Менкью Н. Г. [4], Мескон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф. [5], Минцберг Г. [6], О'Шонесси Дж. [7], О. И. Уильямсон, С. Дж. Уинтер [8], Самуельсон П. [10], Питерс Т., Уотерман Р. Мл. [11], Эрроу К. [12], Коуз Р. [13], Портер М., Крамер М. [14] та багато інших. Проте специфіка формування організаційної культури в суб'єктах аграрного сектора мають свої галузеві особливості, що й зумовлює вибір теми та питань дослідження.

Мета статті полягає у розкритті значення організаційної культури як стратегічного чинника розвитку сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу. Організаційна культура сільськогосподарських підприємств має відповідний вплив на весь колектив підприємства на всіх рівнях управління та відіграє певну роль в життєдіяльності кожного працівника. Так, для власника підприємства вона може виступати одним із способів самореалізації, для адміністративно-управлінського персоналу – це основний стимул до самоорганізації й орієнтир для дотримання встановленого порядку. Для персоналу та працівників підприємства вона формує належні умови праці та діяльності на ньому.

Метою формування організаційної культури в сільськогосподарських підприємствах є створення умов для забезпечення максимально-можливої їх прибутковості за рахунок удосконалення системи управління. За цих умов результати їх роботи значною мірою визначаються внутрішньою єдністю підприємства та узгодженою роботою їхніх працівників при реалізації поставлених завдань. У цьому відношенні важливим є спрямування менеджерського складу та працівників підприємств на пошук додаткових можливостей з більш раціонального використання наявних ресурсів та визначення більш сприятливих можливостей реалізації виробленої продукції. Це можливо за умов формування відповідної організаційної культури в підприємствах.

Рис. 1. Основні суб'єкти організаційної культури сільськогосподарських підприємств

Багатьма вченими, зокрема, М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури відзначається важливість формування відповідного середовища, що належним чином впливає на поведінку працівників, спрямовуючи їх на досягнення цілей організацій [5, с. 109]. У зв'язку з цим, у системі господарського управління організаційна культура є одним із суттєвих чинників забезпечення довгострокового функціонування підприємств. Важливим є також консолідація зусиль не тільки персоналу підприємств, а й формування системних взаємовідносин із зовнішніми стейкхолдерами, у першу чергу, на територіях ведення їхньої господарської діяльності. Слід зазначити, що організаційна культура на підприємствах формується у результаті взаємодії суб'єктів внутрішнього та зовнішнього середовища підприємств (рис. 1).

Тобто, організаційну культуру сільськогосподарського підприємства можна розглядати як сформовану впродовж життєвого циклу сукупність прийомів і правил формування внутрішніх відносин між працівниками або їх групами та його адаптації до впливів зовнішнього середовища. Вона дозволяє не лише краще зрозуміти, що відбувається на підприємстві, його призначення на ринку тощо, але й чому саме це відбувається, виступаючи, таким чином, стратегічним чинником його розвитку.

З урахуванням вищезазначеного можна стверджувати, що існує безліч внутрішніх і зовнішніх факторів, що впливають на формування організаційної культури підприємства. Зокрема, чинниками зовнішнього середовища підприємства можуть виступати соціально-економічна політика держави, політична та економічна ситуація в країні, науковий техніко-технологічний прогрес, конкуренти, постачальники матеріально-технічних ресурсів, споживачі продукції та послуг тощо.

«До основних змінних внутрішнього середовища організації відносяться структура, цілі, завдання, технологія та люди» [5, с. 108]. При цьому «Всі організації, за виключенням самих маленьких, поділені на горизонтальні спеціалізовані функціональні області та вертикальні рівні управління. Структура організації є логічним співвідношенням функціональних зон та рівнів управління, що використовуються для досягнення цілей організації [5, с. 108].

Формування організаційної культури є важливим і складним процесом, оскільки орієнтується на створення сприятливих умов для роботи на підприємствах, що може бути досягнуто за рахунок виділення її основних завдань (рис. 2) та сприяння їх досягненню.

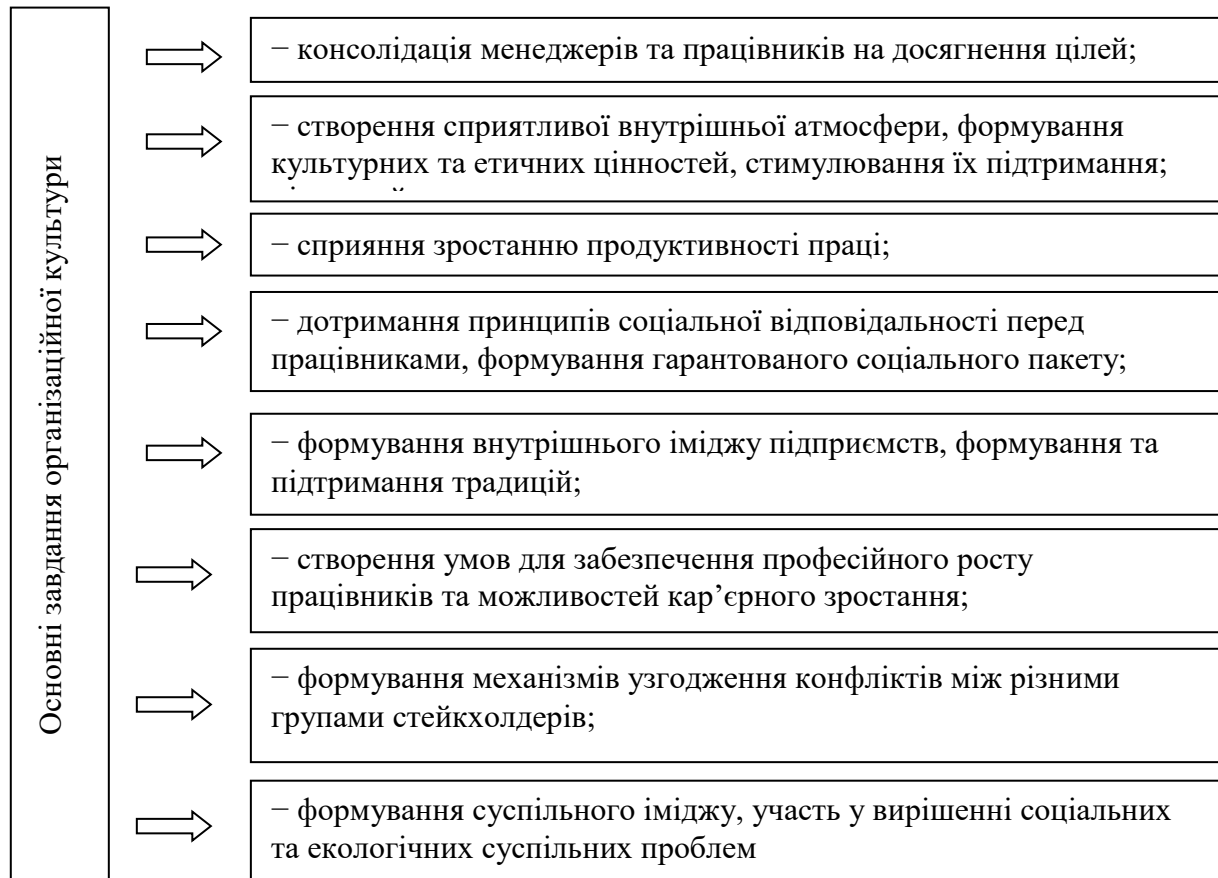

Рис. 2. Основні завдання організаційної культури сільськогосподарських підприємств

Значення організаційної культури для розвитку підприємств визначається певними обставинами, зокрема:

– по-перше, вона є передумовою забезпечення цілісності підприємств та їх організаційної ідентичності на основі вибору культурних й етичних цінностей та системи механізмів по їх підтриманню. Вона базується на психологічній основі, оскільки орієнтована на створення атмосфери турботи та захищеності для працівників;

– по-друге, організаційна культура є базою включення працівників у виконання господарських завдань по реалізації визначених цілей підприємств. Вона містить механізми з адаптації працівників до умов роботи на підприємствах, інструменти з узгодження можливих конфліктів інтересів різних груп стейкхолдерів;

– по-третє, є основою взаємодії підприємства з суб'єктами зовнішнього середовища, визначення позиції підприємств щодо участі у вирішенні суспільних проблем.

Здійснення зазначених завдань базується на економічних результатах їхньої роботи, оскільки пов'язано з витратою коштів. Розгляд сукупності питань організаційної культури передбачає розкриття джерел її формування, серед яких можна зазначити:

– положення нормативно-правових актів як базові орієнтири з дотримання у процесі діяльності;

– національні традиції в місцях господарської діяльності суб'єктів господарювання;

– систему цінностей власників підприємств, формальні та неформальні правила, що використовуються у процесі здійснення бізнес-операцій;

– бачення щодо прийнятої моделі індивідуальної та групової поведінки працівників підприємств та порядку узгодження можливих конфліктів.

Положення організаційної культури закріплюються у внутрігосподарських документах. У переважній більшості суб'єктів господарювання ці положення є складовою різних внутрігосподарських документів, зокрема у статуті, засновницькому договорі або стратегічних чи програмних документах.

Положення організаційної культури, які є доцільними для закріплення в документах різного профілю: місія підприємства, стратегічні цілі, поточні цілі, функціональні обов'язки та розподіл

повноважень між різними категоріями працюючих, відношення підприємства до окремих суспільних проблем тощо.

Слід відзначити, що відносно організаційної культури можна виділити загальні та специфічні елементи. Специфічні елементи організаційної культури можуть проявлятися відносно: галузевої специфіки, особливостей організаційно-правової форми господарювання, національного та персонального складу працівників тощо.

Особливості впливу організаційної культури відносно галузевої специфіки може проявитись у необхідності підвищення кваліфікаційного рівня працівників з оволодіння техніки та технології більш вищого технологічного укладу для, наприклад, диференційованого внесення добрив та засобів захисту рослин з метою досягнення двох цілей: підвищення конкурентоспроможності за рахунок зменшення витрат та підвищення екологічного рівня виробництва шляхом зменшення рівня технологічного навантаження.

В цьому відношенні відносно системи управління виділяється два аспекти: з рівня підприємства та з рівня працівника. Підприємство визначає вимоги у вигляді правил щодо якості виконання робіт з дотримання технології та норм виробітку при виконанні технологічних операцій для досягнення належного рівня продуктивності праці як передумови забезпечення належних конкурентних позицій. Підприємство здійснює підбір кадрів та обирає систему підвищення їхньої кваліфікації для забезпечення високопродуктивної роботи. Завданням працівника є дотримання визначених технологічних правил та докладання зусиль для підвищення власної кваліфікації.

Особливості організаційної культури відносно організаційно-правової форми господарювання [2] полягає у розподілі повноважень при формуванні органів управління. Характерним прикладом у цьому відношенні можуть бути товариства з обмеженою відповідальністю. Наприклад, до складу органів управління таких товариств відносяться «загальні збори учасників, наглядова рада (у разі утворення) та виконавчий орган» [9, ст. 28].

За положеннями ст. 29 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [9] визначається роль загальних зборів, зокрема:

«1. Загальні збори учасників є вищим органом товариства.

2. Кожен учасник товариства має право бути присутнім на загальних зборах учасників, брати участь в обговоренні питань порядку денного і голосувати з питань порядку денного загальних зборів учасників.

3. Кожен учасник товариства на загальних зборах учасників має кількість голосів, пропорційну до розміру його частки у статутному капіталі товариства, якщо інше не передбачено статутом».

Статтею 30 визначаються функціональні повноваження загальних зборів. У свою чергу, ст. 34 регламентується порядок прийняття рішень у товаристві. Прийняття рішень передбачається шляхом відкритого голосування. Положеннями цього закону регламентується порядок прийняття окремих рішень товариством, що є однією з ключових позицій організаційної культури.

Так, три чверті голосів необхідно для прийняття наступних рішень:

«2) внесення змін до статуту товариства, прийняття рішення про здійснення діяльності товариством на підставі модельного статуту;

3) зміна розміру статутного капіталу товариства;

13) прийняття рішень про виділ, злиття, поділ, приєднання, ліквідацію та перетворення товариства, обрання комісії з припинення (ліквідаційної комісії), затвердження порядку припинення товариства, порядку розподілу між учасниками товариства у разі його ліквідації майна, що залишилося після задоволення вимог кредиторів, затвердження ліквідаційного балансу товариства» [9, ст. 34, п.2].

Порядок одностайного голосування учасників товариства використовується відповідно таких рішень:

«4) затвердження грошової оцінки негрошового вкладу учасника;

5) перерозподіл часток між учасниками товариства ...

9) створення інших органів товариства, визначення порядку їх діяльності;

10) прийняття рішення про придбання товариством частки (частини частки) учасника» [9, ст. 34, п.2].

З усіх інших питань рішення приймаються більшістю голосів усіх учасників на загальних зборах [9, ст. 34, п.2.4]. Також передбачено, що «статутом товариства може встановлюватися інша кількість голосів учасників товариства (але не менше, ніж більшість голосів)» [9, ст. 34, п.2.5].

Окремим органом управління товариства є наглядова рада, за положеннями закону відносно якої передбачено наступні позиції:

«1. Статутом товариства може бути передбачено утворення наглядової ради.

2. Наглядова рада в межах компетенції, визначеної статутом товариства, контролює та регулює діяльність виконавчого органу товариства. Зокрема, до компетенції наглядової ради може бути віднесено обрання одноосібного виконавчого органу товариства або членів колегіального виконавчого органу товариства (всіх чи окремо одного або декількох з них), зупинення та припинення їхніх повноважень, встановлення розміру винагороди членам виконавчого органу товариства.

3. Порядок діяльності наглядової ради, її компетенція, кількість членів і порядок їх обрання, у тому числі незалежних членів наглядової ради, розмір винагороди членів наглядової ради, а також порядок

обрання та припинення їхніх повноважень визначаються статутом товариства.

4. Наглядовій раді товариства можуть бути делеговані повноваження загальних зборів учасників, крім віднесених до виключної компетенції загальних зборів учасників [9, ст. 38].

Окремі функціональні обов'язки у процесі управління товариством покладаються на його виконавчий орган. Так:

«1. Виконавчий орган товариства здійснює управління поточною діяльністю товариства.

2. До компетенції виконавчого органу товариства належить вирішення всіх питань, пов'язаних з управлінням поточною діяльністю товариства, крім питань, що належать до виключної компетенції загальних зборів учасників та наглядової ради товариства (у разі утворення).

3. Виконавчий орган товариства підзвітний загальним зборам учасників і наглядовій раді товариства (у разі утворення) та організовує виконання їхніх рішень.

4. Виконавчий орган товариства є одноосібним. Назвою одноосібного виконавчого органу є «директор», якщо статутом не передбачена інша назва.

5. Статутом може бути встановлено, що виконавчий орган товариства є колегіальним, та визначено його кількісний склад. Назвою колегіального виконавчого органу є «дирекція», а його голови – «генеральний директор», якщо статутом не передбачені інші назви [9, ст. 39].

Окремим блоком питань організаційної культури є врегулювання можливих конфліктів інтересів у товаристві. Так ст. 42. п.3 конфлікт інтересів визначається як «конфлікт між обов'язком посадової особи діяти добросовісно і розумно в інтересах товариства в цілому та приватними інтересами посадової особи або її афілійованих осіб». Також «Отримання посадовою особою або її афілійованими особами від третіх осіб виплат, винагород чи інших благ за дії (бездіяльність), пов'язані з виконанням посадовою особою її повноважень, є конфліктом інтересів» [ст. 42, п.5]. До функціональних питань з порядку врегулювання конфліктів відносяться положення ст. 42, п.6: «Посадова особа, якій стало відомо про виникнення конфлікту інтересів, зобов'язана протягом двох днів письмово повідомити про це виконавчий орган товариства та наглядову раду товариства (у разі утворення). Виконавчий орган товариства зобов'язаний повідомити про виникнення конфлікту інтересів усіх учасників товариства протягом двох днів з дня отримання інформації про наявний конфлікт інтересів». Щодо дій посадових осіб: «Посадовим особам забороняється розголошувати інформацію, що стала їм відома у зв'язку з виконанням ними посадових обов'язків та становить комерційну таємницю товариства чи є конфіденційною, крім випадків, коли розкриття такої інформації вимагається законом. Ця заборона діє також протягом одного року з дати припинення (розірвання) договору між посадовою особою і товариством, якщо інший строк не встановлений таким договором» [ст. 42, п.7]. Наслідком порушення посадовою особою обов'язків ... є підставою для розірвання товариством договору (контракту) з такою особою без виплати компенсації [ст. 42, п.8].

Вагомим специфічним елементом формування організаційної культури є особливості національного та персонального складу підприємств. В аграрних підприємствах корпоративного типу, як багатонаціональних підприємствах, врегулювання між особових відносин необхідно здійснювати з урахуванням національних особливостей окремих працівників. Даний тип підприємств може бути організаційно сформований з підрозділами, що територіально знаходяться у різних країнах. Тому запорукою успішного здійснення бізнес-процесів є поважне відношення між працівниками різних націй, що підтримується керівництвом підприємств і закріплене в його документах. Важливою складовою досягнення ефективних результатів роботи є збалансування персонального складу підприємств, формування підрозділів, працівники яких є сумісними між собою. Складовою підвищення продуктивності праці персонального складу працівників вже давно не виступає тільки заробітна плата. Увага перспективних працівників зараз зосереджена на соціальному пакеті, можливостях професійного зростання тощо.

Таким чином функції організаційної культури є важливими як для підприємства, так і для кожного її члена. У процесі функціонування підприємств відбувається підлаштування між власниками та працівниками підприємств. При цьому для кожного суб'єкта господарювання важливим є врахування особливостей загальних та специфічних елементів організаційної культури.

Висновки. Узагальнення вищевикладеного дає нам підстави зробити наступні висновки:

– організаційна культура є чинником забезпечення функціонування підприємств і становить собою систему прямого та опосередкованого впливу на поведінку всіх учасників господарських відносин у вигляді норм, правил та цінностей, дотримання яких сприяє спільній роботі різних категорій працівників на підприємствах та досягненню ними визначених цілей розвитку.

– визначено джерела формування, основні завдання організаційної культури підприємств. Виділено внутрішніх та зовнішніх суб'єктів організаційної культури: працівників, менеджерський склад, власників, органи державної влади, місцевого самоврядування, ринкові суб'єкти.

– наголошено на важливості застосування диференційованого підходу при формуванні організаційної культури в сільськогосподарських підприємствах з урахуванням особливостей її загальних та специфічних елементів. Серед специфічних елементів розкрито особливості врахування галузевої специфіки, організаційно-правової форми управління, національного та персонального складу працівників.

Література

1. Андрійчук В. Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу. К. : КНЕУ, 2013. 779 с.
2. Класифікація організаційно-правових форм господарювання. ДК 002:2004. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ST000948.html
3. Макконнелл К. Р., Брю С. Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика : пер. с 14-го англ. изд. Москва : ИНФРА-М, 2003. 972 с.
4. Менкью Н. Г. Принципы экономикс : пер. с англ. Санкт-Петербург : Питер-ком, 1999. 784 с.
5. Мескон М. Х. Основы менеджмента / Мескон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф. ; пер. с англ. Москва : Дело, 1992. 702 с.
6. Минцберг Г. Структура в кулаке : создание эффективной организации / пер. с англ. под ред. Ю. Н. Каптуревского. Санкт-Петербург : Питер, 2004. 512 с.
7. О'Шонесси Дж. Принципы организации управления фирмой / Дж. О'Шонесси : пер. с англ. – М. : Прогресс, 1979. – 216 с.
8. Природа фирмы : под ред. О. И. Уильямсона, С. Дж. Уинтера ; пер. с англ. М. Я. Каждана ; науч. ред. пер. В. Г. Гребенников. Москва : Дело, 2001. 360 с.
9. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Закон України від 6.02.2018 р. № 2275-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text>
10. Самуэльсон П. Экономика / П. Самуэльсон, В. Нордхаус ; пер. с англ. [под ред. Тарасевича Л.С., Леусского А.И.]. Москва : Бином-КноРус, 1999. 799 с.
11. Питерс Т., Уотерман Р. Мл. В поисках совершенства. Уроки самых успешных компаний Америки. Москва : «Альпина Паблишер», 2011. 528 с.
12. Arrow, K. J. (1971) Political and Economic Evaluation of Social Effects and Externalities. In: M. D. Intriligator (ed.). Amsterdam-London : North-Holland, 3-31.
13. Coase, R. (2013) The Problem of Social Cost. The Journal of Law and Economics. V. 56, № 4. P. 837-877.
14. Porter, M. E., Kramer, M. R. (2006) Strategy and Society : The Link Between Competitive Advantage and Corporate Social Responsibility. Harvard Business Review. December. 78-92.

Referenes

1. Andrijchuk V. G. Ekonomika pidpriemstv agropromislovogo kompleksu. K. : KNEU, 2013. 779 s.
2. Klasifikacija organizacijno-pravovih form gospodarjuvannja. DK 002:2004. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ST000948.html
3. Makkonell K. R., Brju S. L. Jekonomiks: principy, problemy i politika : per. s 14-go angl. izd. Moskva : INFRA-M, 2003. 972 s.
4. Menk'ju N. G. Principy jekonomiks : per. s angl. Sankt-Peterburg : Piter-kom, 1999. 784 s.
5. Meskon M. H. Osnovy menedzhmenta / Meskon M. H., Al'bert M., Hedouri F. ; per. s angl. Moskva : Delo, 1992. 702 s.
6. Mincberg G. Struktura v kulake : sozdanie jeffektivnoj organizacii / per. s angl. pod red. Ju. N. Kapturevskogo. Sankt-Peterburg : Piter, 2004. 512 s.
7. O'Shonessi Dzh. Principy organizacii upravlenija firmoj / Dzh. O'Shonessi : per. s angl. – M. : Progress, 1979. – 216 s.
8. Priroda firmy : pod red. O. I. Uil'jamsona, S. Dzh. Uintera ; per. s angl. M. Ja. Kazhdana ; nauch. red. per. V. G. Grebennikov. Moskva : Delo, 2001. 360 s.
9. Pro tovaristva z obmezhenomu ta dodatkovuju vidpovidal'nistju : Zakon Ukraïni vid 6.02.2018 r. № 2275-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text>
10. Samujel'son P. Jekonomika / P. Samujel'son, V. Nordhaus ; per. s angl. [pod red. Tarasevicha L.S., Leusskogo A.I.]. Moskva : Binom-KnoRus, 1999. 799 s.
11. Piters T., Uoterman R. Ml. V poiskah sovershenstva. Uroki samyh uspeshnyh kompanij Ameriki. Moskva : «Al'pina Publisher», 2011. 528 s.
12. Arrow, K. J. (1971) Political and Economic Evaluation of Social Effects and Externalities. In: M. D. Intriligator (ed.). Amsterdam-London : North-Holland, 3-31.
13. Coase, R. (2013) The Problem of Social Cost. The Journal of Law and Economics. V. 56, № 4. R. 837-877.
14. Porter, M. E., Kramer, M. R. (2006) Strategy and Society : The Link Between Competitive Advantage and Corporate Social Responsibility. Harvard Business Review. December. 78-92.

Рецензія / Peer review: 04.11.2019

Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 338.48

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-54-58

БАСЮК Д. І.

Національний університет біоресурсів і природокористування України

АРАБАДЖИЙСЬКИЙ О. І.

ТДАТУ ім. Дмитра Моторного

ТЕОРЕТИКО – МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ОЦІНКИ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ НА РІВНІ РЕГІОНУ

В статті досліджено теоретичні та методичні аспекти оцінки результативності реалізації стратегії розвитку зеленого туризму на регіональному рівні. Обґрунтовано важливість дослідження характеру виконання відповідних заходів в умовах забезпечення процесу соціально-економічного розвитку. Доведена необхідність диверсифікованого використання методичного інструментарію в процесі збору, обробки та аналізу інформаційного матеріалу. В статті сформульовано алгоритм оцінки результативності практичної реалізації регіональних програм сприяння розвитку зеленого туризму. Визначено мету, завдання та основні етапи здійснення алгоритму як сукупності методичних прийомів.

Ключові слова: зелений туризм, державні програми розвитку, туристична діяльність, методика оцінки, регіональна економіка.

BASYUK D.

National University of Life and nature management of Ukraine

ARABADZHIYSKY O.

Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FUNDAMENTALS OF EVALUATION OF EFFICIENCY OF GREEN TOURISM DEVELOPMENT STRATEGY AT REGIONAL LEVEL TOURISM BUSINESS AS A COMPONENT OF REGIONAL ECONOMIC SECURITY

Introduction Under modern conditions, there is an increase in the importance of the tourism industry in economic and social aspects. The sphere of green tourism plays an important role, as its active development has a positive effect on the nature of the functioning of rural communities as a socio-administrative entity. It should be noted that, despite the existence of government programs aimed at promoting entrepreneurial activity in this area, not all of them are successfully implemented. To a large extent, this situation is due to the unresolved organizational problems associated with the practical implementation of the provisions of relevant measures planned in the framework of national and regional government programs. The purpose of this article is to develop and substantiate methodological approaches to assessing the effectiveness of regional programs to promote green tourism. Results. The results of the study prove the importance of improving scientific approaches related to assessing the level of effectiveness of regional programs in the field of socio-economic development. The necessity of diversified use of methodical tools in the process of collecting, processing and analysis of information material is proved. The article formulates an algorithm for evaluating the effectiveness of the practical implementation of regional programs to promote green tourism. Conclusions. The article highlights the theoretical and methodological principles of assessing the effectiveness of the implementation of measures carried out within the regional strategy for the development of green tourism. Scientific approaches to assessing the effectiveness of state programs of socio-economic development are studied. The importance of studying the nature of the implementation of appropriate measures in terms of ensuring the process of socio-economic development is substantiated. Based on the research materials, an algorithm for evaluating the effectiveness of the practical implementation of regional programs to promote green tourism has been developed.

Keywords: green tourism, state development programs, tourism activities, evaluation methods, regional economy.

Актуальність теми. За сучасних умов спостерігається підвищення значущості туристичної галузі в економічному та соціальному аспектах. Важливу роль відіграє сфера зеленого туризму, оскільки її активний розвиток позитивно впливає на характер функціонування сільських громад як соціально-адміністративного утворення. Слід відмітити, що, незважаючи на наявність державних програм, спрямованих на сприяння підприємницької активності в даній галузі, далеко не всі вони успішно реалізуються.

Значною мірою ця ситуація обумовлюється невирішеністю організаційних проблем, пов'язаних із практичною реалізацією положень відповідних заходів, запланованих в межах виконання загальнонаціональних та регіональних державних програм. Сфера зеленого туризму є складною багатуукладною системою із домінуванням господарств селянського типу як базових об'єктів надання рекреаційних послуг. Відповідно розробка та реалізація програмних документів щодо стимулювання їхнього економічного розвитку має враховувати специфіку здійснення ними господарської діяльності. Дані обставини обумовили актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що питання забезпечення ефективного державного управлінням розвитком туристичної діяльності, а також дослідження специфіки функціонування зеленого туризму знайшли своє відображення в працях вітчизняних та закордонних науковців. Так зокрема Н. Гончарук та Г. Коледа розглядали особливості механізмів державного управління в сфері туристичного

бізнесу за умов вітчизняної реформи децентралізації влади. В працях С.В. Кальченко досліджувалася специфіка організації різних форм рекреаційної діяльності на базі об'єктів зеленого туризму

Разом із цим, на нашу думку, потребують додаткового вивчення питання аналізу рівня результативності реалізації державних програм, спрямованих на забезпечення ефективного функціонування сфери зеленого туризму.

Метою статті є розробка та обґрунтування методичних підходів оцінки результативності реалізації регіональних програм сприяння розвитку зеленого туризму.

Основні результати дослідження. Специфіка оцінювання результативності функціонування суб'єктів туристичної діяльності на загальнонаціональному на регіональному рівнях обумовлюється як галузевими особливостями, так і загальними соціально-економічними трендами, що притаманні господарському механізму на постіндустріальному етапі розвитку. Нами зокрема виділяються наступні фактори впливу на характер застосування методичного інструментарію.

Ефективна діяльність суб'єктів туристичного бізнесу як кінцевий результат комплексної взаємодії інших галузевих напрямків. Туристичний сектор національної економіки, як і більшість напрямків індустрії розваг, пов'язаний із іншими складовими соціальної інфраструктури. Більш того, неможливість дистанційного повноцінного споживання створеного продукту висуває додаткові вимоги щодо рівня комфорту та безпеки відносно навколишнього середовища. Дані обставини обумовлюють необхідність розрахунку відповідного інтегрального показника, який відображатиме характер розвитку туристичної галузі на рівні регіону та слугуватиме підставою для можливої рейтингової оцінки регіонів.

Диверсифікаційний характер розвитку туристичного бізнесу в залежності від галузевого спрямування, а також форм надання рекреаційних послуг (анімаційні, екскурсійні, готельно-ресторанні, санаторно-курортні тощо). Даний факт обумовлює доцільність використання широкого асортименту методичного інструментарію для оцінки результативності функціонування того чи іншого об'єкту згідно з його метою. Так зокрема діяльність державних рекреаційних закладів має більшою мірою зосереджуватися на максимізації кількості оздоровлених клієнтів, ніж на зростанні обсягу прибутку. Окремою формою туристичної діяльності є зелені садиби. Ті з них, які функціонують на базі особистих селянських господарств, не є суб'єктами підприємницької діяльності, а тому для оцінки їхньої результативності доцільно використовувати альтернативні методичні показники.

Наявність загальних трендів та магістральних векторів розвитку на рівні держави та окремої галузі. До них слід віднести зокрема необхідність здійснення підприємницької діяльності на засадах соціальної відповідальності (дбайливе ставлення до рекреаційних ресурсів, участь в соціально-економічному житті регіону тощо). Важливим фактором, який впливає на характер ведення бізнесу, є процеси глобалізації економічних відносин. Дані обставини обумовлюють необхідність оцінювання потенційної привабливості об'єкту для закордонних туристів, а також можливість залучення (в межах відповідної програми) грантових коштів.

Специфіка наявної статистичної інформації. Для характеристики діяльності туристичної галузі вітчизняна статистична звітність застосовує здебільшого показники, що характеризують кількісний характер функціонування відповідних об'єктів, та їх похідні. Зокрема ресурси Державної служби статистики України надають для відкритого доступу дані відносно кількості суб'єктів туристичного бізнесу, кількості готельних номерів та їх площі, загальної кількості туристів, загальної суми витрати, загальної вартості путівок тощо. Розрахувати класичні показники економічної ефективності (прибуток, рентабельність тощо), використовуючи наведену інформацію, не є можливим. Це, в свою чергу, обумовлює необхідність розробки альтернативних наукових підходів з метою забезпечення аналізу діяльності суб'єктів туристичного бізнесу України.

Ще одним важливим фактором, який ускладнює обробку статистичної інформації в динаміці, є періодична зміна форм подання звітності. Поява нових документів, зміна методики обрахунку тих чи інших показників скорочує аналізований термін, що відповідним чином впливає на достовірність висновків дослідження.

Зазначені обставини обумовлюють необхідність застосування широкого спектру методичного інструментарію. Так, зокрема в матеріалах Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року пропонується використовувати наступні контрольні показники з метою оцінки стану розвитку сфери туризму та курортів в Україні: кількість іноземних туристів, які в'їжджають до України, кількість суб'єктів туристичної діяльності, обсяг надходжень до місцевих бюджетів від сплати туристичного збору, обсяг надходжень до зведеного бюджету (податки та збори) від діяльності суб'єктів туристичної діяльності, кількість робочих місць у сфері туризму, кількість внутрішніх туристів, кількість екскурсантів, обсяг витрат туристів під час подорожей в Україні, обсяг капітальних інвестицій у сферу туризму та курортів. [10]

З метою оцінки загального рівня конкурентоспроможності туристичного бізнесу на рівні держави фахівцями Всесвітньої ради з туризму та подорожей розраховується інтегральний показник, який має назву Індекс конкурентоспроможності країни у сфері подорожі та туризму. Він являє собою результат аналізу комплексу індикаторів, які відображають різні аспекти забезпечення ефективного функціонування даної складової національної економіки. В цілому виділено 14 груп показників:

1. ділове середовище;
2. збереження та безпека;
3. здоров'я та гігієна;
4. людські ресурси та ринок праці;
5. готовність до ІКТ;
6. пріоритетність подорожей та туризму;
7. міжнародна відкритість;
8. цінова конкурентоспроможність;
9. екологічна стійкість;
10. інфраструктура повітряного транспорту;
11. наземна та портова інфраструктура;
12. інфраструктура туристичних послуг;
13. природні ресурси;
14. культурні ресурси та ділові маршрути[12]

Як бачимо, наведені показники є різними за своєю сутністю. Вони включають в себе не тільки економічні, а й соціальні показники, а також відображають інформацію щодо потенційної спроможності представників туристичного бізнесу тієї чи іншої країни працювати із іноземними партнерами у виїзному, в'їзному або внутрішньому «режимі». За цих умов виникає необхідність більш детального вивчення специфіки використання методичного інструментарію для аналізу стану та подальших перспектив даної складової національної економіки.

Оцінюючи результативність реалізації тих чи інших заходів щодо забезпечення ефективного функціонування даного галузевого напрямку, слід враховувати багатоаспектний характер діяльності суб'єктів туристичного бізнесу (особливо крупних компаній). Важливу роль в даному аспекті відіграє здатність вигідно представити власну продукцію (рекреаційну послугу, імідж ресурсу тощо).

Однією з особливостей туристичного бізнесу як форми надання рекреаційних послуг є необхідність оцінювання результатів діяльності як в кількісному, так і у вартісному аспектах. До кількісних відносять як показники потенційної спроможності задоволення відповідних потреб (кількість місць у готелях, санаторно-курортних комплексах, чисельність рекреаційних об'єктів тощо), а також ті, що відображають результати реальної діяльності суб'єктів господарювання в даній галузі (зокрема кількість туро днів). Вартісні показники в іноземному туризмі залежні від цін і тарифів, що діють на послуги туристам, а також від інших форм витрат, вироблених іноземними туристами в країні тимчасового перебування. При цьому, як правило, з цих витрат виключаються витрати на міжнародні перевезення.

М.І. Колосинська та Є.Ю. Колосинський пропонують наступну систему показників розвитку сфери туризму на рівні країни.

- показники обсягів та напрямів туристичних потоків: кількість іноземних (в'їзних) відвідувачів, кількість зарубіжних (виїзних) відвідувачів, кількості внутрішніх туристів, кількості екскурсантів;
- показники економічної ефективності туризму;
- показники ефективності туристичної діяльності на рівні підприємств сфери туризму: обсяг наданих туристичних послуг, обсяг туристичних послуг на одного туриста, витрати пов'язані з наданням туристичних послуг, чистий прибуток (збиток), коефіцієнт покриття витрат, коефіцієнт окупності витрат, рентабельність послуг;
- показники оцінювання стану туристичної інфраструктури: показники, що оцінюють обсяг туристичних ресурсів та показники, що характеризують стан і розвиток матеріально-технічної бази сфери туризму;
- показники розвитку туристичної сфери на національному рівні: частка туризму в макроекономічних показниках країни, частка експорту туристичних послуг у загальному обсязі експорту послуг, сальдо платіжного балансу зі статті «Подорожі», темпи зростання платежів туристичних підприємств до бюджету, рівень зайнятості населення в туристичній сфері. [4]

Запропонована система показників, на нашу думку, не є досконалою. По-перше, показники туристичних потоків мають враховувати не тільки кількісний, а й регіональний аспекти (особливо внутрішній або в'їзний туризм). По-друге група показників економічної ефективності представлена тільки величиною сумарних туристичних витрат, що, на нашу думку, є недостатнім. Окрім цього практично не розглянуто соціальний аспект діяльності туристичної галузі (за винятком показнику зайнятості населення в даній сфері). Дані обставини обумовили необхідність удосконалення методичного інструментарію дослідження економічних та соціальних процесів в даному сегменті національної економіки.

З метою належного науково-методичного забезпечення процесу оцінки рівня ефективності реалізації стратегії регіонального розвитку туристичної діяльності нами було розроблено відповідний алгоритм. Він являє собою логічно побудовану послідовність методів обробки інформаційного матеріалу, метою застосування якої є визначення ступеня результативності практичного провадження відповідних заходів та їхнього впливу на характер розвитку галузі. Теоретико-методологічною основою алгоритму були наступні принципи.

1. Забезпечення інтегрованості проекту в систему соціально-економічних відносин на загальнонаціональному та регіональному рівнях. Аналізована програма у своїй меті, завданнях, цілях та способах їхнього досягнення має відповідати тим критеріям та орієнтирам, які є зрозумілими та сприйнятними для державних інститутів, а також представників міжнародних суспільних організацій. За цих умов цілком можливим є отримання фінансової підтримки у формі грантових коштів, а також встановлення плідної співпраці із закордонними партнерами.

2. Адаптованість заходів проекту до вимог та проблем розвитку суб'єктів туристичного бізнесу. Невід'ємною складовою успішної реалізації запланованих заходів є готовність з боку представників туристичного бізнесу до активної співпраці із державними інститутами. Це можливо досягти лише за умов реальної цінності даної програми та її елементів для забезпечення ефективної економічної діяльності юридичних та фізичних осіб, зайнятих в сфері туризму.

3. Результативність реалізації заходів, сформульованих в проекті. Цілі, заявлені в даній програмі як складові елементи досягнення головної мети, мають бути досягнені в повному обсязі. Окрім цього необхідно проаналізувати рівень виконання поставлених завдань. Реалізація алгоритму передбачається здійснювати в три етапи (табл.1).

Таблиця 1

Алгоритм оцінки рівня ефективності реалізації стратегії регіонального розвитку туристичної галузі*

Завдання етапу	Методи, що використовуються	Цілі
Етап 1		
Оцінка відповідності загальним трендам	Історична деталізація, монографічний метод, метод екстраполяції, метод аналогії	1. Визначити основні тренди макроекономічного розвитку. 2. Визначити основні тренди в сфері соціальних трансформацій. 3. Оцінити ступінь відповідності відповідних трендів та завдань і цілей програми
Оцінка відповідності сучасним завданням розвитку галузі на загально-національному та регіональному рівнях		1. Визначення причин сучасного стану розвитку сфери туризму як складової національної економіки. 2. Обґрунтування особливостей регіонального розвитку туристичної галузі. 3. Оцінка відповідності сформульованих завдань та існуючих проблем розвитку
Етап 2		
Диференційний аналіз діяльності суб'єктів туристичної діяльності за галузевою ознакою	Статистичне групування, балансовий метод, кореляційно-регресійний аналіз, індексний аналіз інтерв'ювання	1. Аналіз стану та рівня ефективності санаторно-курортних закладів. 2. Аналіз стану та рівня ефективності діяльності готельно-ресторанних закладів курортної зони. 3. Аналіз стану та рівня ефективності суб'єктів, зайнятих в екскурсійному та анімаційному бізнесі
Диференційний аналіз діяльності суб'єктів туристичної діяльності за організаційно-правовою ознакою		1. Аналіз ефективності діяльності суб'єктів малого та середнього туристичного бізнесу. 2. Аналіз рівня ефективності туристичної діяльності в малому бізнесі. 3. Аналіз результативності функціонування само зайнятих осіб
Етап 3		
Аналіз результатів реалізації стратегії відповідно до поставлених завдань	Метод експертних оцінок, когнітивне моделювання, сценарний аналіз, SWOT-аналіз	Оцінка повноти виконання поставлених завдань за рахунок практичної реалізації запропонованих заходів. Характеристика ступеня ефективності використання задіяних ресурсів
Аналіз впливу результатів реалізації стратегії на загальних стан соціально-економічних відносин в масштабі регіону		Оцінка впливу результатів на рівень зайнятості населення, стан соціальної інфраструктури, загальний рівень добробуту

*Джерело: дослідження автора

На першому етапі необхідно оцінити загальну ступінь сучасності мети, завдань та заявлених цілей програмного документу. Слід проаналізувати його відповідність аналогічним концепціям та стратегіям, прийнятим в розвинених країнах. Також важливим є дослідити еволюційний характер становлення та розвитку форм та методів державної підтримки туристичної галузі, екстраполюючи набуті результати на реалії вітчизняного сьогодення.

Другий етап передбачає вивчення специфіки розвитку самої галузі в умовах конкретного регіону. В цьому аспекті надзвичайно важливим є врахування диверсифікованого характеру туристичної діяльності, наявності не тільки багатьох галузевих напрямків, а й вивчення ролі само зайнятих осіб у забезпеченні ефективного надання рекреаційних послуг. Треба зазначити, що в останньому випадку для збору інформації доцільно застосовувати анкетування та інтерв'ювання.

На третьому заключному етапі відбувається оцінка результатів виконання даної стратегії. При цьому розглядається не тільки суто економічний, а й соціальний бік, зокрема вплив на процеси депопуляції в системі сільських територій, зміна показників безробіття (в цілому та в гендерній диференціації) тощо.

Таким чином поетапний аналіз результатів реалізації стратегії розвитку туризму дозволяє не тільки оцінити ефективність здійснених заходів. Методичні підходи, що пропонуються для застосування, дають

можливість визначити доцільність обраних векторів, їхньої відповідності тим соціально-економічним трендам, проблемам та викликам, які є актуальними для країни в цілому, туристичної галузі зокрема, причому враховуючи специфіку даного конкретного регіону.

Висновки. В статті висвітлено теоретичні та методичні засади оцінки ефективності запровадження заходів, які здійснюються в межах регіональної стратегії розвитку зеленого туризму. Досліджено наукові підходи щодо оцінки результативності реалізації державних програм соціально-економічного розвитку. Обґрунтовано важливість вивчення характеру виконання відповідних заходів в умовах забезпечення процесу соціально-економічного розвитку. Доведена необхідність диверсифікованого використання методичного інструментарію в процесі збору, обробки та аналізу інформаційного матеріалу. В статті сформульовано алгоритм оцінки результативності практичної реалізації регіональних програм сприяння розвитку зеленого туризму.

Література

1. Білоус С.В., Масюк Ю.О., Біланюк О.П. Сучасний стан та стратегічні орієнтири туристичного бізнесу західного регіону України. Регіональна економіка. 2018. Вип. I-II (69-70) С.52-60
2. Гончарук Н., Колєда Г. Система управління сферою туризму в умовах децентралізації влади в Україні. Державне управління та місцеве самоврядування. 2018. Вип.4(39). С.95-103.
3. Кальченко С. В., Грибова Д.В., Демко В.С. Рекреаційні аспекти організації анімаційної діяльності в сільському туризмі. Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка. 2019. Т. 24, Вип. 4. С. 94-98.
4. Колосінська М. І., Колосінський Є. Ю. Система статистичних показників оцінювання туристичної сфери каріни. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. Випуск 7, частина 2. С.17-21
5. Моїсєєва Н.І. Новітні проблеми, особливості та перспективи сталого розвитку туристичної сфери: державний та регіональний вектор. Український журнал прикладної економіки. 2018. Том 3. № 2. С.150-163
6. Пуцентейло П.Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємництва. К.2007.344с.
7. Сараєв А. О показателях статистики туризма. Вопросы статистики. 2007. № 9. С. 39–43.
8. Степаненко Н.О. Розвиток туристичної діяльності України в умовах євроінтеграції. Міжнародні відносини Серія" Економічні науки" 2017. №10. http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3107. . (Дата звернення 10 грудня 2019р)
9. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-p#Text> . (Дата звернення 10 грудня 2019р)
10. Ткаченко Т. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу. К.: КНТЕУ. 2009. 463 с.
11. Харченко Т.І. Управління туристичною галуззю в Україні: актуальні питання правового забезпечення. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2018. Вип.3.Т.1 С.147-150
12. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2019 Travel and Tourism at a Tipping Point http://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2019.pdf . (Дата звернення 10 грудня 2019р)

References

1. Belous S.V., Masyuk Y.O., Bilaniuk O.P., (2018). Suchasnyy stan ta stratehichni oryentyry turystychnoho biznesu zakhidnoho rehionu Ukrainy [Current state and strategic guidelines of the tourism business in the western region of Ukraine]. Regional economy. Issue I-II (69-70) P.52-60
2. Goncharuk N., Koleda G. (2018). Systema upravlinnya sferoyu turyzmu v umovakh detsentralizatsiyi vlady v Ukraini. [Management system of tourism in the context of decentralization of power in Ukraine]. Public administration and local self-government. 2018. Issue 4 (39). P.95-103.
3. Kalchenko S.V., Gribova D.V., Demko V.S. (2019). Rekreatsivni aspekty orhanizatsiyi animatsiynoyi diyal'nosti v sil'skomu turyzmi [Recreational aspects of the organization of animation activities in rural tourism]. Bulletin of Odessa National University. Series: Economics. 2019. T. 24, Vip. 4. pp. 94-98.
4. Kolosinskaya M.I., Kolosinsky E.Y. (2016). Systema statystychnykh pokaznykiv otsinyuvannya turystychnoyi sfery krayiny [System of statistical indicators for assessing the tourism sector of the country System of statistical indicators for assessing the tourism sector of the country]. Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. 2016. Issue 7, Part 2. P.17-21
5. Moiseeva N.I. (2018) Novitni problemy, osoblyvosti ta perspektivy staloho rozvytku turystychnoyi sfery: derzhavnyy ta rehional'nyy vektor [Recent problems, features and prospects of sustainable development of the tourism sector: state and regional vector]. Ukrainian Journal of Applied Economics. 2018. Volume 3. № 2. P.150-163
6. Pucenteylo P.R (2007) Ekonomika i orhanizatsiya turystychno-hotel'noho pidpryemnytstva [Economics and organization of tourist and hotel business]. [in Ukrainian].
7. Sarajev A.O. (2007) O pokazatelyakh statystyky turyzma [On indicators of tourism statistics]. Questions of statistics. 2007. № 9. S. 39–43.
8. Stepanenko N.O. (2017) Rozvytok turystychnoyi diyal'nosti Ukrainy v umovakh yevrointehratsiyi [Development of tourist activity of Ukraine in the conditions of European integration.] International Relations Series "Economic Sciences" 2017. №10. Available at: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3107. (Application date December 10, 2019)
9. Strategy for the development of tourism and resorts for the period up to 2026 Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-p#Text>. (Application date December 10, 2019)
10. Tkachenko T. (2009). Stalyy rozvytok turyzmu: teoriya, metodolohiya, realiyi biznesu. [Sustainable development of tourism: theory, methodology, business realities].
11. Kharchenko T.I. (2018). Upravlinnya turystychnoyu haluzzyu v Ukraini: aktual'ni pytannya pravovoho zabezpechennya [Management of the tourism industry in Ukraine: current issues of legal support]. Scientific Bulletin of Kherson State University. 2018. Vip.3.Т.1 S.147-150
12. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2019 Travel and Tourism at a Tipping Point Available at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2019.pdf. (Application date December 10, 2019)

УДК: 351:007:65.01(477)

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-59-64

ФЕДОРЕНКО А. Є.

Чернігівський національний технологічний університет

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ

В статті обґрунтована доцільність та формалізована змістовність удосконалення й активізації стратегічних орієнтирів державної політики розвитку інформаційної сфери економіки України. Визначена мета та напрями формування державної політики розвитку інформаційної сфери економіки України в частині ідентифікації її рівнів, складових елементів та обґрунтування необхідності сутнісних змін у її нормативно-правовому забезпеченні та вдосконаленні функціоналу суб'єктів, що реалізують таку політику. Це заклало наукове підґрунтя для розробки специфічних методів, принципів, функцій та інструментів, цілеорієнтованих на реалізацію стратегічних завдань розвитку інформаційної сфери, що, у свою чергу, сприятиме зміцненню останнього та стійкості національної економіки. Доведено необхідність удосконалення державної політики розвитку інформаційної сфери економіки України в сучасних умовах, що забезпечує напрями активізації виробників інформаційної продукції, розвиток національного господарства й соціально-економічної системи загалом, вдосконалення методів господарювання, генерування інновацій, а також доступність і якість інформаційної продукції для суспільства враховуючи національні інтереси та їх захист.

Ключові слова: інформаційна сфера, державна політика, розвиток, забезпечення, національна економіка, інституціональний.

FEDORENKO A.

Chernihiv National Technological University

STATE INFORMATION DEVELOPMENT POLICY IN UKRAINE

The paramount importance of the development of the information sphere in the formation of the information society requires appropriate structural and functional support. Solving this problem requires an analysis of the extensive system of information development bodies, their administrative and legal status from the standpoint of a systematic approach, which involves not only the study of some combination of elements, but also to determine the relationships between them. System-structural analysis will allow to identify redundant elements in the organizational structure of the system of development bodies and elements that are lacking. At the same time, in some cases we have to rely on the method of dialectics to take into account trends in the development of the information sphere in order to increase the institutional capacity of public authorities. The application of the formal-legal method will help to identify shortcomings in the regulations governing the activities of development bodies in this area, to suggest ways to improve them.

The article substantiates the expediency and formalizes the content of improving and intensifying the strategic guidelines of the state policy of development of the information sphere of the economy of Ukraine. The purpose and directions of formation of the state policy of development of information sphere of economy are defined. Conceptual approaches to the formation of state policy for the development of the information sphere of Ukraine's economy in terms of identifying its levels, constituent elements and justifying the need for substantial changes in its legal framework and improving the functionality of entities implementing such policies. This laid the scientific basis for the development of specific methods, principles, functions and tools focused on the implementation of strategic objectives of the information sphere, which, in turn, will help strengthen the latter and the stability of the national economy. The necessity of improvement of the state policy of development of information sphere of economy of Ukraine in modern conditions is proved, which provides directions of activation of producers of information products, development of national economy and social and economic system in general, improvement of management methods, generation of innovations, and also availability and quality of information products for society, interests and their protection.

Keywords: information sphere, state policy, development, provision, national economy, institutional.

Постановка проблеми. Першочергове значення розвитку інформаційної сфери в умовах становлення інформаційного суспільства вимагає відповідного структурно-функціонального забезпечення. Вирішення цього завдання вимагає аналізу розгалуженої системи органів забезпечення розвитку інформаційною сферою, їх адміністративно-правового статусу з позицій системного підходу, що передбачає не лише дослідження деякого об'єднання елементів, а й визначення взаємозв'язків між ними. Системно-структурний аналіз дасть змогу виявити зайві елементи в організаційній структурі системи органів забезпечення розвитку та елементи, яких не вистачає. При цьому в ряді випадків маємо спиратися і на метод діалектики для врахування тенденцій розвитку інформаційної сфери з метою підвищення інституційної спроможності органів державної влади. Застосування ж формально-юридичного методу допоможе виявити недоліки в нормативно-правових нормах, що регулюють діяльність органів забезпечення розвитку в зазначеній сфері, запропонувати шляхи їх удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В дослідженнях вітчизняних вчених-економістів, присвячених проблемам формування та реалізації державної політики розвитку інформаційної сфери економіки в більшій мірі досліджується стан речей, що склався в даній сфері і в меншій мірі надаються пропозиції з її удосконалення.

Управлінські аспекти формування та реалізації державної політики розвитку інформаційної сфери економіки розроблялися у працях: В. Горбуліної, В. Хорошка, Р. Грищука, В. Ліпкана, О. Левченка, С. Іванченка, В. Попика, Н. Казакової, Д. Новікова, О. Чхартішвілі, М. Кастельса, Дж. Епштейна та інших.

Незважаючи на широкий спектр напрямів дослідження особливостей державної політики розвитку інформаційної сфери економіки, у працях зазначених учених практично не знайшли відображення питання розробки стратегічних орієнтирів державної політики розвитку інформаційної сфери економіки та їх результативності.

Мета статті полягає в обґрунтуванні науково-прикладних засад формування та реалізації стратегічних векторів державної політики розвитку інформаційної сфери економіки України.

Виклад основного матеріалу. Ефективна державна політика щодо розвитку інформаційної сфери є основою для забезпечення безпеки національної економіки в сучасному інформаційному суспільстві. Як результат реалізації існуючих методів забезпечення розвитку інформаційної сфери в Україні, значна частина показників його безпеки знаходиться за межами оптимального рівня. У свою чергу, використовуючи ефективні методи та інструменти державної політики розвитку інформаційної сфери, такі тенденції можуть діяти як активний стимул до інноваційного розвитку та збільшення реалізації інформаційної продукції, забезпечувати диверсифікацію фінансових ресурсів з метою капіталізації інформаційної діяльності, базисом для активізації вітчизняного інформаційного потенціалу і конкурентної переваги на світовому ринку [1].

Проведені методологічні дослідження інституційного забезпечення реалізації державної політики розвитку інформаційної сфери стали основою для систематизації етапів аналізу, прогнозування, вибору дієвих заходів, а також їх соціально-економічних засобів реалізації та інтерпретації в комплексній системі для удосконалення державної політики розвитку інформаційної сфери в контексті забезпечення безпеки національної економіки.

Ключові засади визначених автором пропозицій представлено у вигляді структурно-функціональної моделі (рис.1), відповідно до якої мета, завдання й структура проведеного аналізу, прогнозування, вибір заходів реалізації державної інформаційної політики взаємопов'язані і взаємозалежні між собою.

Структура та методи проведеного аналізу безпосередньо пов'язані із визначеними завданнями і методами прогнозування, з запропонованими етапами щодо вибору заходів державної політики розвитку інформаційної сфери [2].

Ціллю першого етапу, орієнтованого на визначення імперативів раціональної державної політики розвитку інформаційної сфери, є: визначення сучасного стану розвитку вітчизняної інформаційної сфери; проведення комплексної оцінки ефективності державної інформаційної політики в Україні; налагодження взаємозв'язків між інформаційною сферою та інструментами державної регуляторної політики; врахування потреб споживачів, їх соціально-економічних інтересів, що слугує базовою інформацією для реалізації наступних етапів.

Другий етап передбачає комплексне прогнозування обсягів інформаційної діяльності та обсягів бюджетних коштів, які слугують безпосередньою державною підтримкою розвитку інформаційної сфери з метою забезпечення безпеки національної економіки у контексті реалізації функцій державної інформаційної політики. Даний етап включає підготовку виважених пропозицій для впровадження третього етапу моделі з метою вибору ефективних методів забезпечення розвитку інформаційної сфери.

На третьому етапі формуються необхідні умови для реалізації моделі державної політики розвитку інформаційної сфери та забезпечення її конкурентних переваг. Четвертий етап полягає у ідентифікації можливих напрямів диверсифікації джерел фінансування, використовуючи напрями залучення додаткових ресурсів, раціоналізація та оптимізація обсягів бюджетного фінансування розвитку інформаційної сфери. П'ятий етап сприяє забезпеченню державної політики розвитку інформаційної сфери необхідним і своєчасними методами.

Запропонована модель представляє собою послідовність дій щодо аналізу, прогнозування, вибору необхідних і можливих заходів державної політики розвитку інформаційної сфери, інституційно-організаційного, фінансово-економічного та інформаційно-консалтингового забезпечення і включає шість структурних блоків, які відповідають кожному із представлених етапів за матричним принципом. У процесі реалізації такої структурно-функціональної моделі відбувається переосмислення основних тенденцій та проблем забезпечення розвитку інформаційної сфери економіки України.

Важливим аспектом формування та реалізації інституційних імперативів державної політики розвитку інформаційної сфери є формування сприятливого підприємницького середовища та стратегії забезпечення розвитку інформаційної сфери, що передбачає у тому числі наявність дієвого інституційного забезпечення реалізації такої стратегії [3].

Завдання державної політики у контексті запропонованої структурно-функціональної моделі до формування інституційних імперативів забезпечення розвитку інформаційної сфери полягає у забезпеченні функціонування інституціональної системи ринкових відносин, а також формування національно-ідентичного укладу інформаційної сфери.

Для активізації інституційних регулюючих заходів забезпечення розвитку інформаційної сфери економіки та підвищення ефективності її інноваційної діяльності пропонується алгоритм реалізації державної політики забезпечення розвитку інформаційної сфери економіки на основі активізації інноваційних процесів в сфері. Такий алгоритм включає дві взаємопов'язані складові: перша представляє

собою керуючу систему, яка забезпечує реалізацію функції щодо формування сприятливого інноваційно-інвестиційного клімату в інформаційній сфері економіки; друга – контролююча складова, яка забезпечує узгодження інноваційно-інвестиційних процесів в інформаційній сфері орієнтованих на підтримку її конкурентних переваг та орієнтацію стратегічних цілей і результатів на отримання завдань державної інформаційної політики. Розроблений алгоритм реалізації державної політики забезпечення розвитку інформаційної сфери економіки шляхом підтримки його інноваційно-інвестиційних процесів враховує інтереси не лише безпосередніх учасників (інвесторів, замовників, виконавців), а й з позиції органів державної влади, що особливо важливо для забезпечення ефективності державної підтримки інформаційної сфери на засадах інноваційного розвитку [4-5].

ЕТАПИ	СТРУКТУРА РОБОТИ					
	Визначення пріоритетів	Визначення цілей і завдань	Оцінка ефективності	Оцінка фінансових можливостей	Визначення ризиків і загроз	Розробка політики
Аналіз і оцінка	Аналіз основних тенденцій і проблем у розвитку інформаційної сфери	Аналіз рівня розвитку інформаційної сфери. Методи забезпечення	Комплексна оцінка ефективності заходів щодо підтримки інформаційної сфери	Аналіз стану фінансування інформаційної сфери з державного бюджету	Оцінка рівня розвитку галузей і підгалузей інформаційної сфери	Встановлення зв'язку між ефективністю інформаційної сфери і заходами забезпечення політики
Прогнозування	Прогнозування довгострокових тенденцій розвитку. Розробка стратегії	Прогнозування розвитку через: інформаційну забезпеченість; оцінку експортного потенціалу	Визначення шляхів вирішення проблем розвитку інформаційної сфери економіки	Прогнозування фінансових можливостей інформаційної сфери на національному і	Визначення основних індикаторів економічної безпеки та вплив на них розвитку	Прогнозування фінансових ресурсів, їх розподіл з урахуванням підтримки
Вибір регуляторних	Формування положень державної політики забезпечення розвитку інформаційної сфери	Розробка системи заходів впливу держави на розвиток інформаційної сфери та їх узгодження з кількісним вираженням перспектив розвитку	Формування переліку найбільш ефективних регуляторних заходів щодо забезпечення розвитку інформаційної сфери	Вибір методів бюджетного і податкового забезпечення інформаційної сфери	Вибір внутрігалузових пріоритетів з розробкою відповідних програм інноваційного розвитку	Обґрунтування необхідних розмірів підтримки. Вибір раціональних заходів, приведення їх у систему на основі механізму
Фінансове	Фінансові джерела інноваційного розвитку: бюджет, інвестиції, власні кошти та ін.	Бюджетні ресурси спрямовані на забезпечення економічної безпеки	Встановлення основних і додаткових джерел фінансування	Розширення традиційних джерел дохідної частини бюджету. Дотримання стратегічного плану	Ресурсне забезпечення ризикових зон інноваційного розвитку	Обґрунтування витрат бюджету, використання можливостей міжбюджетних відносин
Комунікаційне	Інформування про протресивні тенденції у реалізації політики розвитку інформаційної сфери світу	Надання юридичних, економічних і технологічних консультацій	Створення інформаційної бази для оцінки отриманих даних	Інформування органів місцевого самоврядування про забезпечення розвитку інформаційної сфери	Інформування органів місцевого самоврядування про пріоритети розвитку	Доступ до інформації про можливі заходи підтримки бази даних. Організація консультаційних пунктів

Рис. 1. Структурно-функціональна модель удосконалення державної політики розвитку інформаційної сфери економіки України*

*Джерело: розроблено автором

У результаті проведеного дослідження було встановлено, що пріоритетними напрямками державної політики забезпечення інформаційної сфери економіки на умовах її інноваційного розвитку мають стати: технологічна модернізація та перехід до інноваційних організаційно-інституційних форм функціонування інформаційної сфери; нейтралізація негативного впливу на безпеку національної економіки інформаційної сфери; попередження та нейтралізація або мінімізація інформаційних ризиків, які пов'язаних з природними та іншими явищами; удосконалення управлінської інфраструктури [6].

Для керівництва відповідними галузями і здійснення зазначених повноважень в місцевих державних адміністраціях створюються відповідні структурні підрозділи. Як слідує з Постанови КМУ “Про затвердження рекомендаційних переліків управлінь, відділів та інших структурних підрозділів місцевих державних адміністрацій”, серед структурних підрозділів місцевих державних адміністрацій, що мають відношення до управління в інформаційній сфері на територіях відповідних адміністративно-територіальних одиниць, слід назвати головні управління промисловості та розвитку інфраструктури (відповідальні за зв'язок та інформатизацію), управління освіти і науки (відповідальні за сферу науково-технічної інформації, частково також бібліотечну справу), управління культури і туризму (відповідальні за бібліотечну справу, кінематографію), управління у справах преси та інформації обласних державних адміністрацій; відповідні відділи розвитку інфраструктури, освіти, культури і туризму, відділи (сектори) у справах преси та інформації районних державних адміністрацій [7].

Як результат проведеного дослідження нами проведено систематизацію та структурування ключових компонентів методологічного базису реалізації державної політики забезпечення інноваційного розвитку інформаційної сфери економіки України. Зазначимо, що концептуальною основою такого підходу є обґрунтовані нами специфічні принципи функціонування інноваційних процесів, етапи реалізації якого представлені на рис. 2.

Ми позиціонуємо даний підхід як комплексний, адже вважаємо, що при забезпеченні розвитку інформаційної сфери на засадах інноваційності використання його складових має здійснюватися не поодинокі, а комплексно, тобто враховувати інтереси всіх учасників та процесів. Це дозволить отримати не лише необхідні кількісні і якісні зміни у складі таких елементів, а й забезпечити ефективність його реалізації.

Для цього нами обґрунтовано методичний підхід до визначення параметрів інноваційного розвитку інформаційної сфери економіки України, який диференційований за відповідними етапами.

Особливістю підходу є те, що він гармонійно поєднує *розробку і реалізацію стратегічних заходів* (формування інтегрованої програми інноваційного розвитку інформаційної сфери економіки України, визначення пріоритетних завдань у даному напрямі, розробка пріоритетних інноваційних програм й проектів щодо забезпечення інноваційного розвитку інформаційної сфери економіки України), *прогнозування впливу інноваційних проектів і програм на забезпечення розвитку інформаційної сфери* (прийняття рішення про розробку інноваційної програми, обґрунтування основної ідеї, визначення результатів та ідентифікація ризиків впровадження таких програм чи проектів, формування початкового завдання за такими програмами, затвердження плану-графіку щодо їх підготовки та системи організаційно-інституційного і фінансово-економічного забезпечення, диверсифікація можливих варіантів дій, їх оцінка та вибір найбільш раціональної), *організаційних заходів* (виготовлення повного комплексу необхідної проектної документації для прийняття оптимального варіанту програми або інноваційного проекту; фінансово-економічна та науково-технічна експертиза таких програм, можливості внесення змін, затвердження та практична їх реалізація), та *експлуатаційні заходи* (проведення апробації, внесення за необхідності змін, використання на практиці, пост-аудит) [5].

Обґрунтовуючи зміст авторських пропозицій, під домінантами пропонуємо розуміти похідні від дії відповідних інституцій правила, які набули статусу якоїсь норми, регуляторної дії або ж рекомендації. Домінантою також є організації, суб'єкти господарювання, інфраструктурні об'єкти, регулюючі методи та інструменти, адже вони є провідниками державної політики забезпечення інноваційного розвитку інформаційної сфери економіки України та уповноважені до дотримання правил, за відповідних умов самі розробляють правила.

Перш за все вирішальними контурами такого процесу вважаємо розробку ефективних інституційних детермінантів (соціальні, економічні, організаційні та інноваційні) державної політики забезпечення інноваційного розвитку інформаційної сфери економіки України. В даному випадку ефективність представляє собою досяжність необхідного рівня сприйняття таких домінант інформаційною сферою через призму забезпечення безпеки національної економіки. Тому сприяння імперативів як поступових змін усієї системи інноваційного розвитку інформаційної сфери економіки України (від державної політики й до відповідних прикладних результатів), з обов'язковим врахуванням принципів ринкового господарювання.

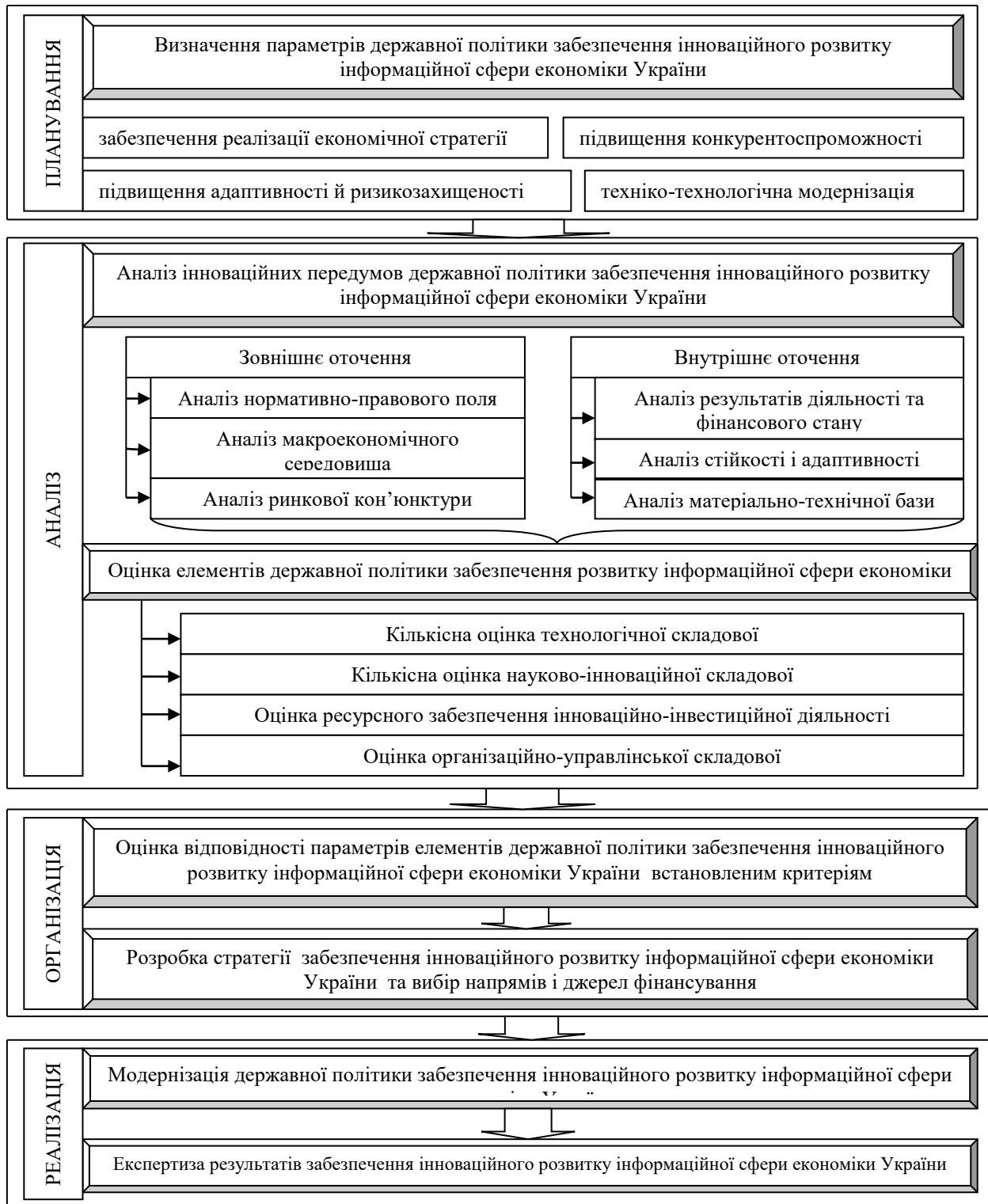

Рис. 2. Етапи реалізації комплексного підходу до удосконалення державної політики інноваційного розвитку інформаційної сфери економіки України*

*Джерело: запропоновано автором

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, вихідними принципами державного впливу на забезпечення висхідного поступу інформаційної сфери економіки України визначено такі: збалансованість інтересів кожного громадянина, суспільства та держави в процесі реалізації механізмів регулювання інформаційної сфери, що передбачає безпосередню участь громадських організацій та громадян у контролі за діяльністю відповідних суб'єктів державного регулювання, насамперед за реалізацією державою прав та свобод громадян на інформацію; комплексність нормативно-правового регулювання суспільно-політичних відносин в інформаційній сфері, що передбачає ідентифікацію всієї

сукупності таких відносин, формування та реалізацію механізмів регулювання інформаційної сфери як важливої складової державної інформаційної політики і політики розвитку економіки України загалом; узгодженість дій центральних та місцевих органів державної влади у сфері нормативно-правового забезпечення реалізації механізмів регулювання інформаційної сфери; конвергенція національного законодавства, що регулюють функціонування інформаційної сфери, до відповідних норм міжнародного права.

Література

1. Фінансова безпека машинобудівного підприємства: Методичні засади формування та забезпечення / [Х. О. Мандзіновська, А. М. Штангрет, Я. В. Котляревський, О. В. Мельников]. Львів: Укр. акад. друкарства, 2016. 240 с.
2. Ястремський О. І. Моделювання економічного ризику / О. І. Ястремський. К.: Либідь, 1992. 176 с.
3. Ліпкан В. А., Максименко Ю. Є., Желіховський В. М., Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції, К.: КНТ, 2006.
4. Голубев В. О. Інформаційна безпека: проблеми боротьби зі злочинами у сфері використання комп'ютерних технологій / В. О. Голубев, В. Д. Гавловський, В. С. Цимбалюк ; за заг. ред. Р. А. Калужного. Запоріжжя: Просвіта, 2001. 252 с.
5. Маруніч А. В. Захист інформації як основна складова економічної безпеки підприємства. Управління розвитком. 2014. № 14. С. 130-132.
6. Гордієнко С. Б., Микитенко О. С., Данильчук В. Г. Методи та рекомендації забезпечення інформаційної безпеки консалтингової компанії. Вісник ДУІКТ. 2013. № 1. С. 104-107.
7. Ясенев В. Н. Информационная безопасность в экономических системах : учеб. пособ. / В. Н. Ясенев. Н. Новгород: Изд-во ННГУ, 2006. URL: <http://ebib.pp.ua/informatsionnaya-bezopasnost-ekonomicheskikh88.html>.

References

1. Mandzinovska H. O., Shtangret A. M., Melnikov O. V. (2016) Finansova bezpeka mashinobudivnogo pidpriyemstva: Metodichni zasadi formuvannya ta zabezpechennya. [Financial security of the machine-building enterprise: Methodical bases of formation and maintenance] 240 s.
2. Yastremskiy O. I. (1992) Modelyuvannya ekonomichnogo riziku. [Economic risk modeling] 176 s.
3. Lipkan V. A., Maksimenko Yu. Ye., Zhelihovskiy V. M. (2006) Informacijna bezpeka Ukraini v umovah yevrointegraciyi [Information security of Ukraine in the conditions of European integration] K.: KNT, 2006.
4. Golubev, V.O., Havlovskiy, V.D. and Tsymbaliuk, V.S. (2001), Informacijna bezpeka: problemi borotbi zi zlochinami u sferi vikoristannja kompjuternih tehnologij [Information security: challenges to combat crimes in the sphere of computer technologies], zag. red. Kaljuzhniy, R.A., Prosvita, Zaporozhye, Ukraine.
5. Marunich, A.V. (2014), "Information security as a basic component of economic security", Upravlinnja rozvitkom, no. 14, pp. 130-132.
6. Gordienko, S.B., Mikitenko, O.S. and Danilchuk, V.G. (2013), "Methods and Recommendations Information security consulting company", Visnik DUKIT, no. 1, pp. 104-107.
7. Jaseniv, V.N. (2006), Informacijna bezpeka v ekonomichnih sistemah [Information security in economic systems], tutorial, NNNU, Novgorod, Russia, available at: <http://ebib.pp.ua/informatsionnaya-bezopasnostekonomicheskikh88.html>.

Рецензія / Peer review: 14.11.2019

Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК: 65.014.1:339.5

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-65-68

САВИЦЬКИЙ А. В.

Хмельницький національний університет

ЕЛЕМЕНТИ ВАРТІСНОЇ СКЛАДОВОЇ ЕКСПОРТООРІЄНТОВАНОГО УПРАВЛІННЯ ПРИБУТКОВІСТЮ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті досліджено сутність окремих елементів вартісної складової експортоорієнтованого управління прибутковістю промислових підприємств за умов розвитку ринкової економіки та інтеграційних процесів. Виділено основні завдання, які є актуальними при виході підприємства на зовнішній ринок, стосуються розгортання окремих етапів виробничого процесу продукції на експорт, компонування видатків та формування належного рівня прибутковості. Згруповано та охарактеризовано структуру показників, які є доцільними при здійсненні аналізу ефективності отриманої собівартості та вкладених витрат на виробництво експортної продукції, а також для подальшого формування управлінських рішень у сфері розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємства.

Ключові слова: інтеграційні процеси, вартісна складова виробництва, експортоорієнтоване управління, прибутковість, собівартість експортної продукції.

SAVITSKYI A.

Khmelnytskyi national university

ELEMENTS OF VALUE COMPONENT OF EXPORT-ORIENTED MANAGEMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES' PROFITABILITY

The article deals with the research of essence of certain elements that combine the cost component of industrial enterprises export-oriented management of profitability under the conditions of market economy development and integration processes. There were emphasized few main tasks that are relevant when the company enters the foreign market and relate the key stages of export production, composition of costs and making the appropriate level of profitability. It was interpreted that such problems like progressive cost recovery and reduction, achieving the efficiency of invested funds in resources that are directly involved in the export production processes, improving net cash flow from financing activities by increasing financial income and equity capital, increasing the profitability of sales, gaining maximum return for the formation and increase of profitability on the basis of minimizing marginal costs and maximizing marginal revenues are significant and important elements of making purposeful export-oriented management of enterprises. There was grouped and characterized the structure of indicators which are expedient at carrying out the analysis of efficiency of received prime costs and invested expenses for manufacturing export products, as well as formation of further administrative decisions in the field of enterprises' foreign economic activity development. On the basis of presented indicators, it was defined few considerable tendencies of export-oriented management of enterprises' profitability that concerns study of certain issues related to the analysis of costs factors of performance under the banner of European Union integration demands, deepen Free Trade Area cooperation, external economic environment adaptation, competence intensification, currency markets limits, foreign raw material opportunities, borders liberalization.

Key words: integration processes, cost component of production, export-oriented management, profitability, cost of export products.

Постановка проблеми. Сучасні аспекти розвитку ринкової економіки здійснюють значний вплив на інтеграційні процеси вітчизняних підприємств до європейських ринкових структур, які в повній мірі покладаються на співробітництво із зовнішньоторговельними контрагентами та посилення експортоорієнтованості в рамках Угоди про поглиблену Зону вільної торгівлі між Україною та ЄС (ЗВТ+). Виходячи з того, що для вітчизняних підприємств досить не просто вийти на закордонний сегмент збуту без урахування суттєвих диспропорцій у вартості виробництва експортної продукції, для їх керівників доцільно ретельно аналізувати ряд важливих показників, які стосуються ефективності вкладених витрат у зазначені процеси. Через те, на сьогодні, практика промислових підприємств потребує деталізації сутності та значення такої структури оцінки, яка б дозволила застосувати її результати в експортоорієнтованому управлінні їх прибутковістю. З цих позицій, слід вважати, що окреслена тематика є досить актуальною для наукового дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Основні проблеми, які пов'язані із дослідженням вартісних аспектів діяльності промислового підприємства за умов посилення євроінтеграційних процесів, активізації експортної спрямованості та формування вищого рівня фінансових результатів знайшли відображення в роботах таких вчених, дослідників та економістів, як: Бірюк О. С. [1], Богдан Т. П. [2], Бойчик І. М. [3], Вацик Н. О. [4], Дугінець Г. В. [5], Лактионова А. А. [6], Мельник Т. [7], Назаров Н. К. [8], Нижник В. М. [9], Овчарук В. В. [10], Полковниченко С. О. [11].

Постановка завдання. Основним завданням статті є дослідження окремих елементів вартісної складової експортоорієнтованого управління підприємством на основі обґрунтування сутності та значення структури показників, які характеризують ефективність отриманої собівартості та здійснених витрат на виробництво експортної продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. З урахуванням динамічності євроінтеграційних процесів та похідними трансформаціями матеріально-сировинних і валютних ринків, для промислових

експортоорієнтованих виробників значно ускладнюються умови виходу їх продукції на закордонні сегменти збуту. Першопричиною такої тенденції є те, що під час здійснення оцінки окремих показників витрат на організацію зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД), виникає значна кількість складних завдань, які пов'язані із розгортанням окремих етапів виробництва продукції на експорт. На авторське бачення, їх зміст, слід обґрунтувати у наступному:

Прогресивне покриття собівартості та її зниження, що полягає в труднощах досягнення стабільного стану прибутковості по причині постійного коливання величини матеріальних витрат, витрат на збут та змінних витрат.

Досягнення ефективності вкладених коштів у ресурси, які безпосередньо залучені у процес виробництва та пояснюється недостатнім рівнем їх збалансованості у загальному циклі продукування.

Покращення чистого руху коштів від фінансової діяльності за рахунок збільшення фінансових доходів та надходжень від власного капіталу, що в переважній мірі залежить від:

- окупності залучених іноземних інвестицій та вкладеного капіталу в інші зовнішні проекти;
- величини ринкової вартості підприємства, рентабельності акціонерного капіталу, емісії нових акцій і облігацій та попиту на них.

Підвищення рентабельності продажу, що полягає у зміцненні конкурентних позицій продукції підприємства на закордонних сегментах збуту та залежить від рівня конкурентної переваги, відповідності якісним характеристикам міжнародних стандартів та спроможності реагувати на зміни ринкової рівноваги згідно законів економічної теорії.

Досягнення максимальної віддачі для формування і підвищення прибутковості на основі мінімізації граничних витрат та максимізації граничних доходів.

З огляду на це, відмітимо, що усі із зазначених питань безпосередньо стосуються аналізу внутрішнього середовища підприємства на мікрорівні і можуть брати свій початок від потреби здійснення окремих адаптаційних змін у структурі роботи відповідних функціональних підрозділів, обов'язків їх уповноважених керівників та персоналу.

Через те, іншими вагомими елементами у компонуванні системи експортоорієнтованого управління та її впливу на формування прибутковості мають бути ті, які пов'язані із достовірною оцінкою показників, що характеризують ефективність здійснених витрат та отриманої собівартості. На сьогодні, для будь-якого суб'єкта господарювання зазначені поняття є суперечливим та багатозначним, оскільки не всі підприємства можуть бути фінансово незалежні та не піддаватись впливу кризових явищ зі сторони зовнішнього середовища, результатів коливання курсу валют, інтеграційних процесів та трансформаційних перетворень економіки.

На думку автора, слід вважати, що найбільш прийнятними показниками для оцінки ефективності загальновиробничих витрат на продукування експортної продукції є ті, які стосуються планування та відповідно до своїх значень здатні спонукати до активізації окремих управлінських рішень, уточнення і удосконалення завдань у розрізі операційного циклу та прогнозування подальшої діяльності (табл. 1).

Згідно табл. 1, важливо зазначити, що всі із обґрунтованих показників тісно переплітаються із ключовими проблемами розвитку ЗЕД та формування експортоорієнтованого управління на рівні досягнення вищих фінансових результатів і зростання прибутковості. В першу чергу, це стосується здійснення деталізованого аналізу у розрізі етапів виробничого циклу експортної продукції, налагодження закордонних коопераційних зв'язків згідно окремої спеціалізації, впровадження інновацій та забезпечення умов для їх становлення, зниження собівартості виробів і загальної вартості продукування, підвищення продуктивності праці та адаптації до цінових бар'єрів ринку.

На сьогодні, усі із зазначених понять є не від'ємними елементами для виявлення ризиків і вирішення дискусійних питань організації експортної діяльності промислових підприємств, отримання вищого прибутку та прискорення їх інтегрованості до глобалізованих структур ЄС як на макро-, так і мікрорівнях.

Якщо звернути увагу на коло користувачів вище обґрунтованих показників, виділимо і те, що ланцюг кругообігу інформації про формування витратних статей та собівартості на експортоорієнтованому підприємстві повинен базуватись на чіткій ієрархії управління окремими етапами виробництва. Ключовим у даних процесах має стати своєчасність, повнота та достовірно обґрунтований результат аналізу поточної роботи щодо планування, розробки, впровадження та виконання логічно-послідовних операцій під час циклу продукування.

Висновки. Таким чином, на сучасному етапі розвитку євроінтеграційних процесів та їх впливу на формування експортного потенціалу підприємств, важливо приділяти значну увагу вивченню окремих питань, які стосуються аналізу показників ефективності отриманої собівартості та здійснених витрат. Головним чином, це пов'язано з тим, що за умов ринкової економіки та створення ЗВТ+, ключовим має стати реакція підприємства на зміни зовнішнього середовища та умови, які створюють конкурентні, валютні, сировинні, митно-тарифні та законодавчі бар'єри для розвитку ЗЕД. Через те, для того, щоб отримати вищі прибутки та досягти прогресивного зростання рівня прибутковості, для вітчизняних підприємств, доцільно більш деталізовано підходити до аналізу структури вартості окремих етапів

виробництва продукції на експорт та визначення сутності необхідних показників для прийняття експортоорієнтованих управлінських рішень.

Таблиця 1

Показники, які характеризують ефективність отриманої собівартості та здійснених витрат на виробництво експортної продукції*, **

№	Показник	Умовне позначення показника та формула для розрахунку	Сутність та значення для прийняття експортоорієнтованих управлінських рішень у формуванні прибутковості**
1.	Витрати на 1 грн. товарної експортної продукції у поточному періоді	$B_1 \text{ грн. тп экс факт} = C_{\text{тп экс факт}} / Q_{\text{ст экс факт, грн.}}$, де $C_{\text{тп экс факт}}$ – фактичні витрати на 1 грн. експортної товарної продукції, грн.; $Q_{\text{тп экс факт}}$ – фактичний обсяг товарної експортної продукції, грн.	$B_1 \text{ грн. тп экс факт}$ показує поточні витрати на 1 грн. експортної товарної продукції та уразі їх планового перевищення спонукає до прийняття заходів щодо деталізованого аналізу усіх елементів виробничого процесу, розподілу сировини і матеріалів, якості праці та стадій їх обробки.
2.	Вихідна собівартість товарної експортної продукції у плановому періоді	$C_{\text{вих. тп экс пл}} = B_1 \text{ грн. тп экс факт} \times Q_{\text{тп экс пл, грн.}}$, де $Q_{\text{тп экс пл}}$ – плановий обсяг товарної експортної продукції, грн.	Якщо $C_{\text{вих. тп экс пл}}$ є прийнятним для отримання планового доходу від реалізації експортної продукції, його значення закладається у загальний кошторис витрат, а менеджмент підприємства акцентує увагу на реалізації завдань прийнятої виробничої програми і здійсненні контролю над її виконанням.
3.	Економія витрат за техніко-економічними факторами		
3.1	Економія витрат за рахунок зниження норм витрат матеріалів на виробництво експортної продукції	$E_{\text{м экс}} = (H_0 \text{ экс} \times C_{\text{рес. экс}} - H_1 \text{ экс} \times C_{\text{рес. экс}}) \times N_1$, грн., де $H_0 \text{ экс}$, $H_1 \text{ экс}$ – норма витрат до і після виробництва експортної продукції, од.; $C_{\text{рес. экс}}$ – ціна одиниці ресурсу на виробництво експортної продукції, грн.; $N_1 \text{ экс}$ – обсяг випуску після виробництва, од.	$E_{\text{м экс}}$ показує співвідношення норми витрат до і після здійснення виробництва, ціни одиниці ресурсу та вихідних обсягів випуску. Для отримання економії витрат керівники виробничих цехів повинні здійснити часткову або повну модернізацію техніки і обладнання, яке використовується для продукування продукції на експорт.
3.2	Зростання продуктивності праці у процесі виробництва продукції на експорт	$E_{\text{тп экс}} = [(t_0 \text{ экс} \times C_{\text{д1 экс}} - C_{\text{д2 экс}}) \times (1 + \% \text{ дод. экс} / 100) \times (1 + \% \text{ ЄСВ} / 100)] \times N_1$, грн., де $t_0 \text{ экс}$, $t_1 \text{ экс}$ – трудомісткість одиниці експортної продукції до і після їх виробництва, нормо-годин; $C_{\text{д1 экс}}$, $C_{\text{д2 экс}}$ – тарифна ставка робітників, грн./год.; $\% \text{ дод. экс}$ – середній відсоток додаткової заробітної плати для певної категорії робітників, що задіяні у виробництві експортної продукції; $\% \text{ ЄСВ}$ – ставка єдиного соціального внеску	$E_{\text{тп экс}}$ показує величину зростання продуктивності праці за рахунок зниження трудомісткості виготовленої продукції, включає співвідношення норм-годин на початок і кінець виробничого циклу, а також відповідні тарифні і відсоткові надбавки за виконану роботу. Для отримання економії витрат, керівникам виробничих цехів у тісній взаємодії із адміністрацією підприємства необхідно забезпечити усі нормативні технологічні, соціальні, мотиваційні та освітні умови персоналу.
3.3	Економія витрат за рахунок поглиблення спеціалізації і розширення кооперування виробництва продукції на експорт	$E_{\text{ск экс}} = [C_{\text{ск}} - (C_{\text{с экс}} + T_{\text{р экс}})] \times N_{\text{к экс}}$, грн., де $C_{\text{ск}} =$ – собівартість експортної спеціалізованої продукції, грн./од.; $C_{\text{с экс}}$ – гуртова ціна за одиницю виготовленої експортної спеціалізованої продукції, грн./од.; $T_{\text{р экс}}$ – транспортно-заготівельні затрати на одиницю експортної продукції, грн./од.; $N_{\text{к экс}}$ – максимальна кількість замовлень, яку можливо отримати внаслідок кооперування, од.	$E_{\text{ск экс}}$ показує величину зменшення витрат виробництва експортної спеціалізованої продукції за рахунок зосередження уваги на гуртовій ціні та транспортно-заготівельних затратах на одиницю виробу у співвідношенні до кількості замовлення, яку максимально може отримати підприємство внаслідок кооперування із спеціалізованими контрагентами. Згідно постулатів економічної теорії та підходів економії на масштабах, у майбутньому періоді підприємство може скоротити загальноновиробничі витрати на основі продажу більшої кількості продукції.
3.4	Економія витрат за рахунок зниження умовно-постійних витрат виробництва продукції на експорт	$E_{\text{у-п. экс}} = \Delta Q_{\text{пл экс}} \times P_{\text{у-п. экс баз}} / 100$, грн., де $\Delta Q_{\text{пл экс}}$ – плановий приріст обсягу випуску експортної продукції, %; $P_{\text{у-п. экс баз}}$ – сума умовно-постійних витрат на виробництво експортної продукції у базовому періоді, грн.	$E_{\text{у-п. экс}}$ показує величину зменшення умовно-постійних витрат виробництва експортної продукції за рахунок зміни структури асортименту і обсягу постачання. В даному випадку, керівники підприємств повинні активізувати маркетингові дослідження у напрямі розширення асортименту пропонування тих товарів, які є дешевшими у виробництві, а їх матеріально-сировинна складова є альтернативною.
4.	Планова собівартість експортної продукції	$C_{\text{тп экс пл}} = C_{\text{вих. тп экс пл}} + E_{\text{сум, грн.}}$, де $E_{\text{сум}}$ – сума економії витрат за усіма техніко-економічними факторами, грн.	$C_{\text{тп экс пл}}$ показує величину планової собівартості отриманої на основі суми економії витрат за усіма техніко-економічними факторами. Для планування нижчого рівня $C_{\text{тп экс пл}}$ та отримання більшого прибутку, керівникам підприємств необхідно переглянути вхідні показники $E_{\text{м экс}}$, $E_{\text{тп экс}}$, $E_{\text{ск экс}}$, $E_{\text{у-п. экс}}$, які були розраховані для визначення $C_{\text{тп экс пл}}$ у розрізі виробничих цехів.
5.	Рівень витрат на 1 грн. товарної експортної продукції у плановому періоді	$B_1 \text{ грн. тп экс пл} = C_{\text{тп экс пл}} / Q_{\text{ст экс пл, грн.}}$	$B_1 \text{ грн. тп экс пл}$ показує співвідношення планової собівартості та планового обсягу виробництва продукції на експорт. Даний показник закладається в операційний цикл продуктивності та уразі підвищення його значення свідчить про перевищення планових витрат на матеріали і сировину, оплату праці, обслуговування та інші види витрат, а також зниження ефективності.
6.	Відсоток зниження затрат на 1 грн. товарної експортної продукції у плановому періоді в порівнянні з базовим	$\Delta B_1 \text{ грн. тп экс} = (B_1 \text{ грн. тп экс факт} - B_1 \text{ грн. тп экс пл}) / B_1 \text{ грн. тп экс факт} \times 100$, %	$\Delta B_1 \text{ грн. тп экс}$ показує динаміку затрат на 1 грн. товарної експортної продукції. За умови позитивного значення свідчить про ефективність розподілу витрат за усіма техніко-економічними факторами, в іншому випадку – сигналізує про необхідність додаткової економії затрат за рахунок одного з них.
7.	Ціна орієнтована на витрати і цільову норму прибутку від здійснення експортних операцій	$C_{\text{цпп экс}} = B_{\text{зм экс}} + (B_{\text{пост экс}} + P_{\text{заг экс}}) / N_{\text{екс}}$, грн., де $B_{\text{зм экс}}$ – величина змінних витрат на одиницю експортної продукції, грн.; $B_{\text{пост экс}}$ – величина постійних витрат на виробництво експортної продукції за період, грн.; $P_{\text{заг экс}}$ – загальна сума прибутку, яка має бути отримана у періоді, грн.; $N_{\text{екс}}$ – обсяг продажу експортної продукції, од.	$C_{\text{цпп экс}}$ показує співвідношення змінних витрат на одиницю продукції, постійних витрат, обсягів продажу та загальної суми прибутку за період. Якщо визначена ціна експортної продукції не відповідає плановим показникам прибутку у періоді, керівникам виробничих цехів, необхідно звернути увагу на коригування змінних, а надалі і постійних витрат.

* складено автором та прийнято до урахування: [3, с.286-287, 293; 4, с.72]

** обґрунтовано та запропоновано автором

Як результат, це сприятиме прозорому розумінню потенційних можливостей виробника підвищити фінансові результати у майбутньому періоді, виявити сильні та слабкі сторони конкретних господарських процесів та вивести менеджмент ЗЕД на сучасний рівень формування подальших бізнес-програм і змін у системі управління.

Література

1. Бірюк О. С. Формування стратегії експортоорієнтованої компанії в глобальному бізнесі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук : спец. 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / О. С. Бірюк. – Київ, 2014. – 20 с.
2. Богдан Т. П. Зона вільної торгівлі України з ЄС: нові правила, ризики та можливості / Т. П. Богдан // Фінанси України. – 2018. – № 10. – С.7-28.
3. Бойчик І. М. Економіка підприємства: підручник / І. М.Бойчик. – К.: Кондор – Видавництво, 2016. – 378 с.
4. Вацик Н. О. Витрати на експортну діяльність: сутність, склад та загальна характеристика / Н. О.Вацик // Вісник Хмельницького національного університету. – 2012. – №1. – С.68-74.
5. Дугінець Г. В. Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі (ЗВТ+) між Україною та ЄС: реалії і перспективи / Г. В. Дугінець, В. В. Тронько // Економічний часопис ХХІ ст. – 2015. – №155 (11-12). – С.10-13.
6. Лактионова А. А. Система індикаторів рівня издержек финансирования субъекта хозяйствования / А. А. Лактионова, М. В. Загорко // Бізнес-Інформ. – 2013. – №11. – С. 81-90.
7. Мельник Т. Потенціал ринку ЄС для українських експортерів / Т. Мельник, К. Пугачевська // Зовнішня торгівля : економіка, фінанси, право. – 2017. – №2 (91). – С.5-19.
8. Назаров Н. К. Економічна безпека експортно-імпортного потенціалу підприємства / Н. К. Назаров, І. О. Бараннік // Бізнес-Інформ. – 2019. – №5. – С.142-149.
9. Нижник В. М. Шляхи зниження трудомісткості продукції у системі економії витрат виробництва / В. М. Нижник // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2003. – № 2. – С. 284-288.
10. Овчарук В. В. Системи адміністрування в управлінні підприємствами: побудова та застосування з урахуванням євроінтеграційних процесів: [монографія] / В. В. Овчарук. – Львів: Галицька видавнича спілка, 2018. – 276 с.
11. Полковниченко С. О. Стратегія виходу підприємства на зовнішній ринок в умовах посилення євроінтеграційних процесів / С. О. Полковниченко, І. А. Єлчищева // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2019. – № 3 (19). – С.89-98.

References

1. Biryuk O. S. Formuvannya stratehiyi eksportooryentovanoi kompaniyi v globalnomu biznesi : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ek. nauk : spec. 08.00.02 «Svitove gospodarstvo i mizhnarodni ekonomichni vidnosyny» / O. S. Biryuk. – Kyiv, 2014. – 20 s.
2. Bohdan T. P. Zona vilnoyi torgivli Ukrainy z YeS: novi pravyla, ryzky ta mozhlyvosti / T. P. Bohdan // Finansy Ukrainy. – 2018. – № 10. – S.7-28.
3. Bojchuk I. M. Ekonomika pidpryyemstva: pidruchnyk / I. M.Bojchuk. – K.: Kondor – Vydavnytstvo, 2016. – 378 s.
4. Vatsyk N. O. Vytraty na eksportnu diyalnist: sutnist, sklad ta zagalna kharakterystyka / N. O. Vatsyk // Visnyk Khmelnytskogo natsionalnogo universytetu. – 2012. – №1. – S.68-74.
5. Duginets H. V. Poglyblena ta vseokhoplyuyucha zona vilnoyi torgivli (ZVT+) mizh Ukrainoyu ta YeS: realiyi i perspektyvy / H. V. Duginets V. V. Tronko // Ekonomichnyy chasopys XXI st. – 2015. – №155 (11-12). – S.10-13.
6. Laktionova A. A. Systema indikatorov urovnya izderzhkek fynansirovaniya subiyekta khozyajstvovaniya / A. A. Laktionova, M. V. Zakorko // Biznes-Inform. – 2013. – №11. – S. 81-90.
7. Melnyk T. Potentsial rynku YeS dlya ukraiyinskykh eksporteriv / T. Melnyk, K. Pugachevska // Zovnishnya torgivlya : ekonomika, finansy, pravo. – 2017. – №2 (91). – S.5-19.
8. Nazarov N. K. Ekonomichna bezpeka eksportno-importnoho potencialu pidpryyemstva / N. K. Nazarov, I. O. Barannik // Biznes-Inform. – 2019. – №5. – S.142-149.
9. Nyzhnyk V. M. Shlyakhy znyzhennya trudomistkosti produktsiyi u systemi ekonomiyi vytrat vyrobnytstva / V. M. Nyzhnyk // Visnyk Khmelnytskogo instytutu regionalnogo upravlinnya ta prava. – 2003. – № 2. – S. 284-288.
10. Ovcharuk V. V. Systemy administruvannya v upravlinni pidpryyemstvamy: pobudova ta zastosuvannya z urakhuvannyam yevrointehratsiynyykh protsesiv: [monografiya] / V. V. Ovcharuk. – Lviv: Galytska vydavnycha spilka, 2018. – 276 s.
11. Polkovnychenko S. O. Strategiya vykhodu pidpryyemstva na zovnishnij rynek v umovakh posylennya yevrointehratsiynyykh protsesiv / S. O. Polkovnychenko, I. A. Yelchysheva // Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnya. – 2019. – № 3 (19). – S.89-98.

Рецензія / Peer review: 11.12.2019

Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 330

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-69-79

БАБАК А. В.

Київський національний університет будівництва і архітектури

ВПЛИВ ТРАНСФОРМАЦІЙ НА РИНКАХ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ НА УПРАВЛІННЯ ВАРТІСТЮ ЕКСПЛУАТАЦІЇ БАГАТОКВАРТИРНОГО БУДИНКУ

У статті досліджуються особливості законодавчого визначення меж відповідальності суб'єктів господарювання та споживачів – власників (співвласників) багатоквартирного будинку у житлово-комунальній сфері щодо якості надання та оплати кількості спожитих житлово-комунальних послуг та визначаються етапи суттєвих змін. Перший етап 1992-2017 роки – період державного регулювання цін та тарифів у сфері управління багатоквартирним житловим фондом та відсторонення державою власників від рішень стосовно вартості управління спільним майном у будинку. Другий етап 2017 р. – теперішній час – період переходу до вартісно - орієнтованого управління власниками (співвласниками) будинком, вільного ціноутворення у житловому сегменті ЖКС та вибору власниками моделі організації відносин із постачальниками комунальних послуг. Встановлено зв'язок між формуванням загального інституційного середовища житлово-комунальної сфери та теперішніми умовами і результатами здійснення власниками (співвласниками) багатоквартирних будинків своїх прав. Доведено необхідність переорієнтації напрямків вирішення накопичених у житловій сфері проблем із організаційно-правових на економічні та фінансові механізми а також подальшого удосконалення законодавства щодо реєстрації прав власності на землю.

Ключові слова: житлово-комунальні послуги, управління багатоквартирним будинком, ціни та тарифи на житлово-комунальні послуги.

BABAK A.

Kyiv National University of Construction and Architecture

IMPACT OF TRANSFORMATIONS IN HOUSING SERVICE AND UTILITIES MARKETS ON COST OF MANAGING APARTMENT BUILDINGS

With the development of the system and property relations in an apartment building in the process of privatization of state housing and evolutionary legal improvement of the content of the management function of common property in the house (engineering systems, ancillary facilities, structural elements, etc.) in parallel in housing and communal services with executors of housing and communal services. In the conditions of liberalization of the markets of natural gas, the electric power and change of the prices and tariffs for housing and communal services efficiency of relations of owners with the executors of the utility services given by external networks to engineering entrances to the house, and then by internal systems transported to apartments. operation of housing.

Research of transformation of relations in the markets of housing and communal services from the point of view of realization by owners of the right of management of the apartment house and influence on cost of providing apartments and nonresidential premises with energy resources and proper operation of engineering systems and constructive elements is a basis for formation of the corresponding regulatory base. development and dissemination in practice of appropriate methods of managing apartment buildings.

The article examines the features of the legislative definition of the limits of responsibility of business entities and consumers - owners (co-owners) of an apartment building in the housing and communal services sector regarding the quality of provision and payment of consumed housing and communal services and identifies stages of significant changes. The first stage of 1992-2017 is the period of state regulation of prices and tariffs in the field of multi-apartment housing management and the state's removal of owners from decisions on the cost of managing common property in the apartment building. The second stage of 2017 - present - the period of transition to cost-oriented management of partment building by owners (co-owners), free price setting in the residential segment of housing and communal services sphere and free choice of the owners of the model of organization of relations with utility providers. The connection is established between the formation of the general institutional environment of the housing and communal sphere and the current conditions and results of the implementation of the rights of owners (co-owners) of apartment buildings. The necessity of reorientation of the directions of the decision of the problems saved up in a housing sphere from organizational and legal to economic and financial mechanisms as well as legislative regulation of ownership right for land is proved.

Keywords: housing service and utilities, management of apartment buildings, tariffs and prices for housing service and utilities

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Із розвитком системи і відносин власності у багатоквартирному будинку в процесі приватизації державного житлового фонду та еволюційного правового удосконалення змісту функції управління спільною власністю в будинку (інженерні системи, допоміжні приміщення, конструктивні елементи та інші) паралельно у житлово-комунальній сфері розвиваються відносини споживачів – власників житла із виконавцями житлово-комунальних послуг. В умовах лібералізації ринків природного газу, електроенергії та зміни цін і тарифів на житлово-комунальні послуги ефективність відносин власників із виконавцями комунальних послуг, що подаються зовнішніми мережами до

інженерних введів у будинок, а потім внутрішньобудинковими системами транспортуються до квартир, впливає на спроможність власників нести тягар експлуатації житла.

Дослідження трансформації відносин на ринках житлово-комунальних послуг з точки зору реалізації власниками права управління багатоквартирним будинком та впливу на вартість забезпечення квартир і нежитлових приміщень енергетичними ресурсами та належною експлуатацією інженерних систем та конструктивних елементів є основою для формування відповідної нормативної бази з метою удосконалення виявлених проблем і розробки та поширення на практиці відповідних методів управління багатоквартирними будинками.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематиці управління житловим будинком в контексті демонополізації ринків житлово-комунальних послуг, реформування житлово-комунального господарства для забезпечення ефективності управління житлом присвячені дослідження та дисертаційні роботи Л. Беззубко [1], В. Бригілевича [2], Н. Мороз [3], О. Перькової [4], К. Процак [5]. Комплексний аналіз правових і фінансово-економічних проблем житлової сфери міститься у монографії В. Кравченка, К. Паливоди, В. Поляченка [6], новітніх статтях О. Кучеренка [7] та А. Щербини [8].

Вартісний аналіз життєвого циклу житлового будинку, що стосується, у першу чергу, об'єктів, які проєктуються, споруджуються та експлуатуються з орієнтацією на незмінного власника або тривале користування власником розглядається у роботах В. Ніколева. [10], Т. Ніколаєвой [11], В. Куйбіди [12]. Аспектам комплексного реформування житлової сфери та надання комунальних послуг присвячено роботи автора статті [13-15].

Разом з цим, такий аспект досліджень, як історичний вплив формування загального інституційного середовища житлово-комунальної сфери на теперішні умови і результати здійснення власниками (співвласниками) багатоквартирних будинків своїх прав, визначення комплексу накопичених проблем та переорієнтація напрямків їхнього вирішення з організаційно-правових на економічні та фінансові механізми – не набув достатнього розвитку.

Цілі статті. Дослідити вплив трансформацій на ринках житлово-комунальних послуг на управління вартістю експлуатації об'єктів спільного майна у багатоквартирному будинку з боку власників (співвласників) і в умовах змін цін і тарифів.

Виклад основного матеріалу. Житлово-комунальну сферу (далі – ЖКС) у відповідності до вітчизняної моделі власності на об'єкти права у багатоквартирному будинку [31] можна розділити на два взаємопов'язаних сегмента за принципом належності об'єктів власності споживачам або виконавцям послуг/продавцям товарної продукції (рис.1): житловий (будинок як об'єкт права власності, управління, споживання) та інфраструктурний (об'єкти виробництва, транспортування (розподілу) та постачання води, тепла, газу, електрики та послуг водовідведення і поводження із побутовими відходами).

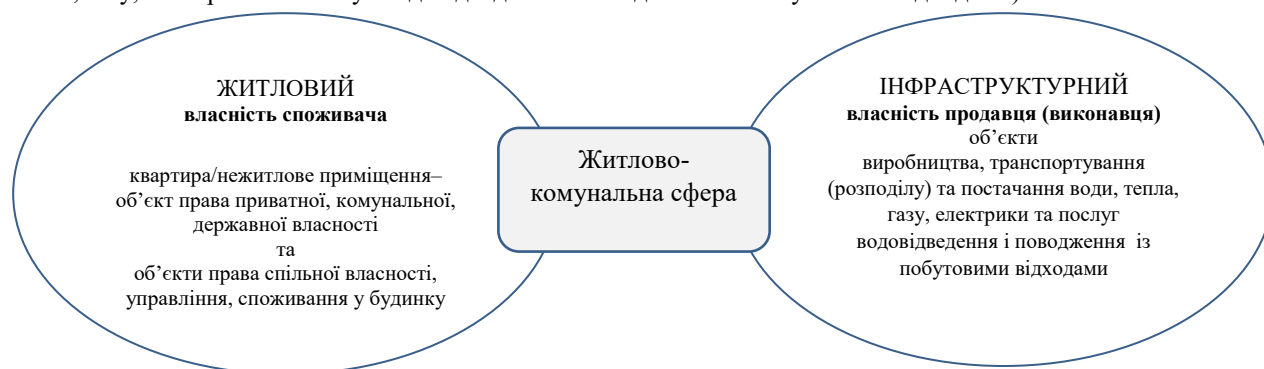

Рис.1. Сегменти житлово-комунальної сфери за принципом належності об'єктів виробництва та споживання послуг споживачам та виконавцям послуг/продавцям товарної продукції.

Джерело: складено автором

Відносини споживачів послуг - власників та виконавців житлово-комунальних послуг історично змінювалися залежно від закріпленої законодавством межі відповідальності виконавців послуг за їхню якість та відповідальності споживача оплачувати їх спожиту кількість – до квартири (нежитлового приміщення) або до вводу зовнішніх мереж постачальників ресурсів до будинку.

Ефективність управління майном як в інфраструктурному сегменті, так і житловому має однаково важливе значення для забезпечення доступності утримання житла як об'єкта власності та збереження його вартості. Адже усі ресурси – вода, теплова енергія для потреб централізованого опалення (ЦО) та гарячого водопостачання (ГВП), природний газ, електрика та послуги водовідведення надходять до приміщення споживача із зовнішніх мереж через внутрішньобудинкові системи. Якість опалення та кількість поданої в будинок енергії, що має бути оплачена, додатково залежить і від стану огорожувальних конструкцій, інших конструктивних елементів будинку та параметрів їх енергоефективності. Оскільки становлення відносин власності та законодавчого регулювання об'єктів та суб'єктів права власності в багатоквартирному будинку

відбувалося від приватизації державного житлового фонду протягом майже тридцяти років, відповідно і змінювалися регуляторні режими ціноутворення на житлово-комунальні послуги, включаючи або виключаючи витрати на технічне обслуговування та поточний ремонт внутрішньобудинкових систем до тарифів виконавців послуг. Щодо капітальних ремонтів об'єктів спільної власності у багатоквартирному будинку – то організаційні аспекти прийняття рішень власниками щодо участі у проведенні капітальних ремонтів залишалися поза увагою законодавства до 2015 р. і прийняття закону України «Про особливості здійснення права власності в багатоквартирному будинку» [], а фінансування не здійснювалося.

Проаналізуємо становлення системи відносин між власниками багатоквартирного будинку та виконавцями житлово-комунальних послуг залежно від зміни правових засад формування та встановлення цін на роботи/послуги у житловому сегменті житлово-комунальної сфери за двома етапами: до та після 2017 року.

Перший етап (1992 - 2017 рр) - державне регулювання цін та тарифів у сфері управління (у т.ч. утримання) багатоквартирним житловим фондом та відсторонення державою власників (співвласників) від рішень стосовно вартості управління спільним майном у будинку.

Другий етап (2017 р. - теперішній час) – перехід до вартісно-орієнтованого управління власниками (співвласниками) будинком, вільного ціноутворення у житловому сегменті ЖКС та вибору власниками моделі організації відносин із постачальниками комунальних послуг.

Визначальною ознакою *першого етапу* формування законодавства щодо власності у багатоквартирному будинку та житлово-комунальних послуг у 1992-2017 роках є відсторонення державою співвласників багатоквартирного будинку від рішень щодо вартості управління та утримання спільного майна у будинку, незалежно від частки приватизованих квартир. До цього часу збережено неузгоджене із правовими засадами власності, закріпленими у Конституції України щодо володіння, користування та розпорядження належним власникам квартир майном на власний розсуд, формулювання в частині четвертій статті 10 закону України 1992 р. «Про приватизацію державного житлового фонду» [33] стосовно обов'язку державних і комунальних підприємств обслуговувати і ремонтувати житло: «Державні комунальні підприємства по обслуговуванню та ремонту житла зобов'язані здійснювати обслуговування та ремонт приватизованого житла, надавати мешканцям комунальні та інші послуги за державними розцінками і тарифами. Контроль за додержанням розцінок і тарифів здійснюють фінансові органи». Статтею 13 цього ж закону додатково встановлено, що «розмір витрат власників квартир багатоквартирних будинків, що приватизували квартири згідно з Законом чи викупили у держави до прийняття Закону, на утримання будинку та прибудинкової території не повинен перевищувати розміру квартирної плати та вартості комунальних послуг, яку вони сплачували щомісячно, будучи наймачами квартир».

У такій редакції закону власники квартир майже двадцять років були позбавлені права приймати рішення щодо об'єктів і процесів, які стосуються їхньої власності або впливати на них. Практично до 1998 року витрати на обслуговування внутрішньобудинкових мереж водо-, теплопостачання та водовідведення були складовою собівартості послуг централізованого водопостачання, водовідведення та теплопостачання [15]. Надалі, із 1999 року вартість обслуговування та поточного ремонту внутрішньобудинкових мереж було віднесено до витрат житлово-експлуатаційних організацій, пов'язаних з утриманням будинків і прибудинкових територій [16]. Житлово-експлуатаційні організації комунальної форми власності обліковували на своїх балансах будинки разом із приватизованими квартирами [17] та здійснювали утримання за цінами/тарифами встановленими органами місцевого самоврядування у відповідності до прийнятих державних норм та правил. Лише об'єднання співвласників багатоквартирного будинку були наділені повноваженнями визначати розмір внесків співвласників на утримання будинку та формувати фонди накопичення для проведення ремонтних робіт завдяки закону України 2001 р. «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» [34].

Одночасно із удосконаленням ціноутворення та обліку на підприємствах ЖКС запроваджується як обов'язкова система договорів між виробниками та споживачами комунальних послуг водо-, теплопостачання та водовідведення [18] для вирішення проблеми заборгованості споживачів за житлово-комунальні послуги. Разом із положеннями договорів уряд вводить поняття: виробник, виконавець житлово-комунальних послуг, постачальник послуг.

Із незначними модифікаціями відповідно до закону України 2004 р. «Про житлово-комунальні послуги» [35] до 2014 року суб'єкти господарювання вибудовували із споживачами в багатоквартирному будинку такі ланцюги договірних відносин: «виробник товару (послуги)» - «виконавець послуг» - «споживач» - «виконавець послуг утримання будинку, балансоутримувач». На рис. 2 показано, що договірна система між споживачем – власником квартири та виконавцями житлово-комунальних послуг будувалася за регульованими цінами та тарифами.

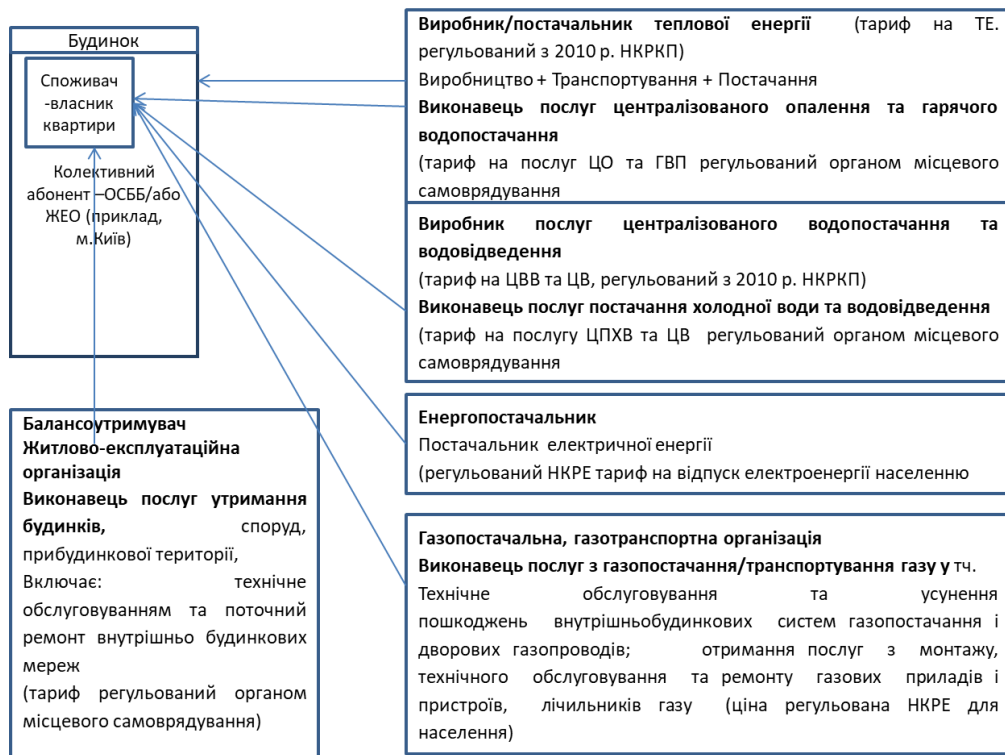

Рис.2. Суб'єкти договірних відносин у житлово-комунальній сфері (1992-2017 рр.)

Джерело: складено автором

Державне регулювання цін поширювалося не лише на ресурси, які постачалися із зовнішніх інженерних систем, а і на вартість утримання (без капітальних витрат) внутрішньобудинкових систем у житловому сегменті. Тобто, за жодної ситуації (крім ОСББ в ролі колективного абонента згідно із статтею 22 закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку») [34] питання вартості управління спільним майном будинку не вирішувалося самими власниками, утримання та поточний ремонт об'єктів права спільної власності формально було закріплено за виконавцем послуги з утримання будинків, споруд та прибудинкової території. Виконавці послуг водо-, теплопостачання та водовідведення (крім випадків передачі їм в управління внутрішньобудинкових мереж за рішенням органів місцевого самоврядування) також не мали можливості забезпечувати якість транспортування ресурсів до квартир, оскільки це було функцією ЖЕО, а, відтак, відповідати за якість послуг у квартирах споживачів та мати можливість уникнути збитків через витоки та втрати ресурсів у внутрішньобудинкових мережах та втрат енергії через огорожувальні конструкції житлових будівель.

У 2017 році в цілому по Україні засобами обліку споживання води було обладнано близько 77% абонентів, а показник забезпеченості комерційним обліком води багатоквартирних будинків був ще меншим і складав близько 22%. Станом на кінець 2015 року середній показник оснащення житлових будинків приладами комерційного обліку теплової енергії складав близько 53% [31]. Із пояснювальної записки до проекту закону України «Про комерційний теплової енергії та водопостачання» [31] бачимо, що низький показник оснащення засобами обліку унеможливував ефективну реалізацію заходів з економії водних ресурсів, «що спрямовані головним чином на зменшення технологічних витрат та втрат води в системах централізованого питного водопостачання та внутрішньобудинкових системах централізованого постачання холодної води, централізованого постачання гарячої води. Оснащення вузлами обліку споживачів питної води та гарячої води, в тому числі з використанням засобів вимірювальної техніки підвищеного класу точності, дозволить зекономити до $\frac{3}{4}$ необлікованих витрат води у відповідних внутрішньобудинкових системах та, як наслідок, скоротити обсяги споживання підприємствами питного водопостачання електричної енергії, необхідної для виробництва зекономленого обсягу води. Зазначений надзвичайно низький рівень встановлення вузлів обліку теплової енергії в комплексі з іншими недоліками організації системи централізованого теплопостачання призводить до значного зниження ефективності спрямованої на економію паливно-енергетичних ресурсів заходів з енергозбереження».

Відсутність комерційного обліку води та теплової енергії на межі балансової належності об'єктів права власності споживачів та виконавців послуг призвели серед іншого до наявності комерційних втрат ресурсів та проблем ліквідності підприємств централізованого водопостачання та водовідведення та підприємств теплопостачання, про що свідчить співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованостей підприємств за електричну енергію та природний газ. Статистичні дані щодо

заборгованості населення з оплати послуг централізованого водопостачання та водовідведення і послуг централізованого опалення та гарячого водопостачання станом на 1.01.2017 року та кредиторської заборгованості підприємств водопостачання та водовідведення і теплопостачальних підприємств за електричну енергію та природний газ свідчать про те, що суми кредиторської заборгованості за енергоресурси перевищували майже в три рази суми дебіторської заборгованості найбільшого споживача – населення (таблиця 1).

У структурі чистого доходу від реалізації послуг частка населення становила 66% у теплопостачанні та 55% і 63% відповідно у сфері водопостачання та водовідведення (за даними, отриманими на запит автора від Мнірегіонбуду України). Наявність комерційних втрат у мережах, що є власністю споживачів у багатоквартирних будинках, є серед іншого проблемою понаднормативних витоків та втрат житлово-комунальних підприємств та витрат електрики та газу, джерел погашення яких не встановлено в системі державного регулювання цін. Для цілей ціноутворення до розрахунку тарифів приймаються лише втрати в межах нормативних.

Таблиця 1

Суми заборгованості з оплати окремих комунальних послуг населенням та підприємств водо-, теплопостачання та водовідведення за енергоресурси у 2017 та 2018 рр. (млн.грн.)

Заборгованість населення				Заборгованість підприємств водопостачання та водовідведення		Заборгованість підприємств комунальної теплоенергетики	
послуги водопостачання та водовідведення		послуги централізованого опалення та гарячого водопостачання		кредиторська заборгованість за електричну енергію		кредиторська заборгованість за природний газ	
1.01.2017	1.01.2018	1.01.2017	1.01.2018	1.01.2017	1.01.2018	1.01.2017	1.01.2018
1526	1808	9390	11148	5555	4565	29782	28768

Джерело: сформовано автором за даними Мнірегіонбуду України.

З точки зору власників (співвласників) будинку – держава повністю ігнорувала факт належності внутрішньоудинкових мереж споживачам. У сфері газо- та електропостачання до кардинальної зміни законодавства (закону 2015 р «Про ринок природного газу» [23] та закону 2017 р. «Про ринок електричної енергії» [24] національний регуляторний орган (НКРЕ/НКРЕКП) встановлював постачальникам ціни та тарифи включно із витратами на технічне обслуговування та ремонт внутрішньобудинкових систем. Тобто діяла єдина модель прямих договірних відносин між власниками квартир (користувачів) і газо- та електропостачальних компаній в багатоквартирних будинках (незалежно від створення ОСББ) [19] за регульованими НКРЕКП цінами/тарифами. Незважаючи на уявну зручність такої системи, власники були позбавлені права обирати обслуговуючу компанію для внутрішньобудинкових систем, не володіли інформацією про технічний стан мереж та не мали можливості їх модернізувати.

Для цілей ціноутворення державне регулювання сфери водо-, теплопостачання та водовідведення, починаючи з 2010 року (створення Національної комісії регулювання комунальних послуг [20]), розділено на:

- ринок природних монополій та суміжних до них ринків, межею якого на етапі поставки є інженерний ввід зовнішніх мереж до будинку, і
- ринок комунальних послуг, який існує у багатоквартирному будинку.

Відповідно до такого розподілу встановлення цін на товар (послуги) «до будинку» здійснювала національна комісія, а на послуги «до квартири» - органи місцевого самоврядування. Негативним наслідком такої ситуації було те, що формування цін «до будинку» та «до квартири» були окремими регулярними процесами двох різних регуляторних органів для одного суб'єкта господарювання та не враховувало визнання інженерних систем будинку сферою управління власників, а не органів місцевого самоврядування.

Договірні відносини водопостачальних та теплопостачальних підприємств із споживачами будувалися індивідуально з кожною квартирою окремо. Однак, у цих відносинах технічне обслуговування та поточний ремонт внутрішньобудинкових систем не враховувалися. Це було предметом договору споживача із «балансоутримувачем» - виконавцем послуг з утримання будинку [26]. Виключення становили окремі ОСББ, які виступали колективним абонентом, купуючи енергоресурси за будинковим лічильником. Або окремі міста, наприклад місто Київ.

У Києві тривалий час виконавцями послуг у сфері водо-, теплопостачання виступали житлово-експлуатаційні підприємства, а суб'єкти природних монополій їм постачали товарну продукцію до межі «будинку». Окремі міста (приміром, м. Чернігів, м. Лисичанськ та багато інших) мали свою особливу практику, та передавали з балансу житлово-експлуатаційних підприємств внутрішньобудинкові системи на баланс водоканалів та теплопостачальних підприємств, визначаючи їх «балансоутримувачами» та «виконавцями» комунальних послуг до квартир споживачів.

Враховуючи зазначене, вважаємо, що відсутність контролю власників за вартістю та станом спільного майна в будинку та відсутність механізмів впливу на рішення, які стосуються вибору підрядників робіт та вільного узгодження цін на їхні послуги з експлуатації будинку, в якому відбувається споживання комунальних послуг, розпорошеність між різними суб'єктами відповідальності за якість та кількість у

єдиному ланцюзі виробництва, постачання послуг до будинку та транспортування комунальних ресурсів мережами у будинку, призвели до сприйняття широким загалом тарифної політики неефективною та заповільненою. Тобто, неусвідомлення власниками квартир, що зростання вартості комунальних послуг за відсутності важелів впливу на їх якість та кількість (у випадку теплопостачання залежить від стану конструктивних елементів будинку як об'єктів права спільної власності, у випадку водопостачання – від стану мереж) залежить розмір витоків та втрат) у багатоквартирному будинку, як об'єкту, в якому відбувається споживання послуг, є проявом кризи неспроможності власників управляти спільним майном.

У цей період додатковий дестабілізуючий ефект на систему власності у багатоквартирних будинках справив Закон України 2014 р. "Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення розрахунків за енергоносії" [21], яким порушено основні принципи державного регулювання ринку природних монополій, оскільки до його складу віднесено види діяльності, які за своєю природою є конкурентними, а саме: послуги, що постачаються до квартир споживачів із використанням внутрішньо будинкових систем. Як наслідок, це положення зумовило виникнення значної кількості неузгодженостей правових норм законодавства. Фактично це означало, що провадити певні види господарської діяльності, ліцензування яких законодавство не вимагало, дозволено лише суб'єктам господарювання, які мають ліцензії на провадження ліцензованих видів господарської діяльності, що призвело до знищення конкуренції у сфері надання комунальних послуг та формуванню вертикально-інтегрованих монополій.

До того ж прийняття закону спричинило обмеження низки прав ОСББ, управителів та житлових кооперативів на ринку комунальних послуг у частині укладання договорів на надання послуг з централізованого опалення, централізоване постачання холодної води, централізоване постачання гарячої води, водовідведення (з використанням внутрішньо будинкових систем), що суперечить основним принципам реформування житлової сфери в Україні, та вимогам статті 22 Закону України "Про об'єднання співвласників багатоквартирного житлового будинку" [34], згідно з якими "у разі, якщо правління об'єднання самостійно здійснює функції управителя, воно за договором з постачальниками комунальних послуг може бути колективним замовником (абонентом) таких послуг". Тобто, із схеми відносин на рис. 1 повністю зникла можливість ОСББ виступати колективним абонентом у відносинах із суб'єктами природної монополії у сфері централізованого водо-, теплопостачання та водовідведення.

Другий етап розвитку відносин на ринках надання житлово-комунальних послуг, який розпочався у 2017 році, характеризується комплексними системними перетвореннями. На цьому етапі відбувається перехід до вартісно-орієнтовано управління спільним майном у багатоквартирному будинку власниками, у тому числі запровадження вільних цін у житловому сегменті ЖКС, та можливості вибору власниками моделі організації відносин із постачальниками комунальних послуг.

Передумовою прийняття у 2017 р. закону України «Про житлово-комунальні послуги» [22] як правової основи переходу до кардинальних змін у ЖКС, було схвалення низки інших законів: «Про особливості здійснення права власності в багатоквартирному будинку» (2015 р.) [36], змін до закону «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» (2015 р.) [34], закон «Про ринок природного газу» (2015 р.) [23], закон «Про ринок електричної енергії» (2017 р.) [24], закон «Про енергетичну ефективність будівель» (2017 р.) [25], Закон України «Про комерційний облік теплової енергії та водопостачання» (2017 р.) [30].

В основу законодавчих змін, що відбулися в 2017 році, про що свідчить аналіз положень закону, покладено механізми реалізації права управління спільною власністю у багатоквартирних будинках співвласниками. Це включає їхній вибір виконавця послуг управління будинком та узгодження ціни договору, вибір моделі отримання послуг від суб'єктів природних монополій з водопостачання, водовідведення, теплопостачання - або шляхом укладання прямих договорів з власниками квартир або через управителів багатоквартирного будинку, узгодження ціни обслуговування внутрішньобудинкових систем із підрядником (виконавцем) незалежно від обраної моделі відносин. Окремо встановлені механізми погодження питання капітальних ремонтів із виконавцями відповідних послуг у разі вибору моделі прямих договорів між виконавцями комунальних послуг та окремими споживачами – власниками квартир.

Залежно від обраної моделі відносин споживачів та виконавців комунальних послуг («квартира» або «будинок») сторони укладають індивідуальний, колективний договір, або договір із колективним споживачем, або договір із власником квартири на постачання комунальних послуг до будинку без відповідальності за якість послуг у квартирі. У договорі залежно від обраної моделі відносин надання кожної послуги окремо передбачено встановлення параметрів якості послуг, які залежать від того чи має виконавець послуги означену договором відповідність за утримання внутрішньобудинкових систем (як параметри тиску води в будинку [28] або постачання теплоносія з гарантованим рівнем безпеки, обсягу, температури та величини тиску [29]). У той час як у законодавстві до 2017 року параметри, що характеризують якість житлово-комунальних послуг, були встановлені без прив'язки до конкретного житлового приміщення, незважаючи на наявність прямих договірних відносин із споживачами. Тобто, за першої редакції закону «Про житлово-комунальні послуги» (2004 р.) у договорах передбачалися такі показники: для послуг з централізованого опалення (несвоєчасний початок/закінчення опалювального сезону, наявність перерв у наданні послуг, перевищення строків проведення аварійно-відбудовних робіт),

постачання холодної води (наявність перерв у наданні послуг, невідповідність стандартам на питну воду, норми витрат води у точках розбору, перевищення строків проведення аварійно-відбудовних робіт) та постачання гарячої води (наявність перерв у наданні послуг, невідповідність стандартам на питну воду, недодержання температури гарячої води, норми витрат води у точках розбору, перевищення строків проведення аварійно-відбудовних робіт) [26].

Таким чином, у законі «Про житлово-комунальні послуги» (2017 р.) застосовано принцип вибору співвласниками способу поставки комунальних ресурсів та послуг в будинок.

Модель №1. Кінцевий споживач комунальних ресурсів та послуг – квартира (індивідуальний договір із кожною квартирою) (рис 3.).

Модель №2 – Кінцевий споживач комунальних ресурсів та послуг – будинок (колективний договір із уповноваженою від кожного власника особою на дії від його імені та за його рахунок) (рис.3).

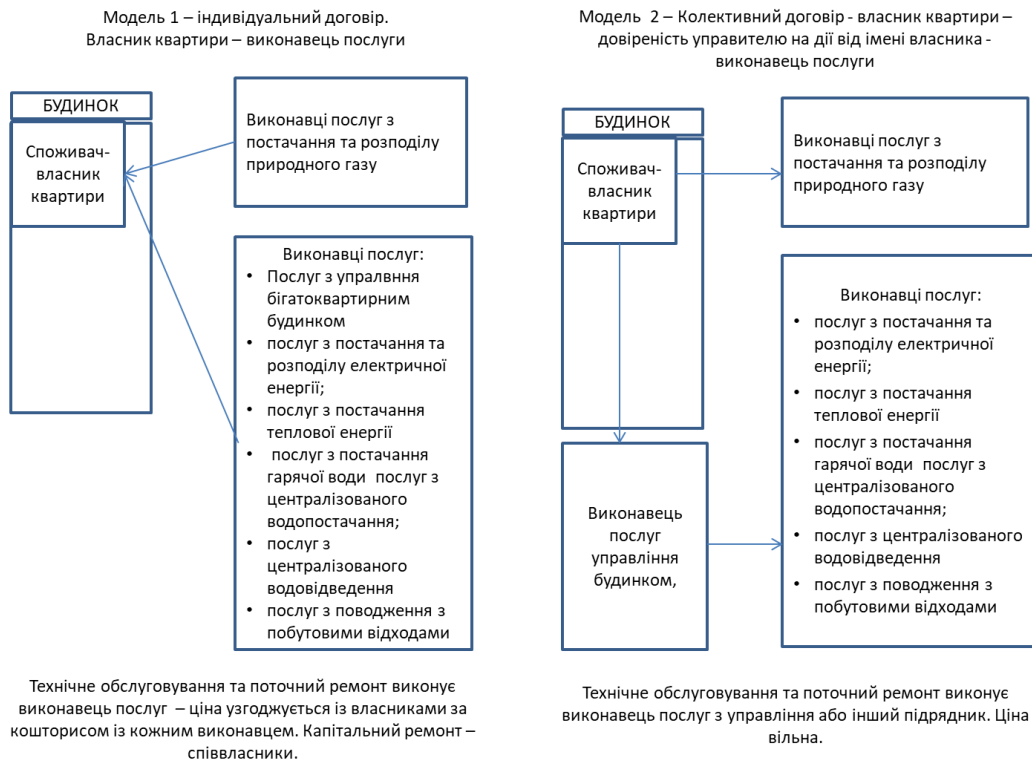

Рис.3. Схема відносин між суб'єктами у житлово-комунальній сфері (з 2017 р.)

Джерело: складено автором

Кожна модель визначає можливі комбінації формування відносин між учасниками ринків ЖКС (споживачів, виробників, транспортувальників, постачальників, житлово-експлуатаційних підприємств, управителів, інших підрядників). Відповідно до обраної споживачем моделі поставки комунальних послуг в будинок визначені принципові підходи для обліку ресурсів від етапу виробництва до споживання та формування та встановлення цін на кожному етапі відносин (на договірній основі або як регульовані).

Прийнятий закон передбачає ще дві моделі договірних відносин між споживачами у багатоквартирному будинку та виконавцями послуг (стаття 14 закону).

Модель №3 – Кінцевий споживач – будинок (колективний абонент). Ця модель відносин передбачає колективну відповідальність за оплату комунальних послуг співвласниками (може бути колективним споживачем ОСББ або інша юридична особа, яка об'єднує всіх співвласників такого будинку та в їхніх інтересах укладає відповідний договір про надання комунальних послуг, як колективний споживач). Відмінність такого договору від колективного договору у моделі №2 полягає у відповідальності оплачувати послуги. У моделі №2 кожен співвласник несе персональну відповідальність за оплату послуг, а управителю багатоквартирного будинку він лише делегує право діяти в його інтересах та за його рахунок. У моделі №3 усі споживачі разом виступають як один споживач і солідарно несуть відповідальність щодо оплати послуг згідно із внутрішніми процедурами.

Модель №4 – це модель відносин за дії старого закону (2004 р.), коли виконавці послуг, маючи індивідуальні договори із власниками квартир, не несуть відповідальність за якість послуг у квартирах.

Вибір кожної моделі ґрунтується на виборі вартості послуги для кінцевого споживача та витрат часу на адміністрування договірних відносин. У разі укладення індивідуального договору ціна адміністрування такого договору для кожного виконавця може включати окрім прямих витрат на роботу працівників абонентської служби та робочих з обслуговування внутрішньобудинкових систем також його

загальновиробничі витрати та адміністративні витрати. Споживач також має самостійно управляти таким договором. За умови колективного договору можна усі внутрішньобудинкові системи передати на обслуговування одній особі (наприклад, управителю багатоквартирного будинку) та уникнути дублювання загальновиробничих та адміністративних витрат кожного виконавця послуг окремо за рахунок економії на масштабі. Через відтермінування дії закону в цій частині [27] оцінити економічний вплив зміни вартості послуг за кожною моделлю поки неможливо. Однак, закон не обмежує власників у виборі будь-якої із моделей. Тому, вважаємо ці положення прогресивними порівняно із тими, що за законом встановлювалися без економічного обґрунтування доцільності.

В умовах зростання вартості енергоносіїв, інвестиційної складової підприємств комунальної інфраструктури збільшується вартість комунальних послуг – що відображується на спроможності та ефективності власників у багатоквартирному будинку і вимагає, крім державного регулювання, управлінських дій в межах здійснення прав власності.

Висновки. Підсумовуючи результати проведеного аналізу, можна стверджувати, що в умовах поступової приватизації державного житлового фонду відсутність впливу власників квартир і нежитлових приміщень на вартісно - орієнтовані показники управління об'єктами права спільної власності в багатоквартирному будинку затримала розвиток житлового фонду та ринкових відносин у житловому та інфраструктурному сегменті житлово-комунальної сфери майже на тридцять років.

Впродовж 1992-2017 років співвласники багатоквартирного будинку були відсторонені від рішень щодо вартості управління та утримання спільного майна у будинку та вільного вибору виконавців цих послуг. Функції технічного обслуговування та поточного ремонту інженерних систем виконували переважно державні або комунальні підприємства, які обліковували приватизований житловий фонд як власні активи. При цьому, капітальні ремонти із 1998 року були визначені відповідальністю власників будинку без організаційних механізмів здійснення обов'язків щодо управління власністю. Об'єднання співвласників багатоквартирного будинку, які утворювалися лише із 2001 року згідно із наданою законодавчою можливістю, взяли відповідальність за утримання спільного майна у свої руки. Однак, незалежно від інституційних форм управління спільною власністю у багатоквартирному будинку, держава весь цей час самостійно через закони встановлювала моделі відносин власників квартир – споживачів із виконавцями комунальних послуг. Переважала модель індивідуальних договорів між виконавцями та споживачами послуг – власниками квартир без одночасного закріплення механізмів забезпечення виконавцем послуг їх якості в приміщеннях споживачів при транспортуванні води, теплової енергії або відведення стоків внутрішньобудинковими мережами та обліку кількості ресурсів через відсутність вимог щодо обов'язковості будинкового обліку води та теплової енергії.

Така ситуація негативно позначилася не лише на житлових будинках, як об'єктах власності, якими власники не управляли, але і на фінансово-економічному стані суб'єктів ринків, що перебувають у стані монополії – підприємств водо-, теплопостачання та водовідведення. Покладення на суб'єктів монопольних ринків зобов'язання нести відповідальність за якість послуг в житловому сегменті житлово-комунальної сфери, тобто у квартирах та нежитлових приміщеннях споживачів, в умовах відсутніх правових або економічних важелів реагування на неналежний стан внутрішньобудинкових систем, призвело до неможливості контролю за витратами та втратами води у внутрішньобудинкових мережах, втратами теплової енергії через неналежний стан огорожувальних конструкцій, а, відтак до комерційних втрат. Відсутність технічної можливості відключення окремих квартир від внутрішніх інженерних систем призвела до значної заборгованості споживачів з оплати комунальних послуг. Незадоволеність споживачів якістю комунальних послуг в умовах лібералізації ринків природного газу, електричної енергії та зміни цін і тарифів на житлово-комунальні послуги створила проблему для формування ринкових відносин та удосконалення державного регулювання цін на ринках, що перебувають у стані монополії, через політичні спекуляції навколо тривалого періоду системних проблем у житлово-комунальній сфері.

Новостворені законодавчі умови, встановлені після 2017 року, відкрили можливості для вибору власниками (співвласниками) будинку оптимальної з організаційної та економічної точки зору моделі відносин між споживачами та виконавцями житлово-комунальних послуг без втручання держави або органів місцевого самоврядування. Однак реалізація нових положень законодавства в частині управління спільним майном у будинку гальмується відсутністю порядку передачі у власність або користування земельної ділянки як прибудинкової території. Організаційна складність у здійсненні колективних дій співвласниками за відсутності легкодоступної інформації про власників житлових та нежитлових приміщень у будинку через необов'язковість державної реєстрації приватизованих квартир у державному реєстрі речових прав на нерухоме майно стримує перехід до повноцінного управління спільним майном у будинку та потребує додаткових законодавчих рішень. У професійних та політичних колах комітету Верховної Ради України продовжується дискусія про межі відповідальності газопостачальних та газорозподільних компаній та співвласників за безпечну експлуатацію внутрішньобудинкових газових мереж та організацію обслуговування. Дискусія виникла внаслідок неузгодженості норм закону «Про житлово-комунальні послуги» (стаття 19) [22] про можливість вибору моделі відносин співвласниками та укладення відповідних договорів із наявністю єдиної можливої форми договору розподілу природного газу - «публічного», та

приєднання споживачів до послуг розподілу природного газу у відповідності до закону України «Про ринок природного газу» (стаття 40) [23].

Відтак, на сучасному етапі розвитку відносин власності у багатоквартирному будинку та законодавчо створених організаційних та інституційних можливостях управління об'єктами власності у будинку актуальності набувають дослідження та розробки у сфері вартісно-орієнтованого управління будинком для забезпечення фінансової доступності експлуатації об'єкта власності протягом його життєвого циклу та подальшого удосконалення законодавства щодо реєстрації прав власності на землю.

Література

1. Беззубко Л.В. Реформирование жилищно-коммунального хозяйства: опыт и перспективы деятельности : монография / Л.В. Беззубко, А.Н. Шамонова, С.А. Ефимочкина, Б.И. Беззубко; Донбас. нац. акад. стр-ва и архит. – Донецк : Норд-компьютер, 2008. – 200 с.
2. Бригілевич В.М. Термомодернізація житлового фонду: організаційний, юридичний, соціальний, фінансовий і технічний аспекти: практичний посібник. Видання 2-ге, доповнене. / за загальною редакцією Бригілевича В. – Львів, 2013. – 293 с.
3. Мороз Н.В. «Розвиток системи управління житловим фондом в Україні» за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством, дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. URL: https://lpnu.ua/sites/default/files/dissertation/2016/2991/dysertaciya_morozn.v.pdf,
4. Пєрькова О.О. Державне регулювання сфери житлово-комунального господарства: адаптаційний аспект: монографія / О. О. Пєрькова ; наук. кер. 206 д-р екон. наук, проф. Тетяна Віталіївна Сьомкіна. – Донецьк: Ноулідж, Донец. від-ня, 2012. – 176 с. : рис., табл. – Бібліогр.: С. 160–176
5. Процак К.В. Розвиток конкурентних відносин у житлово-комунальному обслуговуванні населення / К.В. Процак, О.П. Просович // Менеджмент і підприємництво в Україні: етапи встановлення і проблеми розвитку. Збірник наукових праць. Вісник НУ «Львівська політехніка». – № 714. – Львів, 2012. – С. 510–516.
6. Кравченко В.І., Паливода К.В., Поляченко В.А. Основи житлової економіки. Київ: Основа, 2007. 416 с.
7. Кучеренко О.Ю. Стратегії й результати державної житлової політики в Україні. Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління. 2019. №3. Том 30 (69). С. 109–118.
8. Щербина А.А. Методологічні засади ефективної реалізації прав і формування відносин власності: специфіка управління житлом. Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки, 2019, № 4. Том 2. С. 171–178.
9. Николаев В.П. Информационное и нормативно-методическое обеспечение анализа жизненного цикла капитальных инвестиций. Формування ринкових відносин в Україні : збірник наукових праць, 2011. № 9 (124), С. 88 – 93.
10. Ніколаєва Т. В. Вартісно-орієнтоване управління нерухомим майном державної власності [монографія]. Ірпінь: УДФСУ. 2018. 354 с.
11. Будівельне інформаційне моделювання в управлінні життєвим циклом об'єктів: монографія / В.С. Куйбіда та ін.; за ред. д-ра екон. наук В.П. Ніколаєва. Івано-Франківськ: Ярина. 2018. 128 с.
12. Концепція удосконалення інвестиційної та цінової політики у житлово-комунальній сфері / А. В. Бабак // Формування ринкових відносин в Україні. - 2011. - № 8. - С. 158–167. -URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2011_8_37
13. Бабак А.В. Стратегія кардинальних змін у ЖКГ (журнал "Житлово-комунальне господарство України" №7(40) вересень 2011. URL: [http://old2.mdi.org.ua/files/file/Publications/Babark\(article\)_Strategia%20kard%20zmin%20u%20JKG_2011.pdf](http://old2.mdi.org.ua/files/file/Publications/Babark(article)_Strategia%20kard%20zmin%20u%20JKG_2011.pdf)
14. Бабак А. В. Дослідження становлення і розвитку національної системи державного регулювання ціноутворення суб'єктів природних монополій та суміжних до них ринків інфраструктурних галузей житлово-комунальної сфери. Комунальне господарство міст. 2014. № 113, С.174–208.
15. Наказ Держжитлокомунгоспу «Про затвердження Інструкції з планування, обліку і калькулювання собівартості робіт (послуг) на підприємствах і в організаціях житлово-комунального господарства» №24 від 31.03.1997
16. Наказ Держбуду України «Про затвердження Порядку визначення нормативних витрат житлово-експлуатаційних організацій, пов'язаних з утриманням будинків і прибудинкових територій» № 214 від 03.09.1999 р
17. Про затвердження Інструкції з бухгалтерського обліку балансової вартості груп основних фондів: Наказ Міністерства фінансів України від 24 липня 1997 р. N 159. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0310-97/ed19970724#Text>. Про затвердження обсягу і форм річного бухгалтерського звіту підприємства та Інструкції про порядок їх заповнення : Наказ Міністерства фінансів України від 18 серпня 1995 року N 139. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG857.html.
18. Постанова КМ України «Про затвердження Правил надання населенню послуг з водо-, теплопостачання та водовідведення» №1497 від 30.12.1997 44
19. Постанова КМУ «Про затвердження Правил надання населенню послуг з газопостачання» від 9 грудня 1999 р. № 2246 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-99-%D0%BF/ed20040414#Text>; Постанова КМУ «Про затвердження Правил користування електричною енергією для населення від 26 липня 1999 р. № 1357 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1357-99-%D0%BF/ed19990726#Text>
20. Закон України «Про Національну комісію регулювання ринку комунальних послуг України» від 9 липня 2010 року N 2479-VI <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2479-17/ed20100709#Text>
21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1198-18/ed20140410#Text>
22. Закон України «Про житлово-комунальні послуги» Закон України від 9.11.2017 р № 2189-VIII, URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2189-19/ed20171109#Text>
23. Закон України «Про ринок природного газу» Закон України від 9 квітня 2015 року № 329-VIII, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-19/ed20150409#Text>
24. Закон України «Про ринок електричної енергії» від 13 квітня 2017 року № 2019-VIII, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19/ed20170413#Text>
25. Закон України «Про енергетичну ефективність будівель» від 22 червня 2017 року № 2118-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-19#Text>
26. Постанова КМУ «Про затвердження Правил надання послуг з централізованого опалення, постачання холодної та гарячої води і водовідведення та типового договору про надання послуг з централізованого опалення, постачання холодної та гарячої води і водовідведення» від 21.07.2005 №630, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2005-%D0%BF/ed20050721#Text>; Постанова КМУ «Про затвердження Порядку формування тарифів на послуги з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій і типового договору про надання послуг з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій» від 12.07.2005 р. N 560, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2005-%D0%BF/ed20050712#Text>; Постанова КМУ «Про забезпечення єдиного підходу до формування тарифів на житлово-комунальні послуги» від 1 червня 2011 р. N 869, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/869-2011-%D0%BF/ed20110601#Text>

27. Закон України «Про внесення змін до розділу IV "Прикінцеві та перехідні положення" Закону України "Про комерційний облік теплової енергії та водопостачання" щодо термінів застосування фінансових санкцій за порушення законодавства у сфері комерційного обліку теплової енергії та водопостачання та до розділу VI "Прикінцеві та перехідні положення" Закону України "Про житлово-комунальні послуги" щодо уточнення порядку введення в дію» від 07.06.2018 № 2454-VIII

28. Постанова КМУ «Про затвердження Правил надання послуг з централізованого водопостачання та централізованого водовідведення і типових договорів про надання послуг з централізованого від 05.07.2019 № 690, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/690-2019-%D0%BF#n194/>.

29. Постанова КМУ «Про затвердження Правил надання послуг з постачання теплової енергії і типових договорів про надання послуг з постачання теплової енергії» ід 21.08.2019 № 830. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/830-2019-%D0%BF#n229>

30. Закон України «Про комерційний облік теплової енергії та водопостачання» від 22.06.2017 № 2119-VIII <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2119-19/ed20170622#Text>

31. Пояснювальна записка до проекту закону «Про комерційний облік теплової енергії та водопостачання» URL http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4901&skl=9

32. Цивільний Кодекс України, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV, стаття 382 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

33. Про приватизацію державного житлового фонду : Закон України від 19.06. 1992 року № 2482-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2482-12/ed19920619#Text>.

34. Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку : Закон України від 29.11.2001 р. № 2866-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-14#Text>.

35. Про житлово-комунальні послуги : Закон України від 24.06.2004 р. № 1875-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-15#Text>.

36. Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку : Закон України від 14 травня 2015 р. № 417-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/417-19#Text>

References

1. Bezzubko L.V. Reformyrovanye zhylyshchno-kommunalnogo khoziaistva: opyt u perspektivy deiatelnosti : monohrafiya / L.V. Bezzubko, A.N. Shamonova, S.A. Efymochkyna, B.Y. Bezzubko; Donbas. nats. akad. str-va y arkhyt. – Donetsk : Nord-kompiuter, 2008. – 200 s.

2. Bryhilevych V.M. Termomodernizatsiia zhytlovoho fondu: orhanizatsiinyi, yurydychnyi, sotsialnyi, finansovyi i tekhnichnyi aspekty: praktychnyi posibnyk. Vydannia 2-he, dopovnene. / za zahalnoi redaktsiiei Bryhilevycha V. – Lviv, 2013. – 293 s.

3. Moroz N.V. «Rozvytok systemy upravlinnia zhytlovym fondom v ukraini» za spetsialnistiu 08.00.03 – ekonomika ta upravlinnia natsionalnym hospodarstvom, dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata ekonomichnykh nauk. URL: https://lpnu.ua/sites/default/files/dissertation/2016/2991/dysertatsiya_morozn.v.pdf,

4. Perkova O.O. Derzhavne rehuliuвання sfery zhytlovo-komunalnogo hospodarstva: adaptatsiinyi aspekt: monohrafiia / O. O. Perkova ; nauk. ker. 206 d-r ekon. nauk, prof. Tetiana Vitaliivna Somkina. – Donetsk: Noulidzh, Donets. vid-nia, 2012. – 176 s. : rys., tabl. – Bibliohr.: S. 160–176

5. Protsak K.V. Rozvytok konkurentnykh vidnosyn u zhytlovo-komunalnomu obsluhovuvanni naselennia / K.V. Protsak, O.P. Prosovych // Menedzhment i pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy vstanovlennia i problemy rozvytku. Zbirnyk naukovykh prats. Visnyk NU "Lvivska politehnika". – № 714. – Lviv, 2012. – S. 510-516.

6. Kravchenko V.I., Palyvoda K.V., Poliachenko V.A. Osnovy zhytlovoi ekonomiky. Kyiv: Osnova, 2007. 416 s.

7. Kucherenko O.Iu. Stratehii y rezultaty derzhavnoi zhytlovoi polityky v Ukraini. Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnogo universytetu imeni V.I. Vernadskoho. Serii: Derzhavne upravlinnia. 2019. №3. Tom 30 (69). S. 109-118.

8. Shcherbyna A.A. Metodolohichni zasady efektyvnoi realizatsii prav i formuvannia vidnosyn vlasnosti: spetsyfika upravlinnia zhytloom. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnogo universytetu. Serii: Ekonomichni nauky, 2019, № 4. Tom 2. S. 171-178.

9. Nykolaev V.P. Ynformatsyonnoe y normatyvno-metodycheskoe obespechenie analiza zhyznennoho tsykla kapytalnykh ynvystysyi. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini : zbirnyk naukovykh prats, 2011. № 9 (124), S. 88 – 93.

10. Nikolaieva T. V. Vartisto-orientovane upravlinnia nerukhomym mainom derzhavnoi vlasnosti [monohrafiia]. Irpin: UDFSU. 2018. 354 s.

11. Budivne informatsiine modeliuvannia v upravlinni zhyttievym tsykloom obektiv: monohrafiia / V.S. Kuibida ta in.; za red. d-ra ekon. nauk V.P. Nikolaieva. Ivano-Frankivsk: Yaryna. 2018. 128 s.

12. Kontseptsiiia udoskonalennia investysiiinoi ta tsinovoi polityky u zhytlovo-komunalnii sferi / A. V. Babak // Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini. - 2011. - № 8. - S. 158-167. -URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/frvu_2011_8_37

13. Babak A.V. Stratehiia kardynalnykh zmin u ZhKH(zhurnal "Zhytlovo-komunalne hospodarstvo Ukrainy" №7(40) veresen 2011. URL: [http://old2.mdi.org.ua/files/file/Publications/Babark\(article\)_Strategia%20kard%20zmin%20u%20JKG_2011.pdf](http://old2.mdi.org.ua/files/file/Publications/Babark(article)_Strategia%20kard%20zmin%20u%20JKG_2011.pdf)

14. Babak A. V. Doslidzhennia stanovlennia i rozvytku natsionalnoi systemy derzhavnogo rehuliuвання tsinoutvorennia subektiv pryrodnykh monopolii ta sumizhnykh do nykh rynkiv infrastrukturykh haluzei zhytlovo-komunalnoi sfery. Komunalne hospodarstvo mist. 2014. № 113, C.174-208.

15. Nakaz Derzhzhytlokomunhospu «Pro zatverdzhennia Instruksii z planuvannia, obliku i kalkuliuvannia sobivartosti robit (posluh) na pidpriemstvakh i v orhanizatsiakh zhytlovo-komunalnogo hospodarstva» №24 vid 31.03.1997

16. Nakaz Derzhbudu Ukrainy «Pro zatverdzhennia Poriadku vyznachennia normatyvnykh vytrat zhytlovo-eksploatatsiinykh orhanizatsii, poviazanykh z utrymanniam budynkiv i prybudynkovykh terytorii» № 214 vid 03.09.1999 r

17. Pro zatverdzhennia Instruksii z bukhhalterskoho obliku balansovoi vartosti hrup osnovnykh fondiv: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 24 lypnia 1997 r. N 159. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0310-97/ed19970724#Text>. Pro zatverdzhennia obsiahu i form richnoho bukhhalterskoho zvit pidpriemstva ta Instruksii pro poriadok yikh zapovnnennia : Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 18 serpnia 1995 roku N 139. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG857.html.

18. Postanova KM Ukrainy «Pro zatverdzhennia Pravyl nadannia naselenniu posluh z vodo-, teplopstachannia ta vodovidvedennia» №1497 vid 30.12.1997 44

19. Postanova KМУ «Pro zatverdzhennia Pravyl nadannia naselenniu posluh z hazopstachannia» vid 9 hrudnia 1999 r. № 2246 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-99-%D0%BF/ed20040414#Text>; Postanova KМУ «Pro zatverdzhennia Pravyl korystuvannia elektrychnoi enerhiiei dlia naselennia vid 26 lypnia 1999 r. № 1357 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1357-99-%D0%BF/ed19990726#Text>

20. Закон України «Pro Natsionalnu komisiuu rehuliuвання rynku komunalnykh posluh Ukrainy» vid 9 lypnia 2010 roku N 2479-VI <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2479-17/ed20100709#Text>

21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1198-18/ed20140410#Text>

22. Закон України «Pro zhytlovo-komunalni posluhy» Закон України vid 9.11.2017 r № 2189-VIII, URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2189-19/ed20171109#Text>

23. Закон України «Про ринок природного газу» Закон України від 9 квітня 2015 року № 329-VIII, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-19/ed20150409#Text>
24. Закон України «Про ринок електроенергії» від 13 квітня 2017 року № 2019-VIII, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19/ed20170413#Text>
25. Закон України «Про енергетичну ефективність будівель» від 22 червня 2017 року № 2118-VIII, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-19#Text>
26. Постанова КМУ «Про затвердження Правил надання послуг з централізованого опалення, постачання холодної та гарячої води і водовідведення та типового договору про надання послуг з централізованого опалення, постачання холодної та гарячої води і водовідведення» від 21.07.2005 №630, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2005-%D0%BF/ed20050721#Text>; Постанова КМУ «Про затвердження Порядку формування тарифів на послуги з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій і типового договору про надання послуг з утримання будинків і споруд та прибудинкових територій» від 12.07.2005 р. N 560, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2005-%D0%BF/ed20050712#Text>; Постанова КМУ «Про забезпечення єдиного підходу до формування тарифів на житлово-комунальні послуги» від 1 червня 2011 р. N 869, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/869-2011-%D0%BF/ed20110601#Text>
27. Закон України «Про внесення змін до розділу IV "Прийняття та перебудову" Закону України "Про комерційний облік теплової енергії та водопостачання" шкодо термінів застосування фінансових санкцій за порушення законодавства у сфері комерційного обліку теплової енергії та водопостачання та до розділу VI "Прийняття та перебудову" Закону України "Про житлово-комунальні послуги" шкодо уточнення порядку введення в дію» від 07.06.2018 № 2454-VIII
28. Постанова КМУ «Про затвердження Правил надання послуг з централізованого водопостачання та централізованого водовідведення і типових договорів про надання послуг з централізованого від 05.07.2019 № 690, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/690-2019-%D0%BF#n194/>.
29. Постанова КМУ «Про затвердження Правил надання послуг з постачання теплової енергії і типових договорів про надання послуг з постачання теплової енергії» від 21.08.2019 № 830, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/830-2019-%D0%BF#n229>
30. Закон України «Про комерційний облік теплової енергії та водопостачання» від 22.06.2017 № 2119-VIII <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2119-19/ed20170622#Text>
31. Поіасниувальна записка до проекту закону «Про комерційний облік теплової енергії та водопостачання» URL http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=4901&skl=9
32. Тимчасовий Кодекс України, Кодекс від 16.01.2003 № 435-IV, стаття 382 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
33. Про приватизацію державного житлового фонду : Закон України від 19.06. 1992 року № 2482-XII, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2482-12/ed19920619#Text>.
34. Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку : Закон України від 29.11.2001 р. № 2866-III, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-14#Text>.
35. Про житлово-комунальні послуги : Закон України від 24.06.2004 р. № 1875-IV, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-15#Text>.
36. Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку : Закон України від 14 травня 2015 р. № 417-VIII, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/417-19#Text>

Рецензія / Peer review: 29.10.2019

Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 332.05 : 330.15

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-80-83

КОРИТНИЙ О. Г.

Чернігівський національний технологічний університет

ФОРМУВАННЯ ДІЄВОЇ СИСТЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

У статті досліджено шляхи розбудови дієвої системи регулювання сталого розвитку аграрного сектору регіонів України. Зазначено, що динаміка стану розвитку аграрної сфери продовжує демонструвати розбалансованість, що обумовлюється відсутністю дієвих механізмів державного регулювання. Розроблено схему визначення місця та ролі процесу регулювання сталого розвитку аграрної сфери в системі макроекономіки. Підкреслено необхідність забезпечення нерозривності практичного досвіду та наукової діяльності, що сприяють сталому розвитку аграрної сфери. Представлено основні суб'єкти в сфері проведення аграрних досліджень в Україні. Запропоновано систему взаємодії органів влади та робочих груп щодо розв'язання проблем регулювання сталого розвитку аграрного сектору.

Ключові слова: аграрний сектор, сталий розвиток, державне регулювання.

KORYTNYI O.

Chernihiv National University of Technology

FORMATION OF AN EFFECTIVE SYSTEM OF REGULATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE

Ways of forming an effective system of regulation of sustainable development of the agricultural sector of the regions of Ukraine are studied. It is noted that the dynamics of the state of development of the agricultural sector continues to show imbalance due to the lack of effective mechanisms of state regulation. Such mechanisms are formed on the basis of the implementation of the concept of sustainable development. In the current conditions of increasing European integration processes, the issue of solving complex social and environmental problems in the agricultural sector is urgent. In this case, there is a need to develop modern mechanisms for regulating the functioning of the agricultural sector in Ukraine, aimed at implementing the conceptual foundations of sustainable development. The scheme of determining the place and role of the process of regulation of sustainable development of the agricultural sector in the macroeconomic system is proposed. It is emphasized that state regulation should be implemented at three levels (macro-, meso- and micro-levels). It is emphasized that the agricultural sector, under state regulation, can become a key player in the international arena, as it has high potential and is a priority area of modern research. It is noted that the agricultural sector continues to be on the path of sustainable development, in particular, in the context of: physical and social infrastructure in rural areas, strengthening the competitiveness of agricultural production, ensuring the quality of agricultural products and conservation of natural resources. The need to ensure the continuity of practical experience and scientific activities that contribute to the sustainable development of the agricultural sector is emphasized. The main subjects in the field of agricultural research in Ukraine are presented. A system of interaction between the authorities and working groups to solve problems of regulation of sustainable development of the agricultural sector is proposed.

Key words: agricultural sector, sustainable development, state regulation.

Вступ. Аграрний сектор України виступає вагомою складовою системи забезпечення ефективної діяльності національної економіки. Однак, динаміка стану розвитку в аграрній сфері продовжує демонструвати розбалансованість та зосередження уваги на перевагах економічних складових при вторинному висвітленні екологічної та соціальної детермінант. Зазначене, в першу чергу, обумовлюється відсутністю дієвих механізмів державного регулювання, які вибудовуються на засадах реалізації концепції сталого розвитку аграрного сектору регіонів України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження загальних аспектів розвитку аграрного сектору знайшли відображення в працях О. Бородіної, Л. Васильєвої, Р. Косодій, С. Мішеніна, Ю. Полтавського, М. Скорик, Д. Стеченко, І. Чайківського та багатьох інших науковців. Теоретико-методологічні аспекти державного регулювання національної економіки в цілому та аграрного сектору зокрема розробляли: І. Абрамова, В. Андрійчук, О. Білорус, В. Геєць, Я. Дяченко, Е. Лібанова, К. Волошанюк та ін.

Мета статті. Визначити місце та роль державного регулювання сталого розвитку аграрного сектору України в макроекономічній системі.

Виклад основного матеріалу. Більшість сучасних науковців підтверджують той факт, що аграрний сектор України відіграє чи не найважливішу роль у загальній системі сталого розвитку держави. У сучасних умовах нарощення євроінтеграційних процесів нагальним є питання розв'язання комплексних проблем соціального та екологічного характеру в аграрному секторі. У даному випадку постає необхідність розробки сучасних механізмів регулюючих впливів на функціонування аграрної сфери України, що спрямовані на реалізацію концептуальних засад сталого розвитку. Зазначимо, що для формалізації ключової функції регулювання сталого розвитку аграрного сектору регіонів України держава, здійснюючи регулюючі впливи, водночас має не допускати розриву взаємозв'язків усередині ринкового механізму [1]. Отже, можна запропонувати схематичне представлення визначення місця та ролі процесу регулювання сталого розвитку

аграрної сфери в системі макроекономіки (рис. 1). Важливо, зазначити те, що у даному випадку державне регулювання повинно реалізуватися на трьох рівнях (макро-, мезо- та мікрорівні). У такому розрізі можна досліджувати аграрний сектор як рушійну силу та один з основних галузей імплементації концепції сталого розвитку. Загальновідомо, що Україна має потенціал у даній сфері, тому вона, за умови державного регулювання, може стати ключовим гравцем на міжнародній арені, оскільки висока рентабельність суб'єктів виробництва в аграрному секторі сприятиме посиленню економіки держави у цілому.

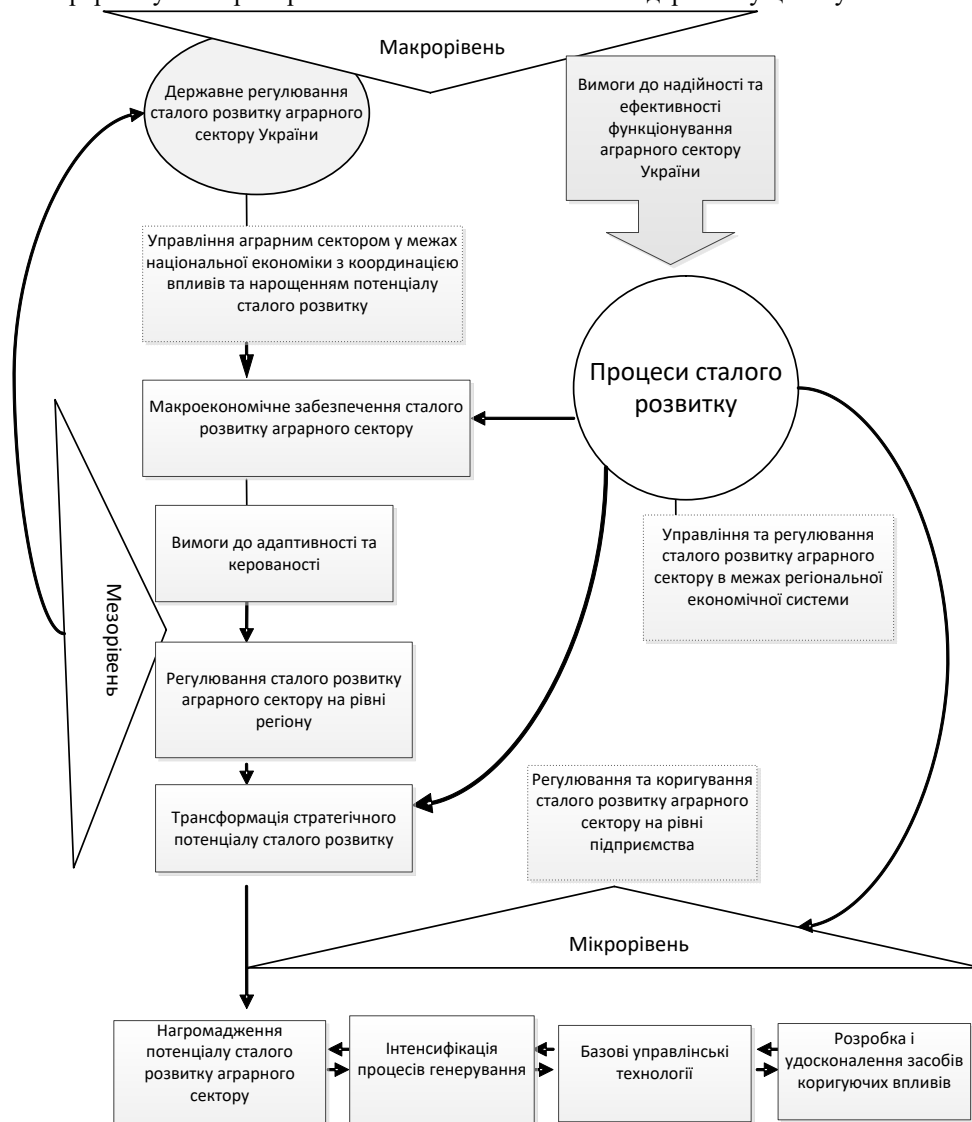

Рис. 1. Місце регулювання сталого розвитку аграрного сектору України в макроекономічній системі
Джерело: запропоновано автором на основі [2]

Важливо наголосити, що аграрний сектор є не лише частиною загальної економічної системи України, а й пов'язаний з іншими секторами складними зв'язками, а отже він здатен впливати на досягнення високих економічних показників країни в цілому. Однак, обмежує можливість таких висновків відсутність у статистичній базі вичерпних даних щодо фінансових результатів діяльності господарств населення сільської місцевості. Проте, більшість науковців, що проводять дослідження цілком згодні з визначенням аграрного сектора як пріоритетної галузі національної економіки.

Зазначимо також, що сьогодні аграрний сектор національної економіки України продовжує перебувати на шляху сталого розвитку, зокрема, в контексті: фізичної та соціальної інфраструктури в сільській місцевості, посилення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва, забезпечення якості аграрної продукції та збереження природних ресурсів. Підкреслимо теж необхідність забезпечення нерозривності таких важливих складових як практичний досвід та наукова діяльність, що сприяють сталому розвитку аграрної сфери. Дослідження щодо перспективних напрямів розвитку аграрного сектору в Україні проводяться суб'єктами, які представлено на рис. 2.

Рис. 2. Основні суб'єкти в сфері проведення аграрних досліджень в Україні

Джерело: побудовано автором на основі [3]

Однак, сьогодні серед наукової спільноти залишаються актуальною пропозиція щодо реформування Національної академії аграрних наук (НААН) на основі німецького досвіду організації ефективних відомчих аграрних досліджень. Отже, слід констатувати про наявність проблем сталого розвитку аграрного сектору регіонів України та необхідність пошуку ефективних методичних підходів щодо їх визначення [4]. Важливою у даному контексті також можна визнати необхідність залучення до даного процесу робочих груп та органів влади, що пов'язані з аграрною сферою та здатні виробляти, приймати та реалізовувати управлінські рішення, які сприятимуть прогресивному розвитку галузі (рис. 3).

Рис. 3. Система взаємодії органів влади та робочих груп щодо розв'язання проблем регулювання сталого розвитку аграрного сектору

Джерело: запропоновано автором

Оскільки серед детермінант сталого розвитку аграрного сектора регіонів України наявна незбалансованість стосовно пріоритетності економічної складової з одночасною недооцінкою екологічної та соціальної зазначене вимагає зосередження уваги на дослідженні наступних параметрів сталого розвитку аграрного сектору регіонів України [5]: 1) економічних – попри їх зростання, ефективність функціонування аграрного сектора залишається невисокою; 2) екологічних – формуються під впливом глобальних факторів зміни клімату, високого рівня забруднення довкілля, розораності ґрунтів, погіршення їх якості, засилля технічних рослин; 3) соціальних – характеризується низьким рівнем: трудових і побутових умов, оплати праці, соціальних гарантій працівників, якості інфраструктури сільської місцевості.

Висновки. Отже, слід підкреслити необхідність розбудови дієвої системи регулювання сталого розвитку аграрного сектору України на макроекономічному рівні, продовжувати дослідження щодо перспективних напрямів її розвитку та виробити стратегію взаємодії органів влади та робочих груп щодо сприяння розв'язанню наявних проблем у визначеній сфері.

Література

1. Стеченко Д.М. Державне регулювання економіки: навч. посіб. К.: МАУП, 2000. 176 с
2. Михайловська О.В., Сахно Є.Ю., Ткаленко Н.В. Ресурсно-інформаційне забезпечення видавничо-поліграфічної галузі України: проблеми та перспективи : [монографія]. Київ: Кондор-Видавництво, 2016. 166 с.
3. Стратегічні напрями інституційного забезпечення розвитку аграрного сектору в Україні. К.:НІСД, 2014. 45 с.
4. Васільєва Л.М. Державне регулювання аграрного сектора України в умовах системної модернізації концептуальні теоретичні положення та напрями подальшого розвитку: [монографія]. Донецьк : Юго-Восток, 2011. 392 с
5. Волошанюк Н. В. Сьомка А. К. Аграрний сектор України: тенденції, суб'єкти, перспективи реформування. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. Вип. 13(1). С. 45-49. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_13\(1\)_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_13(1)_12).

References

1. Stechenko D.M. (2000) "Derzhavne rehuliuvannya ekonomiky" ["State regulation of Economy"] : navch. posib. K.: MAUP. 176 p. [Ukraine].
2. Mykhailovska O.V., Sakhno Ye.Iu., Tkalenko N.V. (2016) "Resursno-informatsiine zabezpechennia vydavnycho-polihrafichnoi haluzi Ukrainy: problemy ta perspektyvy" ["Resource and information support of the publishing and printing industry of Ukraine: problems and prospects "] : [monohrafiia]. Kyiv: Kondor-Vydavnytstvo. 166 p. [Ukraine].
3. Stratehichni napriamy instytutsiinoho zabezpechennia rozvytku ahrarnoho sektoru v Ukraini (2014) ["Strategic directions of institutional support for the development of the agricultural sector in Ukraine"]. K.:NISD. 45 p.
4. Vasilieva L.M. (2011) "Derzhavne rehuliuvannya ahrarnoho sektora Ukrainy v umovakh systemnoi modernizatsii kontseptualni teoretychni polozhennia ta napriamy podalshoho rozvytku" ["State regulation of the agricultural sector of Ukraine in the conditions of system modernization conceptual theoretical positions and directions of further development "] : [monohrafiia]. Donetsk : Yuho-Vostok, 2011. 392 p. [Ukraine].
5. Voloshaniuk N. V. Somka A. K. (2017) "Ahrarnyi sektor Ukrainy: tendentsii, subiekty, perspektyvy reformuvannia" ["Agrarian sector of Ukraine: tendencies, subjects, prospects of reform"]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu ["Scientific journal "Scientific Bulletin of Uzhhorod National University"]. Seriia : Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo. V yp. 13(1). P. 45-49. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_13\(1\)_12](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2017_13(1)_12). (Accessed 12.04.2018) [Ukraine].

Рецензія / Peer review: 24.10.2019

Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 330

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-84-89

ВЕРЕМЕСНО О. О.

Запорізький національний університет

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

В роботі визначено чинники негативного впливу на розвиток інноваційної діяльності вітчизняних підприємств та чинники, що сприяють інноваційній діяльності. Сформовано етапи забезпечення інноваційного розвитку на підприємствах машинобудування.

Ключові слова: інноваційна діяльність, підприємство, розвиток, етапи, чинники, забезпечення, сутність

VEREMEYENKO O.

Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhya, Ukraine

ECONOMIC ESSENCE OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE

In order to survive and be competitive in international markets, companies have to focus on rapid adaptation to change and innovation, which aims to create, develop, disseminate and use innovation. The high assessment of the role of innovations raises the question not so much of identifying the mechanism of their reproduction on a regular basis, as the need to know their essence in order to effectively manage the impact on innovation.

The paper identifies the factors of negative impact on the development of innovation of domestic enterprises and factors that contribute to innovation. Stages of ensuring innovative development at machine-building enterprises have been formed. It is established that to solve the problems of innovative development of domestic industrial enterprises it is necessary to: develop and implement effective programs to support and stimulate innovative development at the state level; provide state guarantees for projects that involve the introduction of modern technological processes, including low-waste, resource-saving and non-waste; to create a favorable investment climate that will allow attracting foreign investors from the global financial market, whose total assets are several times higher than world GDP; to introduce a system of benefits for enterprises that implement innovations and sell innovative products; to establish a system of progressive taxation for enterprises that produce obsolete and uncompetitive products; develop a credit security system; to create an effective legal framework for innovation and research; to reorient foreign economic activity to high-tech exports, because the state should focus on the strategic direction of economic development, and not focus on short-term benefits.

Key words: innovative activity, enterprise, development, stages, factors, provision, essence

Постановка проблеми. Для того, щоб вижити і бути конкурентоспроможними на міжнародних ринках, підприємствам доводиться орієнтуватися на швидку адаптацію до змін і на інноваційну діяльність, яка спрямована на створення, освоєння, поширення і використання інновацій. Висока оцінка ролі інновацій ставить на порядок денний питання вже не стільки виявлення механізму їх відтворення на постійній основі, скільки необхідність пізнання їх сутності з метою ефективного керуючого впливу на інноваційну діяльність.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню питань, які пов'язані з інноваціями та інноваційним розвитком займалися багато, як українських, так і зарубіжних вчених-економістів, зокрема: А. Сміт, Д. Рікардо, К. Ланкастер, А. Г. Наумовець, А.В. Череп, С.М. Ілляшенко, Н.В. Краснокутська, О.М. Собко, А.А. Пересада, Л. І.Федулова, Т. В. Гурунян, А.О. Касич Н.В. Кузьминчук, Л.О. Волощук та багато інших.

Відомий австрійський економіст-соціолог Й. Шумпетер вперше ввів поняття «інновації» у 1912 р., яке визначалося, як нова науково-організаційна комбінація використання виробничих факторів, яка мотивована підприємницьким духом [1].

Дацій О.І. в інноваціях вбачає здійснення змін у техніці, технології, організації, екології, економіці, а також у соціальній сфері [2].

Також слід розглянути таку економічну категорію, як «інноваційна діяльність».

Інноваційну діяльність, як діяльність, що пов'язана із трансформацією результатів наукових досліджень та конструкторських розроблень у новий продукт, удосконалений технологічний процес чи новий підхід до соціальних послуг, спрямована на використання і комерціалізацію цих результатів, випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів та послуг, розглядав такий вчений, як Завлін П. М. [3].

Також слід розглянути таку економічну категорію, як «інноваційна діяльність».

Інноваційну діяльність, як діяльність, що пов'язана із трансформацією результатів наукових досліджень та конструкторських розроблень у новий продукт, удосконалений технологічний процес чи новий підхід до соціальних послуг, спрямована на використання і комерціалізацію цих результатів, випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів та послуг, розглядав такий вчений, як Завлін П. М. [3].

Такий вчений, як Скрипко Т. О., вважає, що інноваційна діяльність – це процес, спрямований на реалізацію результатів завершених наукових досліджень і розробок або інших науково-технічних досягнень у новий або вдосконалений продукт, що реалізується на ринку, у новий або вдосконалений технологічний процес, що використовується у практичній діяльності, а також супутні наукові дослідження і розробки [4].

Т.П. Близнюк визначає інноваційну діяльність, як складну динамічну систему заходів з використання результатів закінчених науково-технологічних досліджень, організаційно-економічних

розробок або інших науково-технологічних досягнень, яка функціонує під впливом факторів середовища усіх рівнів (зовнішнього та внутрішнього) з метою задоволення мінливого індивідуального попиту і потреб суспільства в цілому в конкурентоспроможній продукції (товарах, роботах, послугах) [5].

О.О. Поліщук вважає, що інноваційна діяльність – це процес, спрямований на розробку інновацій, реалізацію результатів завершених наукових досліджень або певних науково-технічних досягнень в новий чи вдосконалений продукт, що реалізується на ринку, у новий або вдосконалений технологічний процес, що використовується в практичній діяльності, а також пов'язані з цим процесом наукові розробки та дослідження [6].

Проте, ще залишилось багато питань, які слід дослідити в напрямку інновацій та інноваційного розвитку підприємства.

Формулювання цілей статті. Визначити чинники негативного впливу на розвиток інноваційної діяльності вітчизняних підприємств та чинники, що сприяють інноваційній діяльності. Сформулювати етапи забезпечення інноваційного розвитку на підприємствах машинобудування.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Після розгляду та аналізу вже існуючих визначень такої економічної категорії, як інноваційна діяльність ми спробували надати своє трактування цій дефініції. Отже, інноваційна діяльність – це діяльність будь-якого суб'єкта господарювання, яка спрямована на впровадження інновації, що забезпечать розвиток та підвищення рівня його конкурентоспроможності.

На інноваційну діяльність можуть впливати чинники як зовнішнього так і внутрішнього середовища. Після аналізу економічної літератури нами було виявлено наступні негативні чинники впливу на інноваційну діяльність (рис. 1).

Рис. 1. Чинники негативного впливу на розвиток інноваційної діяльності вітчизняних підприємств
Примітка: Сформовано автором на основі [5-7].

Тепер потрібно розглянути чинники, які сприяють інноваційній діяльності підприємств машинобудування (рис.2).

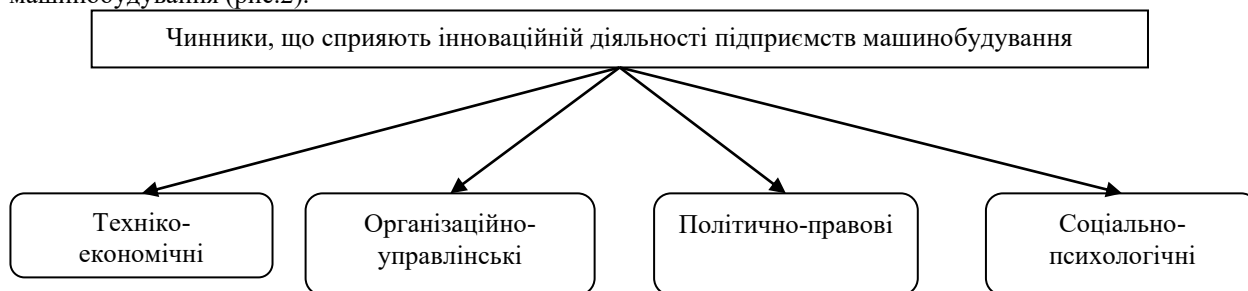

Рис. 2. Чинники, що сприяють інноваційній діяльності підприємств машинобудування

Примітка: сформовано автором на основі [7-8].

До техніко-економічних чинників відносяться:

- наявність резерву фінансових, матеріально-технічних засобів, прогресивних технологій;
- наявність необхідної господарської та науково-технічної інфраструктури;
- розвиток конкуренції та скорочення тривалості життєвого циклу наукомістких товарів.

Організаційно-управлінські чинники:

- гнучкість організаційних структур;
- демократичний стиль управління;
- самопланування, допущення коригувань;
- децентралізація, автономія;

– створення інноваційної інфраструктури (технопарків, бізнес-інкубаторів, регіональних інноваційних фондів).

Політично-правові чинники:

- законодавчі заходи (особливо пільги), що заохочують інноваційну діяльність;
- державне замовлення.

Соціально-психологічні чинники включають:

- матеріальне та моральне заохочення, суспільне визнання;
- забезпечення можливостей самореалізації;
- нормальний психологічний клімат в трудовому колективі;
- розвиток умов творчої праці;
- готовність до нововведень;
- матеріальні стимули [9-10].

Не менш важливим для інноваційного розвитку є й така економічна категорія, як «інноваційний потенціал». Отже, інноваційний потенціал – це сукупність взаємопов'язаних реальних інноваційних ресурсів (матеріальних, кадрових, фінансових, інтелектуальних, інформаційних та інших) та прихованих можливостей, які за необхідності можуть бути залучені до інноваційного процесу.

Щодо структури інноваційного потенціалу, то потрібно виділити наступні її елементи:

- матеріально-технічна складова;
- інформаційна складова;
- кадрова складова;
- фінансова складова;
- маркетингова складова;
- науково-дослідна складова;
- інтелектуальна складова;
- організаційно-управлінська складова;
- комунікаційна складова [11].

У нашому дослідженні ми поступово перейшли до аналізу не менш важливої, ніж розглянуті раніше, категорії, такої як «інноваційний розвиток».

На рис. 3 зображено взаємозв'язок між інноваційною діяльністю, інноваційним потенціалом та інноваційним розвитком.

Тобто, інноваційний розвиток можна трактувати, як ефективний результат взаємодії інноваційного потенціалу та інноваційної діяльності суб'єктів господарювання.

Перспективи реалізації завдань інноваційного розвитку промислових підприємств значною мірою залежать від того, чи є метою держави розвиток економіки інноваційним шляхом. Саме це визначає рівень фінансування і стимулювання їх інноваційного розвитку. Одним із основних факторів гальмування інноваційного розвитку підприємств в Україні є дефіцит фінансових ресурсів [12].

Аналіз інноваційного розвитку підприємств на рівні джерел та суб'єктів фінансування, а також вивчення світового досвіду дозволяє стверджувати, що дієва система фінансування повинна забезпечувати

ефективне використання та постійне зростання обсягу інвестованих в інноваційну діяльність фінансових ресурсів та базуватися на таких принципах:

- орієнтація та узгодженість системи із завданням швидкого впровадження сучасних науково-технічних досягнень;
- обґрунтованість, логічність побудови та юридична захищеність прийомів та механізмів, що використовуються; урізноманітнення джерел фінансування;
- комплексність системи, тобто охоплення максимально широкого кола технічних та технологічних новинок і напрямів їх використання;
- гнучкість, що передбачає постійне реагування як усієї системи фінансування, так і окремих її елементів з метою адаптування до динамічних змін зовнішнього середовища для забезпечення її максимальної ефективності [13].

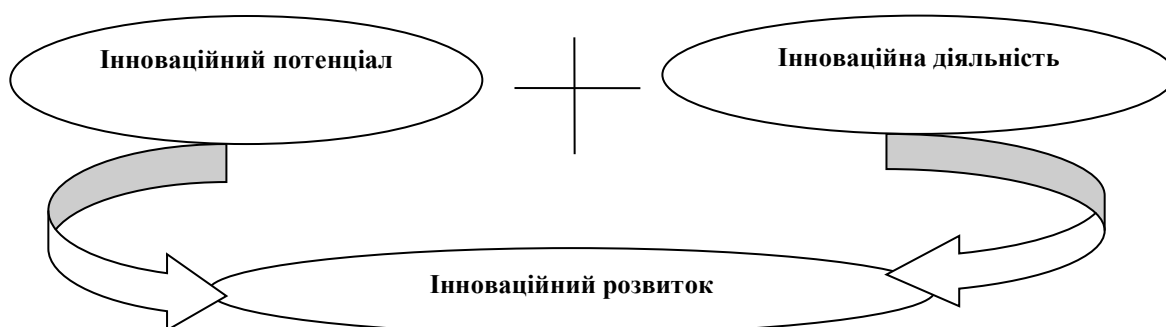

Рис. 3. Взаємозв'язок між інноваційною діяльністю, інноваційним потенціалом та інноваційним розвитком.
Примітка: побудовано автором

Поділ джерел фінансування інноваційного розвитку підприємств, за ознакою відношення до власності, на власні та залучені подано на рис. 4.

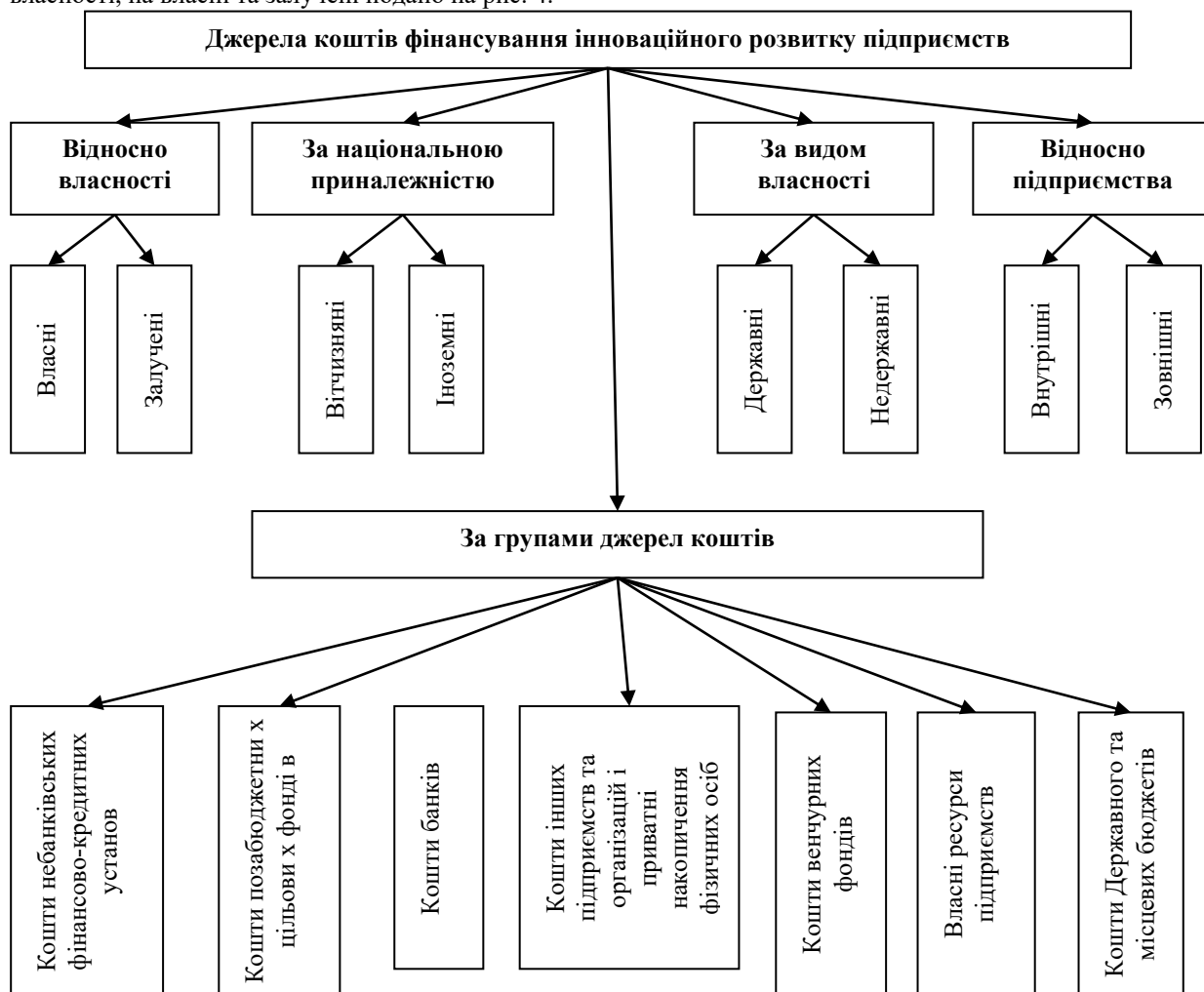

Рис. 4 Класифікація джерел фінансування інноваційного розвитку промислових підприємств
Примітка: сформовано автором на основі [12-13].

Досягнення ефективного інноваційного розвитку на підприємствах машинобудування пропонуємо розглядати за наступними етапами (рис. 5).

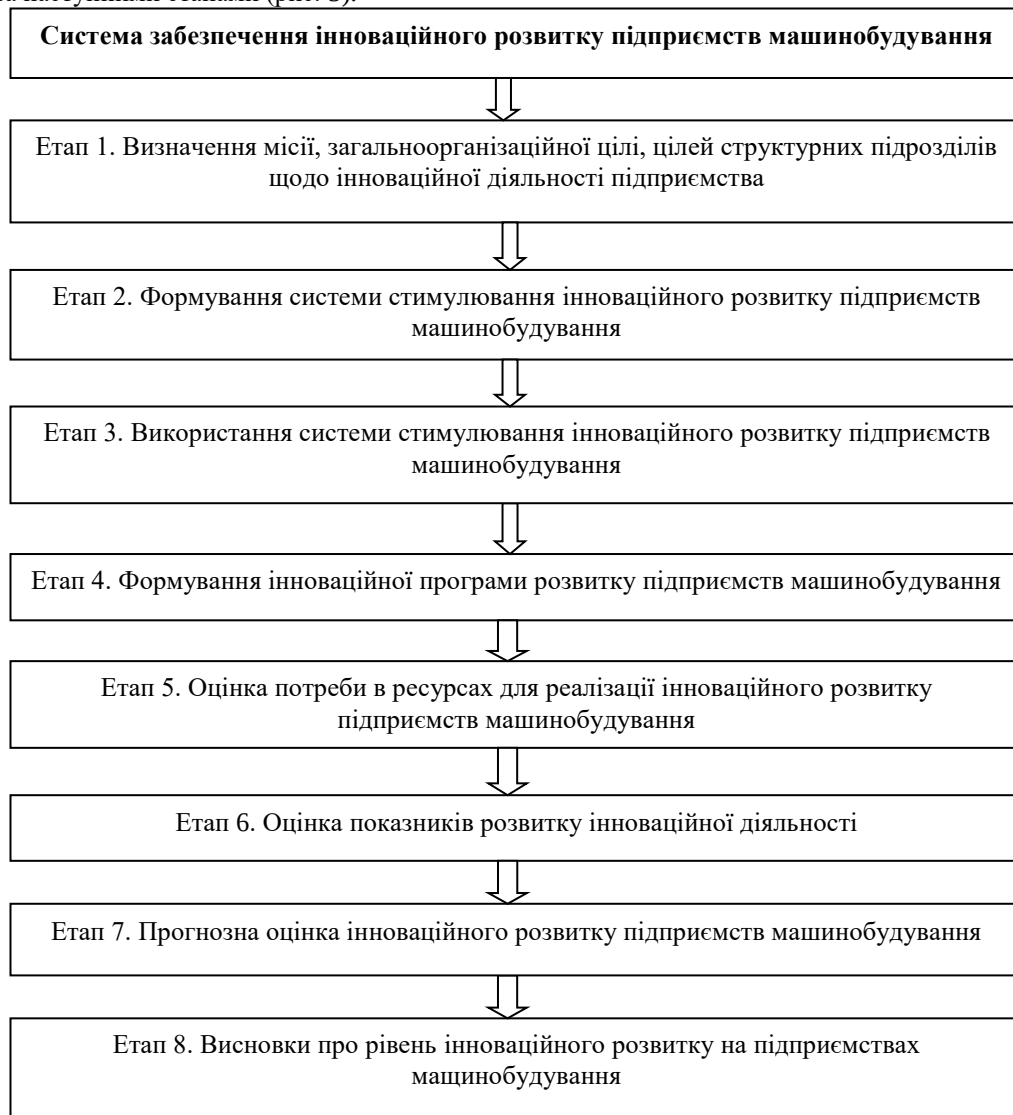

Рис. 5 Етапи забезпечення інноваційного розвитку підприємств машинобудування

Примітка: побудовано автором

Тепер потрібно розглянути детальніше етапи забезпечення інноваційного розвитку на підприємствах машинобудування. Перший етап передбачає визначення найголовніших цілей та місії діяльності підприємства, та його пріоритетних фінансових інтересів. Місія має суттєве значення, тому що саме вона являється базою для розроблення та узгодження цілей, планування на підприємстві, формування відносин із зовнішніми учасниками ринку.

До другого етапу пропонуємо віднести формування системи стимулювання інноваційного розвитку підприємств машинобудування. Активізація інноваційного розвитку підприємств машинобудування вимагає формування і запровадження дієвої системи стимулювання інноваційних процесів, яка б відповідала стратегічній меті та сприяла вирішенню їх завдань. Система стимулювання повинна ґрунтуватися на базових підходах менеджменту та аналізу інноваційного розвитку промислових підприємств.

Щодо третього етапу забезпечення інноваційного розвитку на підприємствах машинобудування, то процес використання системи стимулювання передбачає: впровадження системи (встановлення структури і місця системи в організаційній структурі підприємства; ознайомлення колективу з системою стимулювання виконавців та підрозділів промислового підприємства) та управління системою (оцінка внеску виконавців у результати інноваційного розвитку підприємства; стимулювання окремих учасників інноваційного розвитку та підрозділів підприємства; контроль функціонування, регулювання та вдосконалення механізму стимулювання) [12].

Четвертий етап – формування інноваційної програми розвитку підприємств машинобудування. Інноваційна програма – це комплекс інноваційних процесів та заходів, узгоджених за ресурсами,

виконавцями і термінами їх здійснення; які забезпечують ефективне вирішення завдань щодо освоєння та поширення принципово нових видів продукції або технологій.

До інноваційної програми входять наступні складові елементи:

1. Цілі та завдання.
2. Заходи підтримки та механізми реалізації завдань.
3. Виконавці програми.
4. Ресурсне забезпечення програми.

В процесі формування інноваційної програми підприємства повинно бути обґрунтовано її науково-методичне, нормативно-правове, організаційне та фінансове забезпечення. Науково-методичне забезпечення необхідне для обґрунтування доцільності розробки інноваційної програми, вибору цільових показників, оцінки очікуваних результатів і визначення необхідних організаційних перетворень на підприємстві для реалізації програми. Фінансове забезпечення складається з визначення джерел фінансування та аналізу обсягів інвестицій, а також включає здійснення фінансового контролю. Організаційне забезпечення включає в себе підготовку необхідних кадрів, розробку структурно-організаційних змін на підприємстві і організацію контролю за етапами реалізації програми. Нормативно-правове забезпечення має на меті узгодження планових дій з діючими правовими нормами [13].

До п'ятого етапу інноваційного розвитку ми віднесли оцінку потреби в ресурсах для реалізації інноваційного розвитку підприємств машинобудування. Слід проаналізувати наявні у компанії ресурси, а також ресурси, необхідні для реалізації проекту, а потім порівняти їх. В іншому випадку, недостатність ресурсів на будь-якому етапі реалізації інноваційного проекту може стати причиною припинення або повної зупинки реалізації проекту. Тому саме ресурси виступають в якості одного з обмежень при відборі інноваційних проектів у програму компанії. У пропонованому алгоритмі інноваційні проекти, для реалізації яких у компанії не достатньо ресурсів, виключаються з відбору.

Шостий етап передбачає оцінку показників розвитку інноваційної діяльності підприємств машинобудування. Які саме показники використовуються буде розглянуто у наступному підрозділі нашого дисертаційного дослідження.

Після того, як було оцінено показники розвитку інноваційної діяльності слід переходити до наступного – сьомого етапу – прогностичної оцінки інноваційного розвитку підприємств машинобудування, яка передбачає розрахунок прогнозу показників інноваційного розвитку, і, якщо, у результаті прогностичних значень такі показники виявляються незадовільними, то намічений інноваційний проект виключається з реалізації.

На заключному етапі забезпечення інноваційного розвитку підприємств машинобудування відбувається формулювання висновків про рівень інноваційного розвитку досліджуваного підприємства.

Необхідно усвідомлювати, що здатність до інновацій є потужним фактором конкурентоспроможності та розвитку, якого вкрай не вистачає підприємствам. Також необхідно усвідомлювати, що витрати, які спрямовуються на розробку нових продуктів і процесів, це інвестиції в майбутнє підприємства. Таким чином, в сучасній ринковій економіці саме інноваційна діяльність є визначальним фактором, який забезпечує умови для стабільного і довгострокового економічного розвитку підприємств [12].

Висновки. Для вирішення проблем інноваційного розвитку вітчизняних промислових підприємств необхідно: розробити та реалізувати дієві програми підтримки та стимулювання інноваційного розвитку на державному рівні; надавати державні гарантії щодо проектів, які передбачають впровадження сучасних технологічних процесів, зокрема маловідходних, ресурсозберігаючих та безвідходних; створити сприятливий інвестиційний клімат, що дасть змогу залучати кошти іноземних інвесторів зі світового фінансового ринку, загальний обсяг активів якого в декілька разів перевищує світовий ВВП; запровадити систему пільг для підприємств, які впроваджують інновації та реалізують інноваційну продукцію; встановити систему прогресивного оподаткування для підприємств, які випускають застарілу та неконкурентоспроможну продукцію; розробити систему кредитного забезпечення; створити ефективну нормативно-правову базу, яка стосується інноваційної та наукової діяльності; переорієнтовувати зовнішньоекономічну діяльність на високотехнологічний експорт, адже держава повинна виходити на стратегічний напрям розвитку економіки, а не орієнтуватись на короткострокову вигоду.

Література

1. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития. – М.: Директ-Медиа, 2007. – 400 с.
2. Дацій О.І. Розвиток інноваційної діяльності в агропромисловому виробництві України / О.І. Дацій. – К.: Вид-во ННЦ ІАЕ, 2004. – 428 с.
3. Завлин П. Н. Инновационная деятельность в условиях рынка / П. Н. Завлин, А. А. Игнатов, А. С. Кулагин. – СПб.: Питер, 1994. – 252 с.
4. Скрипко Т.О. Інноваційний менеджмент: підручник. – К.: Знання, 2011. – 423 с.
5. Близнюк Т.П. Вплив циклічності розвитку економіки на інноваційну діяльність підприємства / Т.П. Близнюк. – Х.: ФОП Александрова К.М., 2008. – 352 с.
6. Поліщук О.О. Сутність поняття «інноваційна діяльність» як соціально-економічної категорії / О.О. Поліщук // Економічний вісник Донбасу. – 2010. – № 3(21). – С. 169–171.

7. Еволюція парадигми інноваційного розвитку. Інтернет-ресурс «Управління і менеджмент» [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://www.managerhelp.org/hoks-1496-1.html>. (дата звернення 12.09.2019).
8. Череп А. В., Лозова Н.В. Інноваційна активність підприємств в Україні. Економічний простір. Збірник наукових праць. – 2009. – № 28. – С. 95–98.
9. Гук З. Б., Лебідь, Т.В., Самуляк В. Ю. Фактори і напрями інноваційного розвитку підприємства. Вісник «Проблеми економіки управління» Національного університету «Львівська політехніка». Львів: Видавництво Львівської політехніки. – 2010. – № 683. – С. 223–228.
10. Десятнюк О., Дмитрів В. Реальні та потенційні ризики інноваційних процесів в Україні. «Ukrainian Journal Економіст» [Електронний ресурс]. – 2014. – №1 (327). – Режим доступу до журналу : <http://uaekonomist.com/6154-realn-ta-potencyn-riziki-nnovacynih-procesv-v-ukrayin.html> (дата звернення 20.09.2019).
11. Захаркін О. О. Інноваційна діяльність підприємства: теоретичний аспект. Проблеми економіки [Електронний ресурс]. – № 4. – 2013. – Режим доступу до журналу : https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/68293/1/Zakharkin_innovation.pdf (дата звернення 20.09.2019).
12. Харів П.С., Микитюк П.П. Аналіз стану інноваційного розвитку промислових підприємств та шляхи його стимулювання. Економічний аналіз. [Електронний ресурс]. – 2014. – Т. 16. – № 2. – Режим доступу до журналу : <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/download/502/258> (дата звернення 20.04.2019).
13. Олійник Л.В. Управління інноваційним розвитком підприємства на основі формування інноваційних програм Економіка і організація управління • [Електронний ресурс]. – № 3 (27). – 2017. – Режим доступу до журналу : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE=&S21STR=eiou_2017_3_7 (дата звернення 21.09.2019).

References

1. Shumpeter Y.A. Teoriya ekonomicheskogo razvityia. – M.: Dyrekt-Medya, 2007. – 400 s.
2. Datsii O.I. Rozvytok innovatsiinoi diialnosti v ahropromyslovomu vyrobnytstvi Ukrainy / O.I. Datsii. – K. : Vyd-vo NNTs IAE, 2004. – 428 s.
3. Zavlyn P. N. Ynnovatsyonnaia deiatelnost v usloviakh rynka / P. N. Zavlyn, A. A. Yhnatov, A. S. Kulahyn. – SPb. : Pyter, 1994. – 252 s.
4. Skrypko T.O. Innovatsiinyi menedzhment: pidruchnyk. - K.: Znannia, 2011. - 423 s.
5. Blyzniuk T.P. Vplyv tsyklichnosti rozvytku ekonomiky na innovatsiinu diialnist pidpriemstva / T.P. Blyzniuk. – Kh.: FOP Aleksandrova K.M., 2008. – 352 s.
6. Polishchuk O.O. Sutnist poniattia «innovatsiina diialnist» yak sotsialno-ekonomichnoi katehorii / O.O. Polishchuk // Ekonomichni visnyk Donbasu. – 2010. – № 3(21). – S. 169–171.
7. Evoliutsiia paradyhmy innovatsiinoho rozvytku. Internet-resurs «Upravlinnia i menedzhment» [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu : <http://www.managerhelp.org/hoks-1496-1.html>. (data zvernennia 12.09.2019).
8. Cherep A. V., Lozova N.V. Innovatsiina aktyvnist pidpriemstv v Ukraini. Ekonomichni prostir. Zbirnyk naukovykh prats. – 2009. – № 28. – S. 95–98.
9. Huk Z. B., Lebid, T.V., Samuliak V. Yu. Faktory i napriamy innovatsiinoho rozvytku pidpriemstva. Visnyk «Problemy ekonomiky upravlinnia» Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki. – 2010. – № 683. – S. 223–228.
10. Desiatniuk O., Dmytriv V. Realni ta potentsiini ryzyky innovatsiinykh protsesiv v Ukraini. «Ukrainian Journal Ekonomist» [Elektronnyi resurs]. – 2014. – №1 (327). – Rezhym dostupu do zhurnalu : <http://uaekonomist.com/6154-realn-ta-potencyn-riziki-nnovacynih-procesv-v-ukrayin.html> (data zvernennia 20.09.2019).
11. Zakharkin O. O. Innovatsiina diialnist pidpriemstva: teoretychnyi aspekt. Problemy ekonomiky [Elektronnyi resurs]. – № 4. – 2013. – Rezhym dostupu do zhurnalu : https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/68293/1/Zakharkin_innovation.pdf (data zvernennia 20.09.2019).
12. Khariv P.S., Mykytiuk P.P. Analiz stanu innovatsiinoho rozvytku promyslovykh pidpriemstv ta shliakhy yoho stymuliuvannia. Ekonomichniy analiz. [Elektronnyi resurs]. – 2014. – T. 16. – № 2. – Rezhym dostupu do zhurnalu : <https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/download/502/258> (data zvernennia 20.04.2019).
13. Oliinyk L.V. Upravlinnia innovatsiinyim rozvytkom pidpriemstva na osnovi formuvannia innovatsiinykh prohram Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia • [Elektronnyi resurs]. – № 3 (27). – 2017. – Rezhym dostupu do zhurnalu : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE=&S21STR=eiou_2017_3_7 (data zvernennia 21.09.2019).

Рецензія / Peer review: 11.11.2019

Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 336+658.310

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-91-96

САВІНА Г. Г., САВІН С. Ю.

Херсонський національний технічний університет

ОБҐРУНТУВАННЯ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ ПОДІБНОСТІ ПРОЦЕСІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ ТРУДОВИХ КОЛЕКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто особливості формування сучасного інформаційно-комунікативного середовища як передумови соціальної цілісності трудових колективів. Обґрунтовано часовий зв'язок закономірностей інформаційної та соціальної фрагментарності трудових колективів. Запропоновано методику побудови соціально-інформаційного профілю трудового колективу, за результатами якого побудовано графіки розподілу у часі сприйняття інформації та соціальної напруги. Попарний візуальний аналіз зазначених залежностей доводить подібність процесів забезпечення інформаційної та соціальної цілісності трудових колективів підприємств.

Ключові слова: трудовий колектив; цілісність; фрагментарність; інформаційно-соціальний профіль; подібність закономірностей.

SAVINA G., SAVIN S.

Kherson National Technical University

JUSTIFICATION OF METHODOLOGICAL SIMILARITY OF PROCESSES OF ENSURING INFORMATION AND SOCIAL INTEGRITY OF LABOR TEAMS OF ENTERPRISES

Accelerated pace of information generation and delayed formation of skills and abilities of systemic and appropriate consumption leads to information chaos both at the level of the individual and at the level of social systems. In the field of labor relations, the consequence of this disproportion is the loss of life goals, increasing differences in social and labor interests, the growth of hidden and overt interpersonal and group conflicts due to reduced trust. The loss of effective interaction within labor collectives results in a decrease in the level of social integrity of labor collectives and economic losses of the enterprise.

Dynamic and intensive development of information technologies, digitalization of all spheres of human life, including labor, cause obstacles in the implementation of economic activities and business management. Expansion of forms of social activity, introduction of the culture of solidarity into everyday labor practice, humanization and democratization of labor processes play an increasingly important role in achieving economic goals in enterprises, which can be achieved not only by modern innovative technologies but also by anticipating and overcoming obstacles. In improving the integrity of labor collectives. From these positions it is extremely important to determine the sources of social fragmentation in the labor collectives of enterprises and ways to eliminate them.

The article considers the peculiarities of the formation of a modern information and communication environment as a prerequisite for the social integrity of labor collectives. The temporal connection of regularities of information and social fragmentation of labor collectives is substantiated. A method of constructing a social-information profile of the labor collective is proposed, based on the results of which graphs of distribution in time of perception of information and social tension are constructed. Pairwise visual analysis of these dependencies proves the similarity of the processes of ensuring information and social integrity of labor collectives of enterprises.

Keywords: labor collective; integrity, fragmentation; information and social profile; similarity of regularities.

Актуальність теми дослідження. Прискорені темпи генерування інформації та затримка формування умінь та навичок системного та доцільного її споживання призводить до інформаційний хаосу як на рівні особистості, так і на рівні соціальних систем. В сфері трудових відносин наслідком зазначеної диспропорції є втрата життєвих орієнтирів, посилення розбіжностей у соціальних та трудових інтересах, наростання прихованих та відкритих міжособистісних та групових конфліктів через зниження довіри. Втрата ефективної взаємодії в межах трудових колективів обертається зниженням рівня соціальної цілісності трудових колективів та економічними збитками підприємства.

Постановка проблеми. Динамічний та інтенсивний розвиток інформаційних технологій, діджиталізація усіх сфер життєдіяльності людини, в тому числі і трудової сфери, обумовлюють створення перешкод в здійсненні господарської діяльності та управлінні підприємствами. Розширення форм соціальної активності, впровадження в повсякденну трудову практику культури солідаризму, гуманізація та демократизація трудових процесів відіграють все більш важливу роль у досягненні господарських цілей на підприємствах, що може бути забезпечено не тільки за рахунок сучасних інноваційних технологій, але і за рахунок передбачення та подолання перешкод у підвищенні цілісності трудових колективів. З цих позицій надзвичайно важливо визначити джерела соціальної фрагментації у трудових колективах підприємств та шляхи їх усунення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню питань сутності та ефективності трудових колективів підприємств присвячено праці багатьох науковців, серед яких в першу чергу слід

зазначити таких, як: Вакуленко С. М., Грищенко В. Ф., Міцкевич Н. В., Назарова Г. В., Череп А. В., Шаповал О. А. та інші.

Питанням цілісності трудових колективів та соціальних систем взагалі приділяли увагу Воронкова В. Г., Гриненко А. М., Кицак Т. Г., Колот А. М., Кирилюк В. В., Лобанова А. С., Метельова О. В., Семикіна М. В. та інші. Зокрема були суттєво поглиблені теоретичні положення щодо цілісності в контексті нової конкуренції ідеологій потенціал, можливості, приховані ресурси; щодо можливості забезпечення стійкого розвитку, мінімізації соціальної ізоляції та соціальної дезінтеграції.

Однак сучасні численні соціально-економічні виклики, обумовлені динамічним розвитком інформаційних технологій, висувають нові вимоги щодо наукового пошуку шляхів подолання розбіжностей у поглядах членів трудових колективів на різні аспекти соціально-трудового буття та отримання синегійного трудового та господарського ефекту.

Виклад основного матеріалу. Для сучасного суспільства домінуючою характерною рисою є мозаїчність і фрагментарність способу життя і структури соціальних ролей. Величезний потік інформації, який людина отримує щодня, не дає їй змоги обрати найсуттєвіше, таким чином, сучасна людина губиться у наявному інформаційному просторі, обираючи інформацію частинами, фрагментарно [1, с. 94].

При цьому надзвичайно важливо брати до уваги інформаційно-культурне середовище, яке створює передумови для формування життєвих цінностей людини, на основі яких вибудовуються подальші стереотипи соціальної взаємодії та відповідної трудової поведінки.

Як зазначено у роботі [2]: «Стрімкий розвиток інформаційно-телекомунікаційних технологій одночасно формує інформаційно-комунікативне середовище, для якого, у свою чергу, характерні: віртуальність — як існування речей, подій, процесів тощо; глобальність — як існування єдиних, універсальних для всієї системи відносин, усіх локальних співтовариств (формальних і неформальних) та інститутів взаємодії; фрагментарність — властивість, що характеризується уривчастістю та неповнотою». Цю думку поділяє та розвиває Н. І. Масі: «Інформаційно-телекомунікаційними технологіями в культурі суспільства ініціюються процеси, здатні суттєво змінити цю культуру. Якщо проаналізувати фундаментальні праці в галузі соціокультурних змін під впливом інформатизації, то можна виокремити взаємозалежні основні тенденції, а саме: віртуалізацію, глобалізацію, фрагментацію» [3].

М. Кастельс у своїй науковій праці «Інформаційна епоха: економіка, суспільство і культура» дійшов важливого висновку, сутність якого полягає у наступному: «...розвиток засобів масової інформації породжує інформаційну фрагментацію (тобто, індивіди вільні у виборі тієї, інформації, що вони хочуть одержувати), а інформаційна фрагментація персоналу, у свою чергу, породжує соціальну фрагментацію (тобто, люди схильні групуватися навколо первинних джерел ідентичності: релігійних, етнічних, територіальних, національних, культурних і тому подібне)» [4].

Поглиблюючи цей висновок у соціальній площині, можна стверджувати, що першопричиною виникнення соціальних конфліктів є соціальне дистанціювання груп, члени яких сповідують різні життєві інтереси та цінності. Чим сильніше проявляється соціальне дистанціювання, тим вірогіднішою стає можливість настання соціальних конфліктів.

Соціальні конфлікти на основі одержання різними групами людей вибіркової інформації виникають на основі сітьоцентристського принципу, тобто джерела конфліктів можуть виникати спонтанно будь-де та зникати або переміщуватись без певної закономірності. Джерела соціальних конфліктів часто мають прихований характер, що пояснюється гальмуванням їх розвитку культурними, ментальними, релігійними та іншими нормами соціальної взаємодії. Проте у разі перевищення психоемоційної напруги певного порогу та виникнення найменшого незначного інциденту конфлікт може набути відкритої форми. Прикладами таких конфліктів слугують страйки й протести, організовані через соціальні мережі в Інтернеті; обговорення й форуми різних телепрограм, під час яких аудиторія ділиться на численні групи підтримки різних точок зору; проведення рейтингів, які також із соціальної точки зору розділяють аудиторію на різні групи й так далі [5].

Наявність конфліктів такого типу вже перевищила можливості їх відслідковування, оцінювання та прогнозування. Це ускладнює пошук шляхів та розробку управлінських заходів щодо стабілізації соціально-психологічного клімату в трудовому колективі.

Конфлікти стали усе більше й більше носити деструктивний, руйнуючий характер. Навіть якщо це руйнування, поки ще не настало, то наявність конфлікту сама по собі вже вказує на відкладену загрозу руйнування [5].

Застосовуючи метод провідних індикаторів, показників, що змінюються в тім же напрямку, що й досліджуваний показник, але випереджаючи його в часі, можна дослідити, як інформаційна фрагментарність персоналу спричиняє зміну соціальної фрагментарності.

В роботі [7] зазначається: «Людина не може миттєво визначати для себе, яка інформація для неї є найбільш важливою з точки зору формування соціального стереотипу поведінки. Для цього потрібен певний проміжок часу, необхідний для збору та аналітичного осмислення інформації».

Тобто між динамікою провідного індикатора та аналізованого показника повинен існувати певний часовий лаг. Показником, який характеризує соціально-трудова фрагментарність запропоновано розглядати

рівень соціальної напруги, а його динаміку характеризувати індексом соціальної напруги. Показником, що свідчить про статичну інформаційну фрагментарність запропоновано вважати рівень сприйняття інформації, а динамічна інформаційна фрагментарність визначається через індекси рівня сприйняття інформації учасниками трудового колективу. Відслідковуючи зв'язок динаміки рівня соціальної напруги за видами інтересів та динаміки рівня сприйняття інформації у трудових колективах підприємств, можна визначити часовий лаг між виникненням соціальної фрагментарності трудових колективів підприємств після настання інформаційної фрагментарності.

Для характеристики бази сприйняття інформації та соціальної напруги пропонується соціально-інформаційний профіль трудового колективу підприємства, який складається із наступних показників:

- рівень соціальної напруги за обраний проміжок часу (визначається як середній бал оцінок соціальної напруги за певним видом інтересу);
- рівень сприйняття інформації (визначається як середній бал оцінок рівня активізації бажання до отримання інформації, пов'язаної із певним видом інтересу).

За кожним показником оцінювання відбувається за 10-и бальною шкалою (від 1 до 10), де 1 бал відповідає мінімальному прояву характеристики, а 10 - відповідає максимальному прояву характеристики. Важливо при цьому визначитись із періодом, на протязі якого можуть відбуватись зміни у соціально-трудої поведінці під дією певної отриманої інформації. В дисертації запропоновано таким періодом обрати один тиждень. На користь такого рішення вплинули такі аргументи: 1) упродовж тижня члени трудових колективів спілкуються та взаємодіють через рівні проміжки часу, що унеможливило суттєво змінити думку за рахунок більш довготривалого спілкування за межами колективу; 2) проміжне оцінювання результатів трудової діяльності на машинобудівних підприємствах, як правило відбувається за тиждень, і воно дозволяє опосередковано розглядати зміну цих результатів під кутом впливу на них змін у соціально-трудої поведінці, викликаних ставленням до певної інформації; 3) для оперативного управління змінами соціально-трудої поведінки та запровадження необхідних управлінських заходів тиждень є найбільш прийнятним періодом.

На основі первинних даних про оцінки характеристик, наданих учасниками трудового колективу машинобудівного підприємства побудовано соціально-інформаційні профілі (Табл. 1).

Таблиця 1

Соціально-інформаційний профіль трудового колективу підприємства (рівень соціальної напруги/рівень сприйняття інформації) - фрагмент

Види інтересів	Тиждень											
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Соціальні контакти	4,2	5,0	5,1	4,8	3,8	2,8	3,0	3,1	3,9	5,2	6,0	5,2
	2,2	2,6	3,8	4,7	6,1	6,2	4,0	2,8	1,5	1,7	2,8	5,3
Стійкі взаємовідносини	6,2	5,3	4,1	5,6	5,1	3,8	4,6	6,9	7,3	5,2	4,9	4,2
	3,1	4,9	5,9	6,1	6,0	4,5	3,4	4,0	4,6	6,1	6,5	6,7
Освітній рівень	1,2	2,3	3,8	2,6	1,6	1,5	1,6	2,9	2,3	2,0	1,5	3,0
	2,2	1,6	2,9	2,1	2,8	2,0	1,4	2,0	1,6	3,1	2,5	2,7
Культурний рівень	3,2	2,3	1,8	2,6	3,1	3,8	4,6	5,9	5,3	4,2	3,8	3,2
	3,2	1,9	2,9	5,1	4,8	4,0	3,4	3,0	2,6	4,1	5,0	5,7

На основі соціально-інформаційного профілю трудового колективу аналізованого машинобудівного підприємства побудовано графіки розподілу у часі рівнів соціальної напруги та сприйняття інформації і за видами інтересів (Рис. 1 -4).

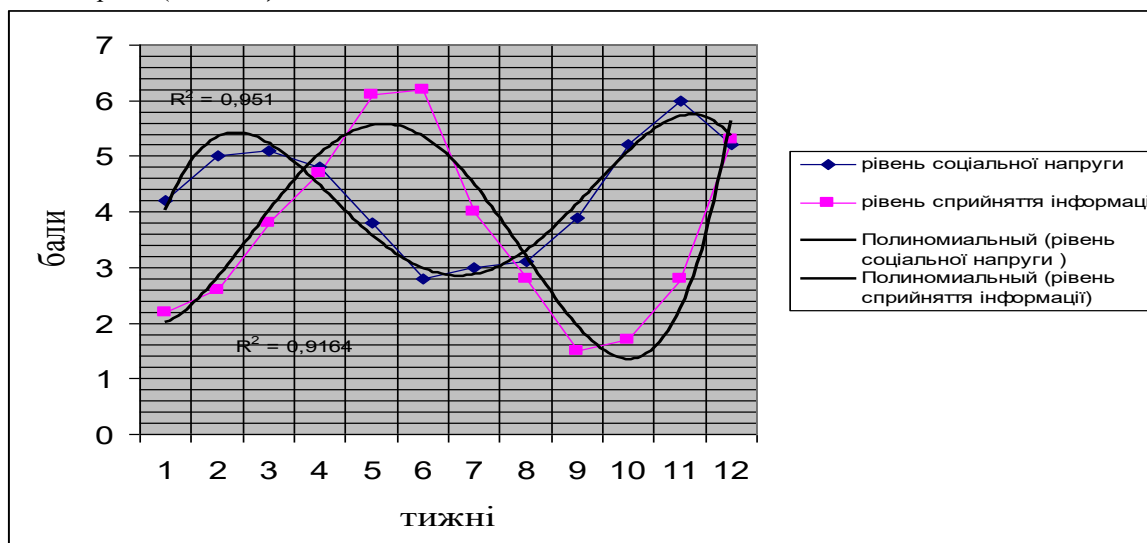

Рис. 1. Графічне відображення соціально-інформаційного профілю трудового колективу підприємства (вид інтересу Зростання соціального капіталу)

Графічне відображення соціально-інформаційного профілю соціально трудового колективу підприємства надає уявлення про подібність двох графіків – 1) розподілу у часі рівня соціальної напруги та 2) розподілу у часі рівня сприйняття інформації. Подібність при цьому слід розглядати як перетворення, при якому для будь-яких двох точок A, B та їх образів A', B' має місце співвідношення $|A'B'| = k|AB|$, де k – додатне число, яке називають коефіцієнтом подібності. Як правило, поняття подібність застосовують до геометричних фігур, об'єктів. Будь яке графічне відображення певної статистичної закономірності також можна вважати геометричним об'єктом.

Доречно також при цьому розглянути основні властивості подібних геометричних об'єктів:

- подібність зберігає порядок точок на прямій, тобто якщо точка B лежить між A, C і B', A', C' – а відповідні їх образи при деякому перетворенні подібності, тоді B' також лежить між точками A' і C' . Ця властивість повинна бути притаманна залежностям провідних та аналізованих індикаторів вже за визначенням, оскільки провідний індикатор (leading indicator) з високою вірогідністю вказує на те місце, де опиниться аналізований індикатор. [6]. Тобто за логікою сутності провідного індикатора, аналізована залежність повинна пройти ті ж самі точки, що і провідний індикатор, але з певною часовою затримкою.

- точки, що не лежать на прямій, переходять в точки, що не лежать на прямій, ця важлива властивість є також одним із головних критеріїв, за яким можна визначати подібність ліній, що відображають різні залежності.

- подібність перетворює пряму в пряму, відрізок у відрізок, промінь в промінь, кут в кут, коло в коло; цю властивість можна представити більш широко, зазначивши, що елементи складного геометричного об'єкта при подібності повинні перетворюватись у подібні їм елементи. Тобто, якщо графік провідного індикатора представлено, як набір ліній з різними кутами нахилу та різної довжини, то і аналізований індикатор повинен бути представлений таким же набором ліній.

- при подібності кут зберігає величину.

Особливістю застосування поняття подібність при застосуванні до індикаторів економічних явищ, на відміну від математичної сфери, є неможливість чіткого визначення коефіцієнту подібності, оскільки явища економічного характеру не можуть бути детерміновані постійними величинами. В цьому випадку слід знову звернутись до визначення провідного індикатора та використати таку його особливість, як вірогідність попадання у прокладений шлях (графік) аналізованого індикатора. Доцільно при цьому диференціювати рівні вірогідності на високий, середній та низький, з тим, щоб відповідно характеризувати рівні подібності: високий рівень подібності, середній рівень подібності високий рівень подібності.

Вірогідність пропонується визначати у вербальному просторі на основі описання можливого співпадіння лінії провідного індикатора та аналізованого індикатора у разі зсуву лінії провідного індикатора на величину часового лагу коливань за такими критеріями:

- відхилення по осі X (високе, середнє, низьке) – визначається як різниця у часових лагах (часовий лаг візуально визначається як відстань між точками перетину ліній залежності провідного та аналізованого індикаторів;

- відхилення по осі Y (високе, середнє, низьке) - визначається як різниця у висоті коливань графіків;

Низький рівень відхилення слід сприймати, як величину, що підвищує вірогідність, а високий рівень відхилення, як величину, що знижує вірогідність подібності.

Аналізуючи з цих позицій подібність поліноміальних ліній, що описують динаміку рівня соціальної напруги та динаміку рівня сприйняття інформації на підприємстві за видом інтересу Зростання соціального капіталу (Рис. 1) можна констатувати у вербальних термінах наступне: відхилення по осі X - низьке; відхилення по осі Y - середнє. Враховуючи, що на зазначеному аналізованому відрізку часу було розглянуто лише два повних цикли переходу рівня сприйняття інформації у рівень соціальної напруги, та візуально оцінюючи попередні та майбутні тенденції цих переходів, у загальному підсумку можна констатувати, що має місце висока подібність соціальної та інформаційної фрагментарності трудового колективу.

Графічне відображення соціально-інформаційного профілю трудового колективу підприємства за видом інтересу Соціальні контакти (рис. 2) свідчить про наступне відхилення по осі X - середнє; відхилення по осі Y - низьке. На зазначеному аналізованому відрізку часу було розглянуто лише два повних цикли переходу рівня сприйняття інформації у рівень соціальної напруги, та візуально оцінюючи попередні та майбутні тенденції цих переходів, у загальному підсумку можна констатувати, що має місце висока подібність соціальної та інформаційної фрагментарності трудового колективу.

Графічне відображення соціально-інформаційного профілю трудового колективу підприємства за видом інтересу Соціальні контакти (рис. 2) свідчить про наступне: відхилення по осі X - середнє; відхилення по осі Y - низьке. На зазначеному аналізованому відрізку часу було розглянуто лише два повних цикли переходу рівня сприйняття інформації у рівень соціальної напруги, та візуально оцінюючи попередні та майбутні тенденції цих переходів, у загальному підсумку можна констатувати, що має місце висока подібність соціальної та інформаційної фрагментарності трудового колективу.

Лінія динаміки рівня соціальної напруги на рис. 3 відзначається складною конфігурацією, що унеможливає передбачення її майбутніх тенденцій.

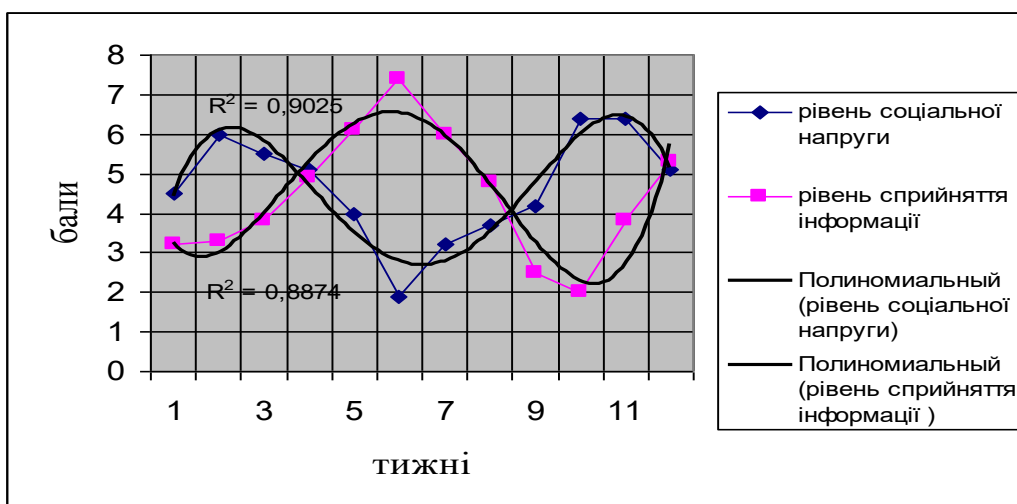

Рис. 2. Графічне відображення соціально-інформаційного профілю трудового колективу підприємства (вид інтересу Соціальні контакти)

Зазначаючи, що відхилення по осі X – низьке, а відхилення по осі Y – середнє, все ж таки в цілому подібність соціальної та інформаційної фрагментарності трудового колективу за видом інтересу Стійкі взаємовідносини, можна оцінити як середню.

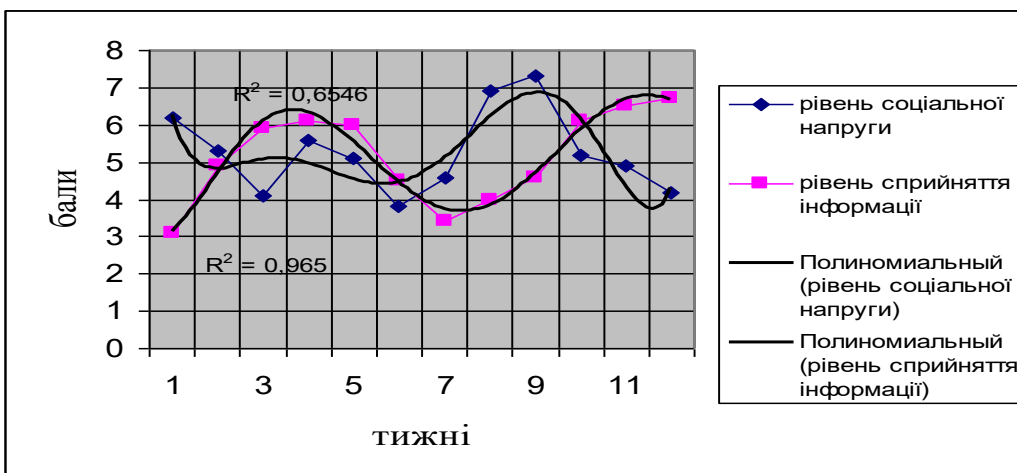

Рис. 3. Графічне відображення соціально-інформаційного профілю трудового колективу підприємства (вид інтересу Стійкі взаємовідносини)

Для виду інтересів Культурний рівень спостерігається наступне: відхилення по осі X – високе, а по відхилення по осі Y – низьке. В цілому подібність соціальної та інформаційної фрагментарності трудового колективу можна оцінити як середню.

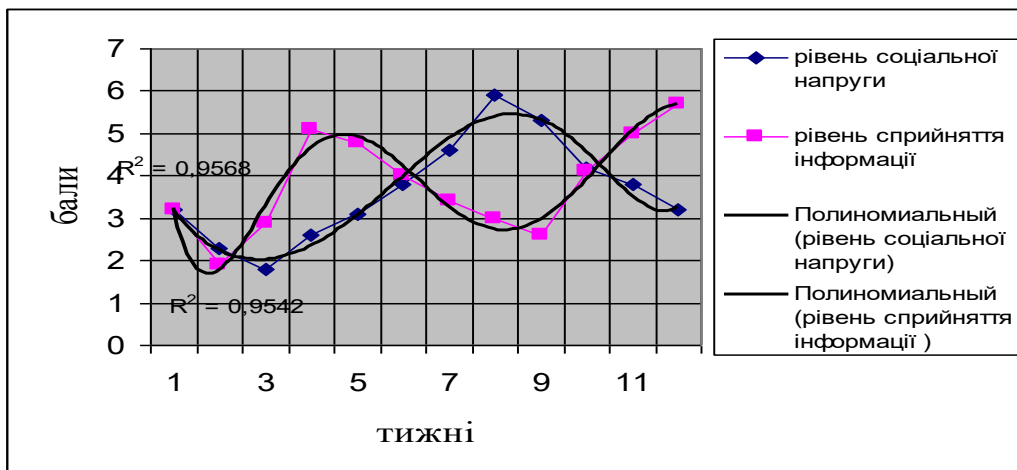

Рис. 4. Графічне відображення соціально-інформаційного профілю трудового колективу підприємства (вид інтересу Культурний рівень)

Аналогічні розрахунки проведено за соціальними та трудовими інтересами учасників трудових колективів, а саме: влада і вплив; гідна праця; визнання; високий зарібок; зростання соціального капіталу; задоволеність роботою; фізичні умови праці; структурування роботи; прагнення до трудових досягнень; різноманітність праці і зміни; цікава та корисна робота; зрозумілі трудові цілі; способи оплати та матеріального стимулювання праці; напруженість трудових завдань; стаж роботи; рівень професіоналізму.

Візуальний аналіз графічного представлення соціально-трудоових профілів трудового колективу машинобудівного підприємства доводить середню та високу подібність їх соціальної та інформаційної фрагментарності

Висновки. Результати розрахунків соціально-інформаційних профілів та їх графічної візуалізації доводять існування методологічної подібності процесів забезпечення інформаційної та соціальної цілісності трудових колективів підприємства за більшістю видів соціально-трудоових інтересів. Методологічна подібність означає можливість застосування певних принципів, методів, інструментів, механізмів в управлінні процесами, які в значній мірі можуть вплинути на характер процесів, що відбуваються у часовому просторі пізніше (процес фрагментації у сприйнятті інформації призводить до фрагментації у сприйнятті соціально-трудоових інтересів, що означає підвищення соціальної напруги).

Література

1. Виноградов В. А. Информация как глобальная проблема современности. – М., 1989. – 231 с.
2. Зотов В. В. Новые информационные технологии: фактор трансформации общественно-экономической формации или начало информационного общества / В. Зотов // Вестник Моск. академии рынка труда и информационных технологий. — 2006. — С. 8-11.
3. Масі Н. І. Формування інформаційнокомунікативного середовища в Україні [Електронний ресурс] / Н. І. Масі // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. - 2011. - № 3. - С. 41-44. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/bdi_2011_3_9.pdf
4. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/kastel/intro2.php
5. Савін С.Ю. Процеси соціалізації в епоху інформаціоналізму / С.Ю. Савін // Вісник Хмельницького національного університету. – 2013. – №3. – Т.2. – С. 297-299.
6. Ведущие индикаторы <https://economuch.com/birjevaya-torgovlya-kniga/vedushchie-indikatoryi-12095.html>
7. Савін С.Ю. Зв'язок соціальної та інформаційної фрагментарності персоналу підприємств /Н.А. Тіухтенко, С.Ю.Савін// Науковий Вісник Полісся. – 2015. – №3. – С. 118-121.

References

1. Vynogradov V. A. Ynformatsiya kak hlobalna problema sovremennosti. – М., 1989. – 231 s.
2. Zotov V. V. Novye ynformatsyonnye tekhnolohyy: faktor transformatsyy obshchestvenno-ekonomicheskoi formatsyy uly nachalo ynformatsyonnoho obshchestva / V. Zotov // Vestnyk Mosk. akademyy rynka truda y ynformatsyonnykh tekhnolohiy. — 2006. — S. 8-11.
3. Masi N. I. Formuvannia informatsiino-komunikatyvnoho seredovyscha v Ukraini [Elektronnyi resurs] / N. I. Masi // Biblioteko-znavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia. - 2011. - № 3. - S. 41-44. - Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/bdi_2011_3_9.pdf
4. Kastels M. Ynformatsyonnaia epokha: ekonomika, obshchestvo y kultura [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupa: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/kastel/intro2.php
5. Savin S.Iu. Protsesty sotsializatsii v epokhu inofrmatsionalizmu / S.Iu. Savin // Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. – 2013. – №3. – Т.2. – С. 297-299.
6. Vedushchye yndykatory <https://economuch.com/birjevaya-torgovlya-kniga/vedushchie-indikatoryi-12095.html>
7. Savin S.Iu. Zv'язok sotsialnoi ta informatsiinoi frahmentarnosti personalu pidpriemstv /N.A. Tiukhtenko, S.Iu.Savin// Naukovyi Visnyk Polissia. – 2015. – №3. – S. 118-121.

Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 658

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-97-100

ПРИТИС В. І.

Хмельницький національний університет

ФОРМУВАННЯ ЙМОВІРНІСНОЇ НЕЙРОННОЇ МЕРЕЖІ ДЛЯ ДІАГНОСТУВАННЯ СТАНІВ СИСТЕМИ БЕЗПЕКООРІЄНТОВАНОГО УПРАВЛІННЯ

У статті розглядається практичне застосування реалізації безпекоорієнтованого управління з урахуванням факторів, які впливають на умови і, відповідно, результати функціонування підприємства. Об'єктом дослідження є будівельна галузь, що має вагомий вплив на економічне зростання як окремих регіонів, так і України в цілому. З урахуванням специфіки будівельної галузі змодельовані процеси реалізації безпекоорієнтованого управління, що дозволяють приймати гнучкі та виважені управлінські рішення. Це реалізовано за допомогою моделі, що враховує набір умов функціонування підприємства (оцінених на основі відповідних ризиків) та оптимальний стан його функціонування. Таке відображення легко побудувати за допомогою ймовірнісної нейронної мережі. У статті представлено архітектуру ймовірнісної нейронної мережі, що показана у середовищі Matlab з візуалізацією зв'язків між прошарками. Ймовірнісна нейронна мережа, навчена на даних у матриці і була протестована на 1000 прикладів для кожного стану (іншими словами, усього було 9000 тестових прикладів), згенерованих за принципом додавання адитивного шуму.

Ключові слова: економічна безпека, безпекоорієнтоване управління, фактори впливу, ризики, нейронна мережа.

PRYTYS V.

Khmelnitsky National University

FORMATION OF A PROBABILISTIC NEURAL NETWORK FOR DIAGNOSING THE STATES OF A SYSTEM OF A SAFETY-ORIENTED MANAGEMENT

A practical application of the implementation of safety-oriented management was considered in this article, taking into account the factors that affect the conditions and, accordingly, the functioning results of the enterprises. A building industry is the object of the study, which has a significant impact on economic growth of separate regions and Ukraine as a whole. The typical conditions and risks of the functioning were determined in the article for building companies depending on the seasonality. Taking into account the specifics of the building industry, the processes of implementation of safety-oriented management were simulated, which allow to make a flexible and balanced management decisions. This was implemented using a model that takes into account a set of operating conditions of the enterprise (assessed on the basis of relevant risks) and the optimal state of its functioning. Such a representation is easy to construct using a probabilistic neural network. The probabilistic neural network is a computational procedure consisting of three stages, each of which is implemented in the respective layers: input, radial and output. The article presents two matrices of $N_s \times U_s$ size (for the period from April to October) and $N_b \times U_b$ size (for the period from November to March). The construction of each matrix of the system of a security-oriented management is based on expert assessments. The author proposed an architecture of a probabilistic neural network, shown in the Matlab environment with the visualization of the relationships between the layers to diagnose the states of the system of a security-oriented management on the example of a concrete enterprise. The probabilistic neural network was trained on matrix data and was tested on 1,000 examples for each state (in other words, there were a total of 9,000 test cases), generated on the principle of adding of additive noise. The trained neural network identified the corresponding five states of the system of security-oriented management. During November and December, the optimal management decision was not to change volumes of reserve. In January and February, the volumes of reserve doubled by 25%, while in March they remained at the same level. Expenditures to cover payables doubled by 25% in February and March.

Ключові слова: economic security, security-oriented management, factors of influence, risks, neural network.

Постановка проблеми. Економічний розвиток в більшості країн світу характеризується нестабільністю в економічній, політичній та інших сферах, які безпосередньо впливають на умови функціонування та результати діяльності підприємств. В свою чергу, кризові явища зовнішнього середовища та недосконалість внутрішніх процесів підприємств безпосередньо відображається на системі їх економічної безпеки, що змушує керівництво шукати нові підходи щодо управління та прийняття рішень. Серед факторів, які впливають на умови і, відповідно, результати функціонування підприємства, необхідно насамперед виділити ті, невелика зміна яких може викликати суттєві зміни у результатах функціонування підприємства. Іншими словами, нам слід зосередитись на найбільш "чутливих" аспектах такого функціонування. Однак, перелік факторів, що впливають на діяльність підприємств залежить не лише від загальної соціально-економічної ситуації, а від галузевого аспекту. Враховуючи активний розвиток будівельної галузі та її вагомий вплив на економічне зростання як окремих регіонів, так і України в цілому, об'єктом нашого дослідження є саме ця галузь. Одним з основним факторів, що суттєво впливає на будівельну галузь є сезонність, а найбільш сприятливими місяцями для продажу будівельних матеріалів та спорідненої продукції є період з квітня по жовтень (усього – сім місяців). Інші місяці є відносно холодними, тому період з листопада по березень виокремлюємо у такий, протягом якого наростають ризики стагнації будівельного бізнесу.

Поруч з врахуванням сезонності нам необхідно визнати, що основне завдання будівельного бізнесу – продавати будівельні матеріали та споріднену продукцію, надаючи при цьому і певні послуги (зокрема,

завантаження, доставка, розвантаження). Тому упродовж періоду з квітня по жовтень основною метою є максимізація прибутку, тоді як упродовж періоду з листопада по березень пріоритетною є мінімізація витрат. Відповідно й умови функціонування підприємства та фактори впливу на них будуть різними для цих періодів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У більшості досліджень з економічної безпеки і безпеки в цілому, аналіз негативних факторів впливу на об'єкт дослідження є практично обов'язковим елементом, однак такий аналіз більше пов'язаний із конкретними загрозами для нормального (безпечного) функціонування окремого суб'єкта. Відповідно, значна кількість науковців, а саме Андрієнко В. М. [1], Гавловська Н. І. [3, 4], Пушкар Т. А. [6], Рудніченко Є. М. [5, 7] акцентують увагу на загрозах, оскільки вони носять більш конкретний і цілеспрямований характер і для їх нівелювання необхідно активізувати систему економічної безпеки підприємства, або за її відсутності (точніше відсутності формалізованого її представлення), такі дії буде генерувати існуюча система менеджменту підприємства. Тобто безпосередньо буде проявлятися безпекоорієнтоване управління на практиці.

Концептуалізація безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства досліджувалась у роботі Волощук Л., у якій зазначено, що загальною метою безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства є забезпечення задовільного рівня економічної безпеки в процесі та в результаті інноваційного розвитку, тобто певного бажаного стану економічної безпеки інноваційного розвитку, а ключовим завданням стає збалансування між інноваційністю та безпечністю розвитку в системі певних їх ознак [2].

Авторська позиція щодо трактування безпекоорієнтованого підходу до управління підприємством полягає у тому, що він спрямований на досягнення бажаного стану безпеки та ефективної (прибуткової) діяльності підприємства за наявності негативного впливу зовнішнього і внутрішнього середовищ, що забезпечується прийняттям управлінських рішень суб'єктами управління різних рівнів. Основні елементи безпекоорієнтованого управління детально представлено у працях Гавловської Н.І. [3, 4], Рудніченка Є.М. [10] однак питання практичної реалізації запропонованого підходу в системі управління підприємством і специфіка організаційно-методичного забезпечення зазначеного процесу висвітлені недостатньо повно і потребують подальших досліджень.

Постановка завдання. Метою дослідження є розробка ймовірнісної нейронної мережі для діагностування станів системи безпекоорієнтованого управління.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для будівельних підприємств з квітня по жовтень характерні наступні умови:

- 1) зростання обсягів реалізації, виручки та прибутку;
- 2) мінімізація дебіторської заборгованості;
- 3) ефективна мотивація працівників;
- 4) достатній рівень ресурсного забезпечення;
- 5) гнучкість управління та оперативність реакції на зовнішній вплив.

У цей же період підприємство змушене мати справу з наступними ризиками:

- 1) недостатній рівень ресурсного забезпечення (це можуть бути людські ресурси, сировина, енергетичні ресурси, логістична складова);
- 2) критичне зростання дебіторської заборгованості і нестача обігових коштів;
- 3) сповільнена реакція на зміни ринкової кон'юнктури;
- 4) відсутність запасів готової продукції для покриття "пікового" попиту;
- 5) низький рівень мотивації працівників.

Натомість упродовж періоду з листопада по березень умови функціонування будівельних підприємств та фактори впливу на них будуть зміщені у «протилежний» бік:

- 1) зменшення обсягів реалізації, виручки та прибутку;
- 2) зростання обсягів кредиторської заборгованості;
- 3) дефіцит ресурсів;
- 4) сповільнення реакції на зовнішній вплив за рахунок економії витрат;
- 5) зростання обсягів запасів і "заморожування" активів.

Ризики, у цей відносно несприятливий період, пов'язані головним чином якраз із загальним «заморожуванням», стагнацією будівельного бізнесу:

- 1) відсутність замовлень та платоспроможного попиту;
- 2) перевищення рівня необхідного ресурсного забезпечення реальним потребам (зокрема, мова йде про людські ресурси, адже будівельні роботи у несприятливий період ведуться повільними темпами);
- 3) критичне зростання кредиторської заборгованості і нестача обігових коштів;
- 4) сповільнена реакція на зміни ринкової кон'юнктури;
- 5) низький рівень мотивації працівників.

З урахуванням специфіки будівельного бізнесу, процеси реалізації безпекоорієнтованого управління повинні бути змодельовані так, щоб управлінське рішення було і гнучким, і стійким водночас. Це можливо зробити на основі моделі, яка ставитиме у відповідність будь-якому набору умов функціонування підприємства (оцінених на основі відповідних ризиків) оптимальний стан його функціонування.

З точки зору економічної доцільності, де враховується також й інертність макро- та мікроекономічних процесів у будівельній галузі, зміна станів не може наставати частіше, ніж раз на місяць. Фактично йдеться про відображення множини умов у кожному місяці у певний (оптимальний) стан системи безпекоорієнтованого управління. Таке відображення досить легко побудувати за допомогою ймовірнісної нейронної мережі.

Ймовірнісна нейронна мережа представляє собою обчислювальну процедуру, що складається з трьох етапів, кожен з яких реалізується на відповідних прошарках: вхідному, радіальному та вихідному [8, 9]. На вхід ймовірнісної нейронної мережі подається матриця, у якій кожен стовпчик ознак відповідає певному класу. У нашому випадку, ознаки є умовами функціонування підприємства та системи безпекоорієнтованого управління, а класи є її станами. Отже, нам необхідно побудувати дві матриці розмірами $N_S \times U_S$ (для періоду з квітня по жовтень) та $N_B \times U_B$ (для періоду з листопада по березень).

Побудова кожної з матриць системи безпекоорієнтованого управління здійснюється на основі експертних оцінок. Нехай:

$$\mathbf{H} = [h_{ij}]_{N_S \times U_S} \quad (1)$$

є матрицею для сприятливого періоду, де h_{ij} є еталонним (найбільш очікуваним або вірогідним) оціночним значенням умови S_i у стані q_j . Для ймовірнісної нейронної мережі ми будемо нормувати ці значення, тому

$$h_{ij} \in [0; 1] \text{ для усіх } i = \overline{1, N_S} \text{ та } j = \overline{1, U_S}. \quad (2)$$

Аналогічно цьому, нехай:

$$\mathbf{Z} = [z_{kl}]_{N_B \times U_B} \quad (3)$$

буде матрицею для несприятливого періоду, де z_{kl} є еталонним (найбільш очікуваним або вірогідним) оціночним значенням умови b_k у стані a_l , причому

$$z_{kl} \in [0; 1] \text{ для усіх } k = \overline{1, N_B} \text{ та } l = \overline{1, U_B}. \quad (4)$$

Експерти мають дати свої оцінки для кожної пари $\{s_i, q_j\}$ у матриці (1) та для кожної пари $\{b_k, a_l\}$ у матриці (3). При цьому шкала оцінювання є тим самим одиничним інтервалом з кроком 0.1 (тобто оцінкою експерта може бути 0, 0.1, 0.2, 0.3, ..., 0.9, 1). Надавана експертом оцінка значення (2) є відносною числовою характеристикою сили впливу умови S_i на максимізацію прибутку (упродовж періоду з квітня по жовтень) у стані q_j . Аналогічно надавана експертом оцінка значення (4) є відносною числовою характеристикою сили впливу умови b_k на мінімізацію втрат (упродовж періоду з листопада по березень) у стані a_l . Якщо, наприклад, коригування можуть складати лише 1/4 частину, то анкети експертів для цього випадку з п'ятьма перерахованими вище умовами будуть відповідати матрицям 5×9 .

Після успішного закінчення експертних оціночних процедур, коли матриці (1) і (3) для сприятливого та несприятливого періодів вже будуть готові, ми навчаємо ймовірнісну нейронну мережу.

Один з реальних прикладів для побудови архітектури ймовірнісної нейронної мережі було вирішено у ТДВ «Хмельницькзалізобетон» (м. Хмельницький), для якого ми діагностували стани системи безпекоорієнтованого управління упродовж періоду з листопада по березень.

Ймовірнісна нейронна мережа, навчена на даних у матриці:

$$\mathbf{Z} = [z_{kl}]_{5 \times 9} = \begin{bmatrix} 0.2 & 0.8 & 0.3 & 0.2 & 0.1 & 0.5 & 0.9 & 0.3 & 0.2 \\ 0.1 & 0.2 & 0.6 & 0.2 & 0.1 & 0.1 & 0.8 & 0.3 & 0.1 \\ 0 & 0.1 & 0.1 & 0.3 & 0.2 & 0.1 & 0.1 & 0.4 & 0.4 \\ 0.3 & 0.2 & 0.2 & 0.6 & 0.4 & 0.2 & 0.1 & 0.2 & 0.7 \\ 0.5 & 0.1 & 0.1 & 0.5 & 0.9 & 0.1 & 0 & 0.4 & 0.7 \end{bmatrix} \quad (5)$$

Ймовірнісна нейронна мережа була протестована на 1000 прикладів для кожного стану (іншими словами, усього було 9000 тестових прикладів), згенерованих за принципом додавання адитивного шуму до матриці (5) [9]:

$$\tilde{\mathbf{Z}} = \mathbf{Z} + 0.1 \cdot \Theta(5, 9) + 0.03 \cdot \text{rep}\{\Theta(1, 9), 5, 1\}, \quad (6)$$

де $\Theta(5, 9)$ та $\Theta(1, 9)$ є 5×9 -матрицею, чий елементи є псевдовипадковими числами, узятими зі стандартного нормального розподілу (з нульовим математичним сподіванням та одиничною дисперсією), а оператор $\text{rep}\{\Theta(1, 9), 5, 1\}$ повторює вектор-рядок $\Theta(1, 9)$ п'ять разів так, що у результаті виходить матриця того ж розміру, що й матриця (5).

Висновки. Навчена нейронна мережа визначила відповідні п'ять станів системи безпекоорієнтованого управління, а саме: протягом листопада і грудня оптимальним управлінським рішенням було не змінювати обсяги запасів. На початку листопада видатки для покриття кредиторської заборгованості зменшилися на 25 %, після чого коректив не було аж до початку лютого. У січні і лютому обсяги запасів було двічі збільшено на 25 %, тоді як у березні вони залишилися на тому ж рівні. Видатки ж для покриття кредиторської заборгованості було двічі збільшено на 25 % у лютому і березні.

З економічної точки зору, отримуючи оціночні дані на вході станом за попередній місяць, модель у формі ймовірнісної нейронної мережі генерує реакцію на ці дані у формі оптимального стану на наступний місяць. Такий підхід є цілком природним, адже будь-яке будівельне підприємство працює на основі деякого переліку усталених дій та факторів, зміна яких стає необхідною з плином певного інтервалу часу (у нашому випадку, це — місяць). При цьому слід підкреслити, що вибір мінімального відсотка диференціації об'ємів виробництва, запасів, запозичень, залучень, видатків не прив'язується виключно до 25 %. Для підприємств з меншим обіговим капіталом цю величину слід знижувати до 20...10 %.

Література

1. Андриєнко В. М. Специфічні види загроз та особливості організації забезпечення економічної безпеки будівельних підприємств. Ефективна економіка. 2012. №12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2368>.
2. Волощук Л. О. Теоретико-методологічні засади безпекоорієнтованого управління інноваційним розвитком промислового підприємства : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04. Одеса, 2016. 520 с.
3. Гавловська Н. І. Безпекоорієнтоване середовище функціонування підприємств-суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Економіка і регіон. 2016. № 3. С. 80–85.
4. Гавловська Н. І. Економічна безпека зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств: оцінювання, моделювання, механізм забезпечення : монографія. Хмельницький : ФОП Мельник А. А., 2016. 480 с.
5. Гавловська Н. І., Рудніченко Є. М. Ідентифікація небезпек, загроз та ризиків діяльності підприємств готельно-ресторанного бізнесу. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2014. № 6 (1). С. 18–23.
6. Пушкар Т. А., Дяченко К. С. Особливості економічної безпеки підприємств будівельної галузі. Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. 2013. № 2. С. 134–139.
7. Рудніченко Є. М., Гавловська Н. І., Гавловська В. І. Деталізація загроз безпекового середовища та аналіз існуючих підходів до оцінювання економічної безпеки підприємств. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2018. №5. С. 283–288.
8. Probabilistic Logics and Probabilistic Networks / R. Haenni, J.-W. Romeijn, G. Wheeler, J. Williamson: Springer Netherlands, 2011. 155 p.
9. Romanuke V. V., Yegoshyna G. A., Voronoy S. M. Training probabilistic neural networks on the single class pattern matrix and on concatenation of pattern matrices. Наукові праці ОНАЗ імені О. С. Попова. 2019. № 2. Р. 86–97.
10. Rudnichenko Ye. M., Havlovska N. I., Yadukha S. Y. Implementation of managerial innovations in the system of providing economic security for subjects of foreign economic activity // Науковий вісник Полісся. 2018. № 1 (13). Ч. 1. С. 88–94.

References

1. Andriyenko V. M. Specy'fichni vy'dy' zagroz ta osoby'vosti organizatsiyi zabezpechennya ekonomichnoyi bezpeky` budivel'ny`x pidpry'yemstv. Efekty'vna ekonomika. 2012. №12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2368>.
2. Voloshhuk L. O. Teorety'ko-metodologichni zasady` bezpekooriyentovanogo upravlinnya innovatsijny'm rozvy'tkom promy'slovogo pidpry'yemstva : dy's. ... d-ra ekon. nauk : 08.00.04. Odesa, 2016. 520 s.
3. Havlovs'ka N. I. Bezpekooriyentovane seredovy'shhe funkcionuvannya pidpry'yemstv-sub'yektiv zovnishn'oekonomichnoyi diyal'nosti. Ekonomika i region. 2016. № 3. С. 80–85.
4. Havlovs'ka N. I. Ekonomichna bezpeka zovnishn'oekonomichnoyi diyal'nosti promy'slovy`x pidpry'yemstv: ocynuvannya, modelyuvannya, mexanizm zabezpechennya : monografiya. Xmel'ny'cz'ky'j : FOP Mel'ny'k A. A., 2016. 480 c.
5. Gavlovs'ka N. I., Rudnichenko Ye. M. Identy'fikaciya nebezpek, zagroz ta ry'zy'kiv diyal'nosti pidpry'yemstv gotel'no-restorannogo biznesu. Visny'k Xmel'ny'cz'kogo nacional'nogo universy'tetu. Ekonomichni nauky'. 2014. № 6 (1). С. 18–23.
6. Pushkar T. A., Dyachenko K. S. Osoby'vosti ekonomichnoyi bezpeky` pidpry'yemstv budivel'noyi galuzi. Problemy` i perspekty'vy` rozvy'tku pidpry'yemny'cz'tva. 2013. № 2. С. 134–139.
7. Rudnichenko Ye. M., Gavlovs'ka N. I., Gavlovs'ka V. I. Detalizaciya zagroz bezpekovogo seredovy'shha ta analiz isnuvuchy`x pidxodiv do ocynuvannya ekonomichnoyi bezpeky` pidpry'yemstv. Visny'k Xmel'ny'cz'kogo nacional'nogo universy'tetu. Ekonomichni nauky'. 2018. №5. С. 283–288.
8. Probabilistic Logics and Probabilistic Networks / R. Haenni, J.-W. Romeijn, G. Wheeler, J. Williamson: Springer Netherlands, 2011. 155 p.
9. Romanuke V. V., Yegoshyna G. A., Voronoy S. M. Training probabilistic neural networks on the single class pattern matrix and on concatenation of pattern matrices. Наукові праці ОНАЗ імені О. С. Попова. 2019. № 2. Р. 86–97.
10. Rudnichenko Ye. M., Havlovska N. I., Yadukha S. Y. Implementation of managerial innovations in the system of providing economic security for subjects of foreign economic activity // Науковий вісник Полісся. 2018. № 1 (13). Ч. 1. С. 88–94.

УДК 658

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-101-103

ВОЙНАРЕНКО М. П., ДЖУЛІЙ Л. В., ЄМЧУК Л. В.

Хмельницький національний університет

ПЕРЕДУМОВИ ТА ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ОБЛІКУ І ОПОДАТКУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ

В статті досліджено передумови функціонування малих підприємств в Україні, виділено проблемні аспекти та напрями державної підтримки суб'єктів малого підприємництва. Розкрито основні положення нормативно-правового забезпечення застосування загальної та спрощеної систем обліку і оподаткування на малих підприємствах, визначено основні завдання їх розвитку.

Ключові слова: малі підприємства, малий бізнес, спрощена система оподаткування, форма організації бухгалтерського обліку.

VOYNARENKO M., DZHULIY L., YEMCHUK L.

Khmelnytskyi National University

PREREQUISITES AND PRIORITY DIRECTIONS FOR THE DEVELOPMENT OF THE SMALL BUSINESSES ACTIVITIES ACCOUNTING AND TAXATION

The experience of economically developed countries of the world shows that small businesses have a strong potential to improve macroeconomic indicators of economic development. Therefore, the problem of forming accounting and taxation systems for small businesses requires a comprehensive approach to solving current problems of organization of their activities and scientific and methodological support.

The article examines the main prerequisites for the functioning of small business in Ukraine, highlights the problematic aspects and areas of state support for small businesses. The basic provisions of normative-legal maintenance of application of the general and simplified systems of the account and the taxation at the small enterprises are opened, the basic tasks of their development are defined. The main advantages of small enterprises in comparison with large or medium business are identified and highlighted. tax and management components, which will be the basis for the management of stable operation. It is proved that for this purpose it is necessary to form a single accounting and information system, which includes accounting, tax accounting, as well as operational and technical accounting data that reflect objective information.

Keywords: small enterprises, small businesses, simplified taxation system, form of accounting organization.

Постановка проблеми. Досвід економічно розвинених країн світу засвідчує, що суб'єкти малого бізнесу володіють потужним потенціалом покращення макроекономічних показників економічного розвитку. Тому проблема формування систем обліку та оподаткування малих підприємств потребує комплексного підходу у вирішенні актуальних завдань організації їх діяльності та науково-методичного забезпечення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Діяльність малих підприємств досліджується в працях багатьох науковців та регламентується нормативно-правовими документами, що висвітлюють основні положення їх обліку та оподаткування [1-3].

Мета статті полягає в дослідженні передумов діяльності малих підприємств на сучасному етапі розвитку національної економіки, основних положень застосування спрощеної системи обліку, спеціальних режимів оподаткування та напрямів державної підтримки суб'єктів малого підприємництва.

Основний матеріал. Згідно чинного законодавства України малі підприємства можуть застосовувати спрощену систему обліку і звітності. Із категорії малих підприємств виділяють категорію суб'єктів малого підприємництва, які мають право на використання інструментів державної підтримки. Різкі коливання валютних курсів, складні інфляційні процеси призводять до періодичного перегляду кількісних і вартісних критеріїв розмежування за розмірами (великі, середні і малі) суб'єктів підприємництва. Господарським кодексом встановлені наступні критерії для виділення суб'єктів малого підприємництва, що мають право на державну підтримку: 1) фізичні особи – підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України; 2) юридичні особи – суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 мільйонам євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України [1].

До основних інструментів регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання слід віднести: державне замовлення; ліцензування, патентування і квотування; технічне регулювання; застосування нормативів та лімітів; регулювання цін і тарифів; надання інвестиційних, податкових та інших пільг; надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій.

Законом України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» визначено критерії підприємств (великі, середні і малі) для цілей вибору альтернативного варіанту форм ведення обліку та складання фінансової звітності [3].

Зокрема, малими є підприємства, які не відповідають критеріям для мікропідприємств та показники яких на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передує звітному, відповідають щонайменше двом із таких критеріїв: балансова вартість активів – до 4 мільйонів євро; чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – до 8 мільйонів євро; середня кількість працівників – до 50 осіб. Із категорії малих підприємств виділяють мікропідприємства, показники яких на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передує звітному, відповідають щонайменше двом із таких критеріїв: балансова вартість активів – до 350 тисяч євро; чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – до 700 тисяч євро; середня кількість працівників – до 10 осіб.

Законом також визначено, що середніми є підприємства, які не відповідають критеріям для малих підприємств та показники яких на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передує звітному, відповідають щонайменше двом із таких критеріїв: балансова вартість активів – до 20 мільйонів євро; чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – до 40 мільйонів євро; середня кількість працівників – до 250 осіб. Відповідно, великими є підприємства, які не відповідають критеріям для середніх підприємств та показники яких на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передує звітному, відповідають щонайменше двом із таких критеріїв: балансова вартість активів – понад 20 мільйонів євро; чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) – понад 40 мільйонів євро; середня кількість працівників – понад 250 осіб [3]. Законодавством закріплено, що для визначення відповідності критеріям, встановленим у євро, застосовується офіційний курс гривні щодо іноземних валют (середній за період), розрахований на підставі курсів Національного банку, що встановлювалися для євро протягом відповідного року.

Проте, варто зазначити, що незважаючи на стимулювання малого бізнесу спрощенням системи оподаткування та механізму державної реєстрації, ситуація в сфері малого бізнесу продовжує бути складною, оскільки найбільш впливовими чинниками розвитку суб'єктів малого підприємництва є затяжна фінансово-економічна криза, нестабільна політична ситуація та інтеграція економічних процесів.

У зв'язку із цим динаміка результатів функціонування малих підприємств відзначається обмеженою кількістю позитивних критеріїв, що, зокрема, підтверджується статистичними даними (табл. 1).

Як видно із табл. 1, за період 2010-2017 рр. відбувається суттєве зменшення кількості малих, середніх і великих підприємств та фізичних осіб-підприємців. Зокрема, кількість малих підприємств за досліджуваній період зменшилась на 34321 од. Також протягом досліджуваного періоду відбувається зменшення кількості найманих працівників великих, середніх, малих підприємств, мікропідприємств та фізичних осіб-підприємців (табл. 2).

Варто також зауважити, що протягом досліджуваного періоду обсяг реалізованої продукції, (товарів, робіт, послуг) збільшується (табл. 3).

Таблиця 1

Динаміка кількості суб'єктів бізнесу в Україні протягом 2010-2017 рр.

Період (роки)	Кількість суб'єктів бізнесу (одиниць), в тому числі					
	підприємства					Фізичні особи- підприємці
	Всього	Великі	Середні	Малі	З них мікропідприємства	
2010	378810	586	20983	357241	300445	1805118
2011	375695	659	20753	354283	295815	1325925
2012	364935	698	20189	344048	286461	1235192
2013	393327	659	18859	373809	318477	1328743
2014	341001	497	15906	324598	278922	1591160
2015	343440	423	15203	327814	284241	1630878
2016	306369	383	14832	291154	247695	1559161
2017	338256	399	14937	322920	278102	1466803

побудовано авторами за [5]

Інформація табл. 1 і 2 та динаміка зростання цін як на світових, так і на внутрішніх ринках, дозволяє зробити висновок, що збільшення обсягів реалізованої продукції, (товарів, робіт, послуг) відбувається переважно за результатами процесів гіперінфляції, і меншою мірою – під впливом розширення виробництва та інтенсифікації праці.

Таблиця 2

Динаміка кількості найманих працівників в сфері підприємництва протягом 2010-2017 рр.

Період (роки)	Кількість найманих працівників, тис. осіб					Фізичні особи-підприємці
	Всього	Великі	Середні	Малі	З них мікропідприємства	
2010	7836,4	2400,3	3392,4	2043,7	762,0	1009,4
2011	7712,4	2449,0	3251,6	2011,8	757,4	1045,5
2012	7577,6	2484,1	3141,9	1951,6	736,5	1042,7
2013	7285,6	2383,7	3010,1	1891,8	734,4	993,8
2014	6193,0	1915,1	2694,9	1583,0	626,6	907,0
2015	5778,1	1708,6	2603,2	1466,3	587,8	659,5
2016	5713,9	1586,6	2621,4	1505,9	565,2	748,0
2017	5714,6	1560,9	2591,3	1562,4	625,4	861,3

побудовано авторами за [5]

Також варто зазначити, що організація діяльності малих підприємств має багато переваг у порівнянні із великим чи середнім бізнесом: гнучка структура виробництва та системи управління; спрощеність процедур прийняття управлінських рішень; можливість врахування національних та регіональних особливостей ведення бізнесу; прискорені темпи впровадження інноваційних рішень; використання різних програм державної підтримки; вибір альтернативних варіантів спрощеної системи обліку та оподаткування.

До основних податкових режимів, які можуть самостійно обиратися суб'єктами малого бізнесу, слід віднести: загальну систему оподаткування; спрощену систему оподаткування зі сплатою єдиного податку і податку на додану вартість; спрощену систему оподаткування зі сплатою єдиного податку і без сплати податку на додану вартість; спрощену систему оподаткування (єдиний податок) для фірм аграрного комплексу [2].

Згідно закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» організація обліку на малих підприємствах може здійснюватися за однією із форм, яку підприємство обирає самостійно: введення до штату підприємства посади бухгалтера або створення бухгалтерської служби на чолі з головним бухгалтером; користування послугами спеціаліста з бухгалтерського обліку, зареєстрованого як підприємець, який здійснює підприємницьку діяльність без створення юридичної особи; ведення на договірних засадах бухгалтерського обліку централізованою бухгалтерією або підприємством, суб'єктом підприємницької діяльності, самозайнятою особою, що провадять діяльність у сфері бухгалтерського обліку та/або аудиторської діяльності; самостійне ведення бухгалтерського обліку та складання звітності безпосередньо власником або керівником підприємства [3].

Таблиця 3

Динаміка обсягу реалізованої продукції в сфері підприємництва протягом 2010-2017 рр.

Період (роки)	Обсяг реалізованої продукції, (товарів, послуг), млн грн					
	Всього	Великі	Середні	Малі	З них мікропідприємства	Фізичні особи-підприємці
2010	3366228,2	1401596,8	1396364,3	568267,1	181903,1	230418,2
2011	3991239,4	1775829,0	1607628,0	607782,4	189799,1	211215,8
2012	4203169,6	1761086,0	1769430,2	672653,4	212651,2	256649,2
2013	4050215,0	1717391,3	1662565,2	670258,5	216111,4	284238,1
2014	4170659,9	1742507,9	1723151,5	705000,5	230729,3	289042,3
2015	5159067,1	2053189,5	2168764,8	937112,8	307450,0	397473,3
2016	6237535,2	2391454,3	2668695,7	1177385,2	361784,0	489204,6
2017	7707935,2	2929516,6	3296417,9	1482000,7	497777,1	604336,7

побудовано авторами за [5]

Для малого бізнесу також характерна мінімізація витрат на управління, можливість ведення спрощеної системи податкового, фінансового та статистичного обліку, що потребує формування обґрунтованої облікової політики малих підприємств.

Висновки. Розбудова інформаційного суспільства [4] із орієнтацією на стратегію сталого функціонування малого бізнесу, потребує розробки чітких і простих у використанні та розумінні систем обліку, із інтегрованістю його фінансової, податкової та управлінської підсистем, які стануть для керівництва основою інформаційного забезпечення для прийняття обґрунтованих управлінських рішень в цілях стабільного функціонування. Для цього необхідно сформулювати єдину обліково-інформаційну систему, що включає в себе бухгалтерський, податковий облік, а також дані оперативно-технічного та управлінського обліку, що відображають своєчасну та об'єктивну інформацію.

Література

1. Господарський кодекс України [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу [http : // zakon.rada.gov.ua/ laws/show/436-15](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15)
2. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу [http : // zakon.rada.gov.ua/ laws/show/227-18](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-18)
3. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні [Електронний ресурс]// Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу [http : // zakon.rada.gov.ua/ laws/show/996-14#Text](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text)
4. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки [Електронний ресурс] : [закон України (із внесенням змін і доповнень, останні зміни схвалено постановою ВРУ від 18 вересня 2018 року № 2545-VIII)]. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : [http:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14)
5. Статистична інформація [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

References

1. Hospodarskyi kodeks Ukrainy [Elektronnyi resurs] // Ofitsiyniy veb-sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. — Rezhym dostupu [http : // zakon.rada.gov.ua/ laws/show/436-15](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15)
2. Podatkovi kodeks Ukrainy [Elektronnyi resurs] // Ofitsiyniy veb-sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. — Rezhym dostupu [http : // zakon.rada.gov.ua/ laws/show/227-18](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-18)
3. Pro bukhgalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini [Elektronnyi resurs]// Ofitsiyniy veb-sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. — Rezhym dostupu [http : // zakon.rada.gov.ua/ laws/show/996-14#Text](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text)
4. Pro Osnovni zasady rozvytku informatsiynoho suspilstva v Ukraini na 2007-2015 roky [Elektronnyi resurs] : [zakon Ukrainy (iz vnesenniam zmin i dopovnen, ostanni zminy skhvaleno postanovoiu VRU vid 18 veresnia 2018 roku № 2545-VIII)]. Ofitsiyniy veb-sait Verkhovnoi Rady Ukrainy. — Rezhym dostupu : [http:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14)
5. Statystychna informatsiia [Elektronnyi resurs] // Ofitsiyniy sait Derzhavnogo komitetu statystyky Ukrainy. — Rezhym dostupu : <http://www.ukrstat.gov.ua>

Рецензія / Peer review: 05.12.2019

Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 338.2

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-104-109

КОВАЛЬЧУК А. М.
Національний авіаційний університет

СТРАТЕГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЙНОГО УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

Сучасні зміни у господарській діяльності підприємств спонукають їх до пошуків нових інструментів забезпечення економічної безпеки. Мотиваційне управління економічною безпекою є умовою функціонування підприємства сьогодні. Включення безпекових аспектів мотиваційного управління при формуванні стратегії розвитку підприємства сьогодні є апіорною умовою його функціонування.

Менеджмент має враховувати забезпечення належного рівня економічної безпеки при розробці стратегії підприємства. Саме такий підхід демонструє мотиваційне управління економічною безпекою підприємства: стратегія підприємства із врахуванням безпекових аспектів, що зумовлено, в першу чергу тим, що розвиток та зростання підприємства неможливі без забезпечення безпеки підтримки мотивів як в середині нього, так в ззовні.

Стратегічний підхід до формування мотиваційного управління економічною безпекою підприємства потребує досліджень та розробки принципів, інструментів, механізмів.

Метою дослідження є виявлення та формування основних аспектів стратегічного підходу до мотиваційного управління економічною безпекою підприємства.

Зміст економічної безпеки підприємств розкривається завдяки взаємозв'язку стратегічних мотивів підприємства щодо використання можливостей зовнішнього та внутрішнього середовища. Управління економічною безпекою має включатися до кожної загальної стратегії підприємства. Запропоновано складові елементи формування мотиваційного управління економічною безпекою підприємства у контексті стратегічного підходу: принципи, мотиви, цілі та індикатори, які залежать від теорії управління економічною безпекою.

Отже, провівши дослідження можемо запропонувати підприємствам формувати мотиваційне управління економічною безпекою підприємства із використанням стратегічного підходу. Оптимальне використання такої схеми залежить від теорії управління економічною безпекою та мотивів, на які опиратиметься менеджмент.

Ключові слова: економічна безпека, підприємство, мотивація, стратегія, мотиваційне управління, стратегія розвитку.

KOVALCHUK A.
National Aviation University

STRATEGIC APPROACH TO FORMATION OF MOTIVATIVE MANAGEMENT OF ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE

Modern changes in the economic activity of enterprises encourage them to seek new instruments to ensure economic security. Motivational management of economic safety is a condition for the operation of the enterprise today. The inclusion of the safety aspects of motivational management in the formation of the enterprise development strategy is now a priori condition of its functioning.

Management should take into account the provision of an adequate level of economic security in the development of an enterprise's strategy. It is this approach that demonstrates the motivational management of the economic safety of an enterprise: the enterprise's safety strategy is primarily driven by the topics: that the development and growth of an enterprise is not possible without security support of motives both inside and outside.

A strategic approach to shaping the motivational management of an enterprise's economic security requires research and the development of principles, tools and mechanisms.

The aim of the study is to identify and shape the main aspects of a strategic approach to motivational management of the economic safety of an enterprise.

The content of the economic security of enterprises is revealed by the relationship between the strategic motives of the enterprise in taking advantage of the possibilities of the external and internal environment. Economic security management should be included in each enterprise's overall strategy. The elements of the formation of the motivational management of the economic safety of an enterprise in the context of the strategic approach are proposed: principles, motives, objectives and indicators, which depend on the theory of economic safety management.

Thus, by carrying out the research we can propose enterprises to form the motivational management of economic safety of the enterprise using the strategic approach. The optimal use of such a scheme depends on the theory of economic safety management and the reasons on which management will rely.

Key words: economic security, enterprise, motivation, strategy, motivational management, development strategy

Актуальність теми дослідження. Динамічність та швидкоплинність сучасних умов діяльності підприємств зумовлює використання нових механізмів управління в контексті забезпечення економічної безпеки підприємства, що нині є обов'язковою умовою розвитку. Врахування безпекових аспектів при формуванні стратегії розвитку підприємства сьогодні є апіорною умовою його функціонування.

Постановка проблеми. Сучасна нестабільність та мінливість зовнішнього середовища підприємства, їх агресивний вплив на внутрішнє середовище, спрямовують систему управління підприємством до постійних пошуків нових методів та засобів економічної мотивації до підвищення ефективності використання наявних ресурсів, росту та розвитку підприємства. Система економічної безпеки має прямий причинно-наслідковий зв'язок із розвитком підприємства, його стратегією зростання. Тобто при

розробці стратегії підприємства менеджмент має враховувати забезпечення належного рівня економічної безпеки. Саме такий підхід демонструє мотиваційне управління економічною безпекою підприємства: стратегія підприємства із врахуванням безпекових аспектів, що зумовлено, в першу чергу тим, що розвиток та зростання підприємства неможливі без забезпечення безпеки підтримки мотивів як в середині нього так в ззовні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми управління економічною безпекою підприємства та механізми її забезпечення були досліджені у працях наступних вчених: Ареф'єва О. [2, 11], Штангрет А. [1], Кузенко Т [2]., Прохорова В. [10], Оніщенко М.[6], Дуб Б. [12]. Стратегічне планування та використання його у системі управління економічною безпекою підприємства вивчали Черевко О. [4], Линник О. [5], Роженко О. [9], Кравчук П. [7] та інші.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Проте, стратегічний підхід до формування мотиваційного управління економічною безпекою підприємства потребують досліджень та розробки принципів, методів, інструментів, механізмів та етапів забезпечення.

Постановка завдання. Метою дослідження є виявлення та формування основних аспектів стратегічного підходу до мотиваційного управління економічною безпекою підприємства.

Викладення основного матеріалу. Економічна безпека підприємства відіграє важливу роль у процесах здійснення управління ним, оскільки є невід'ємним елементом стратегічного управління, яке залежить від конкурентного середовища, умов господарювання, цілей проваджуваної діяльності, засобів, можливостей та темпів їх досягнення тощо. Стратегічне управління з точки зору економічної безпеки має бути спрямоване на: вибір та реалізацію стратегічних цілей, визначення реальних можливостей діяльності, ефективного розподілу ресурсів в середині компанії, забезпечення конкурентних переваг у майбутніх періодах.

За визначенням А. Штангрета «комплексна система економічної безпеки підприємств – це сукупність взаємопов'язаних заходів організаційно-правового характеру, спрямованих на ефективне використання наявних ресурсів та ринкових можливостей, забезпечення стійкості та реалізації інтересів, захист від усіх можливих загроз та ризиків» [2]. Автор одразу визначає, що економічна безпека передбачає стійкість та забезпечення належного захисту від викликів та загроз за наявних ресурсів та можливостей, Інші автори, О. Ареф'єва та Т. Кузенко, розглядають «стан економічної безпеки підприємства відбиває погодженість і збалансованість його інтересів та інтересів суб'єктів зовнішнього середовища, у зв'язку з чим підприємство має враховувати різні інтереси широкого кола контрагентів» [1, с. 19]. Тут зазначається, що економічна безпека передбачає погодженість інтересів усіх елементів здійснення господарської діяльності, тобто економічна безпека априорі передбачає мотивацію до забезпечення інтересів.

Фоміченко І. та С. Баркова під економічною безпекою суб'єкта господарювання пропонують вважати «характеристику суб'єкта господарювання, яка відображає його здатність реалізувати власні стратегічні економічні інтереси при певних зовнішніх умовах завдяки захисту від існуючих і потенційних загроз та використанню можливостей, що надає зовнішнє середовище» [3, с. 59]. Тобто при формуванні системи управління економічною безпекою підприємства маємо враховувати інтереси та мотивацію суб'єктів господарювання.

Зміст економічної безпеки підприємств розкривається завдяки взаємозв'язку стратегічних економічних інтересів підприємства, використанню можливостей зовнішнього та внутрішнього середовища із застосуванням продуктивної взаємодії.

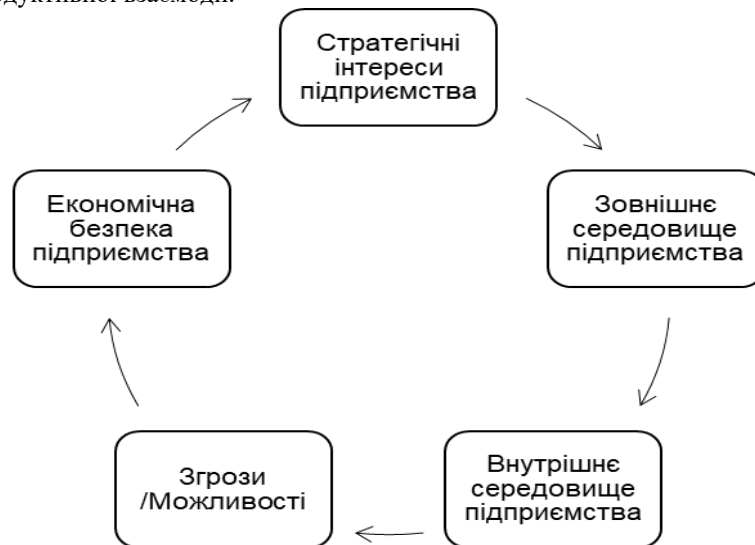

Рис. 1 Взаємозв'язок стратегічних економічних інтересів підприємства та забезпечення економічної безпеки
Джерело: [3]

Фоміченко І. та С. Баркова визначити також, що «комплексна система управління економічною безпекою підприємства – це комплекс взаємозв'язаних заходів організаційно-правового характеру, що здійснюються спеціальними органами, службами, підрозділами суб'єкта господарювання, спрямованих на захист життєво важливих інтересів особистості, підприємства і держави від протиправних дій з боку реальних або потенційних фізичних або юридичних осіб, що можуть призвести до істотних економічних утрат та забезпечення економічного зростання в майбутньому» [3].

Стратегія підприємства формується як результат стратегічного планування, яке потребує дотримання умов:

- управління діяльністю підприємством будується на принципах управління інвестиційним портфелем. Кожен з напрямків діяльності підприємства має певний потенціал отримання прибутку, відповідно кожному і розподіляються ресурси;
- ретельна оцінка перспектив кожного виду діяльності, вивчення показників ринкового зростання і позиції компанії на конкретному ринку;
- стратегія для кожного бізнесу підприємством розробляється план досягнення довгострокових цілей. Кожне підприємство, враховуючи профіль діяльності, цілі, можливості, навикі і ресурси, розробляє власну стратегію [4].

Черевко О. також зазначає, що основна мета стратегічного планування полягає в поліпшенні реакції підприємства на динаміку ринку та поведінку конкурентів. Ключовим напрямом стратегічного планування є аналіз як внутрішніх можливостей організації, так і зовнішніх конкурентних сил та пошук шляхів використання зовнішніх можливостей з урахуванням специфіки підприємства [4]. Тобто стратегічне планування сприяє забезпеченню інтересів господарюючих суб'єктів та є однією із умов розвитку їх розвитку. Линник О. визначає, що «стратегія економічної безпеки – це сукупність найбільш значущих рішень та заходів, спрямованих на забезпечення прийнятного рівня безпеки функціонування підприємства» [5, с. 165]. Розглядаючи таке визначення, вважаємо, що необхідно наголосити на тому, що даний стратегічний підхід до управління економічною безпекою підприємства також має мотиваційний характер, оскільки «найбільш значущі рішення та заходи» відповідають мотивації того чи іншого суб'єкта управління.

Найпростіша схема формування стратегії підприємства має наступні складові: аналіз середовища, визначення цілей, розробка варіантів розвитку, вибір стратегії, виконання стратегії, оцінка та контроль виконання (рис. 2)

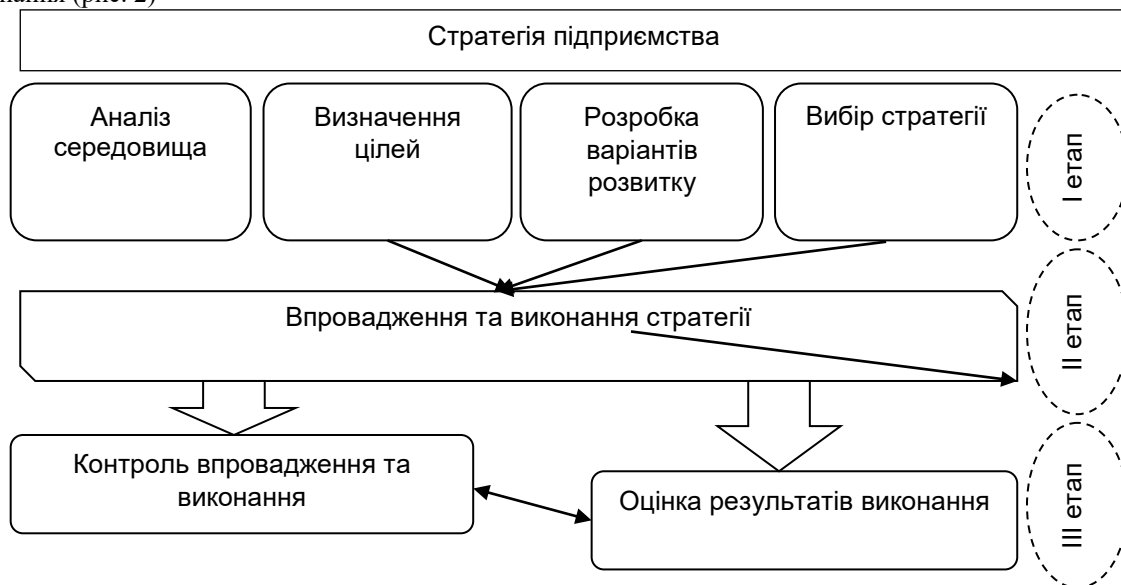

Рис. 2. Загальна схема формування стратегії підприємства

Джерело: побудовано автором

Усі ці складові здійснюються на окремих етапах, які умовно можна поділити на три. Проте характерною особливістю першого етапу є постійний моніторинг та адаптація до нових умов, а контроль, який входить до третього етапу на практиці має здійснюватися на усіх етапах стратегічного управління.

Щодо забезпечення управління економічною безпекою, то даний стратегічний підхід може використовуватись і у процесі її формування, але обов'язково із врахуванням особливостей системи економічної безпеки та принципів мотиваційного управління нею.

Оніщенко М. разом із колективом авторів [6] визначили такі особливості механізму управління економічною безпекою

- організаційність - механізм визначає місце кожного елементу та наділяє певними функціями в системі для забезпечення стабільної та ефективної роботи

- комплексність до складу механізму входять відповідні елементи, органи, сили, засоби управління, покликані забезпечити надійність функціонування системи
- інтегрованість цілісність та єдність із загальною системою управління підприємством
- системність механізм наділяється ознаками системи, в якій знаходяться та функціонують елементи
- самостійність відокремленість від інших механізмів виробничих одиниць, однак деякі завдання, які постають перед механізмом, не можуть бути виконані самостійно без участі інших систем.

Щодо принципів мотиваційного управління економічною безпекою підприємства та, із врахуванням необхідності використання стратегічного підходу у сучасних умовах розвитку, то до них можемо віднести (рис. 3):

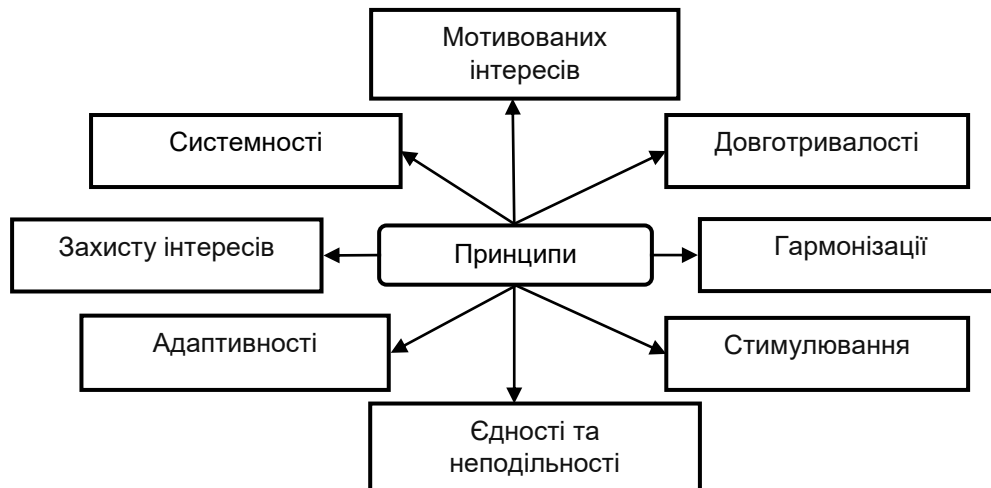

Рис. 3. Принципи мотиваційного управління економічною безпекою підприємства у контексті стратегічного підходу
Джерело: побудовано автором

- системності передбачає, що управління економічною безпекою підприємства є системою із визначеними складовими;
- довготривалості для забезпечення результатів;
- захисту інтересів усіх учасників господарської діяльності;
- єдності та неподільності стратегії та економічної безпеки;
- стимулювання росту та розвитку підприємства;
- гармонізації системи управління економічної безпеки та стратегії підприємства;
- мотивованих інтересів усіх учасників до економічного зростання;
- адаптивності, можливість системи мотиваційного управління ЕБП до адаптації у короткі терміни.

Поєднання управління економічною безпекою та стратегії підприємства досліджували у своїх працях вітчизняні науковці. Деякі з них зібрано у таблиці 1.

Таблиця 1

Підходи до стратегії економічної безпеки підприємства

Автор	Запропоновані стратегія
Черевко О. [4]	забезпечення росту прибутковості його власного капіталу; формування фінансово-економічних ресурсів; фінансово-економічної стабільності; безпеки інвестиційної діяльності; нейтралізації економічних ризиків; безпеки інноваційної діяльності; захисту його конкурентної позиції; антикризова стратегія
Линник О. [5]	орієнтовані на усунення існуючих або запобігання виникнення можливих загроз економічній безпеці; націлені на запобігання збитку від впливу існуючих або можливих загроз економічній безпеці; спрямовані на компенсацію збитку в результаті дії загроз економічній безпеці.
Кравчук П. [7]	договірна, матрична, комплексна
Іванюта Т. [8]	раптового реагування на загрози; прогнозування небезпек та загроз; відшкодування завданих збитків.
Роженко О. [9]	Концептуальний підхід у складі якого стратегія виживання, стратегія існування, стратегія обмеженого зростання, стратегія зростання

Джерело: побудовано автором

В усіх запропонованих стратегіях визначено, що стратегії управління економічною безпекою підприємства мають бути безпосередньо пов'язані із загальною корпоративною стратегією підприємства. Деякі підходи, є досить широкими та не послідовними, відсутні синергійні елементи. Наприклад, О. Линник [4] звертає увагу тільки на усунення загроз та збитків, обійшовши увагою розвиток підприємства, а О. Черевко [3] вважали за потрібне включити безпекові аспекти майже в усі типи стратегії підприємств.

Типи стратегій економічної безпеки підприємства за концептуальним підходом розробила О. Роженко: узагальнивши різні напрями запропонованих стратегій нею було запропоновано концептуальний

підхід до формування стратегії економічної безпеки підприємства – це реалізація необхідності формування нової політики управління підприємством сьогодні, в складі якої повинні буди інструменти ідентифікації можливостей та обмежень господарювання [9]. Попри те, що у даному підході було визначено концепції, критерії та типи стратегії, вважаємо даний набір неповним, адже не враховані принципи, мотиви та цілі управління економічною безпекою. Слід зауважити, що автор не виділяє окремо управління економічною безпекою у конкретну стратегію, а включає її до загальної корпоративної стратегії.

Проте, вважаємо, що необхідно враховувати мотиваційну складову управління економічною безпекою підприємств, особливо при розробці стратегії. Не можна не погодитись із О. Роженко, що управління економічною безпекою має включатися до кожної загальної стратегії підприємства. Враховуючи проведені дослідження можна запропонувати складові елементи формування мотиваційного управління економічною безпекою підприємства у контексті стратегічного підходу (рис. 4)

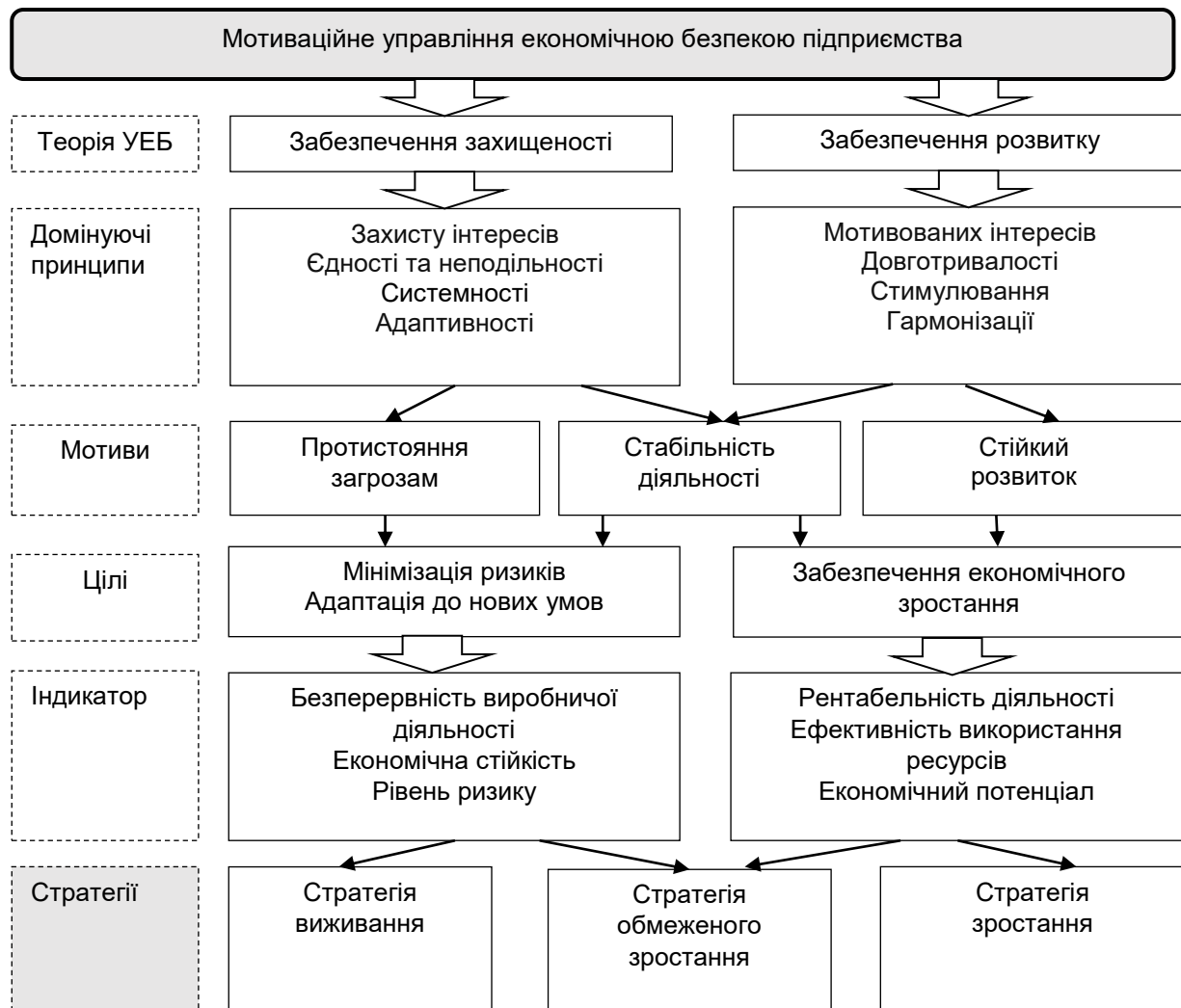

Рис. 4. Складові елементи формування мотиваційного управління економічною безпекою підприємства у контексті стратегічного підходу

Джерело: побудовано автором

Як бачимо із рисунка 4. формування стратегія підприємства залежить від теорії (або концепції) економічної безпеки, тобто: яким чином підприємство буде трактувати економічну безпеку підприємства, такою і буде стратегія. Таким чином, знову зустрічаємо причинно-наслідкові зв'язки систем підприємства із економічною безпекою, а правильно оцінена та визначена сутність економічної безпеки дозволить обрати оптимальний варіант стратегії. До складових елементів формування мотиваційного управління економічною безпекою підприємства у контексті стратегічного підходу відносимо також принципи, мотиви, цілі та індикатори, які залежать від теорії управління економічною безпекою.

Висновки. Отже, провівши дослідження можемо запропонувати підприємствам формувати мотиваційне управління економічною безпекою підприємства із використанням стратегічного підходу. Таке управління буде ґрунтуватися на спеціальних принципах. Необхідно врахувати, що оптимальне використання такої схеми залежить від теорії управління економічною безпекою та мотивів, на які опиратиметься менеджмент. Дана схема відображає послідовність та взаємозалежність елементів мотиваційного управління економічною безпекою підприємства.

Література

1. Штангрет, А. М. Методичні засади здійснення конкурентної розвідки в системі економічної безпеки підприємства. / А. М. Штангрет // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – №23.4. – с. 302-307
2. Ареф'єва О. В. Планування економічної безпеки підприємств / О. В. Ареф'єва, Т. Б. Кузенко. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2005. – 170 с
3. Фоміченко, І. П.; Баркова, С. О. Формування системи управління економічної безпеки на підприємствах України. / І. П. Фоміченко, С. О. Баркова // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі. 2013. – №3. – С.57–66
4. Черевко О. В. Стратегічне управління фінансово-економічною безпекою підприємства [Електронний ресурс] / О. В. Черевко // Ефективна економіка 2014. – № 2, URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3302>
5. Линник О.І. Стратегія економічної безпеки підприємства як фактор зменшення впливу зовнішніх та внутрішніх загроз / О.І. Линник, Н.В.Артеменко // Вісник НТУ „ХПІ”. Серія: Технічний прогрес і ефективність виробництва. – Х.: НТУ „ХПІ”. - 2013. - № 67 (1040) - С. 159-169
6. Оніщенко, М.Л. Особливості механізму управління економічною безпекою підприємства [Електронний ресурс] / М.Л. Оніщенко, Б.І. Сюркало // Економіка та суспільство. – 2018. – № 16. – URL: <http://economyandsociety.in.ua>
7. Кравчук П. Я. Формування системи корпоративної безпеки : дис... канд. екон. наук: 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Павло Ярославович Кравчук; [Терноп. держ. екон. ун-т]. – Тернопіль, 2006. – 232 с
8. Іванюта Т. М. Економічна безпека підприємства : навч. посіб. / Т. М. Іванюта, А. О. Заїчковський. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 256 с
9. Роженко, О. В. Стратегії економічної безпеки підприємства. / Роженко, О. В. // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2015. – № 51. С. 51-55
10. Прохорова, В.В. Управління економічною безпекою підприємств: монографія / В.В. Прохорова, Ю.В. Прохорова, О.О. Кучеренко. - Харків: УкрДАЗТ, 2010. - 282 с
11. Ареф'єва О.В., Вовк О.М. Стійкий розвиток підприємств у міжнародному економічному просторі: монографія. К.: НАУ, 2018. 260
12. Дуб Б.С. Система економічної безпеки підприємства: поняття та структура. / Дуб Б.С. // Управління проектами та розвиток виробництва. – 2016. – № 4(60). – С. 5–18

References

1. Shtanhret, A. M. (2013) Metodichni zasady zdiysnennya konkurentnoyi rozvidky v systemi ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva. Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine., №23.4, 302-307 (in Ukrainian)
2. Arefyeva O.V. Planning the economic security of enterprises (2005). O.V. Aref'yeva, T.B. Kuzenko. K.: Vy'd-vo Yevrop. un-tu, 170 p. (in Ukrainian)
3. Fomichenko, I. P., & Barkova, S. O. (2013). Formuvannya systemy upravlinnya ekonomichnoyi bezpeky na pidpryyemstvakh Ukrayiny. Economics and management of machine-building enterprises, (3), 57-66. (in Ukrainian)
4. Cherevko, O. V. (2014). Stratehichne upravlinnya finansovo-ekonomichnoyu bezpekoyu pidpryyemstva. Efficient economy., (2), 1-4. Access: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3302> (in Ukrainian)
5. Lynnyk, O. I., & Artemenko, N. V. (2013). Stratehiya ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva yak faktor zmenshennya vplyvu zovnishnikh ta vnutrishnikh zahroz. Bulletin of the National Technical University of KhPI. Ser. : Technical progress and production efficiency, (67), 159-169. (in Ukrainian)
6. Onishchenko, M. L., & Syurkalo, B. I. (2018). Osoblyvosti mekhanizmu upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu pidpryyemstva. Economy and society, № 16. Access: <http://economyandsociety.in.ua> (in Ukrainian)
7. Kravchuk, P. (2006). Formation of the system of corporate security (Doctoral dissertation, "Economics, organization and management of enterprises" / Pavlo Yaroslavovich Kravchuk). Ternopil: Ternopil. state econ. un, 232 p. (in Ukrainian)
8. Ivanyuta, TM, & Zaichkovsky, AA (2009). Economic security of the enterprise. K.: Tsentr uchbovoyi literatury, p. 256 (in Ukrainian)
9. Rozhenko, O. V. (2015). Stratehiyi ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva. Bulletin of Transport Economics and Industry, (51), 51-55 (in Ukrainian)
10. Prokhorova, V.V. (2010) Management of economic security of enterprises: monograph. V.V. Prokhorova, YU. Prokhorova, O. Kucherenko. Kharkiv: UkrDAZT., 282 p (in Ukrainian)
11. Ariefieva O.V., & Vovk, O.M. (2018) The sustainable development of enterprises in the international economic environment K.: NAU, 260 p (in Ukrainian)
12. Dub, B. S. (2016). Systema ekonomichnoyi bezpeky pidpryyemstva: ponyattya ta struktura. Project management and production development, (4 (60)), 5–18. (in Ukrainian)

Рецензія / Peer review: 11.11.2019

Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 338.242.2:330.341

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-110-114

ПИЛИПЕНКО Ю. І., ДУБЕЙ Ю. В.

Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

ТЕХНОЛОГІЧНІ ІННОВАЦІЇ ЯК ФАКТОР СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПРОГРЕСУ

В статті проаналізовано стан інноваційної діяльності та динаміка впровадження технологічних інновацій на промислових підприємствах України. Обґрунтовано сутність категорії «технологічна інновація». Проведено класифікацію видів технологічних інновацій та виокремлено їх причини.

Ключові слова: технологічна інновація, інноваційний розвиток, технологічні зміни, соціально-економічний прогрес.

PYLYPENKO Yu., DUBEY Yu.

Dnipro University of Technology

ECHNOLOGICAL INNOVATION AS A FACTOR OF SOCIO-ECONOMIC PROGRESS

The fierce conditions of competition in the world economy show that one of the decisive factors in the competitiveness of economic entities is their ability to respond effectively to the constant changes in the global market for traditional goods and meet the demand for new goods and services. It is obvious that such capacity largely depends on the appropriate technical and technological base of economic activity, on the extent to which the state of production of these goods meets the modern requirements of STP. Therefore, the focus on constant technical and technological renewal and technological innovation is an integral condition of the current stage of economic development of mankind and one of the important factors of socio-economic progress.

The aim of the article is to clarify the role of technological innovation as a factor of technical and technological changes and socio-economic progress of society.

The article analyzes the state of innovation and the dynamics of technological innovation in industrial enterprises of Ukraine for 2010-2018. The inconsistency of the technological level of domestic enterprises with the existing requirements of the global world economy. The nature of modern technological development is considered and its regularities are clarified, the analysis of historical forms of technological changes in the society is singled out and analyzed. Based on the analysis of existing theoretical and methodological approaches to the study of patterns of innovative development, the essence of the category "technological innovation" is substantiated. The classification of the main types of technological innovation is carried out and their specificity is analyzed. Endogenous and exogenous causes of technological innovation are singled out and their characteristics are given.

Keywords: technological innovation, innovative development, technological changes, socio-economic progress.

Постановка проблеми. Жорсткі умови конкуренції, які склалися в світовій економіці, свідчать, що одним із вирішальних факторів конкурентоздатності суб'єктів господарювання є їх спроможність ефективно реагувати на постійні зміни світової кон'юнктури на глобальних ринках традиційних товарів та своєчасно задовольняти попит на нові товари і послуги. Очевидно, що така спроможність багато у чому залежить від відповідної техніко-технологічної бази економічної діяльності, від того, наскільки стан виробництва цих товарів відповідає сучасним вимогам НТП. Тому спрямованість на постійне техніко-технологічне оновлення та технологічні інновації є невід'ємною умовою сучасного етапу економічного розвитку людства та одним із важливих факторів соціально-економічного прогресу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика технологічних змін на інноваційній основі була і залишається однією із провідних тем досліджень багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців. Достатньо згадати роботи М. Кондратьєва, С. Кузнеця, Г. Менша, К. Перес-Перес, К. Фрімена, Й. Шумпетера та інших відомих вчених, в яких ґрунтовно аналізувалися техніко-технологічні параметри, які визначають характер і динаміку сучасного економічного розвитку та відповідних структурних змін, що супроводжують даний розвиток тощо. Роботи Ю. Бажала, А. Гальчинського, В. Гейця, П. Єщенко, І. Лукінова, Л. Федулової та багатьох інших вітчизняних дослідників спрямовані на з'ясування закономірностей технологічних змін та розробку рекомендацій щодо інноваційного розвитку вітчизняної економіки в сучасних умовах. Разом з тим, незважаючи на численні дослідження в даному напрямку, сьогодні багато питань теоретичного та практичного характеру щодо закономірностей техніко-технологічного розвитку та факторів, які його визначають, ще залишаються дискусійними і невирішеними.

Метою статті є з'ясування ролі технологічних інновацій як фактору техніко-технологічних змін та соціально-економічного прогресу суспільства.

Виклад основного матеріалу. За показниками рівня впровадження інновацій в інституціях, освіті, інфраструктурі та бізнесі, які формують рейтинг країн за глобальним індексом інновацій, Україна у 2018 році посідала 43 місце у світі серед 126 країн, які досліджувалися. Серед лідерів – Швейцарія, Нідерланди, Швеція, Сінгапур та США [1]. І хоча порівняно з попереднім роком наша країна піднялася в даному рейтингу на 7 позицій (50 місце у 2017 р.), все ж таки суттєвого покращення загального інноваційного

клімату в нашій країні не відчувається. Більш того, якщо проаналізувати деякі показники інноваційної діяльності вітчизняних промислових підприємств за 2010-2018 рр., у тому числі щодо рівня впровадження технологічних інновацій, то можна констатувати тривалу тенденцію низької інноваційної активності національного бізнесу (див. табл. 1).

Таблиця 1.

Показники інноваційної діяльності та кількості технологічних інновацій в Україні у 2010-2018 рр.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Кількість інноваційно активних підприємств, одиниць	1462	1679	1758	1715	1609	824	834	759	777
Питома вага інноваційно активних підприємств (до загальної кількості промислових підприємств), %	13,9	16,3	17,5	16,9	16,1	17,3	18,9	16,2	16,4
Витрати на інновації до загального обсягу реалізованої продукції, %	0,9	1,3	1,0	0,9	0,8	0,8	0,7	0,4	0,4
Кількість упроваджених у виробництво нових технологічних процесів, одиниць	2043	2510	2188	1576	1743	1217	3489	1831	2002
Питома вага підприємств, що упроваджували у виробництво нові технологічні процеси (до загальної кількості промислових підприємств), %	4,9	5,8	5,9	5,5	4,6	8,4	11,8	9,7	9,5
Кількість упроваджених нових видів машин, устаткування, приладів, апаратів, одиниць	663	897	942	809	1314	966	1305	751	920
Питома вага підприємств, що упроваджували у виробництво нові види машин, устаткування, приладів, апаратів (до загальної кількості промислових підприємств), %	1,8	2,1	1,9	1,7	1,6	3,4	4,4	3,0	3,6

Джерело: зведено за [2].

Як свідчать дані таблиці, питома вага інноваційно активних підприємств в Україні у нас залишається на стабільно низькому рівні в 13-18%, що, порівняно із середньоєвропейськими показниками, у декілька разів менше. В останні три роки тільки приблизно кожне десяте підприємство в країні впроваджувало у виробництво нові технологічні процеси, і тільки кожне тридцятье – нові види машин, устаткування, приладів, апаратів. Ці дані підтверджують висновок про низьку мотивацію вітчизняних господарюючих суб'єктів до інноваційних змін та є відбиттям створеного в Україні у цілому несприятливого до технологічних інновацій національного інституціонального середовища.

Очевидно, що радикальні зміни у цьому відношенні в Україні можливі лише на основі рішучого технологічного оновлення суспільного виробництва, зменшення ресурсоемності економічної діяльності, пріоритетного розвитку тих сфер економіки, що визначають сучасний етап НТП. Іншими словами, спираючись на знання закономірностей технологічного розвитку, необхідно створювати умови для якісної зміни технологічної структури національної економіки, розвитку в ній елементів постіндустріальної економіки. Потрібні технологічні зміни, які дозволять забезпечити більшу величину технологічно значимого результату для суспільства, можуть досягатися різними способами. Якщо проаналізувати історію технологічної еволюції людства, то умовно можна виділити дві основні форми технологічних змін, за рахунок яких забезпечувалося зростання технологічності соціально-економічної діяльності – екстенсивну та інтенсивну. Ще раз підкреслюючи умовність подібної класифікації технологічних змін зауважимо, що, звичайно, обидві форми мали місце на всіх етапах технологічного розвитку людського суспільства, проте їх співвідношення було різним – екстенсивні переважали в епоху ручного (аграрного) технологічного способу виробництва, а інтенсивні – машинного (індустріального) та автоматизованого (постіндустріального). Екстенсивна форма технологічних змін характеризувалася отриманням більшого обсягу технологічно значимого результату за рахунок підвищення ступеня експлуатації технологічних систем (насамперед, через підвищення експлуатації працівників), а інтенсивна – через підвищення ефективності використання технологічних систем, що втілювалося в зростання їх продуктивності.

Найбільш очевидним переважання інтенсивної форми технологічних змін стало для XIX-XX століть, протягом яких відбувалося широкомасштабне заміщення праці фізичним капіталом. Подібне заміщення зумовлювалося декількома причинами. По-перше, у всіх розвинутих країнах темпи зростання заробітної плати перевищували темпи зростання цін на фізичний капітал і у відповідності з принципом заміщення капітал витісняв працю у витратах на одиницю продукції. По-друге, всі елементи фізичного капіталу ставали більш продуктивними, тому працівник міг виробляти більше продукції, застосовуючи більш ефективну одиницю капіталу. По-третє, зростання завдяки збільшенню заробітних плат сукупного попиту дозволяло у всіх галузях здійснювати масштабне виробництво, використовуючи принцип економії на масштабах.

Другим способом технологічних змін є еволюція енергетичної бази технологічних систем. Якщо ще на початку XX століття більше половини енергії, яка споживалася людством, була енергією людини та тварин, то до кінця століття вона майже повністю була заміщена енергією від використання вугілля, нафти, природного газу, гідро- та атомної енергії. І ще одне джерело технологічних змін – перманентний процес винахідництва та інновацій. Винаходи, маючи кумулятивний ефект, нагромаджують потенціал для впровадження новаторських розробок у всі сфери людського суспільства, забезпечуючи тим самим, більш

високі темпи його прогресу. Саме створення нових наукових знань у вигляді винаходів, дослідницьких зразків тощо та їх наступне впровадження в технологічних інноваціях визначає зміст сучасного етапу еволюції технологічних систем людства.

У найбільш загальному вигляді, кожна технологія, будучи певною послідовністю операцій, виконання яких дозволяє досягати заздалегідь заданого результату, характеризується деякою сукупністю вхідних і вихідних параметрів. Серед вихідних параметрів виділяється технологічно значимий результат — параметр, обумовлений функціональним призначенням товару, виробленого відповідно до даної технології. Максимально можлива кількісна величина технологічно значимого результату, якого дозволяє досягти застосування даної технології, називається її технологічною межею. Наявність технологічних меж обмежує кількісні можливості технологій, застосовуваних при виробництві тих або інших товарів, а отже і період її ефективного застосування.

Зважаючи на це, кожна технологія має свої закономірності розвитку, які у найбільш загальному вигляді можна відобразити за допомогою логістичної кривої, що описується диференціальним рівнянням (1):

$$\frac{dy}{dt} = \alpha(y - k_{\min})(k_{\max} - y), \quad (1)$$

де t — параметр сукупних витрат суспільства (часу, енергії, праці, вартості) на розвиток даної технології, $y(t)$ — технологічно значимий результат, який досягається даною технологією, α — позитивна постійна (параметр «масштабу»), k — позитивна константа, яка обмежує технологічно значимий результат функціонування даної технології ($k_{\min}$ — нижня технологічна межа, що відображає стартові, гранично найменші можливості технології, $k_{\max}$ — верхня технологічна межа, що відображає максимально можливий технологічно значимий результат).

Графічна інтерпретація логістичної кривої отримала назву кривої Гомперца, яку ще називають S - образною кривою, технологічною траєкторією або життєвим циклом технології (див. рис. 1).

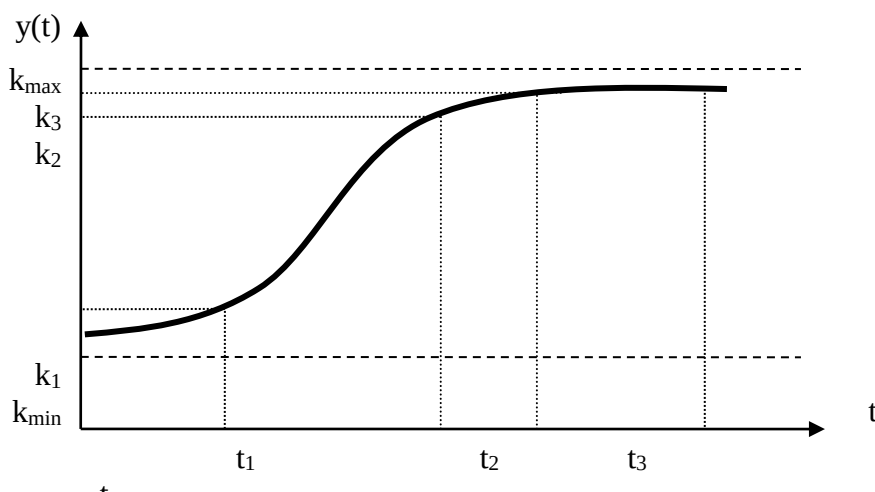

Рис. 1. Технологічна траєкторія

Дана логістична крива демонструє взаємозв'язок між витратами на розвиток окремої технології та ефективністю її застосування, причому даний взаємозв'язок характеризується певною закономірністю: спочатку витрати великі, а віддача мала (відрізок $t_0 t_1$), потім віддача різко зростає при досить мінімальних витратах, (відрізок $t_1 t_2$), надалі — ефективність падає (відрізок $t_2 t_3$), і, досягнувши межі, в подальшому не залежить від фінансових вливань (відрізок $t_3 t_4$). Логістичні криві диференціального рівняння виду (1) описують кумулятивний ріст із насиченням, що означає наявність верхньої межі, у міру наближення до якого зростання технологічної ефективності уповільнюється. На думку багатьох учених, такими, кумулятивно зростаючими, величинами описується не тільки динаміка окремих технологій, але й науково-технічний розвиток суспільства в цілому.

Отже, граничний стан — це невід'ємна частина технологічного розвитку, коли досягнення нового рівня технологічного прогресу стає все більш важким і дорогим. Тому, наявність технологічних меж зумовлює зміну технологій, застосування якісно інших, більш ефективних технологічних прийомів для вирішення існуючих завдань. Зважаючи на ці технологічні та економічні закономірності, об'єктивно в суспільстві постійно відбувається процес заміщення технологій, тобто зміни пануючої технології, відповідно до якої виробляється основна частина всієї маси даного товару новою, більш прогресивною. Формою реалізації появи нової технології є технологічна інновація.

Технологічні інновації найчастіше описують у двох формах реалізації: як процесу, спрямованого на розширення асортименту і поліпшення якості вироблених товарів і послуг (інновація-продукт) та процесу

поліпшення використовуваних при цьому технологій (інновація-процес). Технологія, у буквальному значенні цього терміну представляє собою способи переробки речовини, енергії, інформації в процесі виготовлення продукції. Тому, об'єктом технологічних інновацій будуть саме ці нові технологічні способи. Зважаючи на це, технологічні інновації можна визначити як процес практичного впровадження нового способу переробки речовини, енергії, інформації новаторами з метою отримання ними корисного ефекту за рахунок розширення асортименту і поліпшення якості вироблених товарів і послуг та поліпшення використовуваних при цьому технологій.

Найбільш важливою ознакою технологічних інновацій є рівень новизни, оскільки частіше всього сутність інновацій пов'язують із принципово відмінними по характеру, рівню новизни, тривалості і наслідках нововведення. Вперше поділ інновацій за рівнем новизни здійснив Г. Менш, запропонувавши поділяти інновації на базисні, поліпшуючі і псевдоінновації [3]. Базисні (радикальні) інновації виражаються через якісні зміни у технологічній базі виробництва та спостерігаються приблизно раз у півстоліття, при переході до чергового технологічного укладу. Базисні інновації знаходять також вираження у створенні нових галузей, форм організації виробництва тощо.

Поліпшуючі інновації спрямовані на розвиток і модифікацію базисних інновацій, їхнє поширення в різних сферах з урахуванням їх специфіки. Потоки поліпшуючих інновацій випливають за хвилями базисних, вони на порядки більш їх за кількістю, але відрізняються значно меншою новизною і більш коротким життєвим циклом. Яскравим прикладом поліпшуючих інновацій може служити винахідництво. Мікроінновації націлені на поліпшення окремих параметрів продукції та технології і відрізняються незначним технологічним та соціально-економічним ефектом. Псевдоінновації виражають помилкові шляхи людської винахідливості, спрямовані на часткове поліпшення і продовження агонії застарілих у своїй основі, приречених на відхід з історичної арени технологій.

С. Кузнець ввів до наукового вжитку термін «епохальна інновація»: «Основні прориви у розвитку людського знання, ті, які стали головним джерелом довгострокового зростання і широко розповсюдились у світі, можна назвати епохальними нововведеннями. Мінливий курс економічної історії можна, мабуть, розділити на економічні епохи, кожна з яких визначається епохальним нововведенням із відповідними йому характеристиками зростання» [4]. Епохальні інновації – це такі нововведення, які здійснюються раз у кілька сторіч, тривають десятиліттями, ведуть до глибоких трансформацій тієї чи іншої сфери життя суспільства і знаменують перехід до нового технологічного способу виробництва. Прикладом епохальних інновацій можуть слугувати освоєння землеробства і скотарства, промислова революція, науково-технічна революція, поширення глобалізації тощо. Звичайно, така класифікація не є вичерпною, тому що в науковій літературі, в залежності від об'єкту дослідження та поставлених перед дослідниками завдань, існують і інші способи класифікації, наприклад, за результатами, за темпами впровадження, за характером ефективності, за охопленням очікуваної частини ринку, за глибиною внесених змін тощо.

Особливої уваги заслуговує класифікація технологічних інновацій за причиною їх виникнення, оскільки дана ознака, на наш погляд, розкриває механізми ініціювання технологічних змін, а також вказує на об'єкт можливого державного впливу з метою регулювання розвитку технологічної сфери. В найбільш загальному контексті за даною ознакою можна виділити ендегенні та екзогенні технологічні інновації. На нашу думку, до ендегенних технологічних інновацій слід відносити ті, які викликані всією сукупністю внутрішніх факторів, що ініціюються самою технологічною системою і виступають її внутрішньо іманентними елементами (рівень розвитку науки, дух новаторства, рівень кваліфікації працівників). Екзогенними технологічними інноваціями будуть ті, що породжуються зовнішніми по відношенню до технологічної системи факторами, впливають на її розвиток зовні і знаходяться поза її межами (економічні, політичні, екологічні та інституціональні).

Висновки. Отже, технологічні зміни є об'єктивним процесом розвитку суспільства, що зумовлюється впливом на технологічні процеси цілої низки факторів ендегенного та екзогенного характеру. Подібний полісистемний вплив визначає складний механізм техніко-технологічного розвитку, зумовлюючи необхідність системних змін еволюційного або революційного характеру в руслі загального тренду соціально-економічного прогресу. У цьому відношенні ми цілком погоджуємося із Ю. Бажалом щодо його застережень про майбутнє тих країн, які не спроможні створити у себе умови для власного інноваційно-технологічного розвитку. «Численні аналітичні розробки провідних міжнародних організацій демонструють безпрецедентне зростання впливу науки і нових технологій на соціально-економічний стан усіх країн. Отримано нові докази, що неспроможність здійснювати структурну перебудову національної економіки відповідно до вимог нової технологічної парадигми чи зволікання з проведенням таких структурних змін не просто гальмують розвиток країни, а й призводять до її економічної деградації» [5, с.15]

Таким чином, ефективність та сама можливість інноваційно-технологічного оновлення України багато в чому залежить від того, наскільки гнучким є наше суспільство до нововведень, наскільки його економічна структура відповідає тим змінам, що відбуваються або потенційно відбуватимуться в інституціональному середовищі країни. Іншими словами, формування інноваційних механізмів подальшого розвитку вітчизняної економіки залежить від адекватності інституційних змін та еволюції економічної

культури населення тим реформаторським заходам, що ініціюються політичними та економічним суб'єктами України.

Література

1. Global Innovation Index 2018. Energizing the World with Innovation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.wipo.int/publications/ru/details.jsp?id=4330>
2. Наукова та інноваційна діяльність України 2018. Статистичний збірник [Електронний ресурс]. Державна служба статистики України; Відповідальний за випуск М. С. Кузнецова. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Mench G. Das technologische Patt: Innovationen ubervinden die Depression. Frankfurt, 1975. – 726 p.
4. Кузнец С. Современный экономический рост: результаты исследований и размышлений. Нобелевская лекция / Саймон Кузнец // Нобелевские лауреаты по экономике: взгляд из России. Под. ред. Ю. В. Яковца – Спб.: Гуманистика, 2003. – 585 с.
5. Бажал Ю. Інновації як стовбурові клітини економічного зростання [Електронний ресурс] // Глобальні тенденції і перспективи: світова економіка та Україна. – Київ: Заповіт, 2018. – 202 с. – Режим доступу до ресурсу: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_global_trendns.pdf

References

1. Global Innovation Index 2018. Energizing the World with Innovation. – URL: <https://www.wipo.int/publications/ru/details.jsp?id=4330>
2. Naukova ta innovatsiyna diyalnist Ukrainy 2018. Statystychnyy zbirnyk. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy; Vidpovidalnyy za vypusk M. S. Kuznyetsova. – URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Mench G. Das technologische Patt: Innovationen ubervinden die Depression. Frankfurt, 1975. – 726 p.
4. Kuznets S. Sovremennyy ekonomicheskiy rost: rezul'taty issledovaniy i razmyshleniy. Nobelevskaya lektiya Nobelevskiy laureaty po ekonomike: vzglyad iz Rossii. Pod. red. YU. V. Yakovtza – Spb.: Gumanistika, 2003. – 585 s.
5. Bazhal Yu. Innovatsiyi yak stovburovi klityny ekonomichnoho zrostannya // Hlobalni tendentsiyi i perspektyvy: svitova ekonomika ta Ukrayina. – Kyiv: Zapovit, 2018. – 202 s. – URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_global_trendns.pdf

Рецензія / Peer review: 20.10.2019

Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 338.48:332.14

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-115-119

МАКАРЕНКО С. М.

Херсонський державний університет

УЗГОДЖЕННЯ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНИХ ТА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ОСНОВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

У статті визначено економічні принципи забезпечення сталого розвитку туризму. Обґрунтовано, що ключовим завданням є взаємоузгодження стратегій розвитку суб'єктів господарювання різних сфер економічної діяльності та сприяння з боку органів державної влади й місцевого самоврядування для впровадження перспективних інвестиційно-інноваційних проєктів як основи забезпечення сталого розвитку регіону та зростання рівня добробуту місцевої громади. Обґрунтовано, що активізація туристичної діяльності призведе не лише до створення нових робочих місць та зростання обсягів надходжень податків і зборів до бюджетів всіх рівнів, а й сприятиме процесу відтворення фізичної та інтелектуальної активності економічно-активного населення шляхом оздоровлення у санаторно-курортних та оздоровчих закладах України (внутрішній туризм) та Грузії й Азербайджану (міжнародний туризм).

Ключові слова: інновація, менеджмент, сталий розвиток, туризм, промисловість.

MAKARENKO S.

Kherson State University

HARMONIZATION OF STRATEGIES FOR DEVELOPMENT OF TOURIST AND INDUSTRIAL ENTERPRISES AS A BASIS FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE REGION

The purpose of the article is to study the theoretical and methodological and applied principles for the coordination of strategies for the development of tourism and industrial enterprises as a basis for sustainable development of the region. The article identifies the economic principles of sustainable tourism development. It was established that the tourist sphere with its significant tourist and recreational potential, was formed without taking into account regional competitive advantages and in the absence of strategically balanced, comprehensive state regulation of the tourist and recreational industry in the region. In case of inconsistency of normative legal and institutional provision of the state / regional tourism policy with real needs and world standards, undeveloped organizational and economic mechanisms for its implementation, insufficient assortment and low quality tourist product, low level of development of recreational and tourist infrastructure became possible processes that predetermined the development of outbound tourism. The priority directions of the Strategy for the development of tourism re defined: the formation of tourist destinations with the sustainable development of communities, where socio-economic development will be largely ensured by the innovative development of tourism. It is substantiated that the intensification of tourism will not only create new jobs and increase taxes and fees to the budgets of all levels, but also contribute to the process of reproduction of physical and intellectual activity of economically active population through rehabilitation in sanatoriums and health resorts of Ukraine and Georgia and Azerbaijan (international tourism).

Keywords: innovation, management, sustainable development, tourism, industry

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасних умовах нестабільного внутрішнього та зовнішнього бізнес-середовища пріоритетним завданням для України є інституціональна трансформація економіки, основна мета якої – забезпечення сталого соціально-економічного розвитку. В умовах розповсюдження гострої респіраторної хвороби COVID-19 вітчизняні суб'єкти господарювання повинні забезпечити формування взаємообумовлених стратегій розвитку як основи для забезпечення конкурентоспроможного виробництва продукції, надання послуг та зростання рівня надходжень податків та зборів до бюджетів всіх рівнів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій з означеної проблеми. Дослідженню проблем, які пов'язані з розробкою стратегії розвитку підприємства, присвячені напрацювання Л. Л. Антонюк, А. М. Поручник, В. С. Савчук [1], К. Ю. Вергала [3], С. Ю. Ілляшенка [6]. Проблеми сталого розвитку туризму набувають усе більшої гостроти й актуальності у працях: Ж. А. Богданова [2], І. В. Жукович [5], О. М. Кальченко [7], Н. І. Моїсєєва [11] та інших представників наукової спільноти.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на вагомі напрацювання, залишаються проблеми, що потребують додаткового наукового аналізу, особливо щодо формування механізму взаємодії туристичних та промислових підприємств як основи для розвитку національної та регіональних економік.

Формулювання цілей дослідження. Головною метою цієї роботи є дослідження теоретично-методичних та прикладних засад щодо узгодження стратегій розвитку туристичних і промислових підприємств як основи сталого розвитку регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі розвитку економіки глобалізаційні процеси охопили всі сфери господарської діяльності, у тому числі й туристичну і промислову галузь, які в Україні на законодавчому рівні визнані одними з пріоритетних напрямів розвитку національної та регіональних економік.

За оцінкою Всесвітньої туристичної організації ООН, внесок туризму до світового валового внутрішнього продукту з урахуванням непрямого ефекту становить 10 відсотків. Загальна кількість робочих місць, що прямо або опосередковано стосуються сфери туризму, становить 11 відсотків. Оскільки сфера туризму пов'язана з діяльністю більш як 50 галузей, її розвиток сприяє підвищенню рівня зайнятості, диверсифікації національної економіки, збереженню і розвитку культурного потенціалу, збереженню екологічно безпечного навколишнього природного середовища, а також підвищує рівень інноваційності національної економіки, сприяє гармонізації відносин між різними країнами і народами. Крім того, туризм є одним із засобів реалізації зовнішньої політики держави [14].

Україна розташована у центрі Європи та має всі умови для належного розвитку економіки за рахунок туризму, проте суттєво відстає від провідних держав світу за рівнем розвитку туристичної інфраструктури та якості туристичних послуг [14]. Серед економічних принципів забезпечення сталого розвитку туризму слід відзначити [8]: узгоджене планування та управління розвитком туризму з іншими видами економічної діяльності й напрямками розвитку країни і регіону загалом; сприяння розвитку малих і середніх підприємств як основи створення робочих місць у туристичній сфері; здійснення маркетингу туризму з метою підвищення ефективності місцевої економіки та зменшення тиску на довкілля шляхом більш рівномірного розподілу туристів у часі та просторі.

На прикладі Херсонської області було досліджено передумови та тенденції розвитку регіонального туризму. Проведений аналіз під час розроблення Стратегії розвитку Херсонської області на період 2021–2027 роки [15] свідчить, що область має значні можливості для того, щоб увійти до найбільш розвинутих у туристичному плані регіонів Європи: вигідне геополітичне розташування, комфортні мікрокліматичні умови, різноманітний ландшафт, унікальну флору і фауну, історико-культурну, архітектурну спадщину, розвинуту мережу транспортного сполучення, достатні людські, матеріальні, у тому числі природно-оздоровчі ресурси. Водночас, для забезпечення розбудови туристично-рекреаційної інфраструктури та приведення її у відповідність до міжнародних стандартів необхідно забезпечити залучення додаткових джерел фінансування як вітчизняного, так і закордонного походження.

Результати проведених досліджень у науковій праці [10] свідчать, що ключовим елементом інноваційного розвитку суб'єктів господарювання всіх форм власності є налагодження взаємодії та отримання можливої прямої (у вигляді фінансових ресурсів) та непрямої (у вигляді податкових пільг, виділення додаткових бюджетних місць для підготовки кваліфікованих кадрів за державним замовленням тощо) допомоги від органів державної влади та місцевого самоврядування. Водночас, сучасний стан національної та регіональних економік свідчить про перманентне зменшення уваги та сприяння від органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування щодо стимулювання вітчизняних суб'єктів бізнесу до впровадження інноваційних рішень та розширення меж господарської діяльності. Тому, в умовах сьогодення найголовнішим завданням є знаходження спільних за інтересом проєктів та узгодження стратегій розвитку між підприємствами з різних сфер економічної діяльності, які б дозволили об'єднати наявні потенціали та забезпечити розширення ринків постачання та збуту кінцевої продукції (послуг).

Стратегією розвитку Херсонської області на період 2021–2027 роки [15] також передбачено, що серед пріоритетних завдань на найближчу перспективу для регіону є створення сучасного, інтегрованого у світове виробництво промислового комплексу та сприяння щодо утворення регіональних індустріальних та технологічних парків, реалізація на території області інвестиційних проєктів.

Результати проведених досліджень щодо господарської діяльності промислового підприємства ТОВ «Амалтея» (м. Херсон, Херсонська область), що здійснює виробництво поліпропіленових мішків високої якості, свідчать про доцільність організації експорту поліпропіленових мішків «50 кг» (білий, 95 см x 55 см, вага – 90 грам) до Грузії, Азербайджану та інших Південно-Східних країн. Ринок зазначених країн повноцінно незадоволений та відчуває потребу у поліпропіленових мішках «50 кг». Навіть за умови поступового захоплення вільного сегменту ринку та забезпечення реалізації лише близько 20–25 тис. мішків щомісяця, підприємство від реалізації партії обсягом 126,7 тис. од. отримає до 85 тис. грн. фінансового результату до оподаткування.

Враховуючи, що виробничі потужності ТОВ «Амалтея» у 2019 році дозволяли виробляти понад 30 млн мішків на рік, та постійно здійснюються заходи зі залучення провідних інноваційних технологій у господарську діяльність, особлива увага топ-менеджменту підприємства приділяється розширенню експортного потенціалу. Водночас, навіть за умови забезпечення зростання обсягів попиту на продукції у шість разів та реалізацію транспортної партії обсягом біля 150 тис. одиниць протягом одного місяця у Грузії й Азербайджані, підприємство отримає лише до 100 тис. грн. додаткового фінансового результату до оподаткування, що не дозволяє повноцінно покрити ризики, пов'язані з можливими форс-мажорними обставинами у виробничому процесі, під час транспортування, проходження митних процедур, складування й зберігання продукції.

Для максимізації результативності господарської діяльності та нарощування експортного потенціалу особливої уваги заслуговує організація пасажирсько-вантажних перевезень з морського порту м. Скадовськ (Херсонська область, Україна) до м. Поті (Грузія). Організація зазначених перевезень сприяла би не лише мінімізації витрат на транспортування продукції та зростання зовнішньоекономічної активності між

промисловими та сільськогосподарськими підприємствами України й Південно-Східних країн, а й забезпечило розвиток туристичної галузі та зростання кількості туристів.

Також потрібно враховувати, що активізація туристичної діяльності у Херсонській області призведе не лише до створення нових робочих місць та зростання обсягів надходжень податків і зборів до бюджетів всіх рівнів, а й сприятиме зростанню кількості оздоровлених осіб у санаторно-курортних і оздоровчих закладах України (внутрішній туризм) та Грузії й Азербайджану (міжнародний туризм). Зазначене сприятиме активізації економічної активності населення та зростанню обсягів валового регіонального продукту.

Для більш детального аналізу та визначення стратегічної взаємообумовленості розвитку туристичної й промислової галузі, використовуючи статистичні матеріали Головного управління статистики у Херсонській області, визначимо рівень кореляційного зв'язку між кількістю уперше зареєстрованих випадків захворювань у загальному підсумку по Херсонській області (X_1), економічно активного населення у віці 15–70 років (X_2) та оздоровлених осіб у санаторно-курортних та оздоровчих закладах (X_3) (таблиця 1).

Таблиця 1

Необхідні матеріали для оброблення та визначення кореляційного зв'язку

Роки	Кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань у загальному підсумку по Херсонській області (X_1)	Економічно активне населення у віці 15–70 років, тис. осіб (X_2)	Кількість оздоровлених осіб у санаторно-курортних та оздоровчих закладах, осіб (X_3)
2005	717,2	548,9	187992
2006	696,8	553,0	205119
2007	687,5	551,3	180673
2008	686,9	553,6	178165
2009	693,7	538,0	157485
2010	693,9	534,9	156086
2011	688,0	528,5	138644
2012	675,2	523,4	123393
2013	656,5	524,6	142984
2014	594,8	499,8	114434
2015	586,8	496,6	103031
2016	577,0	496,9	88778
2017	566,0	497,2	92036

Джерело: складено за даними [4]

Використовуючи формулу для обчислення коефіцієнтів кореляції, було встановлено наступний зв'язок між вказаними чинниками:

– $r_{x_1x_2} = 0,930177$ – у відповідності зі шкалою оцінювання зв'язок між X_1 та X_2 є суттєвим, а отже вказані чинники мають суттєвий кореляційний зв'язок;

– $r_{x_2x_3} = 0,965832$ – зв'язок між Y та X_2 вважається дуже сильним;

– $r_{x_1x_3} = 0,880254$ – зв'язок між Y та X_3 вважається сильним.

Отримані результати свідчать про те, що зростання кількості економічно активного населення призводить до більш інтенсивної фізичної та інтелектуальної активності, що, у свою чергу, призводить до зростання кількості захворювань та виведення людських ресурсів з процесу господарської діяльності (отримання лікарняних тощо). Враховуючи зазначене, а також наявність дуже сильного зв'язку ($r = 0,965832$), відбувається процес відтворення фізичної та інтелектуальної активності економічно-активного населення шляхом оздоровлення у санаторно-курортних та оздоровчих закладах. Таким чином, створена послідовність дій (трудова активність—захворювання—оздоровлення—трудова активність) дозволяє забезпечити необхідне відтворення людського потенціалу у короткостроковому періоді.

Вищевказане особливо актуальне для вітчизняних промислових підприємств, де за підсумками 2019 року спостерігаються одні з найбільших перевищень від встановлених гігієнічних нормативів за такими факторами як [4]: виробничий шум, ультразвук, інфразвук (20,6%), мікроклімат (16,9%), хімічні фактори (11,4%), напруженість праці (13,9%), важкість праці (12,0%). Також потрібно враховувати, що доплати та компенсації працівникам за роботу у шкідливих умовах праці здійснюються практично лише у відповідності із діючими нормативно-правовими актами. За особистою ініціативою підприємства та у відповідності із колективним договором лише біля 2,1% працівників можуть отримати додаткові відпустки.

Для визначення кореляційного зв'язку між обсягами валового регіонального продукту та обсягами реалізованої промислової продукції у таблиці 2 відобразимо відповідні аналітичні матеріали.

При дослідженні кореляційного зв'язку між обсягами валового регіонального продукту та обсягами реалізованої промислової продукції, розрахованими у доларах США (відповідно до офіційного середньорічного курсу Національного банку України [13]) було виявлено сильний кореляційний зв'язок ($r = 0,924073$), що свідчить про необхідність з боку підприємств інвестувати не лише у професійний розвиток персоналу, а й в оздоровлення працівників як найголовнішої складової зростання продуктивності праці та обсягів промислового виробництва у цілому.

Таблиця 2

Необхідні аналітичні матеріали для визначення кореляційного зв'язку між обсягами валового регіонального продукту та обсягами реалізованої промислової продукції

Показник	Роки												
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Валовий регіональний продукт, млн. грн.	6469	7565	9034	13174	13436	15649	18448	19357	20767	23250	32215	38743	47868
Обсяг реалізованої промислової продукції за видами економічної діяльності, млн. грн.	3578,1	3744,6	5607,8	6805,4	8044,9	9570,7	10977,6	10211,1	10881,2	12115,2	17306,9	25717,1	28118,7
Офіційний курс гривні відносно долара США, грн. / дол.	5,1247	5,05	5,05	5,2672	7,7912	7,9356	7,9676	7,991	7,993	11,8867	21,8447	25,5513	26,5966
Валовий регіональний продукт, млн. дол. США	1262,3	1498,0	1788,9	2501,1	1724,5	1972,0	2315,4	2422,4	2598,1	1956,0	1474,7	1516,3	1799,8
Обсяг реалізованої промислової продукції за видами економічної діяльності, млн. дол. США	698,2	741,5	1110,5	1292,0	1032,6	1206,0	1377,8	1277,8	1361,3	1019,2	792,3	1006,5	1057,2

Джерело: складено та розраховано за даними [4, 13]

Висновки. Результати проведених досліджень свідчать про те, що у сучасних умовах ведення бізнесу та обмеженості джерел фінансування для розвитку, ключовим завданням є взаємоузгодження стратегій розвитку суб'єктів господарювання різних сфер економічної діяльності та сприяння з боку органів державної влади й місцевого самоврядування для впровадження перспективних інвестиційно-інноваційних проєктів як основи забезпечення сталого розвитку регіону та зростання рівня добробуту місцевої громади.

На прикладі Херсонської області було виявлено, що для максимізації результативності господарської діяльності та нарощування експортного потенціалу особливої уваги заслуговує організація пасажирсько-вантажних перевезень з морського порту м. Скадовськ (Херсонська область, Україна) до м. Поті (Грузія). Організація зазначених перевезень сприяла би не лише мінімізації витрат на транспортування продукції та зростання зовнішньоекономічної активності між промисловими та сільськогосподарськими підприємствами України й Південно-Східних країн, а й забезпечило розвиток туристичної галузі й зростання кількості туристів. Також потрібно враховувати, що активізація туристичної діяльності призведе не лише до створення нових робочих місць та зростання обсягів надходжень податків і зборів до бюджетів всіх рівнів, а й сприятиме процесу відтворення фізичної та інтелектуальної активності економічно-активного населення шляхом оздоровлення у санаторно-курортних та оздоровчих закладах України (внутрішній туризм) та Грузії й Азербайджану (міжнародний туризм).

Література

1. Антонюк Л. Л., Поручник А. М., Савчук В. С. Інновації: Теорія, механізм розробки та комерціалізації : монографія. К. : КНЕУ, 2003. 394 с.
2. Богданова Ж. А. Особливості діяльності туроператорів і турагентів: обліковий аспект. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2015. № 1(19). С. 59–64.
3. Вергал К. Ю. Теоретико-методологічні основи розробки стратегії інноваційного розвитку підприємства. Управління розвитком. 2008. № 19. С. 27–28.
4. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Жукович І. В. Інновації в туризмі: основні теоретичні та практичні аспекти. Наука та наукознавство. 2017. №2. С. 69–81.
6. Ілляшенко С. Ю. Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу: монографія. Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. 615 с.
7. Кальченко О. М. Економічна безпека підприємств туристичної сфери. Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». 2013. № 1. С. 136–143.
8. Кінаш І. П. Стратегія сталого розвитку туризму: методичні вказівки для самостійного вивчення дисципліни. Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, 2017. 41 с.

9. Копосов Г.О., Макаренко С.М., Олійник Н.М., Калинська Т.А. Шляхи підвищення конкурентоспроможності підприємств в сучасних умовах господарювання. Таврійський науковий вісник: Науковий журнал. Херсон: Айлант, 2010. Вип. 68. С. 281–288.
10. Макаренко С. М., Олійник Н. М., Рибачок С. А. Удосконалення державної інвестиційної політики як основи впровадження інноваційних технологій на вітчизняних підприємствах. Економічні інновації. Збірник наукових праць. Одеса: Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України. 2019. № 3 (72). С. 62–70. URL: <http://www.ei-journal.com/index.php/journal/article/download/663/265>
11. Моїсєєва Н. І. Методичні підходи щодо оцінки ресурсного потенціалу регіональної сфери туризму. Економіка та держава. 2019. № 3. С. 34–38.
12. Олійник Н. М., Корчевська Л. О., Макаренко С. М. Оцінка інвестиційної складової економічної безпеки Херсонського регіону з метою залучення міжнародних проектів. Вісник Хмельницького національного університету: Економічні науки. Хмельницький. № 1 (244). 2017. С. 130–134.
13. Офіційний курс гривні щодо іноземних валют. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua>
14. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 року № 168-р. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#Text>
15. Стратегія розвитку Херсонської області на період 2021–2027 років: рішення Херсонської обласної ради від 20 грудня 2019 року № 1511. Херсонська обласна рада. URL: http://khor.gov.ua
16. Tyukhtenko N. A., Makarenko S. M., Oliinyk N. M. Increasing competitiveness of the enterprise by improving logistic strategy of distribution of production and supply of raw materials. Науковий вісник Полісся. 2018. № 2 (14). Ч. 2. С. 56–63.

References

1. Antoniuk L. L., Poruchnyk A. M. & Savchuk V. S. (2003). Innovatsii: Teoriia, mekhanizm rozrobky ta komertsializatsii: monohrafiia [Innovations: Theory, mechanism of development and commercialization]. K.: KNEU (in Ukrainian).
2. Bohdanova Zh. A. (2015). Osoblyvosti diialnosti turoperatoriv i turahentiv: oblikovy aspekt [Features of tour operators and travel agents: accounting aspect]. Problemy teorii ta metodolohii bukhgalterskoho obliku, kontroliu i analizu, no 1(19), pp. 59–64 (in Ukrainian).
3. Verhal K. Yu. (2008). Teoretyko-metodolohichni osnovy rozrobky stratehii innovatsiinoho rozvytku pidpriemstva [Theoretical and methodological bases of development of strategy of innovative development of the enterprise]. Upravlinnia rozvytkom, no. 19, pp. 27–28 (in Ukrainian).
4. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (in Ukrainian).
5. Zhukovych I. V. (2017). Innovatsii v turyzmi: osnovni teoretychni ta praktychni aspekty [Innovation in tourism: the main theoretical and practical aspects]. Nauka ta naukoznavstvo, no 2, pp. 69–81 (in Ukrainian).
6. Illiashenko S. Yu. (2008). Marketynh innovatsii i innovatsii v marketynhu: monohrafiia [Marketing innovation and innovation in marketing]. Sumy: VTD «Universytetska knyha» (in Ukrainian).
7. Kalchenko O. M. (2013). Ekonomichna bezpeka pidpriemstv turystychnoi sfery [Economic security of tourism enterprises]. Visnyk Chernihivskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu. Seriya «Ekonomichni nauky», no 1, pp. 136–143 (in Ukrainian).
8. Kinash I. P. (2017). Stratehiia staloho rozvytku turyzmu [Strategy of sustainable tourism development]: metodychni vkazivky dlia samostiinoho vyychennia dystsypliny. Ivano-Frankivsk: IFNTUNH (in Ukrainian).
9. Koposov H. O., Makarenko S. M., Oliinyk N. M. & Kalynska T. A. (2010). Shliakhy pidvyshchennia konkurentospromozhnosti pidpriemstv v suchasnykh umovakh hospodariuvannia [Ways to improve the competitiveness of enterprises in modern economic conditions]. Tavriiskiyi naukovyi visnyk. Taurian scientific bulletin, vol. 68, pp. 281–288 (in Ukrainian).
10. Makarenko S. M., Oliinyk N. M. & Rybachok S. A. (2019). Udoshkonalennia derzhavnoi investytsiinoi polityky yak osnovy vprovadzhennia innovatsiinykh tekhnolohii na vitchyznianskykh pidpriemstvakh [Improvement of state investment policy as the basis of implementation of innovative technologies on domestic enterprises]. Ekonomichni innovatsii. Zbirnyk naukovykh prats. Odessa: Instytut problem rynku ta ekonomiko-ekolohichnykh doslidzhen NAN Ukrainy, no 3 (72), pp. 62–70 (in Ukrainian).
11. Moisieieva N. I. (2019). Metodychni pidkhody shchodo otsinky resursnoho potentsialu rehionalnoi sfery turyzmu [Methodical approaches to assessing the resource potential of the regional sphere of tourism]. Ekonomika ta derzhava, no 3, pp. 34–38 (in Ukrainian).
12. Oliinyk N. M., Korchevska L. O. & Makarenko S. M. (2017). Otsinka investytsiinoi skladovoi ekonomichnoi bezpeky Khersonskoho rehionu z metoiu zaluchennia mizhnarodnykh proektiv [Evaluation of investment component of the economic security of Kherson region to attract international projects]. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu: Ekonomichni nauky. Khmelnytskyi. vol 1, no 244. pp. 130–134 (in Ukrainian).
13. Ofitsiyniy kurs hryvni shchodo inozemnykh valiut [The official exchange rate of hryvnia against foreign currencies]. Natsionalnyi bank Ukrainy. URL: <https://bank.gov.ua> (in Ukrainian).
14. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku turyzmu ta kurortiv na period do 2026 roku [On approval of the Strategy for the development of tourism and resorts for the period up to 2026]: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16 bereznia 2017 roku № 168-r. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-%D1%80#Text> (in Ukrainian).
15. Stratehiia rozvytku Khersonskoi oblasti na period 2021–2027 rokiv [Development strategy of Kherson region for the period 2021–2027]: rishennia Khersonskoi oblasnoi rady vid 20 hrudnia 2019 roku № 1511. Khersonska oblasna rada. URL: http://khor.gov.ua (in Ukrainian).
16. Tyukhtenko N. A., Makarenko S. M. & Oliinyk N. M. (2018). Increasing competitiveness of the enterprise by improving logistic strategy of distribution of production and supply of raw materials. Naukovyi visnyk Polissia, no. 2 (14), pp. 56–63 (in Ukrainian).

УДК 330.332.54 : 330.341.1

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-120-123

СВІСТУНОВ О. С.

Хмельницький національний університет

МЕТОДИ ТА ІНСТРУМЕНТИ УПРАВЛІННЯ ТЕХНОЛОГІЧНИМ РОЗВИТКОМ МАШИНОБУДІВНОГО ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглянуто теоретико-методичні основи управління технологічним розвитком машинобудівного підприємства. Розкрито сутність методів та інструментів, які сприяють результативному управлінню технологічним розвитком підприємства. Визначено основні напрями, які забезпечуватимуть технологічний розвиток на машинобудівних підприємствах.

Ключові слова: управління технологічним розвитком, стратегія розвитку, інструменти управління технологічним розвитком, методи управління технологічним розвитком, технологічний потенціал, технології, машинобудівне підприємство.

SVISTUNOV O.

Khmelnytsky National University

METHODS FOR ASSESSING THE QUALITY AND EFFICIENCY OF TECHNOLOGICAL RENEWAL OF MACHINE-BUILDING ENTERPRISES

Effective management of technological development of machine-building enterprise involves the selection and application of effective methods and tools that will ensure the sequence of work, the formation of appropriate organizational structures, in the format of which provides technological development of machine-building enterprises; regulatory and legal transformations designed to form a single system of regulations that define the rights and responsibilities of all participants in the technological process; economic transformations, the competence of which includes: regulation of economic relations between enterprises and industries in the direction of achieving the goals in the field of technological development of the enterprise; compensation of expenses in the process of technology acquisition; financing of technological activities.

The article considers the theoretical and methodological foundations of effective management of technological development of the machine-building enterprise. The tools of management of technological development of the machine-building enterprise have close direct and feedback connections. The tools for managing the technological development of the machine-building enterprise are proposed to include: ensuring the exchange of technologies, regulatory and legal support, information support, organizational support, financial and investment support and methodological support. Providing conditions for effective management of technological development of machine-building enterprises on the basis of a harmonious combination of interests of all its participants is possible through the use of methodological apparatus. It is proposed to distinguish the following groups of these methods: economic, administrative, technological, socio-psychological. The main directions that will ensure technological development at machine-building enterprises have been identified.

Keywords: management of technological development, development strategy, tools of management of technological development, methods of management of technological development, technological potential, technologies, machine-building enterprise.

Постановка проблеми. Ефективне управління технологічним розвитком машинобудівного підприємства передбачає вибір та застосування дієвих методів та інструментів, які забезпечуватимуть послідовність виконання робіт, формування відповідних організаційних структур, у форматі яких забезпечується технологічний розвиток підприємств машинобудівної галузі; нормативно-правові перетворення, що покликані формувати єдину систему нормативних актів, які визначають права та обов'язки усіх учасників технологічного процесу; економічні перетворення, в компетенцію яких входить: регулювання економічних взаємовідносин між підприємствами та галузями у напрямі досягнення поставлених цілей в сфері технологічного розвитку підприємства; компенсація витрат в процесі придбання технологій; фінансування технологічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, пов'язані із дослідженням сутності технологічного розвитку підприємств, визначенням методів та інструментів, спрямованих на забезпечення його ефективності, досліджували такі учені і фахівці: Н. В. Касьянова, О. С. Кузьмін, С. В. Князь, В. А. Новицький, О. В. Пирог, Ю. С. Погорелов, Г. О. Соколюк, Л. І. Федулова, Н. О. Шпак.

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Попри велику кількість розробок з питань технологічного розвитку не до кінця дослідженою залишається цілісна типологія методів та інструментів, які можуть бути застосовані для машинобудівних підприємств.

Формування цілей статті. Метою дослідження є визначення та обґрунтування методів та інструментів управління технологічним розвитком машинобудівних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Необхідною умовою при здійсненні вибору методів та інструментів технологічного розвитку машинобудівних підприємств є забезпечення наступних завдань: визначення мети підприємства, яка повинна відображати результати удосконалення технологічного розвитку підприємства та виступати носієм принципів і цінностей підприємства; аналіз зовнішнього середовища, яке визначається сукупністю факторів світового, національного та галузевого рівнів, що

здійснюють прямий або непрямий вплив на можливість і здатність підприємства досягати поставлених цілей розвитку; аналіз факторів внутрішнього середовища, що здійснюється з метою пошуку шляхів виявлення резервів та можливостей підприємства, за допомогою яких доцільно здійснювати технологічні перетворення [1, с. 98].

Таким чином, пропонуємо використовувати інструменти управління технологічним розвитком машинобудівного підприємства, представлені на рис. 1.

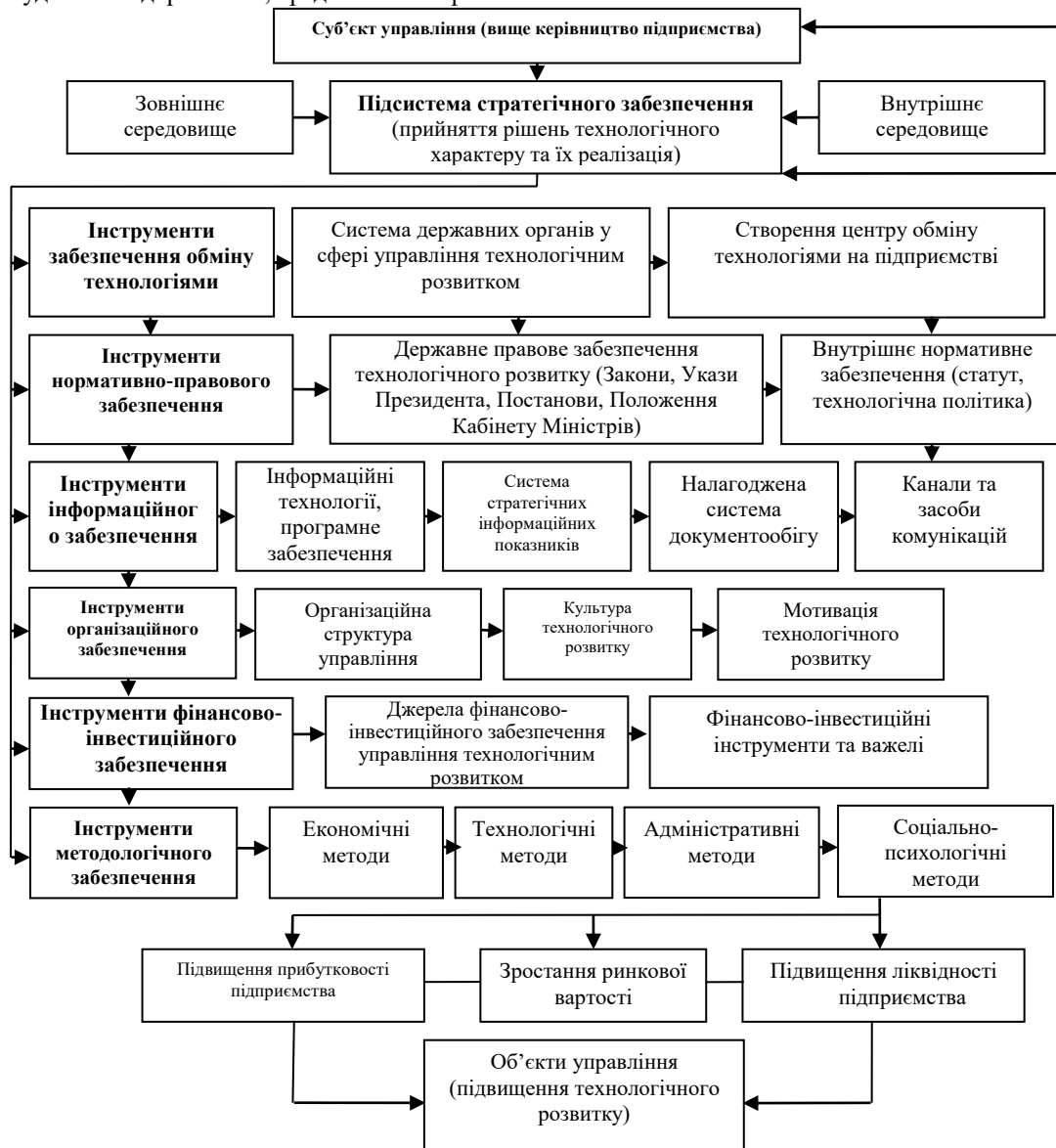

Рис. 1. Інструменти управління технологічним розвитком машинобудівного підприємства побудовано автором за [1; 2; 3; 6; 7]

Інструменти управління технологічним розвитком машинобудівного підприємства мають тісні прямі й зворотні зв'язки. Так, наприклад, технологічне рішення, сформоване в підсистемі стратегічного забезпечення, передається для забезпечення дієвості функціонування наступних інструментів: забезпечення обміну технологіями, нормативно-правового забезпечення, інформаційного забезпечення, організаційного забезпечення, фінансово-інвестиційного забезпечення та методологічного забезпечення [2, с. 67].

Відповідно до поданої вище схеми пропонуємо виділяти такі групи цих методів: економічні, адміністративні, технологічні, соціально-психологічні.

До економічних методів, спрямованих на підвищення управління технологічним розвитком підприємства, віднесемо наступні [3-5]: планування технологічного розвитку – розробка відповідної системи показників, які відображають ефективність технологічної політики та процесів технологічного розвитку; економічні стимули – розподіл прибутків від реалізації технологічної політики та процесів технологічного розвитку; формування бюджету – складання фінансових планів надходження та використання коштів, які відіграють ключову роль у забезпеченні процесів управління технологічним розвитком та ефективного використання технологічного потенціалу.

Адміністративні методи передбачають систему способів і прийомів, що використовуються для організації та координації працівників у сфері забезпечення ефективного управління технологічним розвитком підприємства шляхом організаційного, розпорядчого, дисциплінарного впливу та проявляють себе шляхом [4; 7]: формалізування завдань з підвищення ефективності управління технологічним розвитком завдяки виконанню певних розпорядчих дій (наказів, розпоряджень, вказівок); організація та забезпечення дисципліни при здійсненні управління технологічним розвитком на підприємстві; прийняття управлінських рішень, що стосуються вибору ефективної стратегії технологічного розвитку на підприємстві.

Технологічні методи стосуються саме процесу управління технологічним розвитком та визначаються впливом на працівників підприємства через відповідні документи: інструкції щодо проведеного технологічного моніторингу, пошуку патентів, оформлення супровідних технологічних документів, які вказують на рівень відповідності нових технологій вимогам споживачів, вказівки щодо послідовності проходження технологічного процесу та інше.

Соціально-психологічні методи управління технологічним розвитком включають: забезпечення культури працівників щодо усвідомлення важливості технологічного розвитку, формування інноваційного типу мислення у працівників; формування сприятливої соціально-психологічної атмосфери у колективі; соціальне планування (охорона праці, а також забезпечення належних умов праці та відпочинку, та інше).

Зауважимо, що при формуванні та реалізації ефективного управління технологічним розвитком машинобудівного підприємства велике значення мають важелі – засоби, що приводять систему в стан, який відповідає умовам поставленої мети.

До важелів управління технологічним розвитком машинобудівного підприємства віднесемо наступні [1; 3-4; 7]: фінансові – здійснення бюджетного та позабюджетного фінансування технологічного розвитку; надання дотацій, пільгових позик, грантів; здійснення державних замовлень на технологічну продукцію; використання коштів приватних інвесторів; залучення інститутів кредитування підприємств, що пов'язані з технологічним розвитком; страхування ризиків технологічної діяльності; фіскальні – зниження ставок податку на прибуток підприємств; надання податкового кредиту підприємствам, що займаються технологічною діяльністю; введення пільгової амортизації для технологічно розвинених підприємств; інституціональні – створення системи сертифікації та стандартизації на інноваційні технології; надання доступу до використання інформаційних джерел – банків та баз даних; залучення патентних підрозділів; регуляторні – різного роду методики та нормативні документи; центри з надання інжинірингових послуг, технопарки, бізнес-інкубатори, венчурні підприємства, центри з інноваційних технологій; стимулюючі важелі державного регулювання пропонуємо використовувати на трьох рівнях: макrorівні (введення податкових пільг; поліпшення функціонування суспільних інститутів та державного апарату; формування мережі технополісів та технопарків відповідно до потреб національної економіки); мезорівні (підтримка в сфері навчання персоналу, сприяння стандартизації та сертифікації технологій; формування домовленостей про надання на пільгових умовах приміщень, що знаходяться на території державних вузів чи науково-дослідних установ; забезпечення доступу до інформації науково-технічного характеру та результатів проведених досліджень); мікрорівні (створення технологічних кластерів, що сприятимуть спільному навчанню та ефективному обміну власним досвідом між різними за розмірами підприємствами; часткове погашення відсоткових ставок по кредитах на проведення наукових досліджень та розробок).

На наш погляд, в управлінні технологічним розвитком машинобудівних підприємств присутньою має бути взаємодія учасників технологічного процесу. До складу таких учасників можуть входити «інсайтери» (керівники підприємства на різних рівнях, кваліфіковані спеціалісти – економісти, інженери, технологи, конструктори, а також звичайні працівники) та «аутсайтери» (банки, регіональні та місцеві представники органів влади, громадські організації, науково-дослідні організації і постачальники технологій, інші підприємства).

Таким чином, на основі проведених досліджень, для машинобудівних підприємств управління технологічним розвитком на основі представлених методів та інструментів дасть змогу підвищити їх технологічний потенціал та стати конкурентоспроможними на ринку, в тому числі на зовнішньому.

Для ефективного управління технологічним розвитком на машинобудівних підприємствах необхідним є формування наступних напрямів: розробка завдань, необхідних для управління технологічним розвитком машинобудівних підприємств на основі представлених методів та інструментів; мінімізація економічних ризиків через побудову гнучкого механізму контролю за реалізацією стратегії технологічного розвитку на кожному її етапі; формування політики технологічного розвитку машинобудівного підприємства на основі застосування пріоритетних методів та інструментів.

Для ефективного використання методів та інструментів в управлінні технологічним розвитком машинобудівних підприємств потрібно задіяти всі його складові: технологічну, наукову, кадрову, виробничу, фінансово-інвестиційну та маркетингову.

Висновки. За результатами проведених досліджень доцільно стверджувати, що використання запропонованих методів та інструментів в управлінні технологічним розвитком машинобудівних підприємств дозволить, спрямовуючи діяльність підприємства в напрямі визначених шляхів технологічного розвитку, систематизувати технологічні перетворення, організувати раціональну взаємодію усіх внутрішніх

складових технологічного потенціалу, здійснювати контроль за технологіями на підприємствах впродовж всього їх життєвого циклу, забезпечуючи конкурентоспроможність товарів, зростання обсягів реалізації та заробітної плати працівників, надання споживачам продукції з новими показниками високої якості.

Література

1. Касьянова Н. В. Управління розвитком підприємства на основі кумулятивного підходу: концепція, моделі, методи: монографія / Н. В. Касьянова; НАН України, Інститут промисловості. – Донецьк: Сид, Купріянов В.С., 2011. – 374 с.
2. Кузьмін О. Є. Контролювання та регулювання економічного розвитку підприємства: проблеми, методологічні та прикладні аспекти: монографія / О. Є. Кузьмін, С. В. Князь, Н. О. Шпак, В. А. Новицький. – Львів : Видавництво Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2006. – 148 с.
3. Погорелов Ю.С. Моделювання розвитку підприємства / Ю. С. Погорелов // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 10 (100). – С. 51–59.
4. Соколюк Г.О. Інституційні аспекти міжнародного трансферу знань і технологій в Україні: реалізація комплексного підходу [Електронний ресурс] / Г. О. Соколюк // Ефективна економіка. – 2015. – № 10. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua>.
5. Пирог О. В. Технологічний розвиток промисловості України / О. В. Пирог // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. – 2011. – Вип. 7(2). – С. 248–252.
6. Коломієць І. Ф. Інноваційно-технологічний розвиток регіону: сутність та наукові підходи до трактування поняття / І. Ф. Коломієць, Г. В. Гошовська // Регіональна економіка. – 2013. – № 4. – С. 175–181.
7. Федулова Л. І. Стратегія технологічного розвитку: мікроекономічний підхід / Л. І. Федулова // Вісник Нац.ун-ту «Львівська політехніка». – 2008. – № 628. – С. 674–681.

References

1. Kasianova N. V. Upravlinnia rozvytkom pidpriemstva na osnovi kumuliatyvnoho pidkhodu: kontseptsiiia, modeli, metody: monohrafiia / N. V. Kasianova; NAN Ukrainy, Instytut promyslovosti. – Donetsk: SyD, Kupryianov V.S., 2011. – 374 s.
2. Kuzmin O. Ye. Kontroliuvannia ta rehuliuivannia ekonomichnoho rozvytku pidpriemstva: problemy, metodolohichni ta prykladni aspekty: monohrafiia / O. Ye. Kuzmin, S. V. Kniaz, N. O. Shpak, V. A. Novytskyi. – Lviv : Vydavnytstvo Nats. un-tu «Lvivska politehnika», 2006. – 148 s.
3. Pohorielov Yu.S. Modeliuvannia rozvytku pidpriemstva / Yu. S. Pohorielov // Aktualni problemy ekonomiky. – 2009. – № 10 (100). – S. 51–59.
4. Sokoliuk H.O. Instytutsiini aspekty mizhnarodnoho transferu znan i tekhnolohii v Ukraini: realizatsiia kompleksnoho pidkhodu [Elektronnyi resurs] / H. O. Sokoliuk // Efektyvna ekonomika. – 2015. – № 10. – Rezhym dostupu : <http://www.economy.nauka.com.ua>.
5. Pyroh O. V. Tekhnolohichni rozvytok promyslovosti Ukrainy / O. V. Pyroh // Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu. – 2011. – Vyp. 7(2). – S. 248–252.
6. Kolomiets I. F. Innovatsiino-tekhnologichni rozvytok rehionu: sutnist ta naukovy pidkhody do traktuvannia poniattia / I. F. Kolomiets, H. V. Hoshovska // Rehionalna ekonomika. – 2013. – № 4. – S. 175–181.
7. Fedulova L. I. Stratehiia tekhnolohichnoho rozvytku: mikroekonomichni pidkhid / L. I. Fedulova // Visnyk Nats.un-tu «Lvivska politehnika». – 2008. – № 628. – S. 674–681.

Рецензія / Peer review: 19.11.2019

Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК : 338.4

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-124-128

ГОНЧАР О. І.

Хмельницький національний університет

СТРАТЕГІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОГО ТУРИЗМУ ШЛЯХОМ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ

Обґрунтовано необхідність стратегізації управління розвитком регіонального туризму. Розкрито основні тенденції розвитку туризму, що притаманні йому на світовому рівні в умовах глобалізації. Акцентовано увагу на сучасних проблемах розвитку галузі у зв'язку із світовою пандемією COVID-19.

За результатами проведених досліджень виокремлені основні аспекти концентрації зусиль для підвищення ефективності роботи суб'єктів туристичного бізнесу: вибір та оптимізація бізнес-моделі, оптимізація фінансових показників діяльності, удосконалення системи управління, стратегізація системи створення вартості туристичного підприємства.

Подано рекомендації щодо формування організаційно-економічного механізму управління діяльністю суб'єктів туристичного бізнесу. Конкретизовано, що для досягнення бажаних результатів реалізація стратегії повинна бути підкріплена ефективною операційною моделлю, організаційною структурою і бізнес-процесами.

Ключові слова: туристична галузь, регіональний туризм, суб'єкти туристичного бізнесу, управління, механізм управління, ефективність, конкурентоспроможність, фактори, стратегія розвитку.

GONCHAR O.

Khmelnytsky National University

STRATEGIZATION OF REGIONAL TOURISM DEVELOPMENT THROUGH FORMATION OF ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC MECHANISM

The transformation of socio-economic relations in Ukraine and the world has highlighted the need to develop and implement management decisions on the basis of organizational and economic mechanisms, increase the effectiveness of their application in all sectors of the national economy. The service sector is developing rapidly. The intensification of tourism has aroused keen interest in the industry, to assess the impact of tourism on the economic development of countries and regions. Relatively low initial investment, rapid return on capital investment, increasing profitability of tourism attract entrepreneurs, contribute to the development of regional tourism product. Under modern conditions, tourism is one of the highly profitable sectors of the world economy, which is developing dynamically and is an important factor in socio-cultural development, contribute to improving the level and quality of life. Numerous functions of tourism contribute to its positioning as an effective tool to stimulate socio-economic growth at the macro-, meso- and macro-levels of management.

The necessity of strategizing the management of regional tourism development is substantiated. The main trends in the development of tourism, which are inherent in it at the global level in the context of globalization, are revealed. Emphasis is placed on the current problems of the industry in connection with the global pandemic COVID-19.

According to the results of the research, the main aspects of concentration of efforts to increase the efficiency of tourism businesses are selected: selection and optimization of the business model, optimization of financial performance, improvement of management system, strategizing the value system of the tourism enterprise.

Recommendations for the formation of organizational and economic mechanism for managing the activities of tourism businesses are given. It is specified that in order to achieve the desired results, the implementation of the strategy must be supported by an effective operational model, organizational structure and business processes.

Key words: tourism industry, regional tourism, tourism business entities, management, management mechanism, efficiency, competitiveness, factors, development strategy.

Актуальність теми. Трансформація соціально-економічних відносин в Україні та світі актуалізувала потребу щодо розробки та реалізації управлінських рішень на засадах організаційно-економічних механізмів, підвищення результативності їх застосування в усіх галузях національної економіки. Швидкими темпами розвивається сфера послуг. Активізація туризму викликала живий інтерес до галузі, до оцінки впливу туризму на економічний розвиток країн і регіонів. Відносно низькі початкові інвестиції, швидке відшкодування капітальних вкладень, зростання прибутковості туризму приваблюють підприємців, сприяють розвитку сфери регіонального туристичного продукту. За сучасних умов туризм є однією з високодохідних галузей світової економіки, яка динамічно розвивається та є важливим чинником соціально-культурного розвитку, сприяють підвищенню рівня і якості життя населення. Численні виконувані функції туризму сприяють його позиціонуванню як дієвого інструменту стимулювання соціально-економічного зростання на макро-, мезо- та макрорівнях господарювання.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженню особливостей проведення туристичної діяльності, управління нею в сучасних умовах присвячені наукові праці ряду вчених, таких як Н.П. Банера, М.Г. Бойко, Л.О. Гелей, М.О. Кизим, Т.І. Ткаченко, Л.М. Шульгіна, О.О. Ястремська та ін. Їх праці розвивають теорію менеджменту туризму. Тематика робіт в основному присвячена дослідженню проблем управління туристичною галуззю, туристичними підприємствами. Однак, в сучасних умовах концептуальні основи формування туристичних регіонів є суперечливими, методологія стратегічного розвитку туристичних регіонів розроблена недостатньо, окремі особливості цих регіонів при формуванні довгострокових програм

їх розвитку враховуються не повною мірою. Це не дозволяє на практиці здійснювати цілеспрямоване планування розвитку туризму на окремих територіях. Отже, дослідження сучасних тенденцій необхідно продовжувати. Це пов'язано з динамічністю ринкового середовища і мінливістю характеристик туристичного продукту, змінами вподобань споживачів туристичних послуг та особливостями розвитку галузі. Обґрунтування стратегічних засад розвитку регіонального туризму та складових організаційно-економічного механізму управління діяльністю суб'єктів туристичного бізнесу є дієвим інструментом забезпечення їх конкурентоспроможності і перспектив розвитку.

Метою статті є розробка стратегічних підходів щодо активізації туризму як пріоритетного напрямку розвитку економіки регіону та обґрунтування складових організаційно-економічного механізму управління діяльністю суб'єктів туристичного бізнесу.

Виклад основного матеріалу. В умовах мінливості зовнішнього середовища, несприятливої ринкової кон'юнктури для вітчизняних суб'єктів туристичного бізнесу актуальним є завдання сталого зростання, заснованого на моделі управління, яка спроможна забезпечити підвищення їх конкурентоспроможності. Розвиток туризму в Україні вимагає актуалізації видів туристичної діяльності, здійснення інтеграції зі світовими лідерами туристичної галузі, використання накопиченого світового досвіду щодо задоволення попиту споживачів, інформування про існуючі можливості туристичних підприємств, їх здобутки і переваги. Це зумовлено тим, що відміна ліцензійних вимог та заміна їх фінансовими гарантіями для суб'єктів туристичного бізнесу призвело до концентрації та консолідації активів туроператорів (за останні роки їх кількість зменшилась на 6 %) [1, 2]. Крім того, значне збільшення кількості туроператорів за останні п'ять років характеризує ринок туристичних послуг, як ринок з високим рівнем конкуренції, що у свою чергу викликало неоднозначні тенденції щодо його розвитку. Тому досить актуальними є системні дослідження щодо формування цивілізованих конкурентних відносин між суб'єктами туристичного бізнесу, що позитивно вплине на їх ринкові позиції, споживчі характеристики туристичних продуктів і сприятиме максимізації задоволення потреб туристів. Однак, в 2020 році у зв'язку із світовою пандемією COVID-19 галузь зазнала кризових змін [3]. Туризм став одним із тих секторів всесвітньої економіки, що постраждав найбільше у зв'язку з обмеженнями на пересування, а особливо складна ситуація склалася в авіаційній галузі. В Україні сьогодні спостерігається значне відставання у темпах впровадження заходів на підтримку туристичного сектора у порівнянні з іншими «країнами-сусідами», що ставить під серйозну загрозу конкурентоспроможність галузі на глобальному ринку протягом прогнозованого періоду відновлення впродовж 2021 року.

Частка туризму в загальній економіці України є темою дискусій як науковців, так і статистиків і складає, згідно з офіційною статистикою, близько 3–4% ВВП, що значно нижче міжнародного середнього показника (який дорівнює 10%). Відтак туризм практично не береться до уваги при формуванні економічної політики на національному рівні. Однак останні дані від міжнародних структур (перш за все Всесвітньої туристичної організації ООН, ЮНВТО) підтверджують власні розрахунки внутрішніх експертів, які визначили цю частку на рівні близько 9% ВВП України [2, 3]. Це дає підстави вважати цей показник набагато важливішим для української економіки, аніж раніше.

Для України в плані стратегічного розвитку туристична галузь є перспективною. Туризм сприяє інтенсивному залученню інвестицій, створенню робочих місць, спонукає до комплексного розвитку міст і регіонів у вигляді будівництва доріг, аеропортів, готелів та ін. Також розвиток національного туризму впродовж ряду років демонстрував світу, що Україна є безпечною країною. Туризм може розвиватись лише за підтримки влади та на рівні територіальних громад. Серед регіонів що розвивають туризм лідирують Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька області, міста – Київ, Львів, Одеса. Особливо швидкими темпами в Україні розвивався внутрішній туризм [4, 5].

На даний час економіко-статистична оцінка туристичної сфери ведеться за трьома основними напрямками: оцінка економічного впливу; оцінка соціального впливу і взаємодії туристів і місцевого населення; оцінка екологічної дії туризму. Найбільш дослідженим є перший напрям, хоча соціальний і екологічний вплив туризму на сталий розвиток туристських територій також є надзвичайно важливим. Окрім суттєвого економічного впливу туризм здійснює соціальний вплив на туристичні і рекреаційні території. Проблема соціального впливу туризму має цілий ряд аспектів, і, перш за все регіональний і загальнодержавний [5]. Особливої значущості подібні дослідження набувають, коли досліджується соціальне значення туризму для регіонів з туристично-рекреаційною спеціалізацією, жителі яких випробовують на собі вплив рекреації і туризму не як споживачі, а як приймаюча сторона [4].

Для економічно розвинених країн Західної Європи, США, а також невеликих держав, в економіці яких частка туризму висока, проблема соціального впливу туризму набуває в даний час вирішального значення. Можна виділити три основні причини, які спонукають розвивати туризм і рекреацію: 1) причини економічного характеру (туризм сприяє стабільному економічному розвитку); 2) соціальні причини, оскільки туризм сприяє відтворенню духовних і фізичних сил людей, збереженню історичної спадщини, розвитку і зближенню культур, створенню нових робочих місць, поліпшенню якості життя населення; 3) причини екологічного характеру, оскільки туризм сприяє збереженню довкілля. Економічна вигода має на меті стратегічне і фінансове планування, управління технологією, управління якістю, управління ризиками і

репутацією, корпоративне управління. Екологічна вигода – це ефективне використання ресурсів, зниження матеріаломісткості, біографія турпродукту, екологічна стратегія і політика управління екологічними питаннями. Соціальна вигода – робота із зацікавленими сторонами, кваліфікація, соціальні стандарти тощо [4, 5].

Результати проведених досліджень дозволяють визначити основні аспекти концентрації зусиль для підвищення ефективності роботи суб'єктів туристичного бізнесу (рис. 1):

1. Вибір та оптимізація бізнес-моделі: керівництво компанії має зосередити увагу на визначенні і постійному вдосконаленні бізнес-моделі підприємства; стратегічному спрямуванні його діяльності, бізнес-процесів, системи управління персоналом, основних засобах і технологічній інфраструктурі.

2. Фінансові показники: ефективність бізнес-моделі туристичного підприємства безпосередньо впливає на фінансові показники, які характеризують збільшення доходів, зниження витрат, оптимальне використання капіталу і зниження рівня ризику.

3. Удосконалення системи управління: навіть при наявності конкурентоспроможної бізнес-моделі підприємство не може повністю реалізувати свій фінансовий потенціал без ефективної системи управління. Така система включає різні елементи, організаційну структуру, розподіл відповідальності, механізми контролю, управління ризиками, внутрішній аудит, звітність і управління ефективністю ключових показників діяльності підприємства.

4. Стратегізація системи створення вартості: керівництво і акціонери підприємства все більш зацікавлені в оцінці результатів його діяльності як у поточному періоді із використанням системи створення вартості, яка дозволяє реально і послідовно виміряти ризики і вклад в економічний прибуток на кожному із етапів цього процесу так і у перспективі – підвищення рівня конкурентоспроможності. Такий підхід створює базу для системи винагород і підвищення ефективності фінансової звітності.

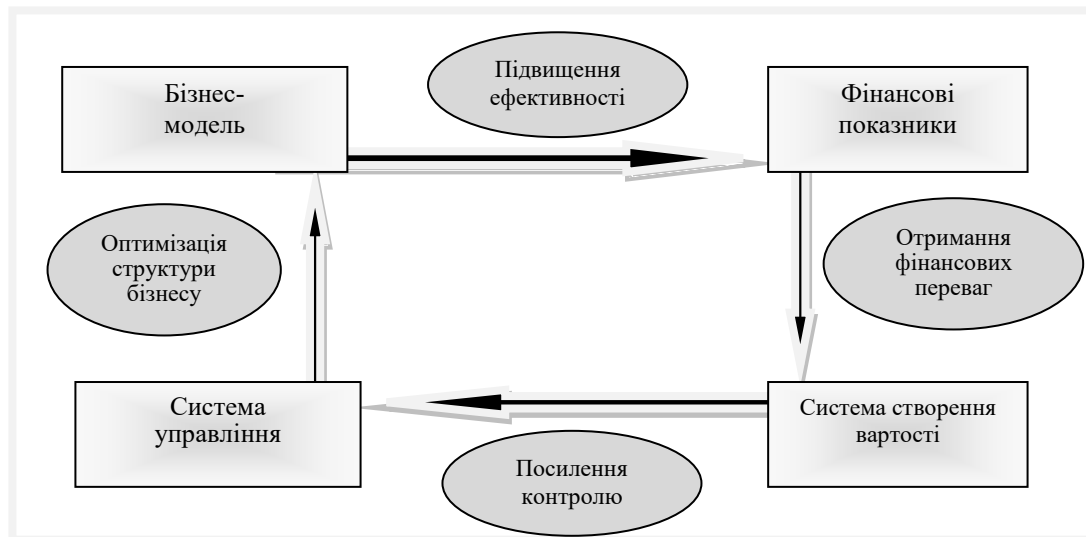

Рис. 1. Схема алгоритму управління ефективністю діяльності суб'єктів туристичного бізнесу

Разом з тим, актуальними залишаються питання підвищення конкурентоспроможності суб'єктів туристичного бізнесу. Їх вирішення потребує системного, комплексного підходу із врахуванням внутрішніх можливостей суб'єктів, особливостей сегменту ринку, на якому вони функціонують, шляхом реалізації сформованого організаційно-економічного механізму управління (рис. 2).

Отже, управління конкурентоспроможністю суб'єктів туристичного бізнесу повинно диференціюватись й адаптуватись залежно від змін зовнішнього середовища, а також враховувати фінансові результати підприємницької діяльності з прогностичними розрахунками. Функціональна спрямованість управління повинна посилюватись у напрямку аналізу й контролю, адже більшість сучасних підприємств туристичної сфери дуже мало уваги приділяють даному аспекту діяльності. Те саме стосується планування й прогнозування [3, 4, 5]. Націленість на максимально швидше одержання прибутків у короткому періоді часу позбавляє підприємців стратегічного бачення перспектив їх подальшої діяльності, що безумовно позначається на їх конкурентоспроможності.

Таким чином, можна зробити висновок, що управління ефективністю турбізнесу характеризується наступними ознаками: оптимізація бізнес-процесів і організаційної структури; стійкий розвиток бізнесу; система управління звітністю і результативністю; управління інформаційними технологіями; система внутрішнього контролю і управління ризиками; відповідність законодавчим вимогам і стандартам. Для досягнення бажаних результатів реалізація стратегії повинна бути підкріплена ефективною операційною моделлю, організаційною структурою і бізнес-процесами.

Наявність ефективної системи моніторингу діяльності туристичного підприємства є основою для прийняття ефективних управлінських рішень і сприяє успішному досягненню його стратегічних цілей. Така система повинна складатися із низки взаємозалежних елементів, які включають фактичні і планові результати, оперативні і стратегічні дані, які дозволяють чітко і ясно зрозуміти основні проблеми і можливості їх розв'язку. При цьому, ефективне управління інформаційними технологіями потребує стратегічного підходу до визначення пріоритетів, дисципліни при виборі інформаційних систем, ефективного управління проектами по упровадженню систем, а також наявність швидко реагуючої і орієнтованої на клієнта служби підтримки. Проекти по упровадженню інформаційних систем повинні бути направлені на досягнення чітких і легко вимірюваних комерційних результатів. Інформаційні технології дозволяють досягати більш високого рівня диференціації і якості послуг.

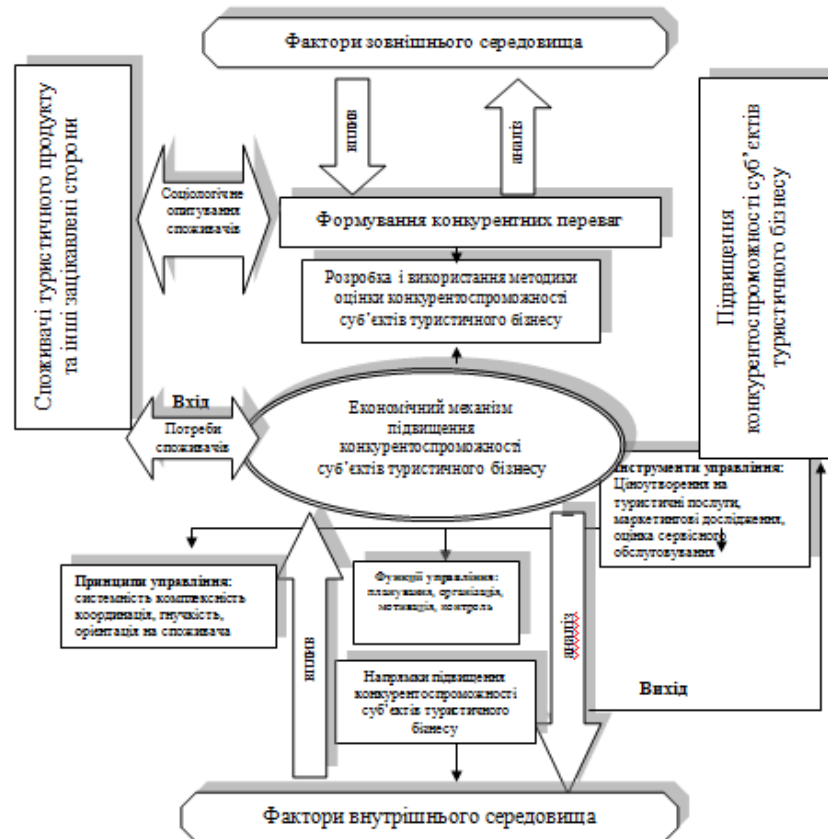

Рис. 2. Схема організаційно-економічного механізму управління суб'єктів туристичного бізнесу

Стійкий розвиток турбізнесу опирається на економічні, екологічні і соціальні результати діяльності туристичного підприємства шляхом розробки рішень в таких областях, як стратегія, управління, контроль параметрів і документування результатів туристичної діяльності.

Ці рішення враховують зобов'язання туристичного підприємства перед клієнтами, як організації, що має високий рівень соціальної відповідальності, і в той же час стимулює пошук новаторських підходів, сприяє підвищенню продуктивності, вдосконалює процедуру управління ризиками, а також підвищує авторитет і довіру до себе зі сторони ринку і споживачів.

Висновки. Узагальнюючи, слід зазначити, що стратегія розвитку суб'єктів туристичного бізнесу, як і регіонального туризму дозволить: покращити управління і забезпечити дотримання нормативних вимог в масштабах всього туристичного підприємства; зміцнити довіру зі сторони інших учасників ринку і авторитет туристичного підприємства завдяки досягненню більшої прозорості діяльності; зменшити бізнес-ризиків шляхом створення систем раннього попередження зацікавлених осіб, врегулювання конфліктних ситуацій і попередження кризи; підвищити рейтингову оцінку туристичного підприємства і управляти ризиками на основі принципів забезпечення стійкого розвитку бізнесу, соціально-економічної і екологічної відповідальності; підвищити контроль за несприятливими наслідками діяльності туристичного підприємства для навколишнього середовища і раціональним використанням природних ресурсів і зменшити відповідні витрати; зміцнити репутацію туристичного підприємства і підвищити цінність його бренду в очах зацікавлених осіб; привабити і зберегти в своєму штаті працівників високої кваліфікації і підвищити продуктивність праці шляхом укріплення морального стану трудового колективу; сприяти пошуку новаторських підходів шляхом цілеспрямованого вирішення завдань, які виникають перед туристичним підприємством як перед організацією, яка володіє високим рівнем соціальної відповідальності.

В цілому, застосовуючи стратегії стійкого розвитку свого бізнесу, туристичне підприємство зможе підвищити свою вартість в довгостроковій перспективі і сприятиме розвитку регіону зосередження туристичної послуги.

Література

1. World Tourism Organization : Annual Report 2019 [Electronic resource]: <https://www.e-unwto.org/doi/book/>
2. Пандемія COVID-19 та її наслідки у сфері туризму в Україні // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-06/turyzm-v-ukraini.pdf>
3. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: Розпорядження КМ України від 16.03.2017 № 168-р [Електронний ресурс]. – Available at : <https://zakon.rada.gov.ua/laws>.
4. Гончар О.І. Планування розвитку інфраструктури туризму на Україні / О.І. Гончар, Н.К. Ткачова // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. - № 4, т. 2. – 2008– С. 194-196.
5. Мельниченко О. А. Особливості розвитку індустрії туризму в Україні : монографія / О. А. Мельниченко, Шведун В. О. – Харків : Вид-во НУЦЗУ, 2017. — 153 с.

References

1. World Tourism Organization : Annual Report 2019 [Electronic resource]: <https://www.e-unwto.org/doi/book/>
2. Pandemiia COVID-19 ta yii naslidky u sferi turyzmu v Ukraini // [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-06/turyzm-v-ukraini.pdf>
3. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku turyzmu ta kurortiv na period do 2026 roku: Rozporiadzhennia KM Ukrainy vid 16.03.2017 № 168-r [Elektronnyi resurs]. – Available at : <https://zakon.rada.gov.ua/laws>.
4. Honchar O.I. Planuvannia rozvytku infrastruktury turyzmu na Ukraini / O.I. Honchar, N.K. Tkachova // Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky. - № 4, t. 2. – 2008– S. 194-196.
5. Melnychenko O. A. Osoblyvosti rozvytku industrii turyzmu v Ukraini : monohrafiia / O. A. Melnychenko, Shvedun V. O. – Kharkiv : Vyd-vo NUTSZU, 2017. — 153 s.

Рецензія / Peer review: 23.10.2019

Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 658.589

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-129-133

ДУБИНІНА С.М.

Запорізький Національний Університет

АНАЛІЗ ЗАГАЛЬНОВИРОБНИЧИХ ВИТРАТ З МЕТОЮ ЇХ ОПТИМІЗАЦІЇ НА ПРОМИСЛОВОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

Досліджено методичні підходи до формування і складу загальновиrobничих витрат виробництва. Удосконалено методичний підхід щодо оптимізації загальновиrobничих витрат за допомогою виявлення змін в статтях загальновиrobничих витрат, через залежність від потужності виробництва та питомої ваги загальноцехового персоналу.

Ключові слова: загальновиrobничі витрати, собівартість, витрати на виробництво, економічні показники, управління витратами, постійні витрати, змінні витрати, потужність, загальноцеховий персонал.

DUBYNINA S.

Zaporizhia National University

ANALYSIS OF OVERALL PRODUCTION COSTS FOR THE PURPOSE THEIR OPTIMIZATIONS AT THE INDUSTRIAL ENTERPRISE

The main mission of economic development of an industrial enterprise is to manage its costs. Enterprise cost management is associated with the process of systematic formation of costs by their types, places of origin, etc., as well as controlling and encouraging the reduction of these costs. Organizational and functional aspects of the cost management system should be related to: first - with the rationing of resource costs, planning, budgeting costs by their types; secondly - with accounting, auditing and cost analysis; third - with a continuous search and identification of factors saving resources and reducing costs.

The predominant reserve for cost savings in industrial enterprises is overhead costs. Although the dynamics of indicators of overhead costs is studied at industrial enterprises, this analysis is mainly statistical in nature, without the implementation of conclusions and recommendations.

The analysis of overhead costs is the main tool for managing and optimizing these costs, so a reliable systematization of the array of economic indicators allows you to determine the feasibility and efficiency of using resources for overhead needs.

To achieve this goal it is necessary to constantly monitor and analyze the dynamics of the level and changes in the structure of overhead costs. This requires having all the necessary information base, which should be created on the basis of relevant accounting and management documents of the enterprise.

Methodical approaches to the formation and composition of overhead costs of production are studied. The problems of accounting for overhead costs and their impact on the cost of production are considered. The methodical approach to the optimization of overhead costs has been improved by identifying changes in overhead cost items, due to the dependence on production capacity and the share of total shop staff.

Keywords: overhead costs, cost, production costs, economic indicators, cost management, fixed costs, variable costs, capacity, total shop staff

Постановка проблеми. Головною місією економічного розвитку промислового підприємства є управління його витратами. Управління витратами підприємства пов'язано з процесом планомірного формування витрат за їх видами, по місцям їх виникнення тощо, а також з контролінгом і заохоченням до зниження цих витрат. Організаційні та функціональні аспекти системи управління витратами повинні бути пов'язані: по-перше - з нормуванням витрат ресурсів, плануванням, бюджетуванням витрат за їх видами; по-друге - з обліком, аудитом та аналізом витрат; по-третє - з безперервним пошуком та виявленням чинників економії ресурсів і зниження витрат.

Переважним резервом економії витрат на промислових підприємствах є загальновиrobничі витрати. На промислових підприємствах хоча й досліджується динаміка показників загальновиrobничих витрат, але цей аналіз несе переважно статистичний характер, без здійснення висновків та рекомендацій.

Проведення аналізу загальновиrobничих витрат є основним інструментом управління та оптимізації цих витрат, тому достовірна систематизація масиву даних економічних показників дає змогу з'ясувати доцільність та ефективність використання ресурсів на загальновиrobничі потреби.

Для досягнення цієї мети необхідно постійно контролювати та аналізувати в динаміці рівень і зміни в структурі загальновиrobничих витрат. Це вимагає мати в наявності всю необхідну інформаційну базу, яка повинна створюватися на підставі відповідних бухгалтерських і управлінських документів підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування та облік загальновиrobничих витрат здійснюються на промислових підприємствах відповідно їх організації та технології виробництва згідно національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку та (або) міжнародних стандартів. Дослідження проблем обліку загальновиrobничих витрат і виявлення резервів до їх зменшення висвітлено в багатьох наукових працях вчених та економістів, таких, як: Безруких Л.С., Бойчука І.М., Бутнік-Сіверського О.Б., Кондратова Н.П., Новодворської В.В., Палія В.Ф., Прядка В.В., Семенова Г.А., Череп А.В., Чумаченко М.Г. Огляд наукових досліджень на цю тематику, теоретичний та практичний, дуже ретельний, він є досить

актуальним в світлі сьогоденного становища промислових підприємств. Тому це дослідження є сучасним, воно дозволить вирішити питання оптимізації витрат на виробництво за рахунок удосконаленого аналізу загальновиробничих витрат на промисловому підприємстві.

Формулювання цілей. Метою статті є аналіз загальновиробничих витрат з метою їх оптимізації на промисловому підприємстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з особливих характеристик загальновиробничих витрат при дослідженні слід вважати залежність цих витрат від об'ємів виробництва та їх непрямої зв'язок із його собівартістю. Загальновиробничі витрати включаються до собівартості виробництва продукції відповідно до встановленої на підприємстві методики їх розподілу. Частка таких витрат у собівартості виробництва на промислових підприємствах за окремими статтями залежить від абсолютної їх величини. Залежність загальновиробничих витрат від об'ємів виробництва у собівартості продукції наведена на рис. 1.

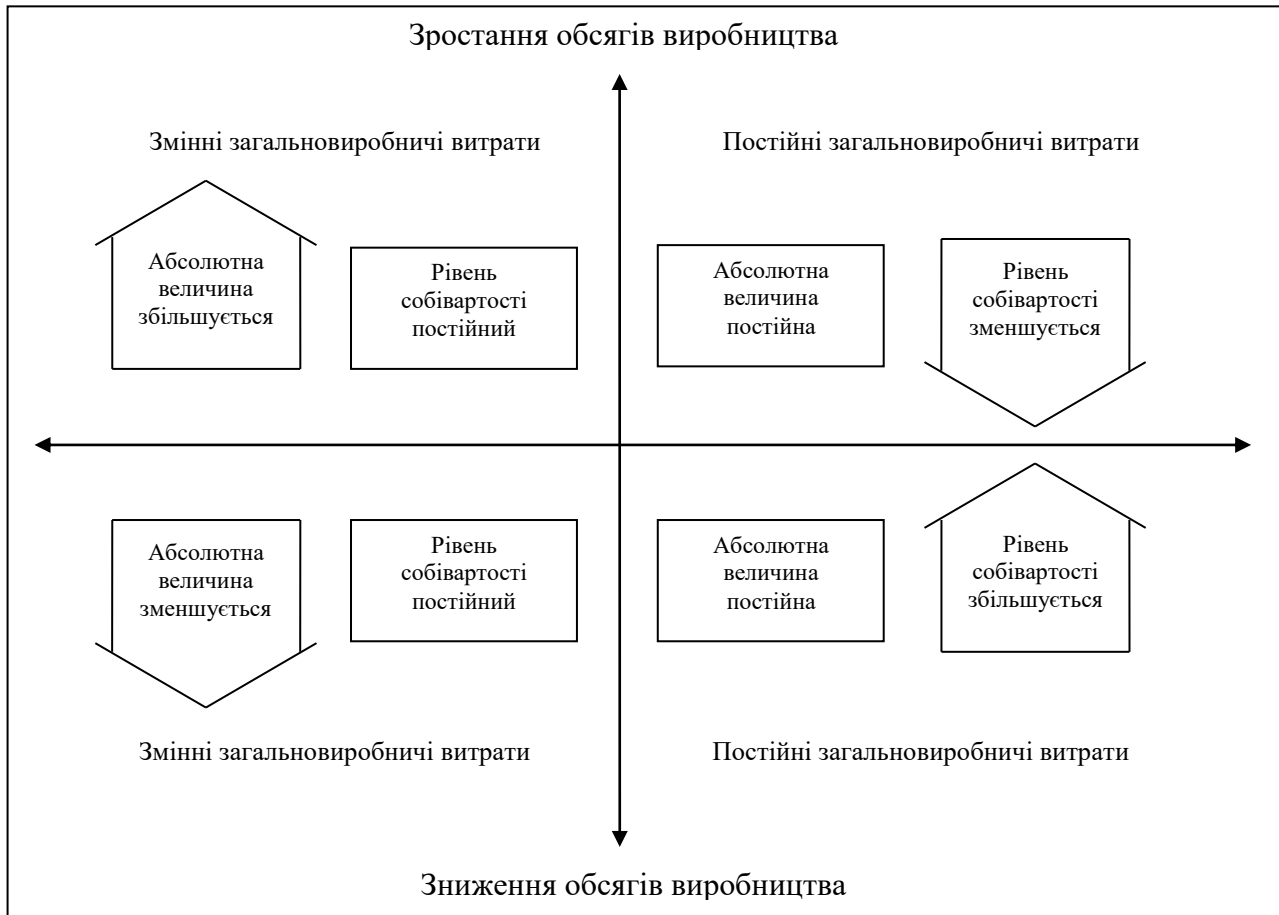

Рис. 1. Залежність загальновиробничих витрат від обсягів виробництва

Кількісну оцінку зв'язку результативного та факторних показників дозволяють надати методи детермінованого та стохастичного аналізу, які дозволяють виявити резерви за обраними чинниками та здійснити прогнозування результативного показника.

Для здійснення факторного аналізу рівня загальновиробничих витрат, з метою визначення оптимізації витрат, пропонуємо представити рівняння у вигляді двох залежностей через використання потужності підприємством:

$$R_{zvv} = \sqrt{\frac{V_{zz} + V_{zp}}{k_p}}, \quad (1)$$

через питому вагу задіяного загальноцехового персоналу на виробництві:

$$R_{zvv1} = \sqrt{\frac{V_{zz} + V_{zp}}{H_p}}, \quad (2)$$

де, V_{zz} – витрати загальновиробничі змінні, тис. грн;

V_{zp} – витрати загальновиробничі постійні, тис. грн;

k_p – коефіцієнт використання потужності;

H_p – питома вага оплати праці загальноцехового персоналу в загальній оплаті праці виробництва.

Для проведення визначення впливу різних чинників на результативний показник за даними по підприємству ПрАТ «Запоріжжябразив» розглянемо виробництво шліфувальних матеріалів електрокорунду нормального (ЕКН) та шліфувальних матеріалів карбіду кремнію чорного (КК). Вихідні дані для аналізу рівня загальновиробничих витрат подано в табл. 1. Таким чином, маємо змогу здійснювати застосування аналітичного інструментарію відповідно для виробництв на одному підприємстві з метою аналізу статей загальновиробничих витрат, що дозволить виявити відхилення та надати рекомендації стосовно ефективного управління витратами за кожною статтею витрат.

Методом ланцюгових підстановок визначимо величину впливу чинників на рівень результативності загальновиробничих витрат по виробництву електрокорунду нормального та виробництву карбіду кремнію ПрАТ «Запоріжжябразив» у 2017 р. відносно 2016 р.

Таблиця 1

Показники для розрахунку рівня загальновиробничих витрат по виробництву шліфматеріалів електрокорунду нормального (ЕКН) та карбіду кремнію (КК) ПрАТ «Запоріжжябразив» за 2016-2017 рр., тис. грн

Загальновиробничі витрати (Умовно-постійні витрати)	2016		2017		Абсолютне відхилення, +/-		Відносне відхилення, %	
	ЕКН	КК	ЕКН	КК	ЕКН	КК	ЕКН	КК
Оплата праці загальноцехового персоналу та ремонтної служби	2435	1058	3429	1480	994	422	40,8	39,9
Відрахування на оплату праці	546	230	748	322	202	92	37,0	40,0
Резерв відпусток	217	78	328	110	111	32	51,2	41,0
Амортизація	2236	686	3045	749	809	63	36,2	9,2
Матеріали	8231	655	10285	890	2054	235	25,0	35,9
Опалення		2363		2291		-72		-3,0
Електроенергія на освітлення, силова	4332	3403	4303	4397	-29	994	-0,7	29,2
Послуги дільниці електриків	128	77	158	182	30	105	23,4	136,4
Послуги дільниці теплотехніків	520	385	626	532	106	147	20,4	38,2
Послуги дільниці метрологів	116	105	162	171	46	66	39,7	62,9
Послуги ремонтно-механічної дільниці	3092	267	3548	733	456	466	14,7	174,5
Послуги будівельної дільниці	577	80	478	172	-99	92	-17,2	115,0
Договірні роботи	248	6	532	57	284	51	114,5	850,0
Поточні ремонти	149	649	1150	1141	1001	492	671,8	75,8
Разом:	22828	10043	28792	13226	5964	3183	26,1	31,7
Випуск продукції	491282	250226	622417	374225	131135	123999	26,7	49,6
Обсяг виробництва, т	32841	11987	39685	18195	6844	6208	20,8	51,8
Коефіцієнт використання потужності	0,36	0,4	0,44	0,61	0,08	0,21	22,2	52,5
Рівень Rzvv	252	158	256	147	4	-11	1,6	-7,0
ФОП виробництва	18312	11850	26030	17603	7718	5753	42,1	48,5
Питома вага ФОП загальноцехового персоналу в ФОП виробництва	0,133	0,089	0,132	0,084	-0,001	-0,005	-0,8	-5,6
Рівень Rzvv1	414	335	467	397	53	62	12,8	18,5

Примітка: розроблено автором

У досліджуваному періоді рівень Rzvv по виробництву шліфматеріалів електрокорунду нормального збільшився на 0,126 % (табл. 2), порівняно з попереднім періодом. На зміну рівня Rzvv негативно вплинули такі чинники, як витрати на оплату праці (на 0,639 п.п), амортизацію (на 0,602 п.п), витрати на матеріали (на 0,5 п.п), витрати на послуги допоміжних дільниць та договірні роботи (на 1,07 п.п), поточні ремонти (на 2,592 п.п). Тобто, збільшення використання потужності на виробництві шліфувальних матеріалів електрокорунду у 2017 р. на 0,471 п.п не компенсувало збільшення витрат загальновиробничого призначення. В свою чергу, зміни за такими показниками як: витрати на електроенергію (на 0,082 п.п) та послуги будівельної дільниці (на 0,414 п.п) мали від'ємне значення, спричинили зменшення рівня Rzvv.

Таблиця 2

Вплив чинників ефективності використання потужності виробництва та загальноцехового персоналу на рівень загальновиробничих витрат на виробництві шліфматеріалів електрокорунду нормального та карбіду кремнію ПрАТ «ЗапоріжжяБразив» у 2017 р., тис. грн

Загальновиробничі витрати (Умовно-постійні витрати)	Величина впливу	
	ЕКН	КК
Оплата праці загальноцехового персоналу та ремонтної служби	0,639	0,632
Відрахування на оплату праці	0,608	0,632
Резерв відпусток	0,715	0,641
Амортизація	0,602	0,303
Матеріали	0,500	0,599
Опалення	0,000	-0,175
Електроенергія на освітлення, силова	-0,082	0,540
Послуги дільниці електриків	0,484	1,168
Послуги дільниці теплотехніків	0,451	0,618
Послуги дільниці метрологів	0,630	0,793
Послуги ремонтно-механічної дільниці	0,384	1,321
Послуги будівельної дільниці	-0,414	1,072
Договірні роботи	1,070	2,915
Поточні ремонти	2,592	0,871
Разом:	0,511	0,563
Випуск продукції	0,517	0,704
Обсяг виробництва, т	0,457	0,720
Коефіцієнт використання потужності	0,471	0,725
Рівень Rzvv	0,126	-0,264
ФОП виробництва	0,649	0,697
Питома вага ФОП загальноцехового персоналу в ФОП виробництва	-0,087	-0,237
Рівень Rzvv1	0,358	0,430

Примітка: розроблено автором

У 2017 році рівень Rzvv1 по виробництву шліфувальних матеріалів електрокорунду нормального зростає на 0,358 % за рахунок збільшення статей витрат, пов'язаних з витратами на заробітну плату, а саме: витрат на оплату праці (на 0,639 п.п), відрахування на соціальні заходи (на 0,608 п.п), резерв відпусток (на 0,715 п.п), надання послуг допоміжних дільниць. Це відбулося за рахунок підвищення заробітної плати на підприємстві у 2017 р. на 20 %.

У досліджуваному періоді рівень Rzvv по виробництву шліфувальних матеріалів карбіду кремнію зменшився на 0,264 % (табл. 2), порівняно з попереднім періодом. На зміну рівня Rzvv позитивно вплинув рівень використання потужності, він збільшився на 0,725 п.п, тоді як загальновиробничі витрати зросли всього на 0,563 п.п, тобто, збільшення об'ємів виробництва призвело до зниження умовно-постійних витрат. Тоді як рівень Rzvv1 по виробництву шліфувальних матеріалів карбіду кремнію зріс на 0,430 % за рахунок збільшення заробітної плати на підприємстві за аналізований період. Отже, варто забезпечувати виконання заходів щодо ефективності використання праці виробництва.

Особлива увага в сучасному аналітичному дослідженні впливу чинників на витрати підприємства приділяється саме структурі виникнення цих витрат. Перевагою цього підходу є універсальність, яка полягає у тому, що під час його аналізу можна прослідкувати зв'язок між загальновиробничими витратами та потужністю виробництва, загальновиробничими витратами та задіяним загальноцеховим персоналом.

Висновки. Актуальність розгляду питання про удосконалення управління витратами за допомогою оптимізації загальновиробничих витрат обумовлена теоретичними положеннями та сучасною практикою розвитку промисловості. Дослідженням встановлено, що головним при оптимізації витрат стає аналіз залежності загальновиробничих витрат від ефективності використання підприємством потужності виробництва та задіяного загальноцехового персоналу на виробництві.

На прикладі фактичних даних економічних показників діяльності ПрАТ «Запорізький абразивний комбінат» проведено аналіз залежності показників діяльності підприємства, загальновиробничих витрат від потужності виробництва та питомої ваги задіяного в виробництві загальноцехового персоналу. Здійснені розрахунки свідчать про те, що на підприємстві відбуваються як позитивні зміни, так і негативні. Позитивними є збільшення потужності виробництв, але темпи зростання витрат по статтям загальновиробничих витрат, а саме - за рахунок зростання заробітної плати, не знижують умовно-постійні витрати. Запропонована вищевикладена методика визначення величини впливу чинників на рівень результативності загальновиробничих витрат дає можливість менеджерам підприємства аналізувати зміни в структурі загальновиробничих витрат і висловлювати свої пропозиції щодо їх оптимізації.

Література

1. Адирова Т.І. Управлінський аспект оптимізації витрат промислових підприємств. Ефективна економіка. 2012. №9.
2. Ильчук М.М., Коновал И.А. Методичні підходи до оцінки ефективності підприємницької діяльності аграрної сфери. Економіка АПК. 2017. №5 с. 51-58.

3. Кодимська Т.Ю. Шляхи покращення обліку та розподілу загальновиробничих витрат на підприємствах. Економіка: реалії часу. 2013. № 1. С. 196-200.
4. Куцук П.О., Мазуренко О.М. Обліково-аналітична концепція управління загальновиробничими витратами підприємства: Монографія. Растр-7. Львів. 2014. 287 с.
5. Московчук А.Т., Ліщук В.І. Факторний аналіз в системі управління витратами підприємств. Економічні науки. Серія: Облік і фінанси. 2017. №14. С. 137-144.
6. Прядко В.В. Економічна ефективність виробництва: проблеми теорії та методологія управління. Наукова думка, 2003. 282 с.
7. Цал-Цалко Ю.С. Витрати підприємства: навч. посібн. К.: ЦУЛ, 2002. 656 с.
8. Череп А.В. Управління витратами суб'єкта господарювання. Монографія. Ч. I. - 2-ге вид., стереотип.-Х.: ВД «Інжек», 2007. 368 с.
9. Чумак О.В., Андрющенко І.С. Управління витратами в інформаційно-аналітичній системі підприємств ресторанного господарства: монографія. Харків: Видавець Іванченко І.С., 2016. 268 с.

References

1. Adirova T.I. Upravlinskij aspekt optimizaciyi vitrat promislovih pidpriyemstv. Efektivna ekonomika. 2012. №9.
2. Ilchuk M.M., Konoval I.A. Metodichni pidhodi do ocinki effektivnosti pidpriyemnickoyi diyalnosti agrarnoyi sferi. Ekonomika APK. 2017. №5 s. 51-58.
3. Kodimska T.Yu. Shlyahi pokrashennya obliku ta rozpodilu zagalnovirobnichih vitrat na pidpriyemstvah. Ekonomika: realiyi chasu. 2013. № 1. S. 196-200.
4. Kucuk P.O., Mazurenko O.M. Oblikovo-analitichna koncepciya upravlinnya zagalnovirobnichimi vitratami pidpriyemstva: Monografiya. Rastr-7. Lviv. 2014. 287 s.
5. Moskovchuk A.T., Lishuk V.I. Faktornij analiz v sistemi upravlinnya vitratami pidpriyemstv. Ekonomichni nauki. Ceriya: Oblik i finansi. 2017. №14. S. 137-144.
6. Pryadko V.V. Ekonomichna effektivnist virobnictva: problemi teorii ta metodologiya upravlinnya. Naukova dumka, 2003. 282 s.
7. Cal-Calko Yu.S. Vitraty pidpriyemstva: navch. posibn. K.: CUL, 2002. 656 s.
8. Cherep A.V. Upravlinnya vitratami sub'yekta gospodaryuvannya. Monografiya. Ch. I. - 2-ge vid., stereotip.-H.: VD «Inzhek», 2007. 368 s.
9. Chumak O.V., Andryushenko I.S. Upravlinnya vitratami v informacijno-analitichnij sistemi pidpriyemstv restorannogo gospodarstva: monografiya. Harkiv: Vidavec Ivanchenko I.S., 2016. 268 s.

Рецензія / Peer review: 17.10.2019

Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 339.9:330.341.1

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-134-140

НЯМЕЩУК Г. В.

ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

ЦИФРОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГЛОБАЛЬНОГО БІЗНЕСУ

В статті проведено порівняльний аналіз аналогових і цифрових технологій. Визначено ознаки глобального бізнесу, що набуваються ним в результаті трансформуючого впливу цифрових технологій. Сегментовано бізнес-екосистему платформної компанії галузі програмного забезпечення за видами взаємодії бізнесів в умовах глобальної економіки. Уточнено архітектуру бізнес-екосистеми глобальної платформної компанії. Запропоновано інтегральний підхід до оцінки корисності бізнес-екосистеми глобальної платформної компанії.

Ключові слова: глобальна економіка, глобальний бізнес, цифровізація, бізнес-екосистема, платформна бізнес-модель, глобальна платформна компанія, галузь програмного забезпечення.

NYAMESHCHUK H.

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

THE TRANSFORMATIVE IMPACT OF DIGITAL TECHNOLOGIES ON GLOBAL BUSINESS

The development and spread of digital technologies, which began in 1970-1980, led to the gradual transformation of companies, industries, regions, national economies and global business. Convergence of industries and sciences, scaling of ideas, organizational and managerial principles, exponential development of technologies have led to the unprecedented growth of "digital" business of companies whose microeconomic indicators, at the turn of the millennium, began to determine macroeconomic and even global dynamics. The unprecedented impact of such companies on the global economy draws the attention of research to the peculiarities of the business models they use.

The clarification of the business ecosystem's architecture of a global platform company based on the study of the transformative impact of digital technologies on global business is the aim of this paper.

As a result of the transforming influence of the digital technologies, global business is gaining new features, the main of which is the restructuring of its own architecture in accordance with the business model of the platform company's ecosystem by increasing the number of modular components and scaling the experience. The business ecosystem of the global platform company in a software industry is a global business environment that interacts with the company in a varied way through the suggested technologies and means of digital transformation to produce «unmanaged» innovations. The overall utility created within the business ecosystem of the global platform company should be determined by the principle of integrating its individual types: nominal, real and project-mediated.

Scientific interest is the approach to the formation and development of business ecosystems of «superstar» platform companies such as Amazon.com, Inc., Apple Inc., Google and Facebook Inc.

Keywords: global economy, global business, digitalization, business ecosystem, platform business model, global platform company, software industry.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Розвиток і поширення цифрових технологій, що розпочались у 1970-1980 рр., обумовили поступову трансформацію діяльності компаній, галузей, регіонів, національних економік і глобального бізнесу. Конвергенція галузей і наук, масштабування ідей, організаційних та управлінських принципів, експонентний розвиток технологій обумовили нечуване зростання «цифрового» бізнесу компаній, мікроекономічні показники яких, на зламі тисячоліть, почали визначати макроекономічну і, навіть, глобальну динаміку. Безпрецедентний вплив таких компаній на глобальну економіку привертає увагу наукового дослідження до особливостей використовуваних ними бізнес-моделей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивченню цифрових технологій присвячено праці Р. Тоцці, Т. Флойда, Р. Токхейма, Р. Хаммінг. Питаннями впливу цифрових технологій на розвиток комунікаційних технологій опікувались вчені К. Фехер, В. Клейтц, Дж. Маркофф, Н. Негропonte, Дж. Проакіс та ін. Цифрові трансформації суспільства та економіки досліджувались К. Кейт і С. Вайс, К. Моссбергер, К. Толберт і Р. Макніл, Дж. Охлером, Ф. Бентлі, Г. Муром. Дослідженню процесів формування і розвитку нових бізнес-моделей в ході інноваційно-технологічного розвитку присвячено праці А. Гавер і М. Кузумано, Е. Гріфіс і Д. Прімак, С. Ісмаїла, М. Малоун, Ю. ван Гіста, Дж. Хагеля, А. Тівана та багатьох інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри численні наукові праці, присвячені розвитку цифрових технологій, їх впливу на трансформацію світогосподарських процесів і формування нових бізнес-моделей, недостатньо вивченою, на наш погляд, залишається архітектура бізнес-екосистеми глобальної платформної компанії.

Постановка завдання. Уточнити архітектуру бізнес-екосистеми глобальної платформної компанії на основі дослідження трансформуючого впливу цифрових технологій на глобальний бізнес.

Виклад основного матеріалу дослідження. З винаходом першого персонального комп'ютеру цифрові технології набули широкого використання: комп'ютерна техніка вже не була унікальним засобом діяльності академічних і наукових установ, організацій військово-промислового комплексу, і поступово

захоплювала ринковий сегмент масового споживання. Швидко перебігала й цифрова раціоналізація виробництва, зокрема у галузях споживчої електроніки, медичного обладнання, автомобілебудування. Згодом цифрова конвергенція різко підвищила ефективність використання комунікаційних технологій, надав новий поштовх для розвитку таких сфер господарської діяльності як телебачення, телефонний зв'язок, радіомовлення. Подальше становлення «інтернет-економіки», інтернет-бізнесу медіа-послуг, соціальних інтернет-мереж, цифрового суспільства спонукає нас до пошуку переваг цифрових технологій та окреслення цифрових трансформацій глобального бізнесу.

Використання цифрових технологій, очевидно, мало значні переваги порівняно із аналоговими. На наш погляд, слід провести порівняльний аналіз між цими видами технологій, які в сучасному світі, щільно пов'язані: нас оточують аналогові дані, які ми перетворюємо на цифрові (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльний аналіз аналогових та цифрових технологій*

Критерій	Аналогові технології	Цифрові технології
Якість передачі сигналу	Погіршується по мірі зростання кількості задіяних приладів у ланцюжку передачі даних	Залишається оригінальним, незалежно від кількості задіяних приладів у ланцюжку передачі даних
Швидкість передачі сигналу	Мало залежить від кількості приладів у ланцюжку передачі даних	Знижується на кожному етапі ланцюжку передачі даних
Якість збереження даних	Погіршується при кожному наступному копіюванні	Залишається оригінальною
Формування даних	Неперервне	Дискретне
Інформаційна безпека	Низька стійкість алгоритмів шифрування даних	Алгоритми з високим ступенем надійності шифрування
Незалежність ланцюжків передачі даних	Обов'язковість узгодження технологій та протоколів на кожному з етапів передачі	Незалежність технологій та протоколів на кожному з етапів передачі
Здатність до масштабування функцій, обсягу даних	Низька	Висока за рахунок модульної будови

* розроблено автором

Наприклад, Н. Негропonte зазначав, що «цифровий світ стійкіший за аналоговий, оскільки сигнали можуть нести усяляку додаткову інформацію про себе» [1, с. 42]. На переконання дослідника, здатність до масштабування є природною рисою цифрових технологій [1, с. 43]. При цьому під масштабуванням Н. Негропonte розумів модульну будову цифрових приладів, що підвищує їх сумісність один з одним та уможливорює оновлення окремих модулів, подовжуючи термін використання приладу взагалі.

Намагання подолати виявлені обмеження аналогових технологій і зменшити кошовність комп'ютерних систем шляхом переходу до цифрових, на наш погляд, можна вважати лейтмотивом глобальної цифровізації, супроводжуваної прискоренням та технологічною типізацією бізнес-процесів, їх здешевінням. Очевидною є доцільність оперування комп'ютерних систем із цифровими, а не аналоговими величинами (як на вході, так й на виході) – продуктами інших комп'ютерних систем або однієї, розповсюдженій в глобальному масштабі, оскільки це скоротить собівартість за рахунок виключення витрат на перетворюючі пристрої, дасть змогу обробляти великі масиви даних і прискорить час здійснення процесу управління. Зокрема на актуальності проблем скорочення вартості комп'ютерної системи, підвищення спроможності такої системи у роботі із великими обсягами даних за умови скорочення тривалості процесу обробки даних й управління ще у 1977 р. наголошував Р. Тоцці [2, с. 15-16].

Насьогодні, характеристики цифрових технологій, на думку автора, є визначальними факторами як високотехнологічного розвитку, так і цифрової трансформації глобального бізнесу (табл. 2).

Таблиця 2

Зв'язок варіативності високотехнологічного розвитку і цифрових трансформацій глобального бізнесу*

Варіанти високотехнологічного розвитку	Характеристики технологій	Трансформація бізнесу
Відмова технологій, «вузькі місця», фізичні обмеження розвитку	Чутливість до екзогенного впливу	Крихіткість (кіберзлочинність, енергозалежність, маніпулювання інформацією)
Розвиток сімейств технологій, їх сумісність	Модульна будова	Розвиток платформних компаній
Наукоємність технологічного продукту	Кошовність	Орієнтація на «цифрові» інвестиції, співфінансування і наукове співробітництво
Відмова від «молодших» моделей	Субститутність	Кросс-платформність, часта реорганізація
Компліментарність технологій	Масштабованість	Розвиток бізнес-екосистеми
Приріст результатуючих показників і зменшення розмірів	Експонентний розвиток	Оновлення стратегічних орієнтирів, «великі цифри», передбачення
Всюдиусність технологій	Мобільність	Оптимізація мережевих систем
Парадокси технічних систем	Критичність	Парадокси і «пастки» цифрового бізнесу
Конвергенція галузей	Гнучкість	Розвиток цифрової інфраструктури, новий підхід до використання активів, ролі споживача
Покоління технологій	Стиснутість еволюції	Швидка зміна конкурентної позиції
Автоматизація і роботизація технологічних процесів	Суперечливість розвитку	Викривлення глобальної економічної динаміки

* розроблено автором

У 1765–1776 рр. технологічні інновації допомогли подолати обмеження енергії м'язів людини і тварини та генерувати значні обсяги механічної енергії [3]. Але на початку XXI ст. технологічний розвиток зіткнувся із природними фізичними обмеженнями: швидкістю світла та атомарною природою матеріалів [4]. Через чутливість до екзогенних чинників глобальний бізнес в ході цифровізації стає, на думку автора, крихким. До таких чинників ми, по-перше, відносимо кіберзлочинність. За даними компанії GlobalDots, 37,9 % світового інтернет-трафіку у 2018 р. генерувалося ботами, а не людиною, а найбільш уразливими сферами до бот-атак типу «відмова в обслуговуванні» були транзакції та логістика [5]. По-друге, загострюється питання енергозалежності глобальної економіки: у 2018 р. річний приріст обсягів споживання енергії становив 2,9 % [6]; за прогнозами, до 2040 р. загальносвітова потреба в електриці зросте на 56 % [7]. Глобальні технологічні компанії реалізують революційні проекти для подолання енергетичної ємності свого бізнесу. Таким можна вважати проект «Natick» компанії Microsoft Corporation з розміщення під водами морів північних широт капсульних дата-центрів з метою природного охолодження серверних систем [8]. По-третє, соціальні мережі стають потужним каналом маніпулювання інформацією, що надає особливі переваги компаніям на кшталт Facebook Inc. Автори Е. Гріфіс і Д. Прімак вважають Facebook Inc. першим «декарогом», оскільки його вартість сягнула 10 млрд дол. ще у 2013 р. [9].

Інтегрування окремих модулів в одному продукті змінило уявлення, що цінують споживачі та в якому форм-факторі, оскільки дозволило збільшити функціональні можливості продукту, в тому числі за рахунок сумісності з іншими [10]. Сумісність характерна й для сімейства цифрових технологій: між «молодшою» (з більшим відсотком бракованих модулів, обмеженим функціоналом, а тому й більш дешевою) та «старшою» моделями. Прикладом такого сімейства технологій, на думку автора, є відомі мікропроцесори Pentium і Celeron, де другий є менш ефективною версією першого. Поділ компонентів на модулі залежно від виконуваних функцій покладено в основу фундаментальної архітектури платформної бізнес-моделі [11] і визначає архітектурне лідерство платформи [12]. Такий підхід дозволяє максимально врахувати потреби споживачів, диференційовані за змінюваними уподобаннями, за рахунок пропозиції на ринку надзвичайно варіативного продукту [13].

Критичність цифрових технологій пов'язана із парадоксами математичної логіки (зокрема парадоксами барбера, Рассела, Геделя та ін.) і проблемою вирішуваності технічних задач в критичних умовах ресурсних обмежень [14, с. 20, 30]. Як прояв критичності глобального бізнесу в ході його цифрової трансформації ми розглядаємо парадокс низхідної прибутковості і виникнення численних «пасток» для споживачів. По мірі набуття технологічним продуктом статусу критичного (оскільки він стає необхідною умовою для діяльності людини і бізнесу), відбувається зменшення ціни його реалізації (внаслідок варіативності пропозиції на ринку масового споживання), зростання вартості розробки і витрат обслуговування, як елементи стратегії «інноваційного піонера», що, у підсумку, обумовлює зниження показника усередненої прибутковості технологічних компаній на одного споживача. Зокрема низхідною є динаміка прибутковості бізнесу мобільних операторів і радіостанцій. Протягом 2010 – 2017 рр. сукупний середній дохід однієї ширококомовної АМ- та FM-станції США з реєстраційної бази IA Advisory Services скоротився на 8 %, хоча відсоток респондентів віком від 12 років і доросліше, які користувалися послугою онлайн-радіо минулого місяця, у 2018 р. становив 64 %, а скорочення кількості працівників новинних відділів, зайнятих у ширококомовному секторі у 2017 р. порівняно із 2004 р., – 22,6 % [15].

Цифровізація бізнесу пов'язана із численними «пастками» для споживачів. Платформні компанії, що пропонують власне програмне забезпечення, часто стимулюють споживачів й до користування їх хмарними сервісами. Надання компанією одного з цих продуктів безоплатно слугує додатковою мотивацією для споживачів, і сприяє генеруванню у хмарному сервісі великого обсягу статистичних даних («Big data»). У доступності їх для використання зацікавлені як власник хмарного сервісу, так й власник статистичних даних, що у подальшому спонукатиме споживача платформного продукту підтримувати бізнес-відносини навіть у випадку, якщо умови надання послуги хмарного зберігання будуть відкориговані (наприклад, стануть платними).

Масштабованість, що забезпечується модульною будовою цифрових технологій, сприяє їх компліментарності, сумісності, та дозволяє гарантувати хоча б мінімальний рівень результативності, корисності. Платформні компанії прагнуть масштабування своєї діяльності за рахунок розвитку глобально масштабованої бізнес-екосистеми для нейтралізації парадоксу низхідної прибутковості й уможливлення ймовірних «пасток». Це привертає увагу наукового дослідження до архітектури бізнес-екосистеми глобальної платформної компанії і визначення корисності, створюваної в ході взаємодії з її різними сегментами.

Оскільки до «суперзіркових платформ» належать глобальні технологічні компанії, що спеціалізуються на розробці власного програмного забезпечення (на кшталт Amazon.com, Inc., Apple Inc., Google і Facebook Inc.) [16, с. 2-3], складові елементи бізнес-екосистеми глобальної платформної компанії можуть бути сегментовані відповідно до логіки, яку представлено на рис. 1.

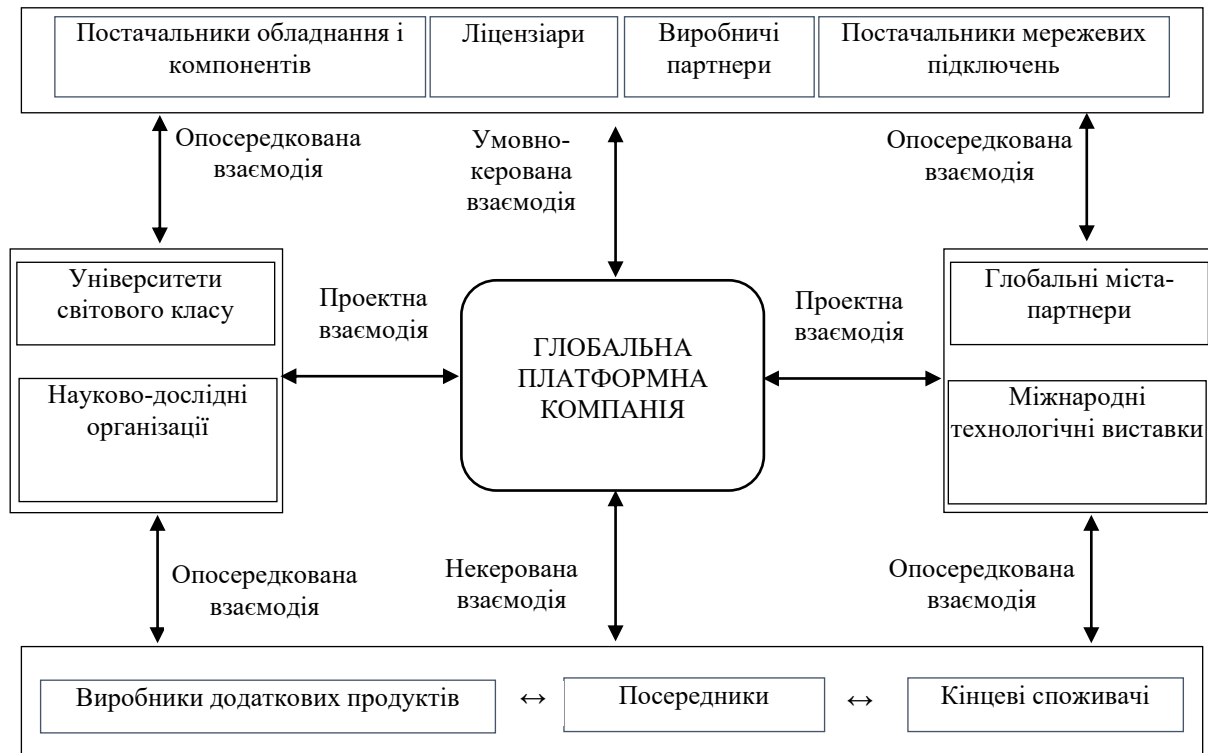

Рис. 1. Сегментація бізнес-екосистеми за видом взаємодії з глобальною платформною компанією *

* розроблено автором.

Зважаючи на диференціацію спроможності окремих груп користувачів і партнерів трансформувати свій бізнес відповідно до впливу цифрових технологій, створювати власні інновації на основі платформного продукту, складові елементи бізнес-екосистеми глобальної платформної компанії можуть бути розподілені за трьома основними сегментами:

- сегмент умовно-керованої взаємодії або «висхідний» – партнери, що уможливають функціонування платформи: постачальники компонентів та обладнання, ліцензіари програмного забезпечення, виробничі партнери, постачальники мережевих підключень;

- некерованої взаємодії або «низхідний» – виробники додаткових продуктів платформи (додатків, супутніх послуг), кінцеві користувачі та посередники між ними в особі операторів мобільного зв'язку, роздрібних продавців;

- проектно-опосередкованої взаємодії – партнери, із залученням та на базі яких відбувається реалізація інноваційно-технологічних проектів платформної компанії (університети світового класу, науково-дослідні організації, глобальні міста-партнери (зокрема такі, на базі яких реалізуються проекти «Smart city»), міжнародні технологічні виставки тощо), внаслідок чого підвищується їх схильність до взаємодії з іншими сегментами екосистеми.

Параметри умовно-керованої взаємодії обґрунтовуються потребами глобальної платформної компанії та узгоджуються із бізнес-партнерами, які розробляють і на комерційній основі передають їй інноваційний продукт. Параметри взаємодії платформної компанії із «низхідним» сегментом важко спрогнозувати, оскільки трансформуючий вплив платформного продукту на незалежні бізнеси є переважно некерований. В усіх видах взаємодії платформа компанія виконує функцію джерела глобальної цифровізації, є засадотворним елементом в ланцюгах бізнес-екосистеми та опосередковано сприяє налагодженню відносин взаємодії як всередині сегментів, так і між ними. Взаємодія між сегментами бізнес-екосистеми, на яку опосередковано впливає платформна компанія, є найбільш раціональною з точки зору бізнесів-учасників.

Аналіз наукових і бізнес-підходів до визначення екосистеми [16; 17; 18] дозволив автору уточнити архітектуру бізнес-екосистеми глобальної платформної компанії, візуалізацію якої наведено на рис. 2.

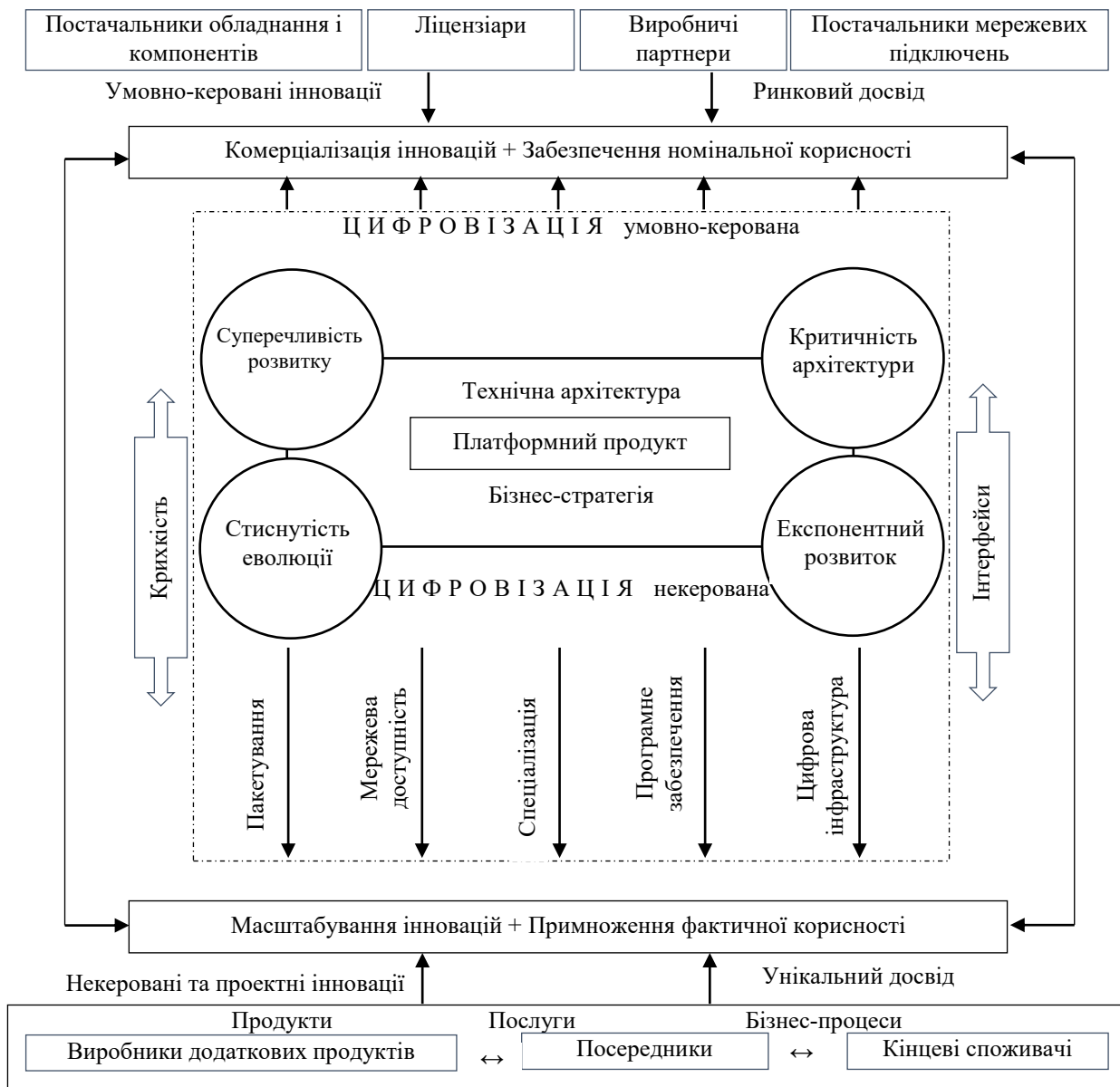

Рис. 2. Архітектура бізнес-екосистеми глобальної платформної компанії *

* розроблено автором.

На наш погляд, бізнес-екосистема в галузі програмного забезпечення може бути представлена як бізнес-середовище, що взаємодіє із «зовнішнім периметром» платформної компанії та обумовлює трансформацію її архітектури. Під зовнішнім периметром ми розуміємо шар технологій і засобів платформної компанії, що, під дією ринкових сил і залежно від виду взаємодії, використовуються нею для цифрової трансформації розпорошених у глобальному економічному просторі бізнесів партнерів, споживачів і користувачів екосистеми (шляхом пакування, спеціалізації, поширення мережевої доступності і програмного забезпечення платформи через цифрову інфраструктуру), та обумовлюють продукування «зовнішніх» інновацій. Зовнішній периметр платформної компанії межує, з одного боку, з її ядром (платформний продукт, технічна архітектура і бізнес-стратегія), а з іншого – з ринковим бізнес-середовищем, запобігаючи проблемі крихкості. Складові елементи бізнес-екосистеми (по суті – бізнес-суб'єкти) використовують технології, засоби зовнішнього периметру за допомогою інтерфейсів для створення власного інноваційного продукту («зовнішнього» відносно платформного ядра) і забезпечення власних економічних інтересів. В такий спосіб глобально масштабована бізнес-екосистема постійно трансформує архітектуру платформної компанії (кількість та якість інтерфейсів, технології зовнішнього периметру, бізнес-стратегію ядра), збільшуючи її можливості для усіх сегментів та примножуючи фактичну і проектно-опосередковану корисність глобальної платформної компанії.

Оцінювання корисності в бізнес-екосистемі глобальної платформної компанії, на думку автора і на відміну від підходу А. Тівана [16], має враховувати і «висхідний», і «низхідний» потоки вартості. До цього

висновку нас спонукає можливість виникнення опосередкованої взаємодії між сегментами бізнес-системи, що також підвищуватиме її загальну корисність. Чим успішнішою є платформа, тим важче компаніям-компліментаторам ризикувати цими доходами і прибутком, вносячи значні зміни чи переходячи до чогось принципово нового [17, с. 97, 129]. Третій потік вартості, на нашу думку, формується в ході реалізації інноваційно-технологічних проєктів з урахуванням ефекту опосередкованої взаємодії. Загальна корисність, створювана всередині бізнес-екосистеми глобальної платформної компанії, таким чином, має визначатись за принципом інтегрування її окремих видів: номінальної, фактичної і проєктно-опосередкованої.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Таким чином, дослідження характеристик цифрових технологій і цифрових трансформацій глобального бізнесу дозволило авторів сформулювати наступні висновки щодо уточнення архітектури бізнес-екосистеми глобальної платформної компанії:

- в результаті трансформуючого впливу цифрових технологій глобальний бізнес набуває нових ознак: стає більш гнучким за рахунок цифрової інфраструктури, неklasичного використання активів, переосмислення ролі споживача; переживає стиснутість еволюції, суперечливість розвитку, надчутливість до екзогенного впливу, наслідком чого є крихкість, швидка зміна конкурентної позиції, викривлення глобальної економічної динаміки; розвивається за експонентною траєкторією та в умовах критичності, обумовлених численними «пастками» і парадоксами; вимагає значних «цифрових» інвестицій на основі механізмів співфінансування, наукового співробітництва, та розвитку функції мобільності для оптимізації мережевих систем; перебудовує власну архітектуру відповідно до бізнес-моделі екосистеми платформної компанії за рахунок збільшення кількості модульних компонентів і масштабування досвіду з метою нейтралізації парадоксу низхідної прибутковості й уможливлення ймовірних «пасток»;

- під бізнес-екосистемою глобальної платформної компанії в галузі програмного забезпечення автор розуміє глобальне бізнес-середовище, що варіативно взаємодіє із нею за допомогою пропонованих технологій і засобів цифрової трансформації (зокрема пакетування, спеціалізації, поширення мережевої доступності і програмного забезпечення платформної компанії через цифрову інфраструктуру), використовуваних для продукування власних, «зовнішніх» відносно платформи, інновацій, за рахунок чого забезпечуються масштабування стороннього досвіду та зростання загальної корисності бізнес-екосистеми глобальної платформної компанії;

- загальна корисність, створювана всередині бізнес-екосистеми глобальної платформної компанії, має визначатись за принципом інтегрування її окремих видів: номінальної, забезпечуваної в ході умовно-керованої взаємодії з сегментом, де розробляється інноваційний продукт, що уможливорює функціонування платформної компанії; фактичної, створюваної в ході некерованої взаємодії з сегментом, який використовує платформний продукт для продукування власних інновацій, «зовнішніх» відносно платформи; проєктно-опосередкованої, що формується в ході реалізації інноваційно-технологічних проєктів з урахуванням ефекту опосередкованої взаємодії бізнесів як всередині сегментів екосистеми, так і між ними.

З огляду на отримані результати авторського дослідження, науковий інтерес, у подальшому, становить підхід до формування і розвитку бізнес-екосистем «суперзіркових» платформних компаній на кшталт Amazon.com, Inc., Apple Inc., Google і Facebook Inc.

Література

1. Negroponte N. Being Digital [Електронний ресурс] / N. Negroponte. - New York: Alfred A. Knopf, 1995. - С. 264. - Режим доступу : <https://archive.org/stream/beingdigital00negr/ref=ol#page/n7/mode/2up?ref=ol>.
2. Tocci R.J. Digital systems: Principles and Applications [Електронний ресурс] / R.J. Tocci. - New Jersey: Prentice-Hall, Inc., 1977. - 504 с. - Режим доступу : <https://archive.org/stream/digitalsystemspr00toccrich/ref=ol#page/n3/mode/2up?ref=ol>.
3. Brynjolfsson E., McAfee E. The Second Machine Age. Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies [Електронний ресурс] / E. Brynjolfsson, E. McAfee. - New York: W. W. Norton & Company, Inc. 2010. - 320 с. - Режим доступу : https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/622156/mod_resource/content/1/Erik-Brynjolfsson-Andrew-McAfee-Jeff-Cummings-The-Second-Machine-Age.pdf.
4. Courtland R. Gordon Moore: The Man Whose Name Means Progress [Електронний ресурс] / R. Courtland. - IEEE Spectrum, 2015. - Режим доступу : <https://spectrum.ieee.org/computing/hardware/gordon-moore-the-man-whose-name-means-progress>.
5. GlobalDots. 2019 Bad Bot Report. The Bot Arms Race Continues [Електронний ресурс] / GlobalDots, 2019. - Режим доступу : <https://www.globaldots.com/bad-bot-report-2019>.
6. BP p. l. c. BP Statistical Review of World Energy 2019 [Електронний ресурс]. - London: Pureprint Group Limited, 68th edition, 2019. - 64 с. - Режим доступу : <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2019-full-report.pdf>.
7. Startup Thailand. About Startup Thailand [Електронний ресурс] / Startup Thailand, 2018. - Режим доступу : <https://www.startupthailand.org/en/about-en/>.
8. Microsoft. Project Natick [Електронний ресурс] / Published Articles, Microsoft, 2018. - Режим доступу : <https://natick.research.microsoft.com/>.
9. Griffith E., Primack D. The age of unicorns [Електронний ресурс] / E. Griffith, D. Primack. - Fortune, 2015. - Режим доступу : <http://fortune.com/2015/01/22/the-age-of-unicorns/>.
10. Deloitte Development LLC. Converge products: making 1 + 1 > 2 [Електронний ресурс] / Deloitte Development LLC. - Bratislava: Deloitte University Pres., 2015. - Режим доступу : https://www2.deloitte.com/content/dam/insights/us/articles/disruptive-strategy-convergence-of-products/DUP_1465_Converge-products_vFINAL.pdf.
11. Baldwin C.Y., Woodard C.J. The Architecture of Platforms: A Unified View [Електронний ресурс] / Platforms, Markets and Innovation. - Cheltenham, UK - Northampton, US: Edward Elgar Publishing Limited & Edward Elgar Publishing, Inc., 2009. - Режим доступу : <https://www.elgaronline.com/view/9781848440708.xml>.

12. Gawer A., Cusumano M.A. Strategies for Platform-Leader Wannabes [Електронний ресурс] / A. Gawer, M.A. Cusumano. – Prepared for the IIPS Symposium on Globalization and Japan's Science and Technology Strategy (19–20 November 2007, Tokyo). – Режим доступу : <http://www.iips.org/publications/data/07techGawer.pdf>.
13. Deloitte Development LLC. Turn products into product platforms: providing a foundation for others to build upon [Електронний ресурс] / Deloitte Development LLC. – Bratislava : Deloitte University Press, 2015. – Режим доступу : https://www2.deloitte.com/content/dam/insights/us/articles/disruptive-strategy-product-platforms/DUP_3056_Products-to-platforms_v2.pdf.
14. Bentley P.J. Digitized. The science of computers and how it shapes our world [Електронний ресурс] / P.J. Bentley. – New York, Oxford University Press, 2012. – 328 с. – Режим доступу : <https://archive.org/stream/digitizedscience0000bent/page/308/mode/2up>.
15. Pew Research Center. Previous State of the News Media reports 2018 [Електронний ресурс] / Pew Research Center, 2019. – Режим доступу : https://www.journalism.org/wp-content/uploads/sites/8/2019/06/Pew-Research-Center_State-of-the-News-Media-2018_06-25-2019-2.pdf.
16. Tiwana A. Platform ecosystems: Aligning Architecture, Governance, and Strategy [Електронний ресурс] / A. Tiwana. – Waltham: Morgan Kaufmanns an imprint of Elsevie, 2014. – 304 с. – Режим доступу : <https://static1.squarespace.com/static/5ba7b499755be22c410b1cae/t/5d619cf14aa7270001322054/1566678272862/Platform+Ecosystems.pdf>.
17. Cusumano M. A., Yoffie D. B. Strategy Rules: Five Timeless Lessons from Bill Gates, Andy Grove, and Steve Jobs [Електронний ресурс] / M.A. Cusumano, D.B. Yoffie. – New York: HarperCollinsPublishers, 2015. – 260 с. – Режим доступу : <https://archive.org/stream/strategyrulesfiv0000yoff/page/258/mode/2up>.
18. Huawei Investment & Holding Co., Ltd. 2018 Annual Report [Електронний ресурс] / Huawei Investment & Holding Co., Ltd., 2019. – Режим доступу : <https://www.huawei.com/en/press-events/annual-report>.

Рецензія / Peer review: 11.11.2019

Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК: 338.43:330.34

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-141-147

ПИЩЕНКО О.В.

Чернігівський національний технологічний університет

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

У статті обґрунтовано та формалізовано складові стратегії еколого-економічної безпеки аграрного сектору в Україні, яка є довгостроковим прогнозом комплексного розв'язання проблеми збалансованого, з урахуванням екологічних аспектів, розвитку аграрного сектору та поліпшення загального стану еколого-соціо-економічної системи аграрного сектору. Механізм реалізації стратегії передбачає об'єднання зусиль владних структур та суспільства на рівні держави, регіонів і місцевого самоврядування за такими напрямками, як: координація стратегії з чинними комплексними цільовими програмами; проведення науково-практичних конференцій щодо оцінювання стану її виконання; здійснення моніторингу реалізації стратегії на основі встановлення цільових показників.

Ключові слова: аграрний сектор, еколого-економічна безпека, розвиток економіки, стратегія.

PISHCHENKO O.

Chernihiv National University of Technology

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF FORMATION OF STRATEGY FOR ENVIRONMENTAL AND ECONOMIC SAFETY OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE

The basis of public policy is strategic guidelines, which should be enshrined in the relevant state and legal structures. Given the basic modern requirements for the development of the agricultural sector, it is advisable to develop a strategy for its environmental and economic security. Given the views of modern scientists, the security strategy of the agricultural sector should be understood as a set of the most important decisions aimed at ensuring the appropriate level of security in the context of the implementation of state targeted programs. That is, such a strategy is a long-term forecast of a comprehensive solution to the problem of balanced, taking into account environmental and economic aspects, the development of the agricultural sector and improving the overall state of the environmental, socio-economic system of the agricultural sector. Within the framework of this document, the main ways of structural transformation of agricultural policy and deployment of productive forces are being worked out, taking into account the imperatives of balanced development and ensuring the ecological and economic security of the agricultural sector.

The article substantiates and formalizes the components of the strategy of ecological and economic security of the agricultural sector in Ukraine, which is a long-term forecast of a comprehensive solution to the balanced problem, taking into account environmental aspects, development of the agricultural sector and improving the general ecological and socio-economic system. The mechanism for implementing the strategy involves combining the efforts of government and society at the state, regional and local governments in such areas as: coordination of the strategy with existing comprehensive target programs; conducting scientific and practical conferences to assess the status of its implementation; monitoring the implementation of the strategy on the basis of setting targets. Implementation of the strategy of ecological and economic safety of the agricultural sector should be ensured by adopting new laws and other regulations, making changes and additions to legal acts in the field of agricultural sector and environmental protection, as well as developing a state program to ensure environmental and economic security of the agricultural sector in Ukraine. Information and information-analytical support for the implementation of this strategy is provided by the coordinating role of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine through the involvement of information resources of interested public authorities and public research institutions.

Keywords: agricultural sector, ecological and economic security, economic development, strategy.

Постановка проблеми. Основу державної політики складають стратегічні орієнтири, які повинні закріплюватися відповідними державно-правовими структурами. Зважаючи на основні вимоги сучасності щодо розвитку аграрного сектору, доцільною є розробка стратегії щодо його еколого-економічної безпеки. Враховуючи погляди науковців сучасності, під стратегією безпеки аграрного сектору слід розуміти сукупність найбільш значущих рішень, спрямованих на забезпечення відповідного рівня безпеки у контексті реалізації державних цільових програм. Тобто, така стратегія є довгостроковим прогнозом комплексного розв'язання проблеми збалансованого, з урахуванням еколого-економічних аспектів, розвитку аграрного сектору та поліпшення загального стану еколого-соціо-економічної системи аграрного сектору. У рамках цього документа відпрацьовуються основні шляхи структурної трансформації аграрної політики та розміщення продуктивних сил, що враховують імперативи збалансованого розвитку та забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підґрунтям для поглиблення теоретичних та прикладних аспектів управління аграрним сектором слугували праці зарубіжних та вітчизняних вчених, таких, як: В. Андрійчука, Л. Березіна, О. Галицького, І. Гришової, С. Кваші, Ю. Коваленка, М. Кропивка, І. Лукінова, М. Малік, О. Могильного, І. Мищака, Д. Плеханова, П. Саблук, В. Ситника, В. Шиян, Т. Шестаковської, В. Юрчишина, О. Яценко та інші.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в обґрунтуванні науково-прикладних засад формування та реалізації стратегії забезпечення еколого-економічною безпекою аграрного сектору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стратегія еколого-економічної безпеки аграрного сектору в Україні має стати базовим документом стратегічного планування у напрямку розвитку еколого-соціо-економічної системи забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору і визначає комплекс взаємопов'язаних пріоритетів, цілей, завдань та заходів. Базовою метою стратегії є визначення моделі дій і засобів системи забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору та розробка основних напрямів, форм, методів і засобів досягнення стратегічних цілей. Для реалізації поставленої мети необхідно виконати комплекс завдань: визначити основні параметри екологічно безпечного стану аграрного сектору; ідентифікувати пріоритети екологічної політики щодо цілей забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору; обґрунтувати шляхи і способи досягнення завдань забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору; сформулювати комплекс заходів, що забезпечують досягнення визначених цілей і завдань; визначити необхідні ресурси для реалізації визначених завдань, а також умов і чинників, що забезпечують найбільшу ефективність їх використання; забезпечити ефективну організацію моніторингу реалізації документів стратегічного планування в забезпеченні еколого-економічної безпеки аграрного сектору [1-2].

Результати проведеного дослідження дали можливість запропонувати власну структуру і зміст стратегії еколого-економічної безпеки аграрного сектору в Україні:

1 розділ. Преамбула. Її зміст полягає у короткому викладенні актуальності даної стратегії та її зв'язку з існуючими нормативно-правовими документами, визначенні поняття «стратегія еколого-економічної безпеки аграрного сектору». Таке визначення має виходити з розуміння правильного співвідношення ролі та змісту понять «еколого-економічна безпека» та «державний механізм управління еколого-економічною безпекою аграрного сектору».

2 розділ. Загальні положення. Даний розділ стратегії передбачає обґрунтування бачення місця державної політики еколого-економічної безпеки аграрного сектору у контексті національної екологічної політики та у загальному змісті діяльності суб'єктів аграрного сектору щодо забезпечення необхідного рівня безпеки в державі. У свою чергу важливим видається формулювання державної політики еколого-економічної безпеки аграрного сектору, як інтеграційного елемента державної екологічної політики.

Важливим моментом змісту є також визначення основних факторів впливу, як внутрішніх, так і зовнішніх, на стан еколого-економічної безпеки аграрного сектору в Україні, що дозволить враховувати впливи процесів глобального характеру та специфічні риси соціально-еколого-економічної ситуації в країні. За цих умов визначаються основні вихідні правила, тобто принципи діяльності, спрямовані на забезпечення декларованого Конституцією України рівня еколого-економічної безпеки для усіх громадян.

3 розділ. Мета стратегії та основні напрями і завдання досягнення еколого-економічної безпеки аграрного сектору. Конкретизація у межах основних напрямів здійснюється за рахунок формулювання низки завдань діяльності суб'єктів аграрного сектору та політики держави щодо забезпечення потрібного рівня еколого-економічної безпеки.

4 розділ. Механізми (інструментарій). До них можуть бути віднесені нормативно-правові, організаційні, економічні, фінансові, інформаційні та інші механізми.

5 розділ. Індикатори. Відповідні показники досягнення необхідного рівня еколого-економічної безпеки аграрного сектору. Проведення необхідної експертизи та оцінки на основі даних моніторингу дозволить говорити про ступінь наближення до результатів, що очікуються. В даному розділі передбачається визначення можливостей для розробки на загальних засадах пропонованої стратегії цільових програм, як національного, так і регіонального рівня. При цьому регіональні програми можуть розглядатися у якості вихідних, інтеграційних для програм місцевого рівня. Структуру стратегії еколого-економічної безпеки аграрного сектору представлено на рис. 1.

Виходячи із запропонованої на рис.1 схематичної інтерпретації складових стратегії еколого-економічної безпеки аграрного сектору в Україні доцільним є її деталізація вже на змістовному рівні.

І. Актуальність розробки та впровадження стратегії еколого-економічної безпеки аграрного сектору в Україні обумовлена тим, що зміни, які відбувалися з моменту набуття Україною незалежності у сфері охорони навколишнього природного середовища, користування природними ресурсами та забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору не змінили на краще екологічний стан. Акцент на соціально-економічні реформи в країні призвів до зменшення уваги до питань екологічної політики, послаблення ролі відповідних інституцій та їх контролюючих функцій у контролі за дотриманням екологічних вимог [4].

Суттєвим недоліком вказаного періоду державної розбудови стала відсутність системності у нормативно-правовому забезпеченні діяльності суб'єктів аграрного сектору щодо виконання вимог еколого-економічної безпеки в державі.

На жаль, в сучасних умовах відсутні відповідні нормативно-правові акти, які мають бути орієнтовані на реалізацію національної політики щодо забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору в Україні. Відсутність таких законодавчих актів певною мірою може бути компенсована, на час, необхідний для законотворчості, поширеним розумінням стратегії еколого-економічної безпеки аграрного сектору в Україні. Природно, що все означене сприяло суттєвому зниженню ефективності діяльності

відповідних управлінських структур на національному, регіональному і місцевому рівнях. Слабкість та недостатня ефективність існуючої системи управління у питаннях забезпечення еколого-економічної безпеки населення України, не завжди своєчасні та послідовні структурні реформи, повільна модернізація технологічних процесів на тлі зростання показників економічного розвитку призвели до високих рівнів забруднення та підтримки старих, неефективних підходів до використання енергетичних та природних ресурсів, низькою якістю аграрної продукції, неефективними методами боротьби з відходами аграрного сектору тощо. Одним з дієвих та ефективних заходів держави у цій ситуації може бути визначена розробка та впровадження стратегії еколого-економічної безпеки аграрного сектору в Україні [5].

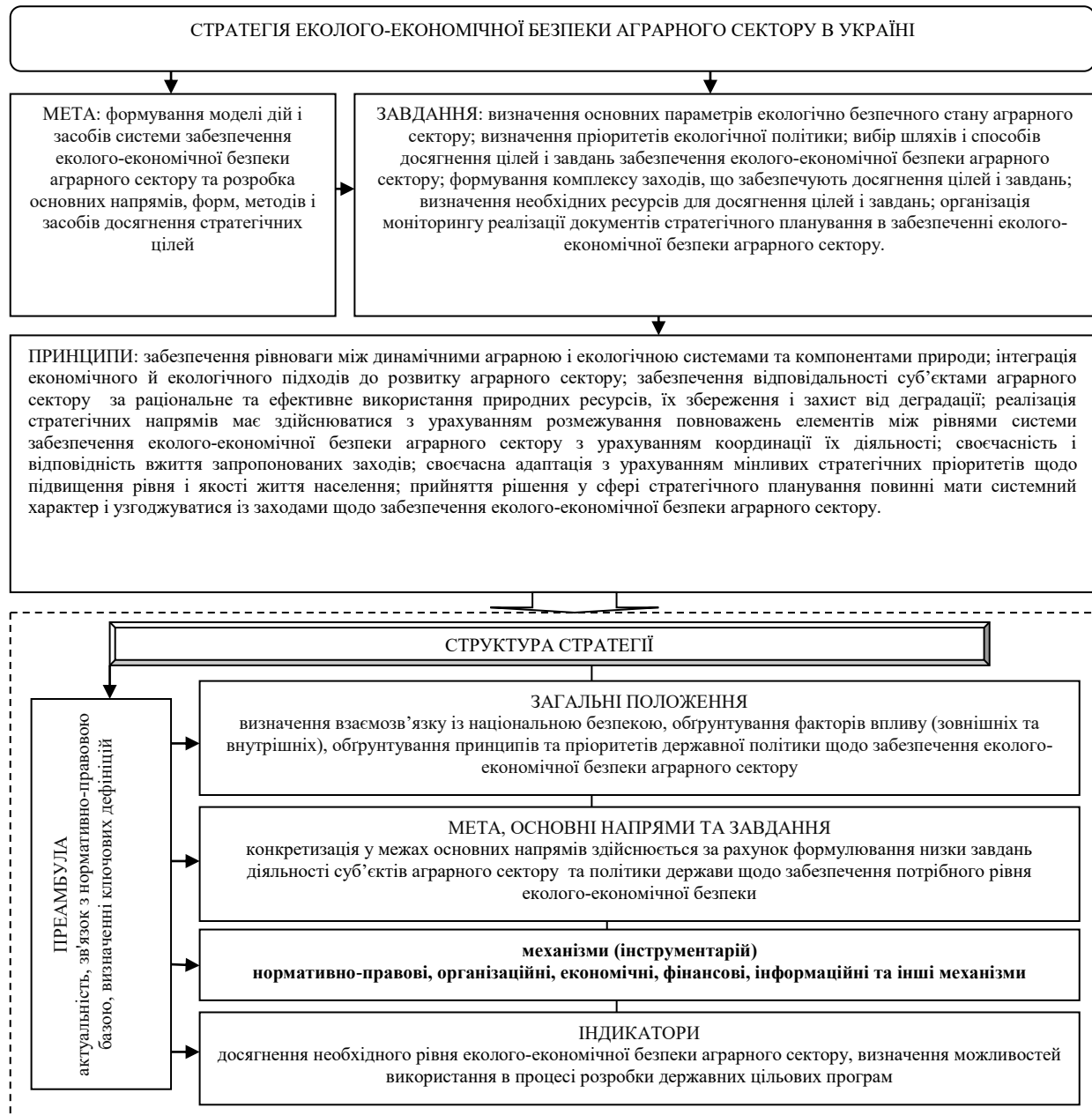

Рис. 1. Схематична інтерпретація складових стратегії еколого-економічної безпеки аграрного сектору в Україні

*Джерело: розроблено автором

Запропонована нами структура стратегії ґрунтується на основних положеннях Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» та Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року».

З метою досягнення єдиного підходу до обґрунтування основних понять вони мають бути визначені наступним чином:

1) «еколого-економічна безпека» – це сукупність відповідних властивостей навколишнього середовища і створюваних цілеспрямованою діяльністю людини умов, за яких, з урахуванням соціально-економічних чинників і науково обґрунтованих допустимих навантажень на об'єкти біосфери утримуються на мінімально можливому рівні ризику антропогенний вплив на навколишнє середовище і негативні зміни,

що відбуваються в ньому, забезпечується збереження здоров'я, життєдіяльності людей і виключаються віддалені наслідки цього впливу для теперішнього і наступного покоління;

2) «державний механізм управління еколого-економічною безпекою аграрного сектору» – сукупність методів, заходів, інструментів та важелів впливу на еколого-соціо-економічні відносини, що спрямовані на забезпечення фундаментальних засад забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору через збереження й відтворення природних ресурсів, залучених у господарський обіг, попередження або недопущення негативного впливу господарської діяльності на екосистеми, створення сприятливих умов для виробництва екологічно безпечної продукції й сировини;

3) «стратегія еколого-економічної безпеки аграрного сектору» – систематизоване обґрунтування основ державної політики, спрямованої на забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору та комплексу практичних заходів щодо такого стану результатів виробництва, навколишнього середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічного стану в країні та виникнення небезпеки для здоров'я і якості життя громадян.

II. Загальні положення.

Забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору, як предмет, має розглядатися у контексті реалізації державної аграрної політики та враховувати особливості національної екологічної політики в державі. При цьому необхідно зважувати на те, що вона, за своїм змістом, має інтегративний характер, тобто містить умови поєднання політики, спрямованої на охорону навколишнього природного середовища і політики регулювання процесів раціонального користування природними ресурсами.

На процеси, пов'язані з розробкою та впровадженням політики еколого-економічної безпеки аграрного сектору, впливають як зовнішні, так і внутрішні фактори. До зовнішніх факторів, які представлені, насамперед процесом світового, глобального рівня відносять: зміну клімату та виснаження озонового шару; зростання збитків для екології від стихійних та техногенних катастроф; недостатній рівень міжнародної координації у питаннях переходу до моделі сталого розвитку людської цивілізації; зростання кількості населення планети при скороченні територій, придатних для проживання людей; деградація основних компонентів біосфери, яка проявляється, насамперед, як скорочення біологічного різноманіття, пов'язаного з цим зниженням здатності природи до саморегуляції; зростання споживання природних ресурсів при одночасному скороченні їх запасів; спроби вирішення екологічних питань як органічної складової регулювання загальносвітових проблем; війни та спроби вирішення міжнародних та міжнаціональних конфліктів із застосуванням військової сили.

До складу внутрішніх факторів, що впливають на процеси забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору належать: недостатня результативність державної системи управління, що вирішує завдання забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору за рахунок послаблення контрольних функцій органів державного управління в екологічній сфері; недостатній рівень організацій функціонування аграрного сектору при технологічній недосконалості; відносно низький рівень життя населення країни; остаточні явища загальної системної соціально-економічної кризи; вкрай низький рівень екологічної свідомості та екологічної культури як пересічних громадян, так і суб'єктів аграрного сектору; низька ефективність функціонування існуючих механізмів державного управління процесами охорони навколишнього природного середовища та безпеки аграрного сектору; орієнтація аграрного сектору головним чином на ресурсоспоживання та добування ресурсів [6].

Діяльність, спрямована на забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору, має базуватися на сукупності комплексних принципах:

1) забезпечення рівноваги між динамічними аграрною і екологічною системами та компонентами природи, що здійснюється завдяки саморегуляції основних характеристик чи структур, речовинно-енергетичного стану або складу;

2) інтеграція економічного й екологічного підходів до розвитку аграрного сектору;

3) забезпечення відповідальності суб'єктами аграрного сектору за раціональне та ефективне використання природних ресурсів, їх збереження і захист від деградації;

4) стратегічні напрями в системі забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору мають формуватися на основі взаємозалежності заходів, з одного боку, спрямованих на зміцнення стійкості аграрного сектору, з іншого, – на підвищення ефективності протидії екологічним ризикам та загрозам;

5) реалізація стратегічних напрямів має здійснюватися з урахуванням розмежування повноважень елементів між рівнями системи забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору з урахуванням координації їх діяльності;

6) своєчасність і відповідність вжиття запропонованих заходів;

7) своєчасна адаптація з урахуванням мінливих стратегічних пріоритетів щодо підвищення рівня і якості життя населення;

8) прийняття рішення у сфері стратегічного планування повинні мати системний характер і узгоджуватися із заходами щодо забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору [7].

Пріоритетами державної політики щодо забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору є:

- реалізація заходів зі зменшення негативного впливу глобальних екологічних проблем на стан еколого-економічної безпеки аграрного сектору в Україні, розширення участі держави та неурядових організацій у міжнародному співробітництві, що спрямовується на запобігання виникненню екологічної небезпеки в аграрному секторі;

- формування екологічної політики як інтегрованого чинника соціально-економічного розвитку держави з метою переходу до екологічно збалансованого та безпечного розвитку аграрного сектору в Україні. Зменшення навантаження на навколишнє природне середовище у зв'язку з економічним зростанням разом зі зміцненням мінерально-сировинного потенціалу держави за умов комплексного та науково обґрунтованого використання природних ресурсів в аграрному виробництві;

- розширення інформаційного простору щодо питань збереження довкілля, політики екологічно безпечного розвитку аграрного сектору, сприяння впровадженню системи безперервної екологічної освіти, залучення громадськості до обговорення та вирішення екологічних проблем в аграрному виробництві;

- забезпечення ефективного функціонування екологічно збалансованої системи природокористування, зміни нераціональних моделей аграрного сектору і споживання, екологічно інноваційної модернізації аграрного сектору в Україні. Зменшення рівня забруднення атмосферного повітря, скорочення обсягів та запобігання забрудненню водних об'єктів, удосконалення системи поводження з відходами в аграрному виробництві.

III. Стратегічна мета, основні напрями та завдання державної політики еколого-економічної безпеки аграрного сектору в Україні. Державна політика в Україні щодо забезпечення екологічно безпечного розвитку аграрного сектору, орієнтована на збереження безпечної для існування населення живої та неживої природи, навколишнього середовища, досягнення гармонійної взаємодії суспільства і природи, охорону, раціональне використання і відтворення природних ресурсів.

Виходячи з вищевикладеного, стратегічною метою державної політики у напрямку забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору є забезпечення еколого-економічної безпеки країни, збереження природних систем, підтримання їхньої цілісності та життєзабезпечуючих функцій для сталого розвитку суспільства, покращення здоров'я та якості життя українських громадян шляхом розвитку екологічно безпечного виробництва.

До основних напрямів діяльності держави, спрямованих на забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору належать:

- удосконалення законодавчої, нормативно-правової та інституціональної бази й інструментів організаційно-економічного забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору;

- формування, розвиток і вдосконалення державної системи екологічного управління, орієнтованої на: зниження негативного впливу аграрного сектору на навколишнє природне середовище або його запобігання; раціональне використання поновлюваних і невідновлюваних природних ресурсів; запобігання небезпечним природним явищам та оперативну ліквідацію їх наслідків;

- розробка і реалізація організаційних, технічних і технологічних заходів для аграрного сектору, включаючи впровадження екологічно безпечних, ресурсозберігаючих і енергозберігаючих технологій, що забезпечують зниження техногенного навантаження на навколишнє природне середовище, а також раціональне використання природних ресурсів;

- розвиток системи екологічного моніторингу, а також наповнення фонду даних державного екологічного моніторингу (державного моніторингу навколишнього природного середовища) як основи для прийняття управлінських рішень з охорони навколишнього природного середовища;

- удосконалення системи стандартизації і сертифікації екологічно безпечного аграрного сектору, переробки, зберігання та транспортування продукції аграрного сектору;

- розроблення та прийняття державних та місцевих програм забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору.

IV. Механізми (інструментарій). До інструментів державної політики еколого-економічної безпеки аграрного сектору належать насамперед ті, що дозволяють зміщувати акценти з процесу розробки політики на її практичне здійснення, на удосконалення і можливості адаптації екологічного законодавства ЄС до українських реалій, зміцнення інституціонального потенціалу природоохоронної діяльності й створення ефективних інструментів екологічної аграрної політики.

Визначення механізмів державного управління процесами досягнення та підтримання еколого-економічної безпеки аграрного сектору має відбуватися в тісному зв'язку з характером завдань, які мають вирішуватися. Однак такі механізми так чи інакше мають включати особливо чіткі уявлення про особливості організаційно-економічного механізму, джерела фінансування.

Удосконалення діючого організаційно-економічного механізму, або власне розробка такого механізму для управління процесами еколого-економічної безпеки аграрного сектору має стати важливою складовою системи управління і регулювання аграрного сектору, стимулювати охорону і відтворення природно-ресурсного потенціалу країни, здійснення спеціальних заходів, спрямованих на забезпечення еколого-економічної безпеки шляхом створення відповідних організаційно-економічних умов (інвестиційних, податкових, кредитних тощо).

Аналіз проведеного дослідження показує, що організаційно-економічний механізм та джерела фінансування функціонують неефективно в складі системи управління еколого-економічною безпекою аграрного сектору, потребують налагодження та активізації відповідні інвестиційні, податкові, кредитні умови, які б стимулювали залучення інвестицій в забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору.

На нашу думку, першочерговим завданням є внесення змін у податкову систему, які б стимулювали суб'єктів аграрного сектору до раціонального використання природних ресурсів, органічне виробництво, зменшення викидів і скидів забруднюючих речовин у навколишнє середовище, зменшення енерго- та ресурсомісткості одиниці виробленої аграрної продукції.

Головним джерелом видатків на охорону навколишнього природного середовища в країні мають бути кошти аграрних підприємств-забруднювачів. Важливим джерелом фінансування заходів із забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору в частині охорони довкілля є фонди охорони навколишнього природного середовища. Проте сьогодні не проведено реформування діючих фондів охорони навколишнього природного середовища відповідно до умов ринкової економіки.

До цього часу фонди залишаються спеціальними цільовими рахунками при Міністерстві охорони навколишнього природного середовища України, обласних, районних, міських, сільських та селищних радах. Власне, ці інституції і є розпорядниками коштів зазначених фондів. Такий стан справ не сприяє концентрації коштів та перешкоджає створенню на їх основі Національного екологічного фонду на загальнодержавному та регіональному рівнях. Оскільки на даний момент кошти фондів розпорошені, це перешкоджає їх ефективному використанню. До того ж втрачаються потенційні можливості фондів, як державних інституцій, залучати приватний капітал [5].

V. Індикатори. Важливість використання системи індикаторів як показників тих чи інших досягнень на шляху вирішення екологічних проблем не дискутується. За запропонованою логікою дослідження використовується підхід «рушійні сили – навантаження – стан – вплив – реагування». У рамках цього підходу індикатори ефективності екологічної політики, в тому числі спрямовані на забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору, можуть бути представлені у наступному вигляді та давати можливість визначати не лише стан природного середовища, вплив аграрного сектору на довкілля та ефективність прийняття стратегічних рішень щодо реалізації екологічної політики: соціально-економічні індикатори, екологічні індикатори, управлінські індикатори.

Висновки. Запропонована стратегія еколого-економічної безпеки аграрного сектору в Україні, яка має стати базовим документом стратегічного планування у напрямку розвитку еколого-соціо-економічної системи забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору, який визначає комплекс взаємопов'язаних пріоритетів, цілей, завдань та заходів. Для реалізації стратегії необхідно виконати комплекс завдань: визначити основні параметри екологічно безпечного стану аграрного сектору; ідентифікувати пріоритети екологічної політики щодо цілей забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору; обґрунтувати шляхи і способи досягнення завдань забезпечення еколого-економічної безпеки аграрного сектору; сформувати комплекс заходів, що забезпечують досягнення визначених цілей і завдань; визначити необхідні ресурси для реалізації визначених завдань, а також умов і чинників, що забезпечують найбільшу ефективність їх використання; забезпечити ефективну організацію моніторингу реалізації документів стратегічного планування в забезпеченні еколого-економічної безпеки аграрного сектору.

Література

1. Щуревич Л.М. Інноваційні перспективи в розвитку сільського господарства в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2018. №10. С. 101-105.
2. Манойленко О.В. Управління інноваційними процесами: формування методичного підходу до подолання бар'єрів розвитку. Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики. Х. : ВД «ІНЖЕК», 2013. С. 139–158.
3. Никифоров А. Є. Інноваційна діяльність: теорія і практика державного управління : монографія / А. Є. Никифоров. К.: КНЕУ, 2010. 420с.
4. Shestakovska T. FinTech business and prospects of its development in the context of legalizing the cryptocurrency in Ukraine. The Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2018. 5. pp. 77-89.
5. Саблук П. Т. Інноваційна модель розвитку сільського господарства економіки України та роль науки в її становленні. Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. 2011. № 2. С. 200-208.
6. Стратегія розвитку сільського господарства економіки на період до 2020 року. Схвалена Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 806-р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-p>.
7. Концепція Державної цільової програми розвитку сільського господарства економіки на період до 2022 року: проект. URL: <http://minagro.gov.ua/node/16822>

References

1. Shchurevych, L.M. (2018), "Innovative perspectives in the development of the agrarian sector in Ukraine", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 10, pp.101-105.
2. Manojlenko, O.V. (2013), *Upravlinnia innovatsijnymy protsesamy: formuvannia metodychnoho pidkhodu do podolannia bar'ieriv rozvytku* [Management procedures: development of a methodological approach to recharging bars], VD "INZhEK", Kharkiv, Ukraine.
3. Nykyforov, A.Ye. (2010), *Innovatsijna diial'nist': teoriia i praktyka derzhavnoho upravlinnia* [Innovative activity: theory and practice of public administration], KNEU, Kyiv, Ukraine.
4. Shestakovska T. FinTech business and prospects of its development in the context of legalizing the cryptocurrency in Ukraine. The Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2018. 5. pp. 77-89.
5. Sabluk, P.T. (2011), "Innovative model of development of the agrarian sector of Ukraine's economy and the role of science in its formation", *Problemy innovatsijno investytsijnoho rozvytku*, vol. 2, pp. 200-208.
6. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013), Resolution "Strategy for the development of the agricultural sector of the economy until 2020", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-r> (Accessed 27 July 2018).
7. Ministry of agrarian policy and food of Ukraine (2019), "The Concept of the State Target Program for the Development of the Agricultural Sector for the Period until 2022: Project", available at: <http://minagro.gov.ua/node/16822> (Accessed 27 July 2018).

Рецензія / Peer review: 27.10.2019

Надрукована / Printed: 02.01.2020

УДК 338.43:631.1

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-148-152

ДУДЯК Н. В.

ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»

МАКРОЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ВПЛИВУ АГРАРНОГО СЕКТОРА НА ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ В УКРАЇНІ

Проаналізовано динаміку макроекономічних показників та обґрунтовано тенденції розвитку аграрного сектора на економічне зростання в Україні період 2007–2018 рр. Розглянуто можливості забезпечення сталого землекористування в умовах трансформаційних процесів. Показано роль та здійснено оцінку існуючих умов землекористування на формування макроекономічних параметрів функціонування національного господарства. Доведено необхідність в сфері фінансового забезпечення, створення агросектору системи моніторингу та оцінки впливу заходів регуляторної політики.

Ключові слова: аграрний сектор, макроекономічні показники, національне господарство, стале землекористування, валовий внутрішній продукт; валовий зовнішній борг

DUDIYAK N.

Kherson state agrarian university, Ukraine

MACROECONOMIC ANALYSIS OF INFLUENCE OF AGRARIAN SECTOR IS ON ECONOMY GROWING IN UKRAINE

The agricultural sector is an important component of the national economy of Ukraine, forms food security and affects the socio-economic situation in the country. Land and agrarian reform have not provided a proper solution to the environmental, economic and social problems of rural areas. The most important factor in the development of the agricultural sector is its state regulation, which occurs through financial and innovative, foreign economic policy and regulatory support.

With significant potential for agricultural production, it is necessary to introduce significant changes in the agricultural sector of the national economy and the development of macroeconomic regulation to strengthen the national economy and other complex socio-economic systems.

The dynamics of macroeconomic indexes is analysed and progress of agrarian sector trends are grounded on the economy growing at Ukraine period 2007–2018 Possibilities of providing of permanent land-tenure are considered in the conditions of transformation processes. A role is retined and the estimation of existent terms of land-tenure is carried out on forming of macroeconomic parameters of functioning of national economy. The necessity in the field of financial support, creation of a system of monitoring and assessment of the impact of regulatory policy measures in the agricultural sector has been proved.

Keywords: agrarian sector, macroeconomic indexes, national economy, permanent land-tenure, gross domestic product; gross external debt.

Постановка проблеми. Аграрний сектор є важливою складовою національної економіки України формує продовольчу безпеку і впливає на соціально-економічну ситуацію в державі. Земельна та аграрна реформа не забезпечили належне вирішення екологічних, економічних і соціальних проблем сільських територій. Найважливішим чинником розвитку аграрного сектора є його державне регулювання, яке відбувається через фінансово-інноваційну, зовнішньо-економічну політику та нормативно-правове забезпечення.

Маючи значний потенціал сільськогосподарського виробництва необхідним є запровадження істотних змін в аграрному секторі національної економіки та розвитку макроекономічного регулювання заради укріплення національного господарства та інших складних соціально-економічних систем.

Аналіз останніх досліджень. Питанням розробки теорії макроекономічного регулювання розвитку національного господарства та визначення стратегічних пріоритетів щодо стимулювання розвитку аграрного сектору України присвятили праці такі відомі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: В. Геєць [1], М. Єрмошенко [4], Т. Свон [5], Дж. Стігліц [6], Дж. Хансен [3], Р. Харрод [9], М. Хвесик [2].

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Слід зазначити, що не всі аспекти макроекономічного становища аграрного сектору обґрунтовано. За існуючих глобалізаційних процесів актуальним стає пошук шляхів відродження виробничого потенціалу, та здійснення подальших перетворень у реформуванні фінансової системи та соціально-економічної сфери. Потребує аналізу та обґрунтування існуючої негативної тенденції до погіршення стану національної економіки, що призведе до збільшення питомої ваги витрат на споживання і зменшення валових нагромаджень аграрної сфери.

Постановка завдання. Метою статті є науково-теоретичне обґрунтування макроекономічного аналізу впливу аграрного сектора та формування ефективної системи управління з метою досягнення сталого розвитку землекористування і зростання економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Можливість збільшення видатків на природоохоронну діяльність і ефективного забезпечення сталого землекористування залежить від цільового використання надходжень плати за землю до зведеного бюджету України, яка в період 2007–2018 рр. (рис. 1а) збільшилася у 7 разів (з 3,9 до 27,3 млрд. грн.) і є складовою формування ВВП (рис. 1б) в межах 0,54–0,98%.

Збільшення видатків повинно корелювати із темпами та масштабами впровадження ґрунтоохоронних заходів, які залежать від просторової диференціації сільськогосподарської освоєності областей України (табл. 1). В першу чергу необхідно здійснити землевпорядні роботи із оптимізації

використання земельних ресурсів в областях із розораністю більше 60%, що обумовлює руйнівний та нестійкий тип ландшафту та масштабні прояви водно-вітрової ерозії ґрунтів. До таких територій віднесені 13 областей України. Сім областей мають допустимий рівень сільськогосподарської освоєності (рівною і менше 40%) і можуть виступати пілотними територіями ефективного реалізації механізму сталого землекористування та збереження екологічної рівноваги зі стійким підвищенням родючості ґрунтів.

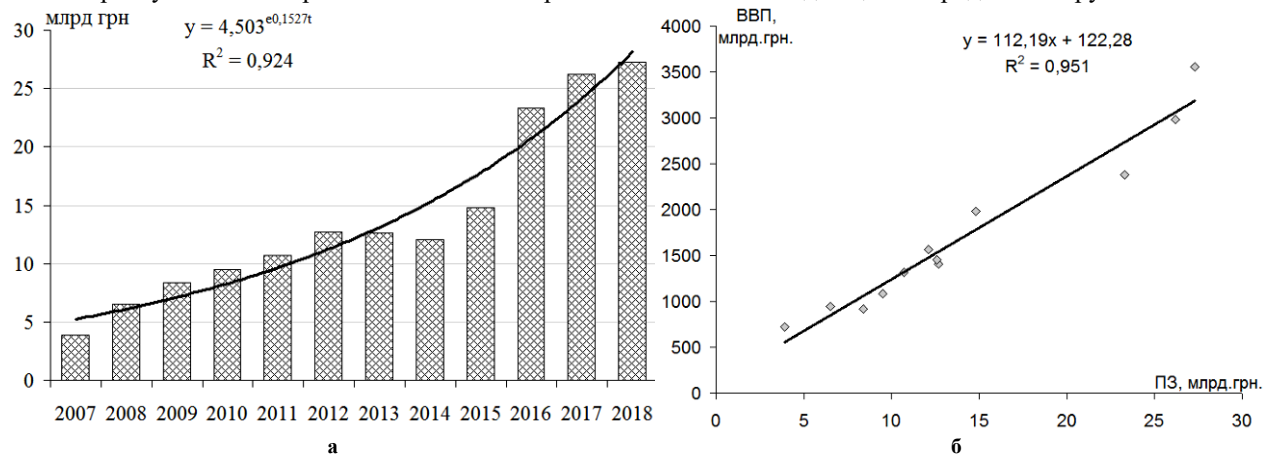

Рис. 1. Динаміка надходжень плати за землю до зведеного бюджету України (а) та залежність ВВП від надходжень плати за землю (б)

За існуючих умов землекористування у останні 5 років спостерігається зниження темпу росту обсягу доходу від сільського, лісового та рибного господарства до відповідного кварталу попереднього року, стрімка негативна тенденція зафіксована у 2017 р. і на початку 2018 р., що призвела до від'ємного балансу економічного розвитку відповідної галузі. У структурі ВВП щоквартальна частка доходу від сільського, лісового та рибного господарства закономірно варіює від 2,8% на початку кожного року до 20,4% на його кінець.

Таблиця 1

Сільськогосподарська освоєність областей України

Назва адміністративно-територіальної одиниці	Загальна земельна площа, тис.га	Сільськогосподарські угіддя, тис. га		Сільськогосподарська освоєність території, %		Забезпечення населення орними землями, га/чол
		Всього	Рілля	Всього	Рілля	
АР Крим	2694,5	1793,9	1272,2	66,58	47,21	0,48
Вінницька	2651,4	2014,2	1725,5	75,97	65,08	0,92
Волинська	2014,4	1047,5	672,3	52,00	33,37	0,65
Дніпропетровська	3192,3	2511,5	2126,8	78,67	66,62	0,55
Донецька	2651,6	2044,1	1654,1	77,09	62,38	0,13
Житомирська	2880,8	1510,0	1113,8	52,42	38,66	0,85
Закарпатська	1275,3	451,3	200,4	35,39	15,71	0,15
Запорізька	2718,5	2238,6	1902,2	82,35	69,97	0,93
Івано-Франківська	1392,7	625,9	397,1	44,94	28,51	0,29
Київська	2894,3	1651,5	1351,5	57,06	46,70	0,74
Кіровоградська	2458,8	2031,6	1765,7	82,63	71,81	1,45
Луганська	2662,5	1907,1	1276,7	71,63	47,95	0,51
Львівська	2183,1	1260,8	793,4	57,75	36,34	0,31
Миколаївська	2463,0	2005,8	1699,7	81,44	69,01	1,28
Одеська	3331,3	2591,6	2075,3	77,80	62,30	0,77
Полтавська	2874,5	2164,2	1774,3	75,29	61,73	1,05
Рівненська	2005,2	924,7	656,1	46,12	32,72	0,58
Сумська	2383,9	1697,5	1226,8	71,21	51,46	0,96
Тернопільська	1382,4	1045,8	856,9	75,65	61,99	0,79
Харківська	3140,7	2411,3	1932,9	76,78	61,54	0,62
Херсонська	2841,4	1969,3	1778,7	69,31	62,60	1,48
Хмельницька	2062,9	1568,2	1254,5	76,02	60,81	0,89
Черкаська	2092,1	1451,0	1272,0	69,36	60,80	0,85
Чернівецька	809,6	469,7	330,8	58,02	40,86	0,36
Чернігівська	3191,8	2067,6	1422,3	64,78	44,56	1,09
Всього по Україні	60355,0	41489,3	32544,3	68,74	53,92	0,65
Середнє	2410,0	1658,2	1301,3	67,05	52,03	0,75
Максимум	3331,3	2591,6	2126,8	82,63	71,81	1,48
Мінімум	809,6	451,3	200,4	35,39	15,71	0,13
Стандартне відхилення	657,0	615,5	558,0	13,11	15,02	0,36
Рівень варіації, %	27,3	37,1	42,9	19,55	28,87	48,75

Основним із характеристик ефективності функціонування національної економіки, в т.ч. галузі сільського господарства, є розподіл ВВП України за кінцевим його використанням відповідно до рівня показників споживчих витрат, валового нагромадження, експорту та імпорту товарів та послуг.

Споживчі витрати і валове нагромадження у кінцевому результаті характеризують рівень життя та добробут населення країни. Основна частина ВВП створюється державними підприємствами різних форм власності, споживачами якого є домогосподарства, як головний суб'єкт національної економіки. Складна кризова ситуація у національній економіці України, яка спостерігається в продовж останні 11 років призвела у валютному еквіваленті до зменшення реальних доходів домогосподарств, населення обсягів виробництва ВВП. Негативною тенденцією до погіршення стану національної економіки в період 2005–2018 рр. стало збільшення питомої ваги витрат на споживання 1,25 рази (з 76,5% до 89,8% ВВП) і зменшення валових нагромаджень у 1,80 рази (з 22,6% до 18,8% ВВП). Це обумовлено витратами значної частки доходів населення на продукти харчування та постійним зниженням реального доходу громадян, що суттєво впливає на рівень їх життя та добробут, а також стан суспільних перетворень в Україні

Таблиця 2

Структура ВВП України за кінцевим використанням в період 2005–2018 рр.

Роки	ВВП, млн. грн.	Споживчі витрати		Валове нагромадження		Експорт товарів та послуг		Імпорт товарів та послуг	
		млн. грн.	% ВВП	млн. грн.	% ВВП	млн. грн.	% ВВП	млн. грн.	% ВВП
2005	441452	337879	76,5	99876	22,6	227252	51,5	-223555	-50,6
2006	544153	424060	77,9	134740	24,8	253707	46,6	-269200	-49,5
2007	720731	558581	77,5	203318	28,2	323205	44,8	-364373	-50,6
2008	948056	758902	80,0	264883	27,9	444859	46,9	-520588	-54,9
2009	913345	772826	84,6	155815	17,1	423564	46,4	-438860	-48,0
2010	1082569	914230	84,5	199918	18,5	549365	50,7	-580944	-53,7
2011	1316600	1105201	83,9	282474	21,5	707953	53,8	-779028	-59,2
2012	1408889	1269601	90,1	257335	18,3	717347	50,9	-835394	-59,3
2013	1454931	1350220	92,8	228474	15,7	681899	46,9	-805662	-55,4
2014	1566728	1409772	90,0	220968	14,1	770121	49,2	-834133	-53,2
2015	1979458	1715636	86,7	303297	15,3	1044541	52,8	-1084016	-54,8
2016	2383182	2018854	84,7	512830	21,5	1174625	49,3	-1323127	-55,5
2017	2982920	2552525	85,6	618914	20,7	1430230	47,9	-1618749	-54,3
2018	3558706	3196756	89,8	667953	18,8	1608890	45,2	-1914893	-53,8

Визначальними показниками ефективності виробництва ВВП у зовнішньоекономічній діяльності країни є співвідношення експорту та імпорту товарів та послуг. У абсолютних цифрах обсяг товарного експорту в останні 13 років збільшився у 7,2 рази (з 227252 до 1608890 млн. грн.), але був нижчий за імпорт в середньому на 5,18%, що характеризує низьку конкурентоспроможність виробленого ВВП на світовому ринку у співвідношенні до національного попиту на іноземні товари та послуги.

В період 2005–2015 рр. співвідношення експорту до ВВП варіювало в межах 44,8–53,8%, після чого намітилася негативна тенденція до стрімкого зниження обсягу товарного експорту на 11,6% за останні 5 років, що обумовило в період 2015–2018 рр. зниження значення сальдо у співвідношенні (експорт-імпорт) у 3,9 рази (з -2,0 до -7,8% ВВП) та значного погіршення зовнішньоторговельного балансу України.

З метою покриття дефіциту державного бюджету та рефінансування державного боргу Україна вимушена здійснювати запозичення, розмір і співвідношення до ВВП якого обумовлює фінансову незалежність та спроможність держави до зростання національної економіки. Державний борг включає сукупні боргові зобов'язання держави перед усіма кредиторами, зокрема, фінансових запозичень держави, договорів і угод про надання кредитів та позик, пролонгації та реструктуризації боргових зобов'язань минулих років. Сукупність боргових зобов'язань держави містить також гарантований державою борг, що виникає внаслідок прийнятих на себе державою гарантій за зобов'язаннями третіх осіб, або прийняті на себе державою зобов'язання третіх осіб. Державний борг складається із заборгованості центрального уряду, регіональних та місцевих органів влади, а також боргів усіх корпорацій з державною участю, пропорційно частці держави в їх капіталі. В період 2009–2018 рр. державний борг варіював від 316,9 млрд. грн. до 2168,6 млрд. грн., що складав 34,7–60,9% ВВП (табл. 3).

Значне збільшення державного боргу до попереднього періоду відзначено у 2014–2016 рр., що було обумовлено необхідністю покриття дефіциту державного бюджету, який акумулювався в результаті скорочення обсягів виробництва ВВП у попередній період 2012–2014 рр. на становив лише 3,3–7,7%. Станом на 2018 рік державний борг скоротився відносно попереднього періоду. Важливим індикатором незалежності національної економіки є відсутність зовнішнього державного боргу іншим країнам, міжнародним економічним організаціям та іншим особам. В період 2009–2018 рр. валовий зовнішній державний борг України (табл. 4) збільшився у 2,2 рази (з 54,51 до 114,71 млрд. дол. США).

Таблиця 3

Динаміка сукупного державного боргу і ВВП України в період 2009–2018 рр.

Роки	Державний борг (усього)			Валовий внутрішній продукт (ВВП)			держборг / ВВП, %
	млрд. грн.	Відповідно до попереднього періоду		млрд. грн.	Відповідно до попереднього періоду		
		млрд. грн.	%		млрд. грн.	%	
2009	316,9	—	—	913,3	—	—	34,7
2010	432,2	115,4	36,4	1082,6	169,2	18,5	39,9
2011	473,1	40,9	9,5	1316,6	234,0	21,6	35,9
2012	515,5	42,4	9,0	1408,9	92,3	7,0	36,6
2013	584,1	68,6	13,3	1454,9	46,0	3,3	40,1
2014	1100,6	516,5	88,4	1566,7	111,8	7,7	70,2
2015	1572,2	471,6	42,9	1979,5	412,7	26,3	79,4
2016	1929,8	357,6	22,7	2383,2	403,7	20,4	81,0
2017	2141,7	211,9	11,0	2982,9	599,7	25,2	71,8
2018	2168,6	27,0	1,3	3558,7	575,8	19,3	60,9

Таблиця 4

Динаміка валового зовнішнього боргу і ВВП України в період 2006–2018 рр.

Роки	Валовий зовнішній борг (ВЗБ)			Валовий внутрішній продукт (ВВП)			ВЗБ / ВВП, %
	млрд дол. США	Відповідно до попереднього періоду		млрд. дол. США	Відповідно до попереднього періоду		
		млрд. дол. США	%		млрд. дол. США	%	
2006	54,51	—	—	107,75	—	—	50,6
2007	79,95	25,44	46,7	142,72	34,97	32,5	56,0
2008	101,66	21,70	27,1	179,99	37,27	26,1	56,5
2009	103,40	1,74	1,7	117,23	-62,77	-34,9	88,2
2010	117,34	13,95	13,5	136,42	191,92	16,4	86,0
2011	126,24	8,89	7,6	163,16	26,74	19,6	77,4
2012	135,07	8,83	7	175,78	12,62	7,7	76,8
2013	142,08	7,01	5,2	183,31	7,53	4,3	77,5
2014	126,31	-15,77	-11,1	131,81	-51,51	-28,1	95,8
2015	118,73	-7,58	-6	90,62	-41,19	-31,3	131,0
2016	113,52	-5,21	-4,4	93,27	2,66	2,9	121,7
2017	116,58	3,06	2,7	112,15	18,88	20,2	103,9
2018	114,71	-1,87	-1,6	130,83	18,68	16,7	87,7

Таблиця 5

Динаміка валового зовнішнього боргу України з розрахунку на одну особу населення

Роки	Зовнішній борг			Валовий внутрішній продукт		
	дол. США	Відповідно до попереднього періоду		дол. США	Відповідно до попереднього періоду	
		дол. США	%		дол. США	%
2006	1165,2	–	–	2303,3	–	–
2007	1719	553,8	47,5	3068,4	765,1	33,2
2008	2198,1	479,1	27,9	3891,9	823,4	26,8
2009	2245,3	47,2	2,1	2545,6	-1346,2	-34,6
2010	2558,1	312,8	13,9	2973,9	428,3	16,8
2011	2762,4	204,3	8,0	3570,4	596,4	20,1
2012	2963,3	201	7,3	3856,7	286,3	8,0
2013	3123,5	160,1	5,4	4029,9	173,3	4,5
2014	2884,5	-238,9	-7,6	3010,1	-1019,8	-25,3
2015	2771,3	-113,2	-3,9	2115,1	-895	-29,7
2016	2660	-111,3	-4,0	2185,6	70,5	3,3
2017	2744	84	3,2	2639,9	454,3	20,8
2018	2713,2	-30,8	-1,1	3094,5	454,6	17,2

Темп його росту в останні 2014–2018 рр. значно знизився (табл. 5), але відносно скорочення виробництва ВВП зовнішній борг був на грані, що обумовлений періодом рецесії національної економіки. У 2018 році зафіксовано його валове значення складає, із розрахунку на одну особу – 17,2% ВВП.

Висновки. Для того щоб забезпечити запровадження ефективних форм та методів реалізації регуляторної політики держави в умовах ринкової економіки необхідно визначити показники результативності такої політики, а основним із характеристик ефективності функціонування національної економіки, в аграрному секторі, є розподіл ВВП України за кінцевим його використанням відповідно до рівня показників споживчих витрат, валового нагромадження, експорту та імпорту товарів та послуг. Є необхідність в сфері фінансового забезпечення, створення агросектору системи моніторингу та оцінки впливу заходів регуляторної політики.

Література

1. Геєць В.М. Нестабільність та економічне зростання. – К.: Ін-т економічного прогнозування, 2000. – 22 с.
2. Хвесик М.А. Сільськогосподарський комплекс України: соціально-економічні пріоритети розвитку / М.А. Хвесик, А.С. Лисецький. – К.: РВПС України НАН України, 2009. – 216 с.
3. Економічне зростання на засадах справедливості: Український погляд / Під ред. Дж. Хансена та В. Нанівської. – Вашингтон; К.: Світовий банк, 1999. – 189 с.
4. Єрмошенко М.М., Горячева К.С. Фінансова складова економічної безпеки: держава, підприємство: Монографія. – К.: Національна академія управління, 2010. – 232 с.
5. Лекції Тревора Свона у Crawford School of Economics & Government // www.crawford.anu.edu.au.
6. Стиглиць Д.Ю. Глобализация: тревожные тенденции / Пер. с англ. Г.Г. Пирогова. – М.: Национальный общественно-научный фонд, 2003. – 304 с.
7. Харрод Р. К теории экономической динамики / Пер. с англ. – М.: Гелиос АРВ, 1999. – 324 с.
8. Яремко Ю.І., Дудяк Н.В. Методичний підхід щодо оцінки екологічної стійкості стану земельних ресурсів // Вісник Житомирського національного агроекологічного університету: наук.-теорет. зб 1 (48) т.2 - Житомир, 2015 – С. 32 – 38.
9. Barnhill, M.T., Kopits G. (2003). Assessing Fiscal Sustainability Under Uncertainty. IMF working paper, 03/79. 148 p.
10. Beck, T., Levine, R., Loayza, N. (2000). Finance and the Sources of Growth. Journal of Financial Economics, 58: 261–300.
11. Blackburn, K., Hung, V. (1998). A Theory of Growth, Financial Development and Trade. Economica, New Series, 65(257): 107–124.

literature

1. Geets VM Instability and economic growth. - Kyiv: Institute of Economic Forecasting, 2000. - 22 p.
2. Hvesik MA Agricultural complex of Ukraine: socio-economic priorities of development / M Hvesik, A.C. Lysetsky. - K.: Ukrainian, 2009. - 216 p.
3. Economic growth on the basis of justice: the Ukrainian view / Ed. J. Hansen and V. Nanivska. - Washington; K.: World Bank, 1999. - 189 p.
4. Yermoshenko MM, Goryacheva KS Financial component of economic security: state, enterprise: Monograph. - Kyiv: National Academy of Management, 2010. - 232 p.
5. Lectures by Trevor Swan at the Crawford School of Economics & Government // www.crawford.anu.edu.au.
6. Stiglitz D.Yu. Globalization: alarming trends / Translated. with English G.G. - Moscow: National Social Science Foundation, 2003. - 304 p.
7. Harrod R. On the theory of economic dynamics / Per. with English - M.: Helios ARV, 1999. - 324 p.
8. Yaremko Y., Dudyak N. Methodical approach to assessing the ecological stability of land resources // Bulletin of the Zhytomyr National Agroecological University: scientific-theoretical. zb 1 (48) t.2 - Zhytomyr, 2015 - P. 32 - 38.
9. Barnhill, M.T., Kopits G. (2003). Assessing Fiscal Sustainability Under Uncertainty. IMF working paper, 03/79. 148 p.
10. Beck, T., Levine, R., Loayza, N. (2000). Finance and the Sources of Growth. Journal of Financial Economics, 58: 261–300.
11. Blackburn, K., Hung, V. (1998). A Theory of Growth, Financial Development and Trade. Economica, New Series, 65 (257): 107–124.

Рецензія / Peer review: 14.10.2019

Надрукована / Printed: 02.01.2020

UDC 330

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-153-157

OLEKSIUK O.

Kyiv National University of Economic

LOGISTICS AND MARKETING SUPPORT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE

The review of the main functions of marketing, logistics, and also their general functions is carried out in the article. For the analysis of interaction of marketing and logistics the concept of marketing and logistic «mix» is studied. Interaction of marketing and logistics of each its element is analyzed.

The definition of marketing and logistic system is also offered in the article, the mechanism of calculation of its formation costs is considered. The general costs for formation of marketing and logistic system of the enterprise should include the detailed structure of the current expenses and possible capital expenditures which are necessary for implementation of technological process of marketing and logistics in relation to a concrete situation and a condition of the marketing environment. The general marketing expenses consist of the expenses necessary for the organization and carrying out marketing actions of commodity, communicative, price and marketing mixes. Logistic expenses include a complex of costs for organization and service of all components of «a logistic mix»: purchasing, transport, warehouse, production, distributive and information logistics. Efficiency of marketing and logistic system depends on the size of the effect gained thanks to reaching the main goal of marketing and logistic system and on the size of the general costs for creation and operation of this system.

Key words: marketing system, logistic system, marketing and logistic system, marketing expenses, logistic expenses, machine-building enterprises.

ОЛЕКСЮК О.

Київського національний економічний університет

ЛОГІСТИЧНЕ І МАРКЕТИНГОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Характерною ознакою сучасного підприємницького середовища є високий рівень конкуренції та скорочення життєвого циклу товару. У цих умовах одним з реальних шляхів досягнення успіху на ринку України є орієнтація машинобудівних підприємств на інноваційний шлях розвитку. Логістика як системно-орієнтована концепція забезпечує можливість реалізації інноваційного потенціалу підприємства оптимальним шляхом та узгодження зустрічнодіючих цілей, які можуть виникати в діяльності підприємства. Маркетинг як ринково-орієнтована концепція дає змогу підвищити гнучкість та адаптаційність інноваційної діяльності підприємства до змін умов зовнішнього середовища. Задля ефективного управління бізнес-портфелем машинобудівного підприємства та зокрема успішного виведення на ринок інноваційних товарів, необхідно ринкові можливості розвитку зіставити із внутрішнім потенціалом та ресурсним забезпеченням підприємства.

У статті проведено огляд основних функцій маркетингу, логістики, а також їх загальних функцій. Для аналізу взаємодії маркетингу та логістики вивчається поняття маркетингу та логістичної «суміші». Проаналізовано взаємодію маркетингу та логістики кожного його елемента.

У статті пропонується також визначення маркетингової та логістичної системи, розглянуто механізм розрахунку витрат на її формування. Загальні витрати на формування маркетингової та логістичної системи підприємства повинні включати детальну структуру поточних витрат та можливих капітальних витрат, необхідних для здійснення технологічного процесу маркетингу та логістики щодо конкретної ситуації та стану маркетингу навколишнє середовище. Загальні маркетингові витрати складаються із витрат, необхідних для організації та проведення маркетингових дій товарних, комунікативних, цінкових та маркетингових сумішей. Логістичні витрати включають комплекс витрат на організацію та обслуговування всіх компонентів «логістичної суміші»: закупівельної, транспортної, складської, виробничої, розподільчої та інформаційної логістики. Ефективність маркетингової та логістичної системи залежить від величини ефекту, отриманого завдяки досягненню головної мети маркетингово-логістичної системи, та від величини загальних витрат на створення та функціонування цієї системи.

Ключові слова: система маркетингу, логістична система, маркетинг та логістична система, маркетингові витрати, логістичні витрати, машинобудівні підприємства.

A characteristic feature of the modern business environment is a high level of competition and reduced product life cycle. In these conditions, one of the real ways to achieve success in the Ukrainian market is the orientation of machine-building enterprises on an innovative way of development. Logistics as a system-oriented concept provides an opportunity of realization the innovative potential of the enterprise in the optimal way and to coordinate the counter-objectives that may arise in the activities of the enterprise. Marketing as a market-oriented concept allows to increase the flexibility and adaptability of innovative activities of the enterprise to changes in the environment. In order to effectively manage the business portfolio of a machine-building enterprise and, in particular, the successful introduction of innovative products to the market, it is necessary to compare market opportunities with the internal potential and resources of the enterprise [8].

Among the current national developments on the problems of innovative development of enterprises on the basis of marketing and logistics support should be noted researches by Bespaliuk H.M., Illiashenko S.M., Kovalchuk S.V., Krykavskii E.V., Oklander M.A., Olefirenko O.M., Parkhaieva N.V., Pererva P.H., Chornopyska N.V., Chukhray I.I., and others.

The analysis of researches of the noted authors allows to state that at current moment the theoretical and the methodical base of management of innovative activity on the basis of marketing and logistical maintenance of innovative development of the enterprise is not deeply enough developed [1-9].

Analysis of the practical activities of the national machine-building enterprises allowed us to conclude that there is an objective increase in the problem of managing the effectiveness of marketing and logistics activities at all stages. The implementation of logistics and marketing processes and functions in the management of innovative activities of the machine-building enterprise is the key to its success. The integration of marketing and logistics systems with the system of innovation is the basis of an integrated concept of innovative development of the machine-building enterprise.

At the enterprise level, the search and selection of promising market opportunities for innovative development is based on the concepts of innovation marketing, which can be defined as activities aimed at finding new areas and ways to use the potential of the enterprise [4]. That is, innovation marketing must be seen as an integrated tool. It is aimed at realizing the potential and achieving the effectiveness of innovation, focused on external and internal needs, creating a high degree of accessibility of innovation for consumers [7].

We understand the logistics activities as a connection with the marketing activities related to the identification, analysis and implementation of innovative projects for the development of existing and promising market opportunities of the enterprise. As a result, the company should improve its production, warehousing and transport infrastructure, logistics system, optimize the structure of the distribution network and the system of movement of goods, adapting it to changes in the business portfolio of the company.

It should be noted that innovative development must be carried out in accordance with the principle of parallel development of marketing and logistics strategy: their development should be carried out in parallel and in a coordinated manner, so that each of the marketing strategies is provided with appropriate logistics resources.

Within our study of machine-building enterprises in Vinnytsia, it was found that the fragmentation of logistics and marketing during the promotion of manufactured goods to the consumer creates many current problems because each unit has its own goals, which are objectively determined by functional specifics and priorities: is looking for reliable suppliers; production requires uninterrupted operation; the warehousing department is trying to reduce stocks; the sales department is interested in responding quickly to demand; the transport department strives for full loading of vehicles; marketing and advertising service directs its efforts to increase customer loyalty, etc. All tasks and goals in themselves, of course, are important for the effective functioning of each unit separately, but for objective reasons, they usually conflict with each other.

The study of machine-building enterprises in the FMCG segment allowed us to identify the main internal problems in the process of forming a marketing and logistics organizational structure: conflict of goals and insufficient coordination of logistics and marketing departments; variety of types of marketing functions and logistics operations; excess stocks in the logistics system and overspending in the marketing system; geographical boundaries of different divisions of the enterprise; lack of integrated information communication between marketing and logistics departments at different levels of government; the lack of a common system of control over logistics and marketing costs and, as a consequence, the inability to manage them; reducing the overall efficiency of the distribution system [5-6].

However, many companies seek to adapt to the dynamics of economic conditions by creating appropriate organizational forms that can withstand increasing competition through optimal integration of links, the formation of quality management, operational communications and mutually beneficial intra-firm relations.

The interaction of marketing as a market-oriented management concept and logistics as a flow-oriented management concept creates opportunities to improve the efficiency of economic activity of both the enterprise as a whole and its individual divisions [1]. In this case, logistics acts as a marketing tool for the sale and promotion of goods and services, and marketing, in turn, is an instrument for the implementation of logistics strategy and tactics. The task of paramount importance is to make not only the consumer, but also the buyer an integral part of the company's strategy. The purpose of the integrated marketing and logistics approach is the interaction of the market and the enterprise striving to satisfy the requirements of the consumer [9].

This integrated approach can be implemented when creating an enterprise strategy through the interaction of logistics and marketing functions. The general functions of marketing and logistics are presented in the table.

To analyze the interaction of marketing and logistics in the economic literature, the concept of marketing and logistics "mix" is often used (Picture).

Logistics, in relation to the price factor, usually has a direct impact on the achievement of the corporate or financial strategic objectives by marketing. Pricing decisions require careful analysis of factors related to competitive products, socio-economic, demographic and other characteristics of consumers in a particular market segment.

In some cases, logistics may be interested in different pricing schemes if they meet the requirements for inventory management, changes in storage location and delivery time dictated by consumer demand and ensuring an appropriate level of service quality. Logistics efforts here can be aimed at increasing sales in certain market segments if the marketing price scheme is not achieved there.

Table 1.

The main functions of logistics and marketing of the enterprise

Marketing Functions	Logistics Functions	General Functions of Marketing and Logistics
Market research Study of effective demand Consumer forecast Development of recommendations for production and sales departments Information and intermediary services Development of recommendations for the production of new goods and services Advertising Strategic marketing using imitation regulation methods	Determination of the need for material resources Calculation of funds for the purchase of material resources Choosing a business relationship with suppliers Determination of distribution channels Selection of different modes of transport and their optimal combinations Determination of delivery and payment terms Price selection ex Determination of optimal batch sizes and delivery intervals Choice of containers and packaging Minimization and optimization of production and commodity stocks Determination of methods and modes of storage and storage Management of the movement of external (commodity) and internal (material) flows of means of production	Market research Pricing Management of aggregate (production, sales, commodity, transport) inventories and WIP Conducting business negotiations and concluding transactions (contracts, agreements, contracts) Provision of additional (service) services in the process of product delivery Implementation of optimal options for the production and supply of products in accordance with the needs and requirements of consumers

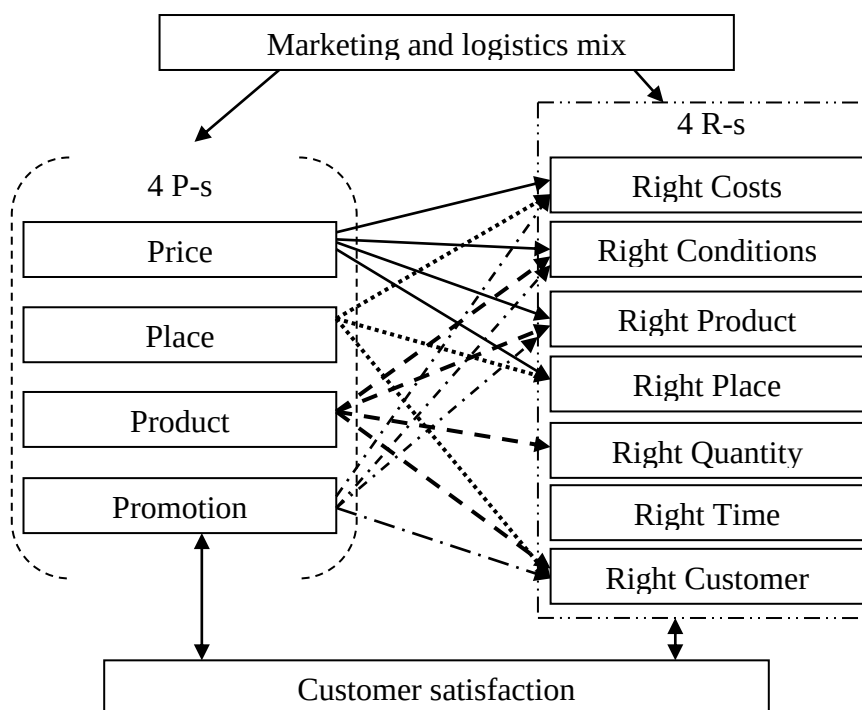

Fig. 1. Interaction of Marketing and Logistics

This situation often develops under the influence of seasonal fluctuations in demand, which necessitate the adoption of additional logistics decisions on inventory management (for example, the creation of special seasonal stocks).

Another important characteristic of the sphere of mutual intersection of marketing and logistics interests is product characteristics and, first of all, the range of products determined by the marketing strategy of the enterprise. The assortment characteristics of finished products directly affect the structure of supply chains and channels in the distribution system, as well as the level of stocks, types of vehicles, transportation methods, etc. The emergence of new assortment items, even of one product, but in another (in terms of overall dimensions) packaging can completely change the structure of the logistics channel or the mode of transportation and therefore must be agreed with the logistics management.

The desire of designers in the engineering company for original packaging, often dictated by marketing requirements, can cause unplanned increases in logistics costs. Logistics management sometimes defines product

packaging as a “silent seller,” since at the retailer level, packaging can be a decisive factor affecting sales. From the standpoint of marketing, the appearance of the package, its attractiveness, the availability of complete information about the product, that is, those parameters that can distinguish it from similar interchangeable products of competitors are important. For logistics, packaging is important in terms of its overall dimensions and the ability to protect goods from possible damage during transportation and handling. In particular, consumer (commercial) packaging should be suitable for placing it in industrial or external transport packaging, preferably with full volume use.

The promotion of goods on the market is one of the key functions of marketing, which is given much attention in any industrial enterprise. The importance of promotion is confirmed by the huge sums that are spent around the world on advertising, demonstration of finished products, organization of distribution and sales. Typically, marketers divide strategies for promoting finished products into two basic categories: “pulling” and “pushing”. These categories are related to competition in the logistics distribution channels of finished products. Manufacturers are often faced with a dilemma: to create their own (branded) distribution networks or to attract logistics intermediaries (outsourcing) for the sale of finished products [3].

A marketing pull strategy of a product through a distribution channel is usually associated with a large-scale advertising campaign in the media, which is carried out by the manufacturing enterprise.

The basis of the push strategy is the cooperation of the finished goods manufacturer with wholesale and retail resellers, when the goods are “pushed” from production to the distribution channels of intermediaries almost independently of stimulating demand. Advertising costs are borne by intermediaries alone or together with the manufacturer of the finished product. Often, a manufacturer is forced to stimulate the promotion and sale of goods by setting special discounts or creating additional stock at retailers. The emphasis in this approach is placed on the regulation of finished goods stocks in distribution channels of wholesale and retail trading partners [2].

From the standpoint of logistics, the considered approaches are fundamentally different, since they focus on different logistics functions: transportation, on the one hand, warehousing and inventory management, on the other. More often, a logistics manager prefers a push strategy with its greater focus on saturating the logistics channel and preparing sales. A pull strategy to meet demand immediately poses more challenges for logistics management. Therefore, constant coordination of strategic logistics and marketing plans in distribution is necessary.

The interaction of logistics and marketing according to the “location” parameter usually presents the problem of choosing points of sale for the bulk of the finished product. From a marketing standpoint, this translates into a choice problem: either sell to wholesalers, or directly to retailers. At the same time, decisions on the choice of “place” always precede decisions on the choice of the structure of distribution channels. From a logistics point of view, such decisions can significantly affect the efficiency of the logistics system.

The relationship between marketing and logistics is extensive and diverse, since these two realities are closely linked to each other by a single algorithm for managing business processes. However, the lack of coordination of the functions of logistics, procurement and marketing can lead to a significant overstocking or even illiquid assets, and to a shortage in the company, that is, in any case, to significant costs.

The marketing and logistics system is an integrated system that is associated with the study and optimization of all types of flows accompanying the physical movement of goods through the selected channel, the path from the manufacturer to the end consumer in order to fully, timely and qualitatively meet the effective demand, subject to minimizing costs in the distribution logistics chains and distribution of goods.

The total costs of forming the marketing and logistics system of an enterprise should include a detailed structure of current costs and possible capital costs that are necessary to implement the technological process of marketing and logistics in relation to a specific situation and the state of the marketing environment.

General marketing costs consist of the costs required to organize and conduct marketing activities for product, communication, price and sales mixes.

Logistics costs include a set of costs for organizing and maintaining all components of the “logistics mix”: purchasing, transport, warehouse, manufacturing, distribution and information logistics. Mainly, the task of managing logistics in practice boils down to managing several components: warehouse facilities, inventory, transportation, communication, picking and packaging.

The effectiveness of the marketing and logistics system depends on the magnitude of the effect obtained due to the achievement of the main goal of the marketing and logistics system, and on the value of the total costs of creating and operating this system.

Thus, having considered the interaction of marketing and logistics by the elements of the 4P and 7R complexes, it can be noted that the total costs of the formation of the marketing and logistics system of the enterprise should include a detailed structure of costs that are necessary for the implementation of the technological process of marketing and logistics in relation to a specific situation and the state of the marketing environment. General marketing costs consist of the costs required to organize and conduct marketing activities for product, communication, price and sales mix. Logistics costs include a set of costs for the organization and maintenance of all components of the “logistics mix”. The effectiveness of the marketing and logistics system depends on the magnitude of the effect obtained due to the achievement of the main goal of the marketing and logistics system, and on the value of the total costs of creating and operating this system.

Reference

1. Bagiev H.L., Tarasevych V.M., Ann H. Marketing: textbook for universities. / under general edition H.L.Bagieva. 3rd ed. : "Peter". St. Petersburg. 2006. 736 p.
2. Bozhuk S. H., Maslova T. D. Marketing activities. Subjects. Functions. Kinds. Organization. "SPbGIEA". St. Petersburg. 2012.140 p.
3. Brodetskiy H.L. Modeling of logistics systems. Optimal solutions in the face of risk. "Vershyna". Moscow. 2006.376 p.
4. Management of the portfolio of orders of the research and production enterprise: Monograph. VTD "University Book". Sumy. 2008. 272 p..
5. Hukhray N., Patora R. Commodity innovation policy: innovation management in the enterprise: Textbook. "CONDOR K" 2006. 398 p.
6. Chukhrai N.I. Formation of innovative potential of the enterprise: marketing and logistical support: Monograph. National Lviv Polytechnic University. Lviv. 2002. 314 p.
7. Stepanov M.V. Marketing of innovations at the enterprises of Ukraine: the Author's abstract of the dissertation of the candidate. econ. Sciences: State Higher Educational Institution "Kyiv National Economic University. Vadim Hetman ". Kiev. 2008. 19 p.
8. Sharko V.V. Tools for innovative development of machine-building enterprises [Electronic resource] Eastern Europe: economics, business and management. 2019. 6th ed. (23). P. 439-447. URL: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/23_2019/67.pdf.
9. Shykov V. Distribution management. Loginfo: a magazine about logistics in business. 2006. № 12. P. 38–45.

Peer review: 27.09.2019

Printed: 02.01.2020

УДК: 338.43:631.1:338.33

DOI: 10.31891/2307-5740-2019-276-6(2)-158-162

СЕЛЮТИН С. Т.

Чернігівський національний технологічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГАЛУЗІ ТВАРИННИЦТВА В УКРАЇНІ ТА ЇЇ ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК

Стаття присвячена оцінці сучасного стану функціонування галузі тваринництва в Україні та обґрунтуванню стратегічних напрямів інноваційного розвитку. Ідентифіковано, що нестабільність соціально-економічної ситуації в Україні, низький рівень концентрації капіталу в аграрній сфері, диспаритет цін між сільськогосподарською продукцією і продукцією промисловості та його наслідки зумовили хронічні проблеми у сфері тваринництва. Для підвищення конкурентоспроможності галузі та забезпечення інноваційного розвитку доцільно збільшити поголів'я тварин, поглибити зональну концентрацію й спеціалізацію в ефективно функціонуючих структурах найбільш придатних та традиційних природо-кліматичних зон для забезпечення потреб регіонів, де виробництво продукції тваринництва є неефективним і недостатнім. Запропоновано для забезпечення інтенсифікації виробництва здійснити революційні зрушення, а саме, перехід до інноваційних технологічних систем, комплексної механізації й автоматизації виробничих процесів. Великим резервом поглиблення інтенсифікації аграрного виробництва є подолання некомплексності його технічного оснащення шляхом механізації допоміжних процесів. Не менш важливими резервами слід вважати переоснащення основного виробництва досконалішою технікою, впровадження інноваційних технологій. Оснащення технічними засобами допоміжного виробництва - матеріальна основа інтенсифікації аграрного виробництва.

Ключові слова: тваринництво, аграрне виробництво, інноваційний розвиток, сільськогосподарська продукція, інтенсифікація.

SELUTIN S.

Chernihiv National University of Technology

PECULIARITIES OF FUNCTIONING OF THE LIVESTOCK INDUSTRY IN UKRAINE AND THEIR INNOVATIVE DEVELOPMENT

The agricultural sector of Ukraine is a system-forming component of the national economy, which forms the basis for state sovereignty - food security, as well as promotes compliance with economic, environmental and energy security, promotes technologically related areas and sectors of the national economy and forms socio-economic foundations of rural development. and rural areas. Livestock, along with crop production, is one of the basic components of agro-industrial production worldwide. The development of animal husbandry in all regions of Ukraine is due to natural and climatic, economic and social conditions. The main task of the industry is to breed farm animals (quantitative growth of livestock) and increase their productivity (qualitative improvement of livestock) in order to produce high-value mainly protein foods [1]. It is important to note that the livestock industry is very demanding and therefore any changes in technology and organization of production are negatively reflected in this industry.

The article is devoted to the assessment of the current state of functioning of the livestock industry in Ukraine and the substantiation of strategic directions of innovative development. It is identified that the instability of the socio-economic situation in Ukraine, the low level of capital concentration in the agricultural sector, the price disparity between agricultural and industrial products and its consequences have led to chronic problems in the livestock sector. To increase the competitiveness of the industry and ensure innovative development, it is advisable to increase livestock, deepen zonal concentration and specialization in effectively functioning structures of the most suitable and traditional climatic zones to meet the needs of regions where livestock production is inefficient and insufficient. It is proposed to make revolutionary changes to ensure the intensification of production, namely, the transition to innovative technological systems, integrated mechanization and automation of production processes. A great reserve for deepening the intensification of agricultural production is to overcome the complexity of its technical equipment by mechanizing ancillary processes. Equally important reserves should be considered the re-equipment of the main production with more advanced equipment, the introduction of innovative technologies. Equipping with technical means of auxiliary production - the material basis for the intensification of agricultural production.

Keywords: animal husbandry, agricultural production, innovative development, agricultural products, intensification.

Постановка проблеми. Аграрний сектор України є системоутворюючою складовою національної економіки, яка формує засади забезпечення суверенітету держави – продовольчу безпеку, а також сприяє дотриманню умов економічної, екологічної та енергетичної безпеки, сприяє розвитку технологічно пов'язаних сфер та секторів національної економіки та формує соціально-економічні основи розвитку села та сільських територій. Тваринництво, поряд із рослинництвом, є однією з базових складових агропромислового виробництва в усьому світі. Розвиток тваринництва в усіх регіонах України зумовлений природно-кліматичними, економічними і соціальними умовами. Основним завданням галузі є розведення сільськогосподарських тварин (кількісний ріст поголів'я) і підвищення їх продуктивності (якісне поліпшення поголів'я тварин) з метою виробництва високоцінних переважно білкових продуктів харчування [1]. Важливо зазначити, що тваринницька галузь дуже вимоглива і тому будь-які зміни в технології та організації виробництва негативно відображаються на даній галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До аналізу особливостей розвитку тваринництва в Україні одними з перших звернулися О. Бородіна, С. Майстро, О. Могильний, Г. Мостовий, М. Латинін, М. Корецький, О. Саламін, Г. Черевко та ін. Дослідженням проблем розвитку та функціонування тваринницької галузі в Україні присвячені наукові дослідження вітчизняних вчених С.П. Азізова,

В.І. Аранчій, В.І. Бойка, О.В. Мазуренка, В.Я. Месель-Веселяка, П.Т. Саблука, І.С. Трончука та інших. Вагомий внесок в обґрунтування концептуальних засад інноваційного розвитку аграрного виробництва зробили Л.Є. Довгань, М.Й. Малік, О.Б. Наумов, Шестаковська Т.Л. та інші.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в проведенні аналізу сучасного стану функціонування галузі тваринництва в Україні та обґрунтуванні перспективних напрямів її інноваційного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічне призначення тваринництва забезпечувати населення високоякісними, калорійними, дієтичними і вітамінізованими продуктами харчування, а промисловість – сировиною. Екологічне значення полягає в забезпеченні землеробства органічними добривами, внесення у ґрунт яких повертає в природу значну кількість органічної маси, сприяє підвищенню його родючості, вмісту гумусу, розвитку мікрофлори, інтенсифікації ґрунтоутворного процесу і кругообігу речовин в породі. Тому проблемам розвитку тваринництва, удосконаленню чистоти його ведення необхідно надавати особливо важливого значення [2].

В процесі трансформаційних змін і реформування в аграрному секторі відбулися явища, які характеризуються нестійкістю і спадом виробництва. Нестабільність соціально-економічної ситуації, низький рівень концентрації капіталу в аграрній сфері, диспаритет цін між сільськогосподарською продукцією і продукцією промисловості та його наслідки зумовили хронічні проблеми у сфері тваринництва. Масове скорочення поголів'я сільськогосподарських тварин, зниження продуктивності, збитковість виробництва і погіршення якості продукції ставлять під загрозу національну продовольчу безпеку, знижується експортний потенціал країни і погіршується соціальна ситуація в сільській місцевості [3-4].

З огляду на унікальні властивості і провідне місце в структурі аграрного сектору важливо комплексне дослідження розвитку тваринництва, створення сприятливих інвестиційних умов і запобігання збитковості виробництва. Україна має великий потенціал для розвитку тваринницької галузі. Південні і центральні райони володіють великими пасовищами і трудовими ресурсами для розвитку тваринництва. У 2016р. рівень рентабельності виробництва продукції аграрними підприємствами в цілому склав 37,3% (у 2015р. – 45,6%), у тому числі виробництва продукції тваринництва – 7,7% (у 2015р. – 22,1%) (табл. 1).

Таблиця 1

Собівартість і рентабельність виробництва продукції підприємствами тваринництва

	Собівартість виробництва 1 ц продукції тваринництва, грн.		Рівень рентабельності (збитковості) виробництва тваринницької продукції, %	
	2016	в % до 2015	2016	2015
Продукція рослинництва і тваринництва	X	x	37,3	45,6
Продукція тваринництва	X	x	7,7	22,1
Велика рогата худоба на м'ясо	3231,1	111,1	-24,9	-17,9
Свині на м'ясо	2246,8	112,3	-4,6	12,7
Вівці і кози на м'ясо	3793,5	121,9	-35,3	-29,6
Птиця на м'ясо	1319,5	112,1	4,9	-6,1
Молоко	432,8	122,6	18,4	12,6
Яйця курячі, 1000 шт	1077,5	138,2	0,6	60,9
Вовна	3170,7	89,7	-31,8	-61,9
Інша продукція тваринництва	X	x	70,2	67,3

*Джерело: [5]

За даними Державної служби статистики України, середня рентабельність продукції тваринництва (крім малих підприємств) в Україні (за винятком тимчасово окупованій території АР Крим, міста Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції) в 2016 р. склала 7,7%.

Рентабельним у 2016 р. для тваринників були виробництво курячих яєць (0,6%), молока (18,4%) та м'яса птиці (4,9)%. Разом з тим, сільгосппідприємства, які займаються вирощуванням ВРХ, свиней та овець на м'ясо отримали значні збитки. В цілому, галузьгалузі отримали за реалізовану продукцію 32 млрд. грн. доходу (табл. 2.)

Таблиця 2

Виробництво продукції тваринництва, млн. грн.

Роки	Господарства усіх категорій		У тому числі			
			сільськогосподарські підприємства		господарства населення	
	продукція сільськогосподарства	з неї продукція тваринництва	продукція сільськогосподарства	з неї продукція тваринництва	продукція сільськогосподарства	з неї продукція тваринництва
2010	187526,1	66934,7	90792,0	25931,4	96734,1	41003,3
2011	225381,8	67819,9	117110,9	27538,0	108270,9	40281,9
2012	216589,8	70746,2	110071,7	29609,1	106518,1	41137,1
2013	246109,4	73978,2	133683,1	32386,1	112426,3	41592,1
2014	251427,2	73719,3	139058,4	33528,9	112368,8	40190,4
2015	239467,3	71028,3	131918,6	32333,9	107548,7	38694,4
2016	254640,5	69588,4	145119,0	31726,4	109521,5	37862,0

*Джерело: [5]

Фінансові результати діяльності галузі тваринництва представлені у табл. 3

Таблиця 3

Фінансові результати діяльності галузі тваринництва, млн. грн.

Рік	Чистий прибуток (збиток)	Підприємства, які одержали чистий прибуток		Підприємства, які одержали чистий збиток		Рівень рентабельності (збитковості), %	
		у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат	у % до загальної кількості підприємств	фінансовий результат	усієї діяльності	операційної діяльності
2015	13742,2	77,9	16229,9	22,1	2487,7	25,4	33,1
2016	7829,3	72,7	9693,4	27,3	1864,1	13,0	16,8

*Джерело: [5]

Цінова кон'юнктура ринку є сприятливою для розвитку тваринництва. На світових ринках спостерігається підвищення цін на баранину і ягнятину. За 1990-2016 рр. зросли ціни на даний вид продукції на ринках у Китаї в 5 разів, США - в 1,5, Австралії - в 1,1 раз, в Україні навпаки відбулося зниження в 6,5 разів. Зауважимо, що на міжнародних ринках визначаються окремо ціни на баранину і ягнятину, різниця між якими істотна. Так, ціна на баранину на ринках Австралії в 1,7; Нової Зеландії в 1,9 рази нижче ніж на ягнятину. В Україні подібного поділу немає [5-6].

Розглядаючи розвиток галузі тваринництва за природно-кліматичними зонами, варто зауважити, що у зоні Степу, склалися сприятливі можливості для ефективного застосування методів годівлі, відтворення череди, вирощування молодняку та організації праці. Зона має всі необхідні умови для створення хорошої племінної бази.

Тваринництво Лісостепу й Полісся характеризується такими особливостями:

- надвисока питома вага особистих селянських господарств у структурі виробництва продукції (70-80%), що обумовлено як низькими середньодушовими доходами, так і традиційно високою активністю домогосподарств регіону в сільськогосподарському виробництві;

- відсутність ефективної ринкової інфраструктури, спекулятивні коливання цін;

- високий рівень споживання м'яса у регіоні.

Враховуючи природно-кліматичні умови, географічне положення, економічну спеціалізацію, що склалася, напрями продуктивності, ресурсний потенціал: чисельність поголів'я, обсяги виробництва продукції, наявність племзаводів та племрепродукторів, забезпеченість науковими кадрами, близькість до кордонів, можливостей ринків збуту; кон'юнктуру ринку: попит та пропозицію, економічну ефективність за умови використання всіх видів тваринницької продукції, можна зробити продуктово-територіальну сегментацію регіонів (областей) України.

Кожний з цих регіонів має свої перспективи у виробничій спеціалізації, це можна побачити в табл. 4.

Таблиця 4

Перспективи у виробничій спеціалізації регіонів

Зона (області, що входять)	Характеристика
I. Херсонська	Сприятливі природно-економічні умови для вирощування племінного молодняку з можливістю самозабезпечення продукцією власних потреб. Основний напрям спеціалізації господарств зони: виробництво молока, м'яса. Рівень самозабезпечення: низький, має потенціал забезпечення власних потреб у продукції, який повною мірою не використовується. Доцільне створення сімейних ферм
II. Харківська, Дніпропетровська, Кіровоградська, Запорізька, Миколаївська, Одеська область та області Карпатського регіону (Закарпатська, Чернівецька, Івано-Франківська, Львівська)	Зона охоплює області-лідери з виробництва. Має можливості до промислової переробки, орієнтована на експорт продукції. Основний напрям спеціалізації – комплексне виробництво й переробка продукції: вирощування тварин на м'ясо, виробництво м'ясо продуктів, молока та молокопродуктів. Доцільно створювати великі галузеві промислові основи та господарства репродуктори. Рівень самозабезпечення: повністю забезпечує власні потреби в продукції вівчарства з можливістю експорту за межі вказаних областей та за кордон. Доцільно створювати оптові ринки для забезпечення промислових центрів (туристичних міст), експорт в сусідні держави (у зв'язку з близькістю кордонів у Карпатському регіоні та морських кордонів Одеська область).
III. Житомирська, Полтавська, Черкаська, Сумська, Вінницька, Рівненська, Хмельницька, Волинська, Київська, Тернопільська, Чернігівська	Основний напрям спеціалізації – виробництво м'яса. Незважаючи на рівень основної спеціалізації доцільно комплексне виробництво й переробка продукції тваринництва. Рівень самозабезпечення: неповне забезпечення власних потреб регіону. Має потенціал самозабезпечення продукцією. Доцільне створення середніх і малих підприємств.

*Джерело: систематизовано автором

Перша зона. До першої зони належать Херсонська область. У Херсонській області розташований науковий центр Інститут вівчарства Асканія-Нова (Херсонська область), який займається вдосконаленням технології вирощування племінного молодняку й виробництва тваринницької продукції та надає

інформацію господарствам і населенню про досягнення науки. Тут сконцентровано значний науковий потенціал, у тому числі й з переробки продукції, який до цих пір залишається не повністю реалізованим.

Оскільки зазначена зона має потужну наукову й селекційно-племінну базу, то необхідним є відновлення роботи племінних господарств, що сприятиме покращенню генетичних якостей, зростанню продуктивності, здешевленню племінного молодняку. Доцільно тут у перспективі сконцентрувати вирощування племінних тварин у спеціалізованих підприємствах - племінних заводах та фермах. Неплемінних тварин, доцільніше, вирощувати у особистих підсобних господарствах.

Для цих регіонів обов'язковою умовою є ведення тваринництва у поєднанні з іншими галузями аграрного виробництва, зокрема рослинництвом, що дає змогу ефективно використовувати матеріально-технічні засоби та трудові ресурси й забезпечує ефективну діяльність.

Друга зона. Передбачає промислове виробництво продукції тваринництва, орієнтоване на експорт (впровадження прогресивних організаційно-технологічних рішень та технічних засобів) та будівництво міжгосподарських переробних підприємств.

На території Харківської області розміщено найпотужніший науковий центр - Інститут тваринництва України.

Ця зона утримує найчисельніші череди тварин, завдяки чому має великі потенційні можливості для нарощування обсягів виробництва продукції. Для цього регіону характерний високий рівень споживання м'яса.

Перспективним є розвиток молочного напрямку: вітчизняний ринок молока й продуктів переробки не повністю насичений, існує можливість виробництва широкого асортименту продукції, для забезпечення конкурентоспроможності на ринку та зниження ризиків. Негативи: недостатність на вітчизняному ринку продуктивних тварин високої генетики [6-7].

У другій зоні потрібно комплексно використовувати всі види продукції, робити часткову або повну їх переробку, фасування та пакування в тару. За умов розвитку транспортної інфраструктури необхідна налагоджена структура збуту продукції за прямими зв'язками переробним, торговим підприємствам, у сферу громадського харчування.

Третя зона характеризується вирощуванням переважно неплемінних тварин в особистих селянських господарствах. Необхідне залучення більшої кількості сільськогосподарських галузів до вирощування й виробництва продукції тваринництва. Втім у цій зоні є потужні підприємства, які працюють на інноваційній основі, зокрема із застосуванням сучасної системи вентиляції та освітлення приміщень відповідно до технологічних норм, на високому рівні знаходиться забезпеченість кормами та вітамінно-мінеральними концентратами, застосування вакцинації. Області цієї зони в майбутньому можуть забезпечувати власні потреби в продукції тваринництва за рахунок власного виробництва. Тут доцільне створення середніх і малих галузі (200- 500 голів) та вирощування тварин в особистих селянських господарствах.

Отже, ця зона має бути орієнтована на виробництво високоякісної конкурентоспроможної продукції, особливо м'ясної, дрібними виробниками, їх інтеграція з переробними підприємствами, створення відповідної системи заготівлі.

Отже, для підвищення конкурентоспроможності галузі та забезпечення інноваційного розвитку доцільно збільшити поголів'я тварин, поглибити зональну концентрацію й спеціалізацію в ефективно функціонуючих структурах найбільш придатних та традиційних природо-кліматичних зон для забезпечення потреб регіонів, де виробництво продукції тваринництва є неефективним і недостатнім. Необхідне наукове обґрунтування формування ареалів ефективного виробництва продукції вівчарства, що можуть бути покладені в основу розробки комплексних цільових програм планування та прогнозування зонального й регіонального розміщення. При орієнтації на виробництво м'яса найбільш сприятливими є умови II зони, де доцільно створювати великі спеціалізовані господарства. В регіонах, де тваринництво сконцентроване здебільшого в особистих селянських господарствах і не є основною спеціалізацією - створення сімейних ферм та інших підприємницьких структур.

Окрім використання природно-економічних територіальних особливостей, потрібна розробка регіональних програм щодо підтримки найбільш сприятливих зон розвитку тваринництва та вітчизняних виробників якісної тваринницької продукції.

У аграрному виробництві процес реновації відбувається повільно, по-суті еволюційно - переважно шляхом удосконалення діючих технологій, часткової модернізації машин й устаткування. Для інтенсифікації ж виробництва потрібні революційні зрушення - перехід до інноваційних технологічних систем, комплексної механізації й автоматизації виробничих процесів. Дотримання зазначених вище умов багато в чому залежить від науково-технічної політики, яка повинна бути спрямована насамперед на подолання нерівномірності й некомплексності технічного оснащення аграрного виробництва, які склалися. В умовах, коли одні технологічні операції всередині галузі оснащені новою технікою, а інші, суміжні з ними, не забезпечені нею в необхідній кількості, не можна домогтися повної механізації, а отже, і активізації інноваційного розвитку. Більше того, закладені в новій техніці потенціальні можливості інтенсифікації аграрного виробництва в цих умовах реалізуються лише частково, і настає такий момент, коли інтенсивність виробництва починає стримуватися, темпи зростання продуктивності сповільнюються, знижується

фондовіддача. Далі одні операції технологічного процесу здійснюються на основі нової техніки (основне виробництво), на інших же, особливо допоміжних використовується багато ручної праці. Такий стан пов'язаний з нерівномірністю технічної оснащеності галузі агропромислового виробництва.

Великим резервом поглиблення інтенсифікації аграрного виробництва є подолання некомплексності його технічного оснащення шляхом механізації допоміжних процесів. Не менш важливими резервами слід вважати переоснащення основного виробництва досконалішою технікою, впровадження інноваційних технологій. Оснащення технічними засобами допоміжного виробництва - матеріальна основа інтенсифікації аграрного виробництва.

При вдосконаленні технічної політики необхідно виходити з того, що переозброєння аграрного виробництва на нинішньому етапі розвитку - найбільш прогресивна форма відтворення основних фондів, тому що воно здатне забезпечити комплексне оновлення виробництва й на цій основі прискорити процес інноваційного розвитку. Вкрай важливо реалізувати такі напрями технічного розвитку й застосувати такі види техніки, за допомогою яких можна активно реалізувати основні принципи технічної політики.

З багатьох напрямів інноваційного розвитку цілям інтенсифікації виробництва найбільшою мірою відповідають такі, як автоматизація й комплексна механізація, хімізація, меліорація земель на базі нової сільськогосподарської техніки. Звичайно, названі напрями не вичерпують усіх досягнень науки, але за рівнем розробленості, за широтою сфери можливого використання в сільськогосподарському виробництві вони найбільшою мірою відповідають його інтенсифікації.

Висновок. Отже, тваринництво є одним з найбільш складних комплексів серед інших галузей агросфери, від розвитку якого багато в чому залежить продовольча безпека країни. Тому система ведення тваринництва, що інтегрує вирішення всього комплексу проблеми збільшення обсягу виробництва продуктів тваринництва, їх збереження і поліпшення якості в умовах ринку, повинна представляти собою науково обґрунтовані моделі організації раціональної побудови сільськогосподарського виробництва продукції тваринництва та інших суміжних галузей агропромислового виробництва.

Вирішення проблем реновації та розвитку галузі тваринництва вимагає комплексного підходу, формування єдиної стратегії і механізму розвитку галузі на основі міжгалузевої інтеграції і активізації інноваційних процесів. Реновація тваринництва має ґрунтуватися на перебудові моделі його ведення за мережевим принципом на основі розробки прогресивних ресурсозберігаючих маловитратних механізованих технологій виробництва і переробки продукції по замкнутому циклу з використанням новітніх проектно-технологічних рішень.

Література

1. Малік М. Й. До питання сталого розвитку сільських територій. Економіка АПК. 2008. № 5. С.51–55.
2. Карасова Н.А. Реновація основних засобів сільськогосподарських галузі та галузі лізингових умовах. Економіка: проблеми теорії та практики, 2008. №244. С.539-546.
3. Череп А. В. Управління інноваційними процесами на підприємстві: сучасні підходи та перспективи. Формування ринкових відносин в Україні: збірник наукових праць. 2014. № 4. С. 43–46.
4. Довгань Л.Є. Стратегічне управління [Текст]: навч. посіб. / Л.Є. Довгань, Ю.В. Каракай, Л. П.Артеменко 2-ге вид. К.: Центр учбової літератури, 2011. 440 с.
5. Щербата М.Ю. Управління оборотними активами молокопереробних галузі АПВ. Бізнес-навігатор. 2014. № 1. С. 155-159.
6. Митяй О.В. Альтернативні джерела підтримки та зміцнення економічної безпеки галузі агропродовольчої сфери. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: "Економічні науки". Вип. 9-1. Ч.1. 2014. С. 57-60.
7. Никифоров А. Є. Інноваційна діяльність: теорія і практика державного управління : монографія / А. Є. Никифоров. К.: КНЕУ, 2010. 420с.

References

1. Malik M. Y. (2008). Do pyannia staloho rozvytku sil'skykh terytorii [On Sustainable Development of Rural Areas]. Ekonomika APK – Economy of agroindustrial complex. no. 5. pp.51–55.
2. Karasova N.A. (2008). Renovatsiya osnovnykh zasobiv sil's'kohospodars'kykh pidpriyemstv v umovakh lizynhu [Renovation of fixed assets of agricultural enterprises under leasing conditions]. Economics: problems of theory and practice, 244, 539-546.
3. Cherep, A.V. (2014), "Management of innovative processes in the enterprise: modern approaches and perspectives", Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini: zbirnyk naukovykh prats', vol. 4, pp. 43-46.
4. Dovhan L.Ie., Karakai Yu.V., Artemenko L. P. (2011). Stratehichne upravlinnia [Strategic management]: K.: Tsentr uchbovoi literatury.
5. Shcherbata M.Iu. (2014). Upravlinnia oborotnymy aktyvamy molokopererobnykh pidpriyemstv APV [Management of working assets of dairy processing enterprises]. Biznes-navihator – Business Navigator, no.1. pp. 155-159.
6. Mytai O.V. (2014). Alternatyvni dzherela pidtrymky ta zmitsnennia ekonomichnoi bezpeky pidpriyemstv ahroprodovolchoi sfery [Alternative sources of support and strengthening of economic safety of enterprises in the agro-food sector]. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii: "Ekonomichni nauky" – Scientific Herald of Kherson State University. Series: "Economic Sciences", vyp. 9-1. Ch.1. pp. 57-60.
7. Nykyforov, A.Ye. (2010), Innovatsijna diial'nist': teoriia i praktyka derzhavnogo upravlinnia [Innovative activity: theory and practice of public administration], KNEU, Kyiv, Ukraine.

За зміст повідомлень редакція відповідальності не несе

Повні вимоги до оформлення рукопису
<http://journals.khnu.km.ua/vestnik/support.htm>

Підп. до друку 27.12.2019. Ум. друк. арк. 37,49. Обл.-вид. арк. 35,17.
Формат 30×42/4, папір офсетний. Друк різнографією.
Наклад 100, зам. № 35/20

Тиражування здійснено з оригінал-макета, виготовленого редакцією журналу
«Вісник Хмельницького національного університету»
редакційно-видавничим відділом Хмельницького національного університету.
29016, м. Хмельницький, вул. Інститутська, 7/1, тел. (0382) 67-51-08; 77-33-63.
Свідоцтво про внесення в Державний реєстр, серія ДК № 4489 від 18.02.2013 р.